

מבילתא

דרבי שמעון בן יוחאי

על ספר שמות

מלוקטת מהוך מדרש הגדול כיי בית עקדן הספרים אשר למלך יריה כבערלין הבירה
וועיר שם זעיר שם מתוך ספרים וכ"י אחרים

עם הערות ומראה מקומות ופתיחה קצרה

מאת

דוד צבי האפפמאן.

נדפסת על הוצאות החברה המכונה "ייריש ליטערארישע געזעלשאפט"
בפראנקפורט על נהר מאין.

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י היים תשס"ט

פראנקפורט א. מ.

י. קוויטמאן.

תרס"ה.

MECHILTA

de-Rabbi Simon b. Jochai

ein halachischer und haggadischer Midrasch
zu EXODUS

nach handschriftlichen und gedruckten Quellen reconstruirt
und mit erklärenden Anmerkungen und einer Einleitung versehen

von

Dr. D. Hoffmann.

Auf Kosten der „Jüdisch-Literarischen Gesellschaft“
zu Frankfurt a. M. gedruckt.

~~~~~

Frankfurt a. M.

J. KAUFFMANN.

1905.

מכילתא

דרבי שמעון בן יוחאי.

פתח דבר.

הספר אשר אני מוציא לאור היום ואשר קראתיו בשם מכילתא דרי שמעון בן יוחאי כולל רק רוב דברי הספר. מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, אשר השתמשו בו קדמונינו ז"ל והעתיקו ממנו הלכות ואנדרות. אך באשר כי רובו ככולו, לא נמנעתי מלכנות ספרי בשם הנ"ל. ועתה אערוך כאן איזה הערות לברר כמה דברים מועילים להבנת ספר זה.

פרק א.

זכרון מכילתא דרשב"י בספרי קדמונינו ז"ל.

בהרבה מקומות של ספרי קדמונינו ז"ל נמצא זכר מכילתא דרשב"י ומאמרים ממנו, ויש מהן מעתיקים רק מאמריו בלי זכר שם הספר. ואלה הם הספרים:

(א) במדרש תהלים סומור ל"ו (הוצאת כאכער צד 252) איתא מעשה ברי יהושע בן לוי שהיה אליהו ז"ל עוסק עמו בדברי תורה והיו עסוקין במדת רשב"י עב"ל, ומדת היינו מכילתא בלשון ארמי. ואין להחליט דהכונה שם על מכילתא דרשב"י לספר שמות, דבגמ"ט ס"ז ע"א אמר ריש בני שנו מדותי, ומשם משמע שהרבה מדות יש ששנה ר' שמעון.

(ב) בתשובות הגאונים (הוצ' הרמב"ם, ברלין תרמ"ו, ס"י רכ"ט צד 107) מובא ברייתא מספרי דבי רב לסי' שמות וז"ל: יביא עדידה לבית דין וכן הוא אומר כאשר יציל הרועה מסי האריה וגי' ע"כ. וכי הגאון שם דבתלמוד ביק י"א ע"א איכא חילופי גרסאות, אבל עיקר הא ברייתא מספרי דבי רב היא ושם הג"י כניל בלי חילופי ע"י"ש. — ואחיכ מובא עוד מאמר בשם מכילתא דארץ ישראל, והוא נמצא במכילתא דר' ישמעאל משפטים סמ"ז (הוצ' מא"ש דף צ"ג ע"א). והנה המאמר מספרי דבי רב הביא הרמב"ן לשמות כ"ב, י"ב בשם מכילתא דרשב"י (ונדסס בספרנו צד 147). עוד איתא שם בתשובה ס"ז (צד 31) מאמר ששנו רבותינו בשאר ספרי דבי רב עשר שירות הן זכ"י, ונמצא במכילתא דרבי ישמעאל מסי' שירות' ס"א; אכן גם במכ' דרשב"י כתובה אנדה זאת, יען כי האגדתא של ס' בשלח שוה כבי' המכילתות (ע' לקמן צד 56). ולפי' מכ' דרשב"י מכונה כאן בשם שאר ספרי דבי רבי. וניל דשאר ספרי דבי רב היינו ספרי דבי רב, דלעומת מדרש הלכה לחיכ שנקרא, ספראי קראו את מדרשי ההלכה לשאר ספרי החורה, ספרי דבי רבי ולפעמים, שאר ספרי דבי רבי. אולם אף ששני מאמרים הנ"ל נמצאו במכ' דרשב"י

שלפנינו אין להחליט בפשיטות דספרי דבי רב על שמות שהיה ביד הגאונים הוא הוא מבי' דרשב"י שלנו, כי אפשר שהגאונים היה להם ספרי דבי רב של השי"ם לשלש ספרים שמות במדבר ודברים, שהרבה מאמרים נעקנו משם למכדרשב"י שלפנינו. עי' סרן ג'. (ג) ההלכות גדולות בה' ססח (דפוס ברלין צד 133) מביא ברייתא שלא נמצאת במקום אחר רק במכדרשב"י שלפנינו (לקמן צד 18 אות ס'). אולם בהיג לא הערה המקור אשר שאב ממנו. ודברי היג אלה מובאים בריש ה' פסחים לרייץ גיאת.

(ד) ר' יונה אבן גנאה בס' הרקמה שלו שער ליד צד 214 מביא מדרש בשם רבותינו ז"ל אשר כנראה לקחו ממכדרשב"י שלנו, (עי' לק' צד 124 אות צ'). ובספר השרשים (הוצ' באכער צד 35) מביא מדרש הלכה מרבותינו ז"ל והוא משובש שם קצת וכן צ"ל: [ואם] מוכח אבנים יכול רשות ת"ל [אבנים שלמות חבנה את מוכח ה' אלהיך חובה ולא רשות ומה ת"ל] ואם מלמד שעתיד לפסוק ולחזור וכן הוא אומר ואם יהיה היובל לבני ישראל מלמד שעתיד לפסוק ולחזור עכ"ל. ואחרי העיון בספרא דבור' דנרבה פרש"י יג ולפי מה שמבורר ע"י הערותי שהמכדרשב"י מהאים בהרבה מקומות עם הספרא קרוב לומר שר' יונה העתיק מאמרו ממכדרשב"י, וכמו ששיער המו"ל שם. אולם בהוצאה שלנו שהיא העתקה ממדרש הגדול חסר קצת ממאמר זה ורמותי עליו לק' צד 116 אות ח'. ולפי נראה שר' יונה ידע המכדרשב"י אף שלא הזכירה בשם. (ה) הרמב"ם בספר המצות שלו מביא הרבה פעמים מאמרי מכלתא שאינם נמצאים במכלתא דר' ישמעאל כי אם במכדרשב"י שלפנינו. עיין לק' צד 12 (אות ו'), 19 (ח') 28 (ז'), 31 (ע'), 35 (ו'), 105 (ז'), 112 (ס'), 149 (ה'), 152 (ב'), 154 (ס') ע' ס' צ'), 157 (א'), 158 (מ' ס').

ובפ"י המשנה לסנהדרין פ"ז מ"ד מביא מאמר חז"ל שכפי הנראה הוא ממכדרשב"י (עי' לקמן צד 111 אות ג'). וכן בספר היר' שלו פוסק כמה פעמים להלכה עפ"י המכדרשב"י. אבן חמוה, שבספר המצות מביא תכופים זה אחר זה מאמרים בשם מכלתא, וקצתן הן ממכלתא דר' ישמעאל וקצתן ממכדרשב"י, ואינו מחלק בשם בין מכלתא דרי"ש ובין מבי' דרי"ש (עי' מה"מ לית רעיה, רפיא, רפיב, רפיג, רפיה, רפיז, ר"צ). — ואפשר שהרמב"ם היתה לו מכלתא אחת מורכבת משתי המכלתות; וסעד להשערה הזאת מצאתי כמה שמביא בסה"מ מ"ע כ' מאמר בשם מבי' דר' ישמעאל, שנמצא בלשון זה רק במכלתא שלפנינו צד 115 (אות ח'). גם שם מלית מ"ו איתא בהוצאת בלאך (בלשון ערבי) מאמר בשם מבי' דר' ישמעאל למשפטים כ"ג י"ג ואינו נמצא במבי' דר' ישמעאל רק במבי' שלפנינו, אך עדיין הדבר צ"ע. עכ"ם השם מכלתא דרשב"י לא נמצא ברמב"ם. וזאת לדעת, שגם בעל מגדול עזו ובעל ספר החנוך מביאים מאמרי מכדרשב"י, אך כמדומה אלה המאמרים מסה"מ של הרמב"ם לוקחו.

(ו) הרמב"ן בפירושו על התורה מביא כמה פעמים מכלתא שלפנינו וקורא אותה בשם, מכלתא דרשב"י (בראשית מ"ט, ל"א; שמות י"ד, י"ט; כ"ב, י"ב) וכשהוא מביא מקודם מכלתא דרי"ש מוכנה מכלתא שלפנינו בשם, מכלתא אחריתא דרשב"י. (ויקרא כ"ג ביד) או, מכלתא אחריתא דר' שמעון (שמות כ"ג ג') או בקיצור, מכלתא אחרת (שמות כ"ה ח') ופעם אחת קורא אותה, מכלתא בלי שם לוי (במדבר ל"ה כ"ט). עיין צד 16 (אות מ'), 40 (ז'), 49 (ש'), 107 (ר'), 120 (ג'), 126 (ק'), 147 (ר').

(ז) ר' טודרוס הלוי בן אחי הרמיה מביא הרבה פעמים המכלתא דרשב"י בשמה בספרו שער הרוים או ספר הרוים (והוא ביאור למזמור י"ט) ובספרו אוצר הכבוד (הוא

ביאור לאגדות התלמוד). שני ספרים אלו נמצאים בכ"י בבית עקר הספרים של מלכות בעיר מינען, וכפי מה שמצאתי באוצר הספרים של הר"י בן יעקב ספר אוצר הכבוד על מס' ברכות וסדר מועד כבר נדפס ב' פעמים. — מעובדו כתי' החכם מ. ה. לאנדויער נדפסו מאמרי מכדרשביי מספרי ר' שודרוס הלוי במיע לייטעראומרבלאט דעו אָריענטו שנת 1845 צד 182 והלאה. ומשם העתיקם החכם ר' מאיר איש שלום בהוצאת מכילתא שלו צד LI והלאה, והם י"ט מאמרים. עיין לק' צד 1 (אות ט'), 13 (ת'), 40 (ל'), 48 (ס'), 60 (ב'), 61 (ר'), 80 (מ'), 81 (פ'), 83 (צ'), 104 (ק'), 105 (ש'), 114 (מ'), 116 (כ'), 161 (ב'), 168 (י' ג').

ח) ר' אברהם בן הרמב"ם בספרו מעשה נסים שיצא לאור בפאריס שנת תרכ"ז מביא (בצד 89) מאמר בשם מכילתא שלא נמצא רק במכדרשביי שלפנינו לק' צד 164 (ר') (*). ט) ר' אליה מורחי בפירושו לרש"י שמות י"ב י"ה מביא מאמר בשם מכילתא דר"ש (ע' לקמן צד 18, אות ש'), ולפסוק כיש שם מביא מאמר בשם ברייתא אחרת בשמות רבה שנמצא במכדרשביי שלפנינו (צד 22 אות ס').

י) הר"ר מאיר ק' נבאי בספרו תולעת יעקב (פ"י התפלות) שנדפס בראשונה בקונשטנטינא שנת שי"ב מביא מאמר בשם מכילתא דרשביי, עיין לקמן צד 13 אות ת' ואות א'.

יא) כמכילתא הנדפסת בוויילנא שנת תרי"ד עם פ"י ברורי המדות ומצוי המדות להיר יצחק אליהו לנדא ניתוספו כסוף הספר מאמרי מכילתא על פ' שמות ופ' וארא הנמצאים בכתובים להיר אברהם ב"ר דוד הלחמי. והחכם רמ"ש ספח מאמרים אלו למכילתא שהו"ל ברף קי"ט ע"ב והלאה, ויפה שיער שם שהם מאמרים ממכילתא דרשביי. וכמכדרשביי שלפנינו הדפסתי מאמרים אלו עפ"י מה שמצאתי מהם במדרש הגדול וניתוספו להם כמה מאמרים, ובסוף ספרי הוספתי עוד ליקוט'ים הרבה שלפענ"ד הם מאמרי מכדרשביי. עכ"פ מוכח מכל זאת שהמכ"י דרשביי התחילה בפסוק ומשה היה רועה ולא כמו מכילתא דר"ש המתחלה בהחרש הנה לכס.

יב) עוד נמצאים ליקוט'ים ממכילתא דרשביי בספר תלמוד תורה להר"ר יעקב בן הננאל סיקלי, עיין במיע Jewish Quarterly Review II 334 (ע"ז העירני חתני פראס. אלכסנדר מארקס שליט"א).

(* החכם שמינישניידער כתב במ"ע „העבראישע ביבליאגראפיע" שנת ששית צד 61, שמצא כתוב בעל"א אחת כ"י כזה הלשון: כי תקנה עבד עברי והלא לא היה לו לסמוך לומר אלה המשפטים אלא כי וירובו כי ינצו וכי יכה איש שהן דינין, דורשי רשומות אומרין לפי שנצטוו במרה על הדינין, ונתן להם י' דברות אמר משה רבוננו של עולם. שמת (צ"ל שמה) ותגבר יצח"ד על בניך ויעברו על תמצוות ותגלה אותם מלפניך ותמכרם לעבדים, לכך פתח כי תקנה עבד עברי כשתקניאם למלכות אל ישתעבדו בהם יותר ממש מלכות שנאמר שש שנים יעבד בבל ומדי ופרס ויון אשור ורומי ובשביעית יצא לחפשי חנם. אם בגפו יבא, הילה (צ"ל הוה) למקרא לומר אם לבדו יבא לבדו יצא מחו בגפו אמר חס ושלום אם גרמו תעונות אויבים באים עליהם באגמנים כנשרים שעפים בשמים דכתיב הוה קלים מנשרי שמים רבש"ע כנפים של כשהונות הן להם מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם. מדרש אגדה של ר' אברהם הנגיד בנו של חר"מ במדל. — עכ"ל הכ"י. —

והנה רואה שזאת היא האגדה שהביא ג"כ בעל מה"ג לפסוק כי תקנה עבד עברי, ונדפסת לקמן צד 117 והלאה. ועי' מ"ש שם בצד 118 הערה ז'. ונראה שהכותב כ"י זה לקח מאמר זה ממדרש הגדול אשר לדעת אנשי תימן מחברו הוא ר' אברהם בן הרמב"ם כמ"ש בספרי לקוטי מכילתא לדברים בחלק האשכנזי צד 8 (עי' ספר שי למורה צד 86).

ויען שהוצאת מכרשביי שלפנינו עיקר יסודתה הליקוטים שליקטתי ממדרש הגדול אדבר עיד מדרש זה והעתקות מכרשביי שלו כפרק מיוחד.

פרק ב.

המדרש הגדול והעתקותיו מספר מכילתא דרשביי.

המדרש הגדול אשר הובא מאריך תימן הוא חיבור על חמשה חומשי תורה ונמצא בכתיי ברוב כתי אוצרות הספרים המפורסמים, וחלק א' ממנו הוא המדרש על ספר בראשית, יצא לאור בדפוס בשנת תרס"ב עם הערות והקדמה ע"י הרב החכם מוה' שניאור זלמן שעכטער, שהיה הראשון אשר העיר את החוקרים לשום עין על המדרש הזה בהוצאת אבות דרינ' שלו (מבוא צד XV). מחבר מדרש זה לא נודע מי הוא, ועיד ההשערות כוה עיין מ"ש הרש"ז שעכטער שם, ומה שכתבתי בספר שי למורה (ברלין תרי"ג) צד 85 (של חלק האשכנזי). אך זה ברור שהמחבר חי אחר זמן הרמב"ם, מפני שמעתיק פעמים אין מספר מלה כמלה דברי הרמב"ם בספר הי"ד שלו. והנה המדרש הגדול הזה הוא ילקוט המלקט מאמרים מתלמוד בבלי וירושלמי וממדרשים עתיקים וחרשים וגם מספרי גדולי הרבנים, כמו רבנו חננאל והערך, וכפרט מיד החוקה של הרמב"ם, מבלי הגד מכטן מי יצאו הדברים, ומבלי קרוא שם הספר אשר שאב ממנו. והנה בשנת תרמ"ט יצא לאור מאמר נכבד: "אין ווארט איבער דיא מכילתא דעו רבי שמעון" מהרב מוה' ישראל הלוי (בהודעת שנתי של ביה"מ הרבנים אשר בברעסלויא), אשר שם הראה לדעת, כי בספר מדרש הגדול הניל נשתקעו רוב מדרשים של המכילתא דרשביי הנאבדת מאתנו. כפי הנראה בהשקפה הראשונה בעל מדרש הגדול לא היה לו מדרש אחר של תנאים לספר שמות רק המכילתא דרשביי, כי ממאמרי המכילתא דרי"ש לא נמצאו בספרו רק אלה, שגם במכילתא דרשביי מצאו מקום להם ואפשר שמשם לוקחו. אולם אחרי אשר באו לידי כמה עלים ממכילתא דרשביי בעצמה ומצאתי כי במקום אחד נמצא במהיג מאמר ממכילתא דרי"ש שאינו נמצא במכילתא דרשביי, אמרתי דבר זה עדיין צעני, ואולי בעל מהיג היתה לו גיב מכילתא דרי"ש ולא העתיק ממנה רק מעט מזער, או שבמכילתא דרשביי שלו נכללו כמה וכמה מאמרים של מכילתא דרי"ש שמעאל. ע' מ"ש לעיל עיד מכילתא של הרמב"ם.

ואף גם זאת אחרי אשר השנתי העלים של מכילתא דרשביי הניל זוכיתי לראות חלק מספר העתיק הזה במהותו ובצורתו העיקרית, נודעתי כי אמת ונכון הדבר אשר דבר הרב מהרש"ז שעכטער בהקדמה למהיג על בראשית, שבעל מהיג עשה שנויים הרבה בליקוטיו אשר ליקט, קימע וסרס אותם כרצונו וכלל בתוכם דברי מחברים אחרים, עד שקשה מאד לכוון דברי ספר אחר עתיק מילקוט זה ולהוציא הישן מן החדש. — ככל זאת נתעוררתי ללקט מן המהיג הזה (מן הכ"י של בית עקד הספרים אשר למלך יריה בכערלין. Ms. Or. 1204—1208 fol.) כל המאמרים אשר כפי הנראה לקלישות דעתי יסודתן בהררי קדש מדרשי התנאים. וכוה לקטתי ממהיג מאמרי מכילתא דרשביי לשמות, ספרי וזוטא לבמבר, ומכילתא לדברים, וכבר הוצאתי לאור בעיה לקושי מכילתא לדברים בשנת תרי"ג (בספר שי למורה) ולקושי בחר לקושי לדברים בשנת תרי"ז (בהודעת שנתי של ביה"מ הרבנים שלנו). בשנת תרס"א התחלתי להוציא לאור לקושי מכילתא דרשביי שלי במיע. הפלסי אשר נוסד ע"י הרב מוה' אליהו עקיבא ראבינאוויץ, ועשיתי

כל המלאכה בסירוגין במשך שלש שנים (הפּלם תרס"א — תרס"ד), והדפסתי כל הליקוטים נמוצים על סני חוכרות הפלם עד תומם.

ועתה כאשר באתי לקבץ הסוורים והיו לאחדים בידי אנה ה' לידי י"ב עלים כתבי יד מספר מכילתא דרשב"י בעצמו, אשר בטובו הניע לי הרב מהרש"ו שעכשער, הוא האיש אשר כבר הוציא לאורה העלומות מוסלאות מאוצרות הגניזה אשר מצא בעיר צוען מצרים. ועתה אחרי אשר שמע כי מוכן אנכי להוציא לאור המכילתא דרשב"י העניק העניק לי י"ב עלים דניל, ועיי הברכה הזאת אני מובטח שהספר מכילתא דרשב"י יוצא כהיותו וכצורתו העיקרית כאותן מאמרים שישנם בעלים הנ"ל, דהיינו מצד 12 אות ה' עד צד 14 אות ס'; ומצד 118 אות ו' עד צד 119 אות צ'; ומצד 121 אות נ' עד צד 122 אות י'; ומצד 137 אות ב' עד צד 145 אות ב'. — גם במקומות אחרים נמצא בהערותי אכן כוחן לבחון העתקת בעל מהיג אם היא כהיותו או לא, דהיינו כאותן מקומות שהעירוני עליהן שישנם ניכ ברמב"ן או בספרי ר' טודרוס הלוי או בשאר ספרים. וכרוב הליקוטים אשר ליקטתי חיך אוכל ימעם לו, והקורא המבין יסכים עמי, שיסה שיערתי שזה מאמר מדרש הלכה עתיק, ואיזה זה המכילתא דרשב"י, אחרי אשר נודע לנו בכירור עיי המאמרים אשר מפורשים בספרי קרמונינו בשם מכרדשב"י, שבעל מהיג העתיק רוב מדרשי הלכה שלה, וילמוד סתום מן המסורש.

אך אודה ולא אבוש שבכמה מקומות טעיתי, כי סכור הייתי שבמכרדשב"י יסודתם, וזה אינו, כי אם ממקור אחר יצאו; ואעיר כאן דרך משל רק על דבר אחר. מלפנים שיערתי שהייג מדות בריש ס' משפטים, וכן שאר מאמרים השייכים למדרשי"ג מדות, שהדפסתי בספר ברכת אברהם (ע' צד 117 אות ד') הם שייכים לספר מכילתא דרשב"י, ועיקר יסוד שלי היה שהשבת, שזאת המכילתא המקור היחידי שהיה לו לבעל מהיג לשאוב ממנו מדרשי הלכה. אך עתה נודע לי עיי עלי כיי שהשנת, כי מדרשי י"ג מדות לא היו כתובים במכרדשב"י וממקור אחר שאבם בעל מהיג, עייין לקמן צד 118 אות ו' וצד 122 אות ז'. ולפיז גם המאמר בצד 125 אות א' אולי אינו של מכרדשב"י. גם בשאר מקומות לקטתי ממהיג מאמרים הנמצאים במשנה ותלמוד, בחשבי שנים במכרדשב"י היו כתובים ומשם העתיקם בעל מהיג. אך עתה נבוכ אני בזה, ומשום ספק נתתי מקום גם למאמרים כאלה בליקוטי, ועיי הערותי יבין הקורא היקר להבדיל בין מאמר אשר בוראי ממעין מכרדשב"י יצא ובין מאמר אשר מקורו עדיין בספק עומד.

אמנם כן במקומות אשר נקטעו או נשתנו שנויים הרבה עיי בעל מהיג אי אפשר לנו להכריע, איך היתה צורת המכרדשב"י העיקרית, ורק עיי התגלות כיי היתה לנו אפשרות לתקן ולהחזיר המכילתא ליושנה, כמו שתקנתי ביה כל המקומות הנ"ל, אשר היו בכיי לנגד עיני. והנה הרואה יראה שבמקום הראשון, דהיינו מצד 12 אות ה' עד צד 14 אות ס', התקונים הם רק קטני ערך. גם בשאר מקומות, אף שנמצאו שם שנויים גדולים בין הכיי והמהיג, מיט בכלל העומד מרובה על הפרוץ, וכצדק אמרתי בתחלת פתיחתי שעכ"פ חפץ הי' כירי הצליח, להשיב רובו של ספר מכילתא דרשב"י על מכוננו. אך יש לי להעיר, שדרכני הכתיבה משונים הרבה אף באותו כיי מהיג, ועוד יותר בין מהיג וכיי האחרים ובין כיי לכיי, דרך משל מלת של מחובר ברוב פעמים עם המלה שלאחריו כמו, שללילה תחת של לילה; מצינו כיוכול תחת ככיוול, כן תחת כאן, הרבה פעמים כתוב מלא תחת הסר כמו, יוניע, שומיע, כוח' תחת, יודע, שומע, כח; ובכיי שהיה לפני מן צד 137 עד צד 145 מצאתי כתוב: ייאמר, שני' (תחת שאני), קול

וחומר (תחת קל וחומר) ועוד שנויים עתיקים ימצאם הקורא שם. ומפני שחשבתי כי שנויי דרכי הכתיבה רק מרעיון ורגילות המעתיק יצאו ולא מהמסדר של מדרשביי, על כן לא שמרתים בכל מקום ולא ציינתי שנויים כאלה רק בקצת מקומות.

פרק ג.

מכילתא דרשב"י, ומכילתא דר' ישמעאל, ומספרי דבי רב לשמות.

במספרי הקטן, למבוא אל מדרשי הלכה (אשר יצא לאור בשפה אשכנזית בהודעת שנתו של ביה"מ שלנו לשנת 1888) נתתי סימנים מובהקים להבחין בין משנתו של ר' ישמעאל ובין משנתו של ריע, ושם הראיתי כי הספרא שלנו וכן חלק ההלכה של מספרי לדברים נתיסרו בבית מדרשו של ריע, ולעומת אלה המכילתא לספר שמות (שנקראת מכילתא דר' ישמעאל) והמספרי לספר במדבר יסודתם בבית מדרשו של ר' ישמעאל. והנה כמאמרי שם עיד המכילתא דרשב"י שיערתי שמדרש הלכה הלזה הוא הספרי דבי רב לספר שמות דהיינו מדרש הלכה לספר זה אשר יסרו תלמידי ריע, והבאתי להשערה זו ראיה מכרחת מתשובת הגאונים שקוראה למכ' דרשב"י בשם מספרי דבי רב, ולעומת זה מכנה למכ' דרייש בשם מכילתא דארץ ישראל. ועיין לעיל פרק א' אות ב' שכעת נחרועה השערה הזאת אצלי, ואני אומר שאין להחליט שמספרי דבי רב של הגאונים הוא מכילתא דרשב"י שלפנינו. ולכל הסחות נחברר אצלי עכשיו שמספרי דבי רב לספר שמות שנשחמשו בהן האמוראים בשים בכלי היה משונה ממכילתא דרשב"י שלפנינו, שמצאתי הרבה מדרשי הלכה בתלמוד, אשר בלתי ספק מספרי דבי רב לשמות לוקחו, שאינם נמצאים במכ' דרשב"י שלפנינו. ואביא כאן רק קצת דוגמאות וראיות לרעתי:

א) בניטין ע"ז ע"א מובא מדרש הלכה לספוק אם המצא תמצא וגו' (שמות כ"ב ג'). ואין ספק שבכרייתא זאת היא מספרי דבי רב לשמות שהיא דומה בצורתה לכרייתא דלעיל מינה: ונתן בידה אין לי אלא ידה וכו', שלוקחה מספרי דברים ס"י קס"ט ונמ אתיא כריע כדאיתא בירושלמי שם ס"ח היא ופליגא אמדרש דר' ישמעאל (מכילתא דרייש משפטים ס"ג). גם סגנון הדרשה הוא של ריע (ע' מספרי, למבוא אל מדרשי הלכה צד 9). והנה מדרש הלכה זה לא נמצא במכ' דרשב"י שלפנינו לפי אם המצא תמצא עייש.

ב) וכן המדרש על קרא אם נגב ינגב (שמות כ"ב י"ב) שהובא בשים כ"מ צ"ד ע"ב הוא של מספרי דבי רב לשמות דאתיא ג"כ כריע ור' ישמעאל חולק עליו כדאיתא בירושלמי שבועות ס"ח היא. וגם מדרש הלכה זה אינו במכילתא דרשב"י שלפנינו ואדרבה שם נדרש כר' ישמעאל בירושלמי עייש.

ג) הכרייתא דספחים ס"א ע"ב מראה בסגנון לשונה (ודין הוא — או כלך לדרך זו) שהיא חגא דבי רב ובלתי ספק לקוחה מספרי דבי רב לשמות, ומכילתא דרשב"י שלפנינו ליתא, ועי' צד 30 אות ב'.

ד) ביק מ"ב ע"ב תני' בעל השור נקי ריע אומר נקי מדמי עבר והלא דין הוא — ועוד ק"ז וכו' ע"כ. הלשון מורה שבכרייתא זו מדרש דבי ריע ומספרי דבי רב, ובמכ' דרשב"י שלפנינו ליתא. (ובמכ' דרייש היא דעת ר"ג). והמדרש דריע שם על והמית איש או אשה נמצא במכ' דרשב"י (לקי' צד 132 אות ח') אך לא בשם ריע.

ה) בסנהדרין ט"ז ע"א מכ"א כ' ברייתות חלוקות בפ"י כל דבר הגדול, אחת מסמנת עם המכילתא דרי"ש, והאחרת שנויה לפי סגנון תנא דבי רב, ועפ"י הסברא היא מספרי דבי רב, בשנם האמוראי דכבל פירשו מתני' עפ"י הברייתא זו. — ובמכדרשבי פ"י נמכ' דרי"ש.

ו) גם בהרבה ברייתות שבשים שדומים קצת לאותן שבמכדרשבי נמצאים בהם הברלים מרובים, עד שנראה בעליל שבשים ממעין אחר יצאו ולא ממכדרשבי. עיין דרך משל סנהדרין ע"ב ע"ב הברייתא ת"ר מתתרת אין לי אלא מתתרת וכו' ותניא אירך וכו' ולק' צד 137. ובפסחים מ"א ע"א אין לי אלא במים שאר משקין מנין, ועי' לק' צד 12, ועוד הרבה כדומה לאלו.

ז) בפסחים כ"ב ע"ב פריך מברייתא דשור הנסקל על חזקיה ור' אבהו, דמדלא יליף איסור הנאה מלא יאכל שימ דלא יאכל איסור אכילה משמע איסור הנאה לא משמע. והנה במכדרשבי שלפנינו באמת יליף איסור הנאה לשור הנסקל מלא יאכל, וז"ל: לא יאכל בשרו אפילו לכלב הרי זה בא לאסרו בהנאה (לק' צד 132), וכמו כן איתא גבי חמץ (צד 32): ולא יאכל חמץ היום ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה (ומדרש זה מובא בירושלמי פסחים פ"ב ה"א), ואם מכילתא שלפנינו לספרי דבי רב תחשב, קשה אדפריך לחזקיה מברייתא אחרת ליסייעיה מספרי דבי רב שלפנינו. אלא ברור שמכדרשבי שלנו איננה חלק מספרי דבי רב, כי אם תנא דבי חזקיה היא, וכמו שיבואר לקמן פרק ד' בס"ד.

ח) לדעת המכדרשבי הפסוק כי תקנה עבד עברי מדבר בין במנור עצמו ובין במכרוהו ב"ד, וכנראה לדעתו זאת היא שיטת ר' אליעזר (עי' לק' צד 118 הערה ל'). אמנם השים (קידושין י"ד ע"ב) סובר בפשיטות דלכ"ע כי תקנה ע"ע מיירי במכרוהו ב"ד, וכ"פ הרמב"ם ר"ש ה' עבדים, וגם המה"ג השמיט בכאן המכדרשבי ותסס שי' הרמב"ם וכמו שהדפסתי בהפ"ס שיג צד 258. ואלו היתה מכדרשבי חלק מספרי דבי רב בודאי שיטתה היתה נוכרת בשים דילין.

והשינויים והסלונות שבין מכילתא דרשבי ובין מכילתא דרי"ש איצ' לפורטם כי נראים לעין כל לענין הלכה בכל דף ודף, ופעמים רמותי עליהן בהערותי. אך באותן הפרשיות אשר ענינם דברי אנדה, דהיינו פרשת בשלח ופרשת יתרו עד סוף סי' י"ט, נמצאים רק הברלים מעטים בין ב' המכילתות, כמו שהעירותי על זה לקמן צד 37 אות ע'. וכיוצא בזה מצאתי בספרי במדבר (שהוא מדרש דבי ר' ישמעאל) שמשונה הרבה מספרי וזוטא (שהוא מדרש דבי ר"ע), אך באנדה שבפ' בהעלתך כמעט שוין יחד הספרי עם הספרי וזוטא (שהעתיק בעל מה"ג). ודבר זה צריך ביאור. ומה שנלע"ד בזה הוא שהאגדות כבר בימי התנאים נכתבו בספר, שלא נמנעו מלכתוב אגדות, ורק הלכות לא כתבו; ואין כאן מקום להאריך בזה הענין, כי כבר הלכו בו נמושות, וכאשר באו האמוראים לסדר מדרשי התנאים כבר מצאו האגדות כתובות לפניהם וספחו אותן בסגנון אחד לקובץ שלהם, אבל ההלכות היו שונים כל אחד לפי דרכו ולפי קבלתו מרבותיו, זה שונה ברייתא דבי ר' ישמעאל, וזה ברייתות דבי ר"ע, שהן ספרא וספרי דבי רב, וגם לרבות ברייתות ותוספתות הרבה עד אין קץ.

פרק ד.

מי הוא המסדר מכילתא דרשביי שלפנינו.

כפי הנראה לענין חוקיה בר ר' חייא הוא היה המסדר מכילתא דרשביי שלנו, והיא היא הברייתא שנקראה בשם תנא דבי חוקיה בתלמוד בבלי, ותני חוקיה בירושלמי ובמדרשי אנדה. והנה הרב מוה' ישראל הלוי במאמרו הנ"ל (פרק ב') צד 21 והלאה כבר הראה בעליל, כי רוב ברייתות הנקראות תנא דבי חוקיה או תני חוקיה לספר שמות נמצאות במכילתא דרשביי, וגם הרבה מאמרי חוקיה נכללות במדרש שלנו; ואשתוסם כשעה הרא, שהרב הנ"ל חבריה לגיוויה בשביל דחיה של מה בכך. הוא משים ליסוד מוסר שמכדרשביי שלנו היא ספרי דבי רב של התלמוד, וזוה מוכיח שהמכילתא הזאת איננה תנא דבי חוקיה, משום שקשה להבין שברייתא דבית מדרשו של חוקיה היתה כל כך שגורה בכית מדרשו של רב עד שבכלל ספרי דבי רב תחשב; ועוד חוק דעתו בזה, שברייתא של חוקיה נקראת בשים בכל מקום תנא דבי חוקיה, ואילו היתה חלק מספרי דבי רב היה השים מביאה כסתם ברייתא. אולם כל הרואה בעיון יראה שהוכחות אלה אינם מוכיחות רק, מה שכבר הוכחנו בפרק ג', שהמכילתא שלפנינו איננה ספרי דבי רב של התלמוד. ומה שמאמר אחר ממנה מוכח בתשובת הגאונים, שכמדתה היא מרב האי גאון, בשם ספרי דבי רב, אינו מכריע כלל, כמו שכתבנו לעיל פרק א' אות ב'. ואסילו אם תמצא לומר שהגאונים האחרונים קראו למכילתא שלפנינו ספרי דבי רב, אין הוכחה מזה שגם בימי האמוראים לספרי דבי רב נחשבה. הלא תראה שהספרי לכמדבר נקרא בשם ספרי דבי רב בפי רבנו חננאל וברייף ורשיי, וככל זאת הוא ברייתא דבי ר' ישמעאל ולא נחשב לספרי דבי רב בימי האמוראים, כמו שהוכחתי בראיות ברורות שאין להשיב עליהן בספר, למבוא אל מדרשי הלכה צד 51 והלאה. ומעתה אין תימה שהמדרש, שקראוהו האמוראים תנא דבי חוקיה, נחשב לספרי דבי רב בימי רב האי גאון, וכפרט שכמדורש הזה נכללו גם ברייתות אין מספר מספרי דבי רב של השים, כמו שהראה בכיורו מהריי הלוי בספרו הנ"ל צד 16 והלאה.

על המדרשים של תנא דבי חוקיה ועל מאמרי חוקיה המתאימים עם המכילתא דרשביי שלפנינו העירותי בספר זה פעמים הרבה; ע' צד 1 (אות ה'), 12 (ו'), 17 (ר'), 32 (ב'), 41 (ע'), 64 (י'), 75 (צ'), 94 (ה'), 95 (מ'), 100 (ס'), 113 (ב'), 123 (ב'), 126 (ה'), 130 (ס'), 132 (ב'), 135 (ו, צ'), 136 (ו'), 137 (ס', ה'), 139 (ו'), 149 (ח'), 149 (ח'), 154 (נ'), 169 (ש'), 173 (ב'). עוד יש לי להעיר כאן, שהמאמר י"ט י"א (צד 97): מיכאן שלא עמד דור וכו' הראויין לקבל את התורה וכו' מוכח בשם חוקיה בר חייא במדרש תהלי קייט (הוצ' באבער צד 490). — ועי' במאמרי, למבוא אל מדרש הלכה צד 80 ששם רשמתי ליד מקומות שהובאו בהן מדרשי תנא דבי חוקיה (*). ועי' גם ספר מהריי הלוי הנ"ל ששם תמצא עוד מאמרים אחרים שלא הוזכרתי. והנה אם נשים עין

(* עוד תראה מאותה רשימה שברייתא דתנא דבי חוקיה לא לבד על ספר שמות כי אם גם על שאר ספרי התורה ערכה מדרשיה. ולפיז יכול להיות שמעט מאמרי תרבי"ח הנעדרים במכדרשביי היו גערכים בשאר ספרים, או אפשר שישנם במכדרשביי לשמות במקומות אשר השמים בעל מה"ג.

סקיחה על אותן מדרשים של תנא דבי חזקיה שנמצאים במכרשביי, נביט בקצתם סימנים מובהקים, שמראים לנו תוקף הריפות דרכי למור של חזקיה, הוא האדם הגדול אשר נכבדות ונפלאות מרובו בו בהרכה מאמרי חז"ל (עי' סדר הדורות) ואשר נמנה בין האנשים המופלאים שגרמו שלא תשתכח תורה מישראל (עי' סוכה כ' ע"א). ויש לו לתנא דבי חזקיה גם כזה דרך למוד מיוחד, שבמקום שכתבה התורה הרבה פרטים ביהר, הוא דורש כל פרט ופרט בפני עצמו (עי' ביק סיג ע"ב וס"ד ע"א), ובמכילתא שלפנינו נמצא מדרש כזה לקי צד 138 וצד 144 (עי' גם צד 112), — וסימנים מובהקין כאלה הם ראיות מכריחות שמכילתא שלפנינו וברייתא דבי חזקיה דא ודא אחת היא.

אמת הדבר שגם הרבה ברייתות מספרא וספרי דבי רב נשתקעו במכילתא שלפנינו, וכן התוספתא נעתקה בה הרבה פעמים ככתבה וכלשונה. וכגראה חזקיה שנה ברייתות אלה מפי ר' חייא אביו וספחן אל המדרש שלו. ואשר שמעטם זה קראו הגאונים האחרונים מדרשו של תנא דבי חזקיה בשם ספרי דבי רב, שהוא כולל גיב חלק גדול (ואולי הוא רובו) של ספרי דבי רב של הש"ס.

אולם שם מכילתא דרשב"י, אשר נקרא למכילתא שלנו בדורו של הרמב"ן ואחריו, כגראה יסודו במה שהמדרש מתחיל במלות, ר' שמעון בן יוחאי אומרי' (כמו שכבר שיערו החכמים רמ"ש וריה"ל), או במה שהגאונים האחרונים כינוהו בשם ספרי דבי רב ועסי' הש"ס סנהדרין דף פ"ו ע"א סתם ספרי ר' שמעון, וכבר הוכיח הרי"ף הלוי במאמרו הגיל צד 30 והלאה, שהמדרש שלפנינו איננו מדרשו של ר' שמעון בן יוחאי, ועיין בספרי הקטן, למבוא אל מדרשי הלכה צד 48, שם תמצא רשומים קיב מקומות שנוכר בהם ברייתא של ר"ש בשם תני ר"ש. — ובוה אסיים פתיחה שלי כי אין לי כעת פנאי להאריך בזה הענין ובשאר דברים הנצרכים למבוא אל מדרש שלנו, בשנם שאני עוסק כעת בחבור אחר, אשר אליו נפנו כל עתותי ומחשבותי; ודי לי בזה להוציא לאור דברי התנאים הקרושים, למען יושטפו בהם רבים ותרבה הרעת והחקירה, ובגפש חפצה אני שם ליקוטי לעיני ת"ח והוקרי קדמוניות שלנו, למען יונמר על ידם המלאכה אשר החילותי לעשות.

ועל הטוב יזכר שם החברה, יידיש-ליטער ארישע געזעלל שאפ"י (מושבה בקיץ ספרים יע"א), אשר סקידה הנדיבים נדיבות יעצו להדפיס ספרי זה על הוצאות החברה, ואברך אותם בזה כרגשי תודה ויקר. [ונכספר שנתי ("אהרבוך") של חברה זו אדבר אייה עור איזה דברים ע"ד מכילתא דרשב"י.] גם לסקרי בית עקד הספרים אשר למלך יריה, אשר הרשוני להשתמש בכ"י מה"ג למלאכתו הזאת, ולהרב רש"ז שעכטער, אשר הגיע לידי כ"י שלו, אביע סה תודתי מקרב לבי.

דוד צבי האפפמאנן.

זאת לדעת

כי מה שמחקתי הסגרתו בחצאי עגול כזה ( ) ומה שהוספתי הסגרתו בחצאי מרובע כזה [ ] ;
והסימן עגול כזה o מורה, שההגחה נעשת עפ"י כ"י.

חלופי גרסאות ותקונים.

חתני כנן יקר לי פראס' אלכסנדר מארקס שלישיא היטיב עמדי לשלוח לי הרבה חילופי גרסאות ותקונים לספרי זה עפ"י כ"י מהיג של החכם קאהוט והרש"ז שעכטער בנעוויארק. וע"י זה נתעוררתי לעיין עוד הפעם בכ"י שבידי ומצאתי שיש לתקן גרסת ספרי בהרבה מקומות. וע"כ ארס"ם כאן התקונים היותר חשובים. והגרסאות אשר רק בכ"י שבאמערקא נמצאות אציין בסימן עיגול כזה °. — מספר הקמן שאצל המספר הגדול מורה על השורה שבאותו צד.

צד	במקום	גר'	צד	במקום	גר'
1 8	בצרה	°שרויין בצרה	37 1	אקשה	גר' °הנני מחוק
1 10	כביכול	כויכר	87 14	העלה	העלה עליו
2 26	בווי	באי	38 20	במספין	°במספק
8 23	נתתי	נתתיך	39 6	[השבועה]	°שעה
5 18	על הנביאים	°עם הנביאים	89 7	עכשו שבועה	°עכשו שכונה
6 14	יקדים	יקדום	44 27	שנאמר	כענין שנאמר
7 13	לשנים	°ראש לשנים	45 24	לחם	להם
10 10	במבוקרין	°המבוקרין	46 9	אנחנו	אנחנו
11 1	ליתן	°ליתן מדם	48 9	בגדו וינס	בגדה כידה וינס ויצא
11 25	על גחלים	על גבי גחלים	48 25	המחוסין	°המחוזין
12 13	ממנו	°ממנו נא	48 22	גזרים	גזרים כמנין שבמים
15 10	לדגים	°ליום	49 6	נטל	נטלו
15 16	משבית	משביתו	49 24	אפילה	°באפילה
17 7	ידיו	°פניו ידיו	51 1	אינו	אינו
17 16	אירע	עירע	51 14	מושקע	°מושקע
19 12	עליו	עליו כרת	52 26	כתשעת	בתשעים
20 6	יוצאים	°יוצא אדם	53 2	מפני בני ישראל	מפני ישראל
20 10	גדולים	°וקנים	55 4	שיטלו	°שיטלו ישראל
24 29	מהליכות ומה לזו	°מה ליטול ומה לא	57 10	יהודה	°ישראל
26 17	אתו	אתי	58 19	נפרע	נפרע ממנו
27 4	[וגם] צדה	צדה	59 26	ולומד	ולומד
28 3	בא	באח	60 15	אחד	אחד מהן
29 12	כרסו	כרסו ממנו	60 16	היאך	היאך
29 25	פוסל	°פסול	68 27	אכלמו	°אכלו
30 1	בברוליא	°בברוליא	64 22	מן	°מן אבשלום
30 4	המול	המול לו	"	בית דין	אב בית דין
31 6	קרובה	קריבה	66 1	שאיירע	שעירע
38 5	כל שבעת	כל שבעה	66 9	באלים	°באלמים
38 20	אונקלים	אונקלי	69 6	אלו	אנו
38 23	בו יהודה	בו ר' יהודה	70 18	ביד	ביד אחת
35 28	חמורה	חמורו	70 20	פסקיו	°פסקי
35 29	גמלה	גמל	71 7	ישראל מי נמכה	ישראל מי כמוך

גר' במקום	צד	גר' במקום	צד
ואביהוא	102 11	וּדְרֵךְ וּדְרֵךְ	71 15
של משה שהיה	102 25	חכם	73 1
שיעבוד	105 18	דברי	78 22
אמרו	107 8	מקולל	74 10
למחר מצא	107 10	אלעזר	75 1
ההקדש	107 29	אלא לכם	75 5
משחשיכה	108 19	לפני	76 25
שאין כן	108 30	שנקרא	77 5
יהלא ים	109 15	גברו	77 16
שנתקלל	109 29	ולהלן הוא אומר	80 20
צדקה ברבים	110 27	ביתא	80 34
ותיהנה	111 3	ומטה אהרן	81 11
בתוכו	111 28	של ברכה	81 14
ועל חמרה	112 18	חסמא	81 27
כך כל	112 17	בן	81 32
סבורין	114 6	ר' יהודה	83 29
מכללו	115 2	להכניס	87 13
המקום	115 26	ומדינה	90 19
המקום	115 28	יעצה יפה	91 22
פורענות	116 11	יעשה	91 23
מוכרה	118 23	מכלי יצירה	92 25
אם	120 1	בקשונו	93 21
לאחרים צריך	123 29	להודיעך	93 20
ונמצא	124 9	לכני ישראל	94 21
פרנסתה	124 15	כשגלה	94 20
למות. למות	126 8	גלה	"
ונגפו	129 26	עשה	94 22
את לרבות	132 2	עשה	"
כפול	139 6	או כשם	95 20
קרקעות	139 12	הענין	96 16
הגגבין	139 31	לימד	97 32
והיא	155 22	וטמא עד הערב	97 26
כן עד ששייר	159 22	כדאי	101 24
אתם מסורין	160 28	מסתורין	101 26
		בשעה	102 1

השמטות.

מה שסגור בחצאי מרובע כזה [ ] נשמט.

	צד
ששת ימים ⁰ שילך בשליחותו למצרים, ומנין שהיה המקום מכביש בו כל שישה הימים ⁰ .	2 ²⁷
בעל הרחמים אני [בעל אמנה אני].	3 ²¹
בלילה הזה ⁰ [שיכול יהא נאכל כקדשים ביום תיל בלילה הזה] ⁰ .	11 ¹⁹
בכור השבי, [כאן הוא אומר בכור השבי].	23 ⁹
לא עמד ⁰ [כדרך שהמלכים עומדין בזמר וישנין בזמר לא עמד] ⁰ .	23 ¹⁸
ושמלות ⁰ [הראוי לשאל כלי כסף ישאל כלי זהב ישאל כלי זהב. ושמלות] ⁰ .	24 ³³
לדרך ⁰ [ונם צידה לא עשו להם מלמד שאף קליות ואגווים לא נטלו בידם לתינוקות לדרך] ⁰ .	27 ²
אף או האמור ⁰ [כאן או יאכל בו ומה או האמור כאן או יקרב לעשיתו אף או האמור] ⁰ להלן או יקרב לעשותו.	30 ⁷
הוא קודם ⁰ [את בנו: וכל הבכור בבניך תסדה מלמד שהבן חייב לשדות את עצמו: וכל בכור] ⁰ בני אסדה ואסלו.	36 ¹³
יסקר על הים ⁰ [סקר על הים יסקר במדבר] ⁰ .	39 ³³
משלמי היו ⁰ [אם תאמר משל פרעה היו כבר נאמר הנה יד ה' הויה במקנך ואם תאמר משל מצרים היו] ⁰ .	44 ¹⁹
אמונה אומן: [דיא ביד רמה בראש גליון].	45 ⁸
נתרציתי לבניך ⁰ [כך אמר לו הקביה למשה כלום אתה מבקש אלא בשביל בני כבר נתרציתי לבני] ⁰ .	47 ³⁰
שני ⁰ [נקבת כמטיו ראש סרווי שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמות יוסף אני קודע להם את הים שני] ⁰ .	48 ⁸
מחיה לדרך [אלא יצאו על אמנה ועליהם מסורש בקבלה הלוך וקראת באוני ירושלים לאמר] כה אמר.	48 ¹⁷
ישראל [חציץ בין מהנה מצרים ובין מהנה ישראל] ⁰ כענין שני.	49 ¹⁶
ראוך מים [אלהים ראוך מים].	50 ²¹
חזרו [וישב הים אין כתיב כן אלא וישונו המים כל מים שבעולם חזרו].	50 ²²
ישראל ⁰ [שני בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו יהודה שקידש את שמי על הים הוא ימשול על ישראל] ⁰ .	51 ¹⁷
תפלה: [דיא מימינס וז מוזה ומשמאלם וז תפלה:] ⁰ .	51 ³¹
שמחנמין לו ⁰ [אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן שירו לה' שהוא נבור שני ה' עוזו ונבור ה' נבור מלחמה] ⁰ .	51 ²²
ואומרת ⁰ [עם וז יצרת לי תהלתי יספרו ישראל אומרין כי תפארת עוזמו אתה ורוהיק מבשרת על ידיהם ואומרת] ⁰ .	60 ⁶
ירח בים ⁰ [הוא אמר ויקח שש מאות רכב בתור אף אתה באותה מדה מדרת להם מרכבות פרעה וחילו ירה בים] ⁰ .	62 ¹²

יותר ההשמטות תמצא בצד האחרון.

פרשת שמות.

(א) ומשה היה רועה וגוי בלבת אש מתוך הסנה. רשביי אומר (ב) מפני מה נגלה הקביה משמי מרום והיה מרבר עם משה מתוך הסנה, מה הסנה הוה קשה מכל אילנות שבקולם וכל צפור שנכנס לתוכו אין יוצאת הימנו בשלום אלא נחכת איברים איברים, כך שעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל שיעבודין שבקולם (ג). מעולם לא יצא עבד או שפחה בן חורין ממצרים אלא הגר בלבד שנאמר (בראשית י"ב ב') ויצו עליו פרעה אנשים (ד) וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו: ד"א מתוך הסנה ר' יהושע אומר (ה) מפני מה נגלה הקביה משמי מרום והיה מרבר עם משה מתוך הסנה שכל זמן שישראל בצרה כאלו צרה לפניו (ו) שנאמר (ישעיה ס"ג ט') בכל צרתם לו צר: ואומר (תהלים צ"א ט"ז) עמו אנכי בצרה (ז) ואומר (זכריה ב' י"ב) כי כל הנוגע בכם נוגע בבכת עינו: כינה (ח) הכתוב שכל המזיק את ישראל כביכול אין מזיק אלא במי שאמר והיה העולם, וכך היה ר' יהושע אומר בוא וראה כמה רחמיו וזכותיו של הקביה על ישראל, ידרו למצרים שכינה עמהם שנאמר (בראשית ט"ז ד') אנכי ארד עמך מצרימה. עלו שכינה עמהם שנאמר (שם) ואנכי אעלך גם עלה (ט), ידרו לים שכינה

(ח) כ"ל דמכילתא הלזו טונה פניה לדרוש תהלכס של ספר טנות, וזאונת לא היה לה להחמיל אלא ומהדס הזה לכם, שחיה המלוא הראשונה וכמו שמתחלת מכילתא שלנו, דר' ישמעאל, אלא משום דאוחה מלוא הראשונה נכמס לבולת מלרים, ראתה המכילתא דרשב"י שראוי להחמיל נחלת ספור גבולת מלרים וזגלוי השכינה הראשון שנחלת למרעים שהיא החלת לכל הדברות והללוים שנאמרו ע"י משה. (ז) הנאמר הזה הוא ג"כ בכ"י ר' אברהם הלחמי שהביא צעל צדוקי החדות ועליו החדות, וצדק העיר המכס רמ"ש צמכילתא שלו דף ק"ע ע"ב שהוא שייך למכילתא דרשב"י. (ג) כלקמן ר"ש פ' יתרו. (ד) ולמה הולך לאנשים, אע"כ למלרים היתה סוגיה ומסוגרת ולא הכירו שפחה לללח, ע"כ לוח עליו פרעה אנשים שיניחו את הגר לללח. וצ"ל פניה אונר רשב"י שהגר צמו של פרעה היתה. (ה) גם זה שם בכ"י ר' אברהם הלחמי אולם צדק אחר וקלח הנאמר שם נסם ר' חייא ור' יהודה, וחולי ז"ל כאן ר' יהודה החת ר' יהושע ונשמרצב כאן ר' יהושע מיהל דלקמן וכך היה ר' יהושע אומר, והאי ר' יהודה הוא צנו של ר' חייא אחיו של חזקיה, וכבר טעיר המכס ר"י לעווי שכל תנא דבי חזקיה טבשים נמללים צמכילתא דרשב"י הלזו, ונכרלח חזקיה סידר המכילתא דרשב"י. (ו) ע"י מכילתא דר' ישמעאל לטנות י"ב מ"א. (ז) צמכ"י דר"ש שם פ"י מאי ואומר דאין לי אלא לרע לצור לרע יחיד מנין ח"ל עמו אנכי צלר. (ח) זהו דרש חדש שכל סמך את ישראל וכו' וצ"ל ר"א הלחמי כחזב וכן הוא אומר כי הנוגע בכם כו' ר' יהודה אומר אין ח"ל ו' אלא י' וכי כינה הכחוש פ"י דכתיב עינו חתה עיני. ונמ"ל דר"ש לפסוק וצורב גלויך חתקס קנין וצמפרי נמדצר פסקא פ"ד הביא עוד הכנה פסוקים שכיני מפי הכבוד. (ט) אנדה זאת הביא ר' עורדוס הלוי נספרו ספר הכוזים כ"י (ע"י מ"ש ע"ז צמפרי מציא אל מדרשי ההלכה ל"ד 46) נסם מכילתא דרשב"י (ונלפמיס ונאמרי ומדרשב"י שהביא ר' טודרוס הלוי צמכ"י ליעעדאטור צלאטט דעם אריענטקס שנת 1845 מל"ד 182 והלחה וצמבול למכ"י הוללח רמ"ש ל"ד L1 והלחה) וע"י מכילתא מפי דשירתא פ"ג.

עמהם שני (שמות י"ד י"ט) ויסע מלאך האלהים, באו למדבר שכינה עמהם שנאמר (דברים א' ל"א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאלך ר' אלהיך עד שבאו לבית המקדש. שרויין בצער כביכול שרוי עמהם בצער שנאמר מתוך הסנה, שרויין בריוח שרוי עמהם בריוח שני (תהלים ק"ו ה') לראות בטובת בחיריך לשמונה בשמחת גויך להתהלל עם נחלחך: ר"א מתוך הסנה ר' יוסי (י') אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה מפני שהוא מהור ואין אומות העולם עושיין אותו ע"ז. ר"א מתוך הסנה גוי אחר שאל את רבן גמליאל (כ) א"ל מפני מה נגלה הקב"ה על משה מתוך הסנה. א"ל אלו נגלה על חרוב אחד או על תאנה אחת הייתי אומר שיש מקום בארץ סנוי (ל) מן השכינה עכשיו נגלה על הסנה ללמדך שאין מקום בארץ סנוי מן השכינה: ר"א מתוך הסנה א"ר יוסי ולמה מתוך הסנה אלא מה דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו ניווק מפני שקוציו כפוסין למטה (ט) ואם בקש להוציא את ידו הקוצין תופשיין אותה כך כשירדו ישראל למצרים קבלו אותן שנאמר (בראשית מ"ו ו') ארץ מצרים לסניך היא כמיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך וכיון שבקשו לצאת תפשו אותן שנאמר (שמות ה' כ"י) וגם את ישראל לא אשלח: ר"א מתוך הסנה גם גדול ראה משה שראה את הסנה והוא מבלבל (ג) ועולה מתוך האש ואם חמיה אתה על הדבר הזה בוא וראה ממקלו של אהרן שהוא של עץ יבש והוציא שקדים ופרחים: ר"א למה מתוך הסנה ר' אלעזר בן ערך (ס) אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה לפי שיכול המקום שירדבר מראש הרים ומראש הגבעות מגבהי עולם ומארוי לבנון אלא השפיל עצמו ודבר מתוך הסנה ועליו אמר שלמה (משלי כ"ט כ"ג) ושפל רוח יתמוך כבוד: א"י אתה מוצא מן האילנות שפל מן הסנה וכן הוא אומר (תהלים קל"ה ו') כי רם ד' ושפל יראה.

ויאמר משה וגו'. אמר ר' אלעזר בן ערך (ע) שבעת ימים היה מכתיש (ס) הקב"ה למשה לילך בשליחותו דכתיב גם תמול גם תמול שלשום גם משלשום מאז דברך גם מאז וזה יום השביעי.

ויחר אף ד' במשה. אמר ר' (אליעזר) [אלעזר] בן ערך לא דבר הקב"ה עם משה אלא בדרך ארץ (צ) שלא יהיו בוויי העולם אומרים מפני שהוא אלוה ובעל עולם עשה דבריו שלא כדרך לכן היה הקב"ה (מכביש) [מכתיש] את משה כל ששת ימים דכתי' גם תמול גם משלשום גם מאז בדרך אל עבדך ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח: משלו משל למה הרבר דומה למלך שהיה לו עבד והיה אוהבו אהבה נמורה בקש המלך לעשותו אפוטרוסוס לפרנס בני ביתו של מלך מה עשה המלך תפש עבדו בידו והכניסו לבית

(י) זכיי ר"א הלחמי הוא נעם ר"י הגלילי. (כ) נעמות רבם כפן הגי' ר' יוסע בן קרח. אולם נעמדנר רבם פייד סק"ד גרם גיכ ר"ג. (ג) המאמר כפן הוא מקולך וז"ל כנעמות רבם: א"ל אלו מתוך חרוב או מתוך סקמה כך היית שוללני אלף להויתך חלק אי אפשר אלף למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה. (ד) נעיר נעם ר' פנחס הכהן וס' הסנה הזה כשאלם מכתים ידו לחוכו אינו מנגיש וכשהוא מוליח מסתדעט כו', אולם צילקוט נעם מדרש אנכי הלשון מנעם כלפניו. (ה) מנעם פחיס, ויולא פרה ת"א: ואפק ללצין. ונע"ר: האש על מנעם מנעם לולצין. (ס) דכיי ר"א בן ערך סס גיכ זכיי ר"א הלחמי, וס' יס ערבונו דכניס ולצין תיקון. (ע) גם מאמר זה נמלא סס זכיי ר"א הלחמי. (פ) נעט נז ומריב עמו. ע"י ערוך ערך כחש וכן פתרונו בלשון סורי, ובמדרשים וזכיי ר"א הלחמי הגי' משונעת. (צ) זכיי ר"א הלחמי (לעיל) (צ) נענויים.

נגויו הראהו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל שיש לו בכית נגויו הוציאו לשדה הראהו גנות ופרדסים וכל שיש לו בשדה פשט העבר את ידו ואמר איני יכול להיעשות אפוטרוסוס לפרנס בני כיתו של מלך כעס עליו המלך אמר לו אם אי אתה יכול להיעשות אפוטרוסוס למה המרחתני כל אותו טורח נשבע לו שלא יכנס לפתח פלמין שלו. כך היה המקום (מכביש) [מכתיש] את משה כל ששת הימים בשליחותו למצרים ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח איל הקביה משה אתה אומר לי שלח נא ביד תשלח תלמירך (ורך) [גידולי ירך] ורבויוך הוא יכניס את ישראל לארץ אתה אי אתה נכנס עמהן לארץ שנא' (במדבר כ' י"ב) לכן לא תביאו את הקהל הזה: משיב משה ואומר לפני הקביה רבשיע אתה אומר לי רד למצרים והוצא את בני מצרים בודאי אני שליח שתי שליחות באדם אחר בפעם אחת רבוני אין שליחות זו יפה אלא בשני בני אדם כאחד שני' (קהלת ד' ט') טובים השנים מן האחד ואומר (דברים י"ט ט"ז) על פי שנים עדים יקום דבר. משיב הקביה ואומר לו למשה משה יודיע אני כך על מי אתה עומד ומבקש רחמים שתלך אתה והוא בשליחותי למצרים כבר שרת עליו רוח הקדש והוא יוצא ומשמר לך בשבילי מצרים ובעת שרואה אוהך הוא שפִּיחַ כענין שני' (שמות ג' י"ד) והנה גם הוא יוצא לקראתך וראך ושמה בלבנו: משיב הקביה ואומר לו למשה בתחילה כשנגלית עליוך בסנה היית מסתיר פניך ממני כענין שנאמר ויסתר משה פניו עכשיו אימתי ניתן לך פתחון פה לדבר בפני בעבר בשר ודם שיש לו רשות לדבר בפני רבו: משה דברין את אין לי שלוחין אין לי גורדים אין לי שרפים אין לי אופנים אין לי מלאכי שרת ואין לי נגללי מרכבה שאשלח ואוציא את בני מצרים שאתה אומר לי שלח נא ביד תשלח [אני הוא שקראתי עולם ממורה שמש עד מבוא] (ק) מן הדין ההוא אתה ראוי לשטופה מיד אבל מה אעשה בעל הרחמים אני [לכך נאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'] (ק) וחכמים אימרון (ר) אומר לו הקביה למשה משה זכות עמרם אביך עמדה לך שעשה דבר גדול בישראל שכשהכבדו מצרים עבודה קשה על ישראל והיו מטבעין אותן ביאר אמרו אנו נושאין נשים ומולדין בנים ומצרים מטבעין אותן ביאר למה אנו מיגעין את עצמנו לחנם. עמד עמרם ועשה דבר גדול בישראל והסכימה דעתו לדעת המקום גירש את אשתו כשהיא מעוברת שלשה חרשים, בסוף שלשה חרשים חזר ועשה בה קדושין שנאמר (שמות ב' א') וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי והיו מלאכי השרת מקלסין לפניו כחתנים וככלות שנאמר (תהלים קי"ג ט') אם הבנים שמחה. ומצרים מנו לה תשעה חרשים והיא ילדה בתוך ששה חרשים. וכי למה הוצרך הרבר אם לקח עמרם אשה אם לא לקח אלא להודיע לכל באי העולם זכותו של עמרם הצדיק: משיב משה ואומר לפני הקביה רבשיע אני נביא בן נביא מספק ספיקות נכנסתי לדברך פרעה רשע בן רשע ומצרים מרודים (ש) בני מרודים האיך יכנסו לרברי. איל אתה דבר כלשון קודש כמלאך ואהרן אחיך ירבר בלשון (עברי) [מצרי] שנא' (שמות ד' א') ראה נתתי אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך: משיב משה ואומר לפני הקביה רבשיע אתה אומר לי רד למצרים והוציא ששים רבוא מתחת סבלון מצרים מתירא אני מפני בני אדם (ת) שברחתי מפניהם. איל אל תירא משה כבר מתו שנא' (שם ד' י"ט) כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך: משיב הקביה ואומר לו למשה משה אתה אומר לי מתירא אני מפני בני אדם

(ק) הוספתי ונחסיג דלקון ס' ואלה. (כ) תכל ככיי ריא תלמתי צפי ואלא צנטיים.

(ט) כמו מורדים. (ח) ככיי ריא תלמתי צנטיים כל הענין עד כי ככל פה וככל לשון אנכי.

שברחתי מפניהם בני אדם ששגרו עליך פרעה לתפשך מי עשאן אלמים מי עשאן חרשים מי עשאן סומים הלא אני ד': ר' אלעזר בן יהודא איש ברתותא אומר משיב משה ואומר לפני הקביה רבשיע אתה אומר לי רד למצרים והוציא ששים רבוא מתחת סבלון מצרים אלו על מאה בני אדם או על מאתים בני אדם אתה אומר לי עדיין הדבר קשה לי אלא שאתה אומר לי הוציא ששים רבוא מתחת סבלון פרעה ממצרים. ואלו התרית בהן שנה או שתיים לפני דיבר [היו הדברים] כבר עשויון (א) אלא שנשתעבדו בהן מאתים ועשר שנים יאמר לי פרעה מי שעבדו עבד עשר שנים ולא מיחה בו כל בריה יבוא אחר ויוציאו מתחת ידו או מי שעבד את הכרם עשר שנים ולא מיחה בו כל בריה יבוא אחר ויוציאו מתחת ידו רבשיע כבדים ומכובדים דברים הללו שאתה אומר לי כי כבר סה וכבר לשון אנכי.

פרשת וארא.

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ד' ר' אליעזר (ב) אומר א"ל הקביה למשה אני שאמרתי והיה העולם שנא' (תהלים נ' א') אל אלהים דבר ויקרא ארץ אני שאמרתי לאברהם אביכם בין הכתרים (בראשית ט"ז י"ג) ידוע הדע כי גר יהיה ורעך עכשיו הרי שבועה מבהלת וכאת לפני שלא כדרך ארץ שאוציא את בני ממצרים ואתה אומר שלח נא ביד תשלח: ר' יהושע אומר וידבר אלהים אל משה [אני ד'] אמר לו הקביה למשה נאמן אני לשלם שכר יצחק בן אברהם שנתן רביעית דם על גבי מזבח ואמרתי לו (ע' תהלים ע"ט י"א) כגודל ורועך הותר בני תמותה ואני מבקש להוציאן ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' שמעון אומר וידבר אלהים אל משה אמר הקביה למשה נאמן אני לשלם מה שאמרתי ליעקב (בראשית כ"ח י"ד) והיה ורעך כעפר הארץ עכשיו הרי שבועה מבהלת וכאת לפני שלא כדרך ארץ שאוציא את בני ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' יהודה אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה אני ארון העולם אני מלא רחמים אני נאמן לשלם שכר בני משתעבדין ביד בשר ודם ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' נחמיה אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה גלוי וידוע לפני צער של בני ממצרים שנאמר (שמות כ' כ"ה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. בני שרויין בצרה ואתה שרוי בריוח ואני מבקש להוציאן ממצרים ואתה אומר שלח נא ביד תשלח: ר' יוסי הגלילי אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה כלאה (ג) נתחייבו לי בני ממצרים שנא' (יחזקאל כ' ו') ואמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו וימרו בי ולא אבן לשמוע אלי הריני עושה עמהן בעבור שמי הגדול שלא יתחלל שני' (שם כ' ט') ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר נודעתי עליהם לעיניהם והריני מבקש להוציאן ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' מרסן אומר וידבר אלהים אל משה א"ל הקביה למשה ראויין הן ישראל להנתן ביד עמון ומואב ועמלק אבל גזרה היא מלפני

(ח) אולי י"ל: ככד לעשותן. (ז) הכל נכ"י ר"ש הלמני חלל סחמת ר' אליעזר סיחא
 טס ר' ישמעאל. (ג) כמו כלים ונכ"י ר"ש הלמני: אמר הקביה ראויים היו ישראל כלנים
 נמדנדי עד שנמנר הסחוקן טננס אח פסחו טנאמר וכו'. ועי' מכילתא דר' ישמעאל לקמן
 י"ג פסוק כ"ז.

שלא אמסרם בידם שני' (שמות י"ז ט"ז) כי יד על כס יה וגו' ואומר (יחזקאל כ' ט') ואעש למען שמי וגו' והריני מבקש להוציאן ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' יהושע בן קרחה אומר וידבר אלהים אל משה איל הקביה למשה לא היו ישראל ראוין לתת להן מן במדבר אלא רעב וצמא ערום ועריה אבל מה אעשה שמשלים אני להם שכר אברהם אדוהי שעשה לפני מלאכי השרת שנא' (בראשית י"ח ח') והוא עמר עליהם תחת העץ ויאכלו והריני מבקש להוציאם ממצרים ואתה אומר לי שלח נא ביד תשלח: ר' עקיבה אומר וידבר אלהים אל משה איל הקביה למשה באמירה ובגווירה ובשבועה מלפני שלא תכנס לארץ וכן הוא אומר (במדבר כ' י"ב) לכן לא תביא את הקהל הזה ואין לכן אלא שבועה שנא' (שי"א ג' י"ד) ולכן נשבעתי לבית עלי [(ד) וכל בעס זה למה בשביל שאמר ומאז באתי אל פרעה וגו' אריא המודעי חלילה לאותו צדיק שיאמר בלשון הזה אלא כך אמר לפניו רבון העולמים לא מי שגואל הוא מציל רבון העולמים יודע אני שאתה עתיד להוציא את בניך ממצרים שמא ע"י אחר אתה עתיד להוציאם אני לא זכיתי שיצאו על ידי השיב לו הקביה ואמר למשה משה אתה זכית ועל ירך אני מוציאם תדע לך שבך שמחוך תשובה שאמר לו אתה למד שנאמר ויאמר ר' אל משה עתה תראה וגו'].

פרשת בא.

[יב]. א'. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים. מלמד (ה) שהיו כל הארצות כשרות לדבור ער שלא נתקדשה איי אבל משנתקדשה איי לא היה דבור על הנביאים בכל מקום אלא על המים שנאמר (יחזקאל א' ג') היה היה דבר ד' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר: ואומר (דניאל ח' ב') ואני הייתי על אובל אולי (דניאל י' ד') ואני הייתי על [יר] הנהר הגדול הוא חרקל: וכן יונה (ו) לא היה מדבר עמו אלא על המים, ר' יהודא אומר אף בתחלה (ו) לא היה מדבר עם הנביאים אלא על המים שנאמר היה היה (ח). ר' נחמיה אומר בתחלה היה דבר (ט) עם הנביאים בכל מקום מה תיל היה היה דבר ד' אל יחזקאל שלא היתה רוח הקודש חדרה עליו (י): בארץ מצרים. יכול בכרך תיל בארץ (כ) בשדה לא היה מדבר

ד) המוסגר חוספתי ע"פ ר"א הלמני כנו סנדפס צמילתא הולתא רמאיש דף ק"ב. (ה) מדכתיב צלחץ מלרים סחוא מיוחל דרש טרק קודם סנתקדסה איי סיה סדבור אף צמור' ולא לחמר סנתקדסה. (ו) כלומר וכן ציונה צדק מלאי' לחור' מנסום סידע סאין הסכינה סורה צמור' כלתא צמילתא דר' יסנעאל, ולצמוף כסדצר הקצים עמו צמור' לא דצר עמו אלא על המים, ואע"פ סאין מפורש צקלא דהדבור עם יונה סיה על המים, מיימ מדכתיב (יונה ז' י"א) ויקא את יונה אל סינסה ומסוך ליה ויהי דצר ד' אל יונה מסנע דצינסה הסמוכה לים דצר עמו. (ז) אף קודם סנתקדסה איי לא סיהה הסכינה סורה צמור' צכל מוקום אלא על המים. (ח) דרש הספל סיה סהיה דצר ד' כלן כמו ססיה צתלס צמור' והכי זה צל ללנד ונמלא למד דמתלס סיה כמו כלן דסיינו על המים. (ט) לייך לנקד דצר והוא שם דצר כמו דבור כדכתיב (ירמיה ס' י"ג) והדצר אין צהס. (י) כ' נחמיה ס"ל דצמור' לא סיהה סורה רוח הקדש אלא לפרקים וחסו' סירושו סל סיה סיה כמו סתיך רצ סדלא צמיק כיה עי"א לפירוש א' של ספירוש המיוחס לרשיי סס. (כ) כמו סאמרו צבנה סט"ו: צלחץ מלרים לנוה אינו אונור צמלרים אריס אמר סקציה כתיב צתורה צחוף סעמוד אף אני אעשה כך צלחץ מלרים ולא צמלרים וכן אמר נוסס כלתאי את העי, וכן איתא צנדלרס סגדול לפ' כלתאי את העיר: מניד סתמוז סלא סיה סדצר נגלה עליו צלחץ מלרים מנני סהיא מולכלת צמלולי ע"ז אלא מוף ללכך מדצר עמו.

עמו(ל) מדבר היה עמו חוץ לכרך וכן משה אומר לפרעה (שמות ט ב"ט) בצאתי את העיר ומה תפלה קלה לא נתפלל בתוך הכרך דבר חמור לא כ"ש ומפני מה לא דבר עמו בתוך הכרך מפני שהיא מליאה גלולים ועריין אני אומר דיבר עם משה חוץ לכרך אבל כשהיה משה מדבר עם אהרן לא היה מדבר עמו חוץ לכרך ת"ל ויאמר ד' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים(ט) מקיש דברות אהרן לדברות משה מה משה חוץ לכרך אף אהרן חוץ לכרך מה משה בכה אמר אף אהרן בכה אמר(ג) מה משה אלהים לפרעה(ס) אמר דבר ולא ירא אף אהרן אלהים לפרעה אמר דבר ולא ירא. מה משה גובר על הפירה(ע) ועל המאור(פ) ועל השמן המשחה(צ) ועל קטרת הסמים(ק) אף אהרן גובר על הפרה ועל המאור ועל שמן המשחה ועל קטרת הסמים ת"ל ויאמר ד' אל משה ואל אהרן מקיש גדולתו של אהרן לגדולתו של משה: לאמר. ר' אליעזר אומר מנין שכסדר דברות שהיו במדבר(ר) כך היו בארץ מצרים אין צריך דין הוא נאמר כאן דבר ונאמר דבר במדבר (ויקרא י"א א') מה דבר האמור במדבר אהרן שמע תחלה ושנה תחלה אף דבר האמור כאן אהרן שמע תחלה ושנה תחלה. מה ל' קדם אהרן את הבנים במדבר שכן נמשח בשמן המשחה יקדים אהרן את הבנים כאן שהרי לא נמשח בשמן המשחה ת"ל ויאמר ד' אל משה ואל אהרן [בארץ מצרים לאמר](ש) מלמד שאהרן קדם את הבנים: ומנין

(ל) כלומר שאין לומר דונלח בארץ צה ללמוד שדבר עמו נשדה, דהא אין לנו סוס טעם למה דבר עמו דוקא נשדה אלא ודאי דנל ללמוד שדבר עמו חוץ לכרך כדחזינן גבי משה שאמר כלחתי את העיר. (מ) ואמרו צמילחא וכן צריס ת"כ דלח היה דבור ללחון מפי ד' אלא עם משה דבר שיאמר ללחון ותיכ מה ת"ל אל משה ואל לחון להקיש דברות לחון לדברות משה. (נ) לכאורה היה אפשר לפרש צמה ששנינו בספרי ריש מנחות כשם שכתבנא משה צכה אמר כך כתבנא וצריס צכה אמר ומוסיף עליהם משה שאמרו בו זה הדבר ולפי זה לחתקש כאן לחון למשה לענין זה שגם לחון כתבנא צכה אמר (אצל צזה הדבר לא כתבנא) חונס מלשון תתיכ פ' אחרי מות צזה הדבר דשחטי חוץ משננע דכה אמר וזה הדבר דהא הוא דיל טס: זה הדבר אשר לוח ד' ונלמד שהפרשה נאמרה צכה אמר: ולפיז יתור נכון לפרש כאן דמה משה צכה אמר שדבר הדברים כהווייתן כך לחון כשהיה מדבר אל צני ישראל אמר כל שדברים כהווייתן כוונ ששנענן משה ופי הגבורה. וכן מוכח לקמן י"ט ג' דדרשינן כה צלשון הקדש כה כענין הזה וכו'. כה לא לפחות ולא להוסיף ועי' ספרי דברים פ"ב. (ס) כתיב צמילחא הקיש לחון למשה ומה משה היה דין לפרעם כו' הים לוונד דצרו ולא ילא וכו'. (ע) דכתיב צה ויקחו אליך ועי' צספרי טס. ורתיסי טס צמורש הגדול כ"י (לקוח מוספרי זועל) וז"ל ויקחו אליך יציאה אליך ותחא גוצר עליה יכול שאין לי שהיה משה גוצר אלא על הפרה ונניין אף על השמן ת"ל ויקחו אליך שמן זית זך יכול שאין לי שהיה גוצר על הפרה אלא משה ונניין אף לחון אונת וידבר ד' אל משה ואל לחון הקיש לחון למשה מה משה גוצר על הפרה ונניין שיינו גוצרים לדורות ת"ל ותחא תורה את צני ישראל (וכ"י שנאמר לו הוא לדורות) עכ"ל. (פ) כדתיחא צספרי זועל שהנחתי וכן אמרו צתיכ פ' אמור ויקחו אליך אתה גוצר לדבר. (ג) דכתיב ותחא קח לך צסמים ראש ותיחא טס צמורש הגדול: ותחא קח לך שיהא משה גוצר עליו וכן אמרו צספרי קח על ויקחו אליך. כיונל צו אתה לוונד צשמן הנשמה. (ק) דכתיב קח לך סמים נטף. ועי' יונא ג' ע"ג דסס דרש קח לך ויקחו אליך צפנים אחרות והוא לקוח מוספרי צמדבר פ"ב קח ע"ג ונרחה דתחא דבי ר' ישמעאל ודני ר"ע היו חלוקין צדבר וצריחא דיוונא תחא דני ר' ישמעאל מדפליגי טס ר' יאשיה ור' יונקן טהס תלונדי ר' ישמעאל כידוע. (ר) כתיב צצריחא דעירובין כ"ד ע"ג: כ"ג סדר ונשנה וכו' עיי"ש. (ט) כוונ שהתחתי כ"ל דונלחמר קדריש ופירוש דלחמר קחי על הנניס וכן שנינו צתיכ פ' שתיני הוצא צרסי ללחון אליהם ללחון להם לצניס או ללחון להם לישראל כשהוא לוונד דצרו אל כל עדת צני ישראל זו דיבור האמור לישראל הא ומה אני מוקיים ללחון אליהם ללחון לצניס ע"כ. מנחה

שהבנים קודמין את הוקנים אין צריך דין הוא נאמר כאן דבר ונאמר להלן דבר במדבר
 מה דבר האמור במדבר בנים קדמו את הוקנים (ת) אף דבר האמור כאן בנים קדמו את
 הוקנים מה לי בנים קדמו את הוקנים במדבר שכן קדמו להעלות בהר (א) יקדמו בנים
 את הוקנים כאן שהרי לא קדמו לעלות בהר ת"ל ואל בניו דבר (ב) מלמד שהבנים
 קדמים לוקנים. ומנין שהוקנים קודמין את ישראל אין צריך דין הוא נאמר כאן דבר
 ונאמר דבר במדבר מה דבר האמור במדבר זקנים קודמין את ישראל (ג) אף דבר האמור
 כאן זקנים קודמין את ישראל מה לי קדמו זקנים את ישראל במדבר שכן נתקדשו ברוח
 הקדש (ד) יקדמו זקנים את ישראל כאן שהרי לא נתקדשו ברוח הקדש ת"ל (שמות י"ב
 ב"א) ויקרא משה לכל זקני ישראל מלמד שהוקנים קודמין את ישראל.

ב'. החדש הזה לכם לא מנו בו אבות הראשונים (ה) יכול לא מנו בו אבות
 הראשונים שהרי לא ניתנה תורה בימיהם אבל משניתנה תורה ואילך יהו באי בראשית (ו)
 מונין בו ת"ל לכם (ז) אחם מונין בו ואין באי בראשית מונין בו (ח): ראש [חדשים]. יכול
 לשנים ולשמיים וליובלות (ט) ת"ל ראש חדשים לחדשים הוא ראש (י) ואינו ראש לא
 לשנים ולא לשמיים ולא ליובלות: ראשון הוא לכם. ולא למעשר בהמה ולא לסירות (כ)
 למה הוא ראשון למלכים ולרגלים ולחרומת שקלים ולשכר בתים (ל): ראשון הוא. מכלל
 שנאמר (דברים ט"ז א') שמור את חרש האביב האריך אתה משמרו הוסיף לו ימים:
 יכול אם היתה שנה חסרה עשרה או עשרים יום יעבר כן ת"ל חדש אין סחות מחדש.
 יכול אם היתה שנה (יתירה) [חסרה] ארבעים יום או חמשים יום יעבר כן ת"ל חדש אין
 יתר על חדש (ט) יכול יעבר ניסן ת"ל ראשון הוא לכם ניסן אתה עושה ואי אתה
 עושה שני ניסן (נ) יכול יעבר תשרי ת"ל שמור את חרש האביב שמור את החדש
 הסמוך לאביב ואיזה זה (אייר) [אדר] (ס) יכול כשם שאם היתה שנה אפילה יוסיף לה
 ימים כך אם היתה שנה בכירה יבצור ממנה ימים ת"ל (שמות י"ג י) ושמרת את החקה

יוון למה הוצא נ"כ סס חסוק דברו אל כל עדת בני ישראל הו סס חסוק חסוק דברו
 אל בני ישראל משה דכתיב נחמתי כלן צפ' נח ונעמקה לפרשת סמיני (וע"כ
 לא יפה עשו הנדפסים נחמתי עם פי מהרמ"ב מלכים ססלמו יד ונחוק מלח כל עדת'
 שנמלחו נכל דפוסים יסנים) ומה שנמלח כל עדת בני ישראל חתח כל עדת ישראל ינאד
 לקמן דף 8 הערה פ'. ת) שנאמר (ויקרא י"ז א') דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל.
 ח) שנאמר (שמות כ"ד א') עלה אל די אהה ואהרן נדב ואזניהוה וסנעיים נחקי ישראל.
 ז) נראה דקאי על חסוק (ויקרא כ"א כ"ד) וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני
 ישראל והוא מיותר דכבר שמענו צנאקס אחר דהננים קדמו לכל ישראל אלח עיכ דאתח
 לאשמעינן דנכל מקוס דהננים קדמו לכל ישראל. ג) דכתיב (ויקרא ט' א') קח משה לאהרן
 ולבניו ולזקני ישראל ועי' ספרי צמדנר סימקא י"ב, ועוד כתיב (שמות י"ט ז') ויקח לזקני
 העם ודרש לקמן מלמד שהזקנים קודמין לכל ישראל. ד) דכתיב (צמדנר י"א כ"ה) ויאכל
 מן סרוח וגו' וז"ל דחגא דידן סוצר דנעיקדח וענת ועמוד הר סיני כזר היו מוכנים לכך
 מדלמד הקניה עלה אהה וגו' וסנעיים מוקני ישראל. ה) כ"י אלניער צריה י"א ע"כ, וכן
 כתב הסופר יוסף הכהן צקדמוניות שלו (ספר ח' ג' ג'). ו) אומות סעולס. ז) אהרן
 סוה לכס. ח) צוהילתח מפוסס נחמינו למדין שסיראל נחוקין ללננה וסגוים סחמה.
 ט) דלענין זה ידח סננה נח צחשרי. נסנה ריש ר"ה. י) חוספתח ריש ר"ה וסננה
 צננלי וצירושלמי. כ) היינו לנטיעה דנחתיחין ועי' ריה ע' ע"כ. ל) צחוספתח סס:
 וי"א אף לסכר נחיס ועי' הפירוש סס וצננלי וצירושלמי. מ) ספרי דנכים סימקא קכ"א.
 נ) עי' מנכילתח וסנהדיין י"ב ע"כ. ס) צמכילתח נסס ר' נחן.

הואת למוערה מימים ימימה אין פחות משנים עשר חדש (ע): ראשון הוא לכם לחדשי השנה. שלא יעשה ניסן שני.

ג. דברו אל כל עדרת בני ישראל (פ) מלמד שפרשה זו נאמרה בהקהל (צ): [לאמר]. (ק) ר' יהודה אומר ליתן לא תעשה על כל עשה האמור בפרשה: בעשור לחדש הזה ויקחו להם. מלמד שפסח מצרים מקחו מבעשור יכול אף פסח דורות יהא מקחו מבעשור תיל הוה פסח מצרים מקחו מבעשור ואין פסח דורות מקחו מבעשור אוציא פסח ראשון ולא אוציא פסח שני תיל (שמות י"ב ו') והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר לחדש הזה פסח ראשון מקחו מבעשור ואין פסח שני מקחו מבעשור (ר): ויקחו. מלמד שכל אחד ואחד לוקח לעצמו (ש): ויקחו להם. מלמד שיחיד לוקח לכל בני חבורה מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו (ח): ויקחו להם איש. מיכאן אמרו אין מקח לקטן (א): שה לבית אבות. יכול לא יהא פסח מצרים נשחט אלא לבתי אבות ומנין אף למשפחות תיל (שמות י"ב כ"א) משבו וקחו לכם צאן למשפחותיכם מנין אף לבתים תיל שה לבית (ב) מכאן אמרו (ג) שוחט אדם על ידי בנו ובתו הקטנים וע"י עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן.

ד. ואם ימעט הבית מלמד שמתמעטין והולכין ובלבד שישיר שם אחר מחבורה ראשונה דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר בין מחבורה ראשונה ובין מחבורה אחרונה ובלבד שלא יניחו את הפסח כמות שהוא (ד) תיל משה (ה) מכדי אכילה ולא מכדי מקח ר' אומר אף מכדי מקח שאם אין לו ממנה אחרים על חלקו (מעות) [ומעות] חולין שמתחלה (ולא) [לא] לקחו אלא על מנת כן: ולקח הוא. מלמד שכל חבורה וחבורה לוקחת לעצמה (ו) מיכאן אמרו אין שוחטין פסח לבתחילה על היחיד שנאמר (דברים ט"ז ה') לא תוכל לזכות את הפסח באחד דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר פעמים שהוא אחד ושוחטין עליו פעמים שהן עשרה ואין שוחטין עליהם. הא כאזוה צד אחד ויכול לאוכלו ושוחטין אותו עליו עשרה ואין יכולין לאכלו אין שוחטין אותו עליהן שלא יביאו את הפסח לידי

(ע) ע"י צלקוטי ומכילתא לס' דנכיס (שהולאחי לאור צננת חרין) ז' 13 ועס הערה ז"א. (פ) לפי הנוסחה ז"ל דברו אל כל עדרת ישראל ולקח לנחוק מלח צניי. אמנם רש"י כי גם ממכילתא שלנו (ד' ישמעאל) והתרגום יונתן גרסי מלח צניי. וכן רש"י בתרגום יוני של הפסחים ובתרגום הסוסי ובהרבה כ"י המוצאים צפרי קעניקאט ועד ראספי, וע"י לעיל דף 6 הערה ט' ע"ן מוכח מתיכ, ואף שאנו אין לנו חלל גירסת הנוסחה, מ"מ יראה לשלוח יד ולהגיה, חולי הוא אחד מהמקומות שחז"ל פליגי עם הנוסחה, כמ"ס כבר ראשונים ואחרונים. ע"י ר"ן לנסהדרין ד' ע"ג ד"ה קצת קצת. חסונות הנוסחות למצ"ן ס' ל"ג, חסונות ריב"ש ס' רפ"ג, חס' מהר"י מייץ ס' ח', הגהות רע"א לנצח דף ל"ח ע"ג, יד מלאכי ס' רפ"ג, ח"ס אר"ח ס' י"ג, וחולי נפקא מניה גם לרינא כמ"ס ר"י צל"ן זל"ה"ה צהפלא שצברכין ערך משה עיי"ש. (ז) ע"י ת"כ ר"ש קדושים. (ח) כן הגהתי ע"י פסחים מ"ג ע"א והוא מתי"כ וע"י ילקוט נשא רנח חס"ו על ח"ט כי חטטה אשתו ז"ל: ומנין צלל חטטה אגרת ודבר ד' אל משה לאמר, ע"כ. והוא מפרי זוטא כנו שהוכחתי צמקוס אחר. (ט) ע"י פסחים ז"ו ע"א וחוס' ע"ס ד"ה למעוטי, וע"י ומכילתא. (ט) וכן דרכו צוכה ו"א ע"י ולקחתם שמהא לקיחה ציד כל אחד ואחד. (ת) ומכילתא, ירושלמי ר"ש פ"ב קדוטיין. (א) פסחים ז"א ע"ג, ירושלמי ע"ס פ"ח הלכה א'. (ב) ע"י ומכילתא. (ג) פסחים פ"ח ע"א, וצילקוט כאן איתא: ד"א שה לבית מלמד שאלם וניא ושוחט ע"י צנו וכו' ע"כ נראה שלפניו היה כן הגירסא במכילתא דר' ישמעאל. (ד) חוספתא פסחים פ"ז ה"ז, וע"י ומכילתא. (ה) חסרון הניכר יש כאן, ולפי הסוגיא דפסחים ז' ע"א ז"ל: מהיות משה המייהו משה מכדי אכילה וכו' וע"ס הפירוט. (ו) ע"י לעיל חות ט'.

פסול(ו): ושכנו. בן בנ אומר שומע אני שכנו שבשרות(ח) שכנו שבנגות(ט) מניין ת"ל (הקרוב) הקרוב אל ביתו פתח אל פתח(י). רבי אומר שלששן נאמרו שכנו זה שכנו שבשרות (שכנו) [ושכנו] זה שכנו שבנגות קרוב זה הקרוב לביתו סמוך לפתח. פסח מצרים שכנו קרוב לביתו ואין פסח דורות שכנו קרוב לביתו ר' שמעון אומר אף פסח דורות שכנו קרוב לביתו וכל כך לא דברה תורה אלא מפני דרכי שלום שלא יהא אדם מניח אוהביו ושכניו קרוביו ומכיריו ומיודעיו ואחד מבני עירו והולך ועושה פסחו אצל אחרים לקיים מה שנאמר (משלי כ"ו י') טוב שכן קרוב מאח רחוק(כ): במכסת. אין מכסת אלא מנין וכן הוא אומר (במדבר ל"א מ') ומכסם לה' שנים ושלושים נפש. יכול מצוה לשחטו למנויו ואם שחטו שלא למנויו עבר על מצוה ויהא כשר ת"ל מכסת הכסו שנה עליו הכתוב לפסול(ל). לתוך(מ) שנאמר איש אין לי אלא איש מנין לרבות את האשה ואת הקטן ת"ל נפשות אם כן למה נאמר איש מה איש שיכול לאכול כוית אף קטן שיכול לאכול כוית(נ). ר' יהודה אומר מה איש שיודע הפרש אכילה אף קטן שיודע הפרש אכילה איזו היא הפרשת אכילה כל שנותנין לו ביצה ונוטלה אבן וזורקה(ס): במכסת תכסו. מלמד שנמנין וממנין מכאן אמרו בני חבורה שהמנו אחרים על חלקם הרשות בידם רצו להמשך ולהמנות אחרים על חלקם הרשות בידם אחד מבני חבורה שהמנה אחר על חלקו הרשות בידו רצה להמשך ולהמנות אחרים על חלקו הרשות בידו(ע): לפי אכלו. פרט לחולה לערל ולטמא שאין יכולין לאכלו(ס): על השנה. בן בנ אומר שומע אני שהי' או שהי' שחוט הרי אתה דן נאמר כאן שהי' ונאמר להלן שהי' (צ) מה שהי' האמור להלן שהי' ולא שהי' שחוט אף שהי' האמור כאן שהי' ולא שהי' שחוט(ק) מיכאן אמרו לעולם נמנין על הפסח ומושכין יריהן ממנו עד שישחוט(ר).

ה. שהי' מה ת"ל תמים ר' עקיבא אומר צריך לאמרו שלא נאמרה תמות אלא עכשיו שכל מקום שנאמר שהי' תופס תמימין ובעלי מומין יכול אף זה כן ת"ל תמים הם ולא בעל מום. בכל מקום שנאמר שהי' תופס גדולים וקטנים יכול אף זה כן ת"ל בן שנה. אין לי אלא בשעת שחיטתו שיהא [תם ו]כן שנה מנין לרבות קבול רטו וזריקת רטו ת"ל יהיה לכם כל זמן שהוא לכם (הוא) [יהא] תם וכן שנה(ש): מן הכבשים ומן העוים. פרט לכלאים(ת): כבשים ועוים. גזירת מלך(א): מן הכבשים ומן העוים. להוציא החלוק (שכן) [שמין] הבקר(ב). ולהוציא את הרובע ואת הנרבע אין לי אלא דברים האמורים כאן

ז) ספרי דברים פיקקא קלי"ז ועי' מכלתא פיג וצופרטיס טס. ח) נר ונל"ח ידיה. ט) היינו שחלרו כנוון לחלרו. י) היינו שפתחו כנוון לפתחו צלותה חלר והוא קודם לשאר טלנים, וליכ היה שכנו שבנגות קודם לשכנו שבשרות והקרוב קרוב קודם ועי' מכלתא. כ) חוספתא פסחים פ"ה הי"ג ו"ג וסס נסס ריש צן אלעזר. ל) מכלתא. מ) כונו ונחך. נ) חוספתא פסחים פ"ז הי"ז. ס) חוספתא מנינה פ"א הי"ב. סוכס מ"ב ע"ג. ועי' גיעין ס"ה ע"א וירושלמי טס פ"ה הלכה ט'. ע) חוספתא פסחים פ"ז הי"ז. פ) עי' מכלתא ופסחים ס"ה ח' ורש"י טס. ז) איש שהי' לבית חנות. ק) ירושלמי פסחים פ"ה ח"ג. ר) פסחים פ"ט ע"א. ט) עי' זמחים כ"ה ע"ב דלפי הש"ס לדין להגיה הצדיחה ולנוחוק תיבת חס. ח) כת"כ ויקרא ידעורא דנדבה פירשט ה' ח"ב. ח) ולא נקר עי' מכלתא. צ) כ' לפרט עפ"י הירושלמי פסחים פ"ט הי"ח מן הל"א להוליא את החלקים שנהן א"ר חזין להוליא מה שחלקה לך החירה רובע ונדע ונוקס ונענד עכ"ל. ולפ"ז כ"ל דחלוק טבן הנקר היינו נענד דוניעטה החורה מוון הנקר כלחיתא גריס ח"כ. וכונה פעעיס מנינו דחילוק היינו מיעוט כמו אך חלק, נכס חלקתי ולא צלמות (חולין ה') ונכפרי זוטא המוצא צילקוט נפ' נכסים רנו חסמיה ז"ל: לחלוק את הגזוז ואת הגזול ע"ט.

בלבד(ג): תקחו. להביא את יום ארבעה עשר שאין כשר למקח והלא דין הוא ומה עשירי שאין כשר לשחיטה כשר למקח ארבעה עשר שכשר בשחיטה אינו דין שיהא כשר במקח ת"ל תקחו להביא את יום ארבעה עשר שאין כשר למקח(ד).

ו. והיה לכם בן עזאי אומר שלא יצא וירעה בעדר(ה): ר' יוסי הגלילי אומר שיהיו קשורין בכרעי המטה(ו) ומצריים נכנסין ורואין אותן ונפשם יוצאה שהיו יראים(ז) לטלאים וכן הוא אומר (שמות ח' כ"ב) הן נובח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו: למשמרת. ר' עקיבא(ח) אומר נאמר כאן שמירה ונאמר להלן (במדבר כ"ח ב') שמירה מה שמירה שנאמר כאן שיהיו מבוקרין ועומדין קודם שחיטה שלשה ימים(ט) אף שמירה האמור להלן שיהיו מבוקרין ועומדין קודם שחיטה שלשה ימים מיכאן אמרו(י) אין פוחתין משה טלאים במבוקרין(כ) בלשכת הטלאים כדי לשבת ולשני ימים טובים של ראש השנה: עד ארבעה עשר יום לחדש הזה. זה שאמרו פסח שני אין מקחו מבעשור(ל): ושחטו אותו. שלא ישחט עמו חולין ושלא ישחט עמו חגיגה: ולדורות שוחטין עמו חגיגה אימתי בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובמועט(מ): כל קהל עדת ישראל. מלמד שפסח מצרים נשחט בשלש כתות בקהל ועדה וישראל(נ): בין הערבים. יכול משחחך ת"ל יום או יום יכול משתי שעות(ס) ת"ל בין הערבים הא כאיזה צד משש שעות ולמעלה שבית שמאי אומרין אין בערב אלא משפנה יום חגיגה בן חגיגאי(ע) אומר בין הערבים בין שני ערבים בין אור ארבעה עשר לאור חמשה עשר ויום ולילה כאמצע כשהוא אומר יום כבר יצא לילה יכול שחרית ת"ל בין הערבים מה בין הערבים משפנה יום אף כשאמר יום משפנה יום משש שעות ולמעלה וכן הוא אומר (ירמיה ו' ד') או לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב מיכאן אמרו שחטו קודם חצות ססול שנאמר בו בין הערבים: שחטו קודם לתמיד כשר ובלבד שיהא אחר ממרס בדמו עד שיוק רם החמיד ואם נורק כשר(ס).

ז. ולקחו מן הדם שיהא בדם כדי לקיחה(צ): מן הדם. מרם הנפש ולא מרם הבשר ולא מרם העור ולא מרם התמצית(ק): ונתנו על שתי המזוות ועל המשקוף. יכול יחן על משקוף ומזוות של חלונות ת"ל על הבתים. על משקוף ומזוות של בתים הוא נוחן ואינו נוחן על משקוף ומזוות של חלונות: יכול עשרה בתים זה לפנים מזה וחבורה אוכלת בפנימי יכול יהא צריך ליחן על כולם ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם(ר).

ג) כ"ל דים כלן חסרון וכן ל"ל: אי יכול סיביאו פסח דורות מללן ונקר (כדכתיב וזנחת פסח וגו' ללן ונקר) ת"ל מן הכנסים ומן העזים תקחו חין לי אלף דגרים האמורים כלן בלגד. ועי' מכילתא. ד) נפסח מלרים. ושאר ימים לא חלוצין למעוטי אלף יום חרנעה עשר טלא חמור דכשר נק"ן ע"כ טעה הכחוש תקחו. ה) עי' ונילח מעניית פ"ח טעם מלאך זה ממוצר עם מלאך ר' עקיבה דלקמן. ו) עיי' כלים פ"ט מ"ג וטור ח"ח ק"י ת"ל. ז) עוזדים. ח) פסחים ל"ו ע"א נסם בן זב. ט) היינו טלטה ימים טלמים, ונש"ס ח"ח ד' יומים. י) משנה ערכין י"ב ע"א. כ) נמשנה ח"ח הענוקרין. ל) עי' לעיל דף 8 הערה ר'. נ) משנה פסחים ס"ט ע"ב. נ) משנה פסחים ס"ט ע"א, ומה מלאך פסח מלרים היינו חף פסח מלרים כמו שכתבנו בחיפפתא פ' ח'. וע' ירושלמי פ"ח ה"ח הא"ך שחטו זונלרים נב' כחות. ס) ספרא חמור ריש פרק י"א. ע) עי' מה דפני צירושלמי פסחים רפ"ה נסם חגיגה בן יהודה ועי' ילקוט רמז תשי"ב נסם ספרי זוטא. פ) משנה פסחים ס"א ע"א. ז) ל"ל דהוא שיעור ענינה ע' זכמים ל"ב ע"ב. ק) ע' זכמים כ"ה ע"א. ר) ואינו נוחן אלף בפנימי. ועי' מכילתא דפליגי תנאי אי נוחן ונפסחים לו ונמוץ.

מניין אתה אומר חבורה אוכלת בבית אחר ולה חמשה פתחים צריך ליתן על כל משקוף ומשקוף מרם ורם על כל מוזה ומוזה תיל ונתנו על שתי המוזהות ועל המשקוף (ש) מרם על כל משקוף ומשקוף ומרם על כל מוזה ומוזה: מנין אתה אומר חמש חבורות אוכלות בבית אחר ולה חמשה פתחים שיהיו צריכין ליתן בכל דם ורם על כל משקוף ומשקוף ומכל דם ורם על כל מוזה ומוזה תיל על שתי המוזהות ועל המשקוף מכל דם ורם על המשקוף ומכל דם ורם על המוזה: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. [מתוך] שנאמר (שמות י"ב מ"ז) בבית אחר יאכל מלמד שאין הספח נאכל אלא בבית אחר (ת) מנין אף בשני מקומות תיל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם הא למדת שפסח מצרים (א) נאכל בשני מקומות (ב) אבל האוכלו אין אוכלו אלא במקום אחר (ג): יאכלו אותו. שלא יאכלו עמו חולין ושלא יאכלו עמו חניגה (ד): בהם. בנופו של פסח הכתוב מדבר (ה).

ח. ואכלו אין אכילה פחותה מכזו (ו): את הבשר. ולא מן העצמות ולא מן הגידים ולא מן הקרנים ולא מן הטלפים אלא כל הנאכל כשור הגדול מה הנאכל בשור הגדול ראשי כנפים והסחוסין אף בן ראשי כנפים והסחוסין (ו) מיכאן אמרו הגידים הרכים הרי הן כבשר לכל דבר ואעפ"כ אין נמנין עליהן (ח): בלילה הזה. אמר ר' אלעזר בן עזריה נאמר כאן בלילה הזה ונאמר למטה (שמות י"ב י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה לילה הזה הנאמר למטה ער חצות אף לילה הזה הנאמר כאן ער חצות: אמר לו ר' עקיבה מה אני צריך והלא כבר נאמר (שמות י"ב י"א) ואכלתם אותו בחפזון בשעת חפזון מה תיל בלילה הזה בלילה הוא נאכל ואין נאכל בקדשים ביום (ט): צלי אש ולא צלי שפוד ולא צלי אסבלה ולא צלי דבר אחר (י) מיכאן אמרו אין צולין את הספח בשפוד של מתכת ואם צלאו קוליה את מקומו ואוכל את השאר: ר' יהודה אומר כשם של עין אין נשרף כך של מתכת אין מרתיח: אמרו לו אין דומה של עין חם מקצתו לא חם כולו ושל מתכת חם מקצתו חם כולו (כ). צלי אש מכלל שנאמר כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו מצוה לצלותו כולו כאחר מנין אם רצה מנתחו ומטילו אבר אבר על גחלים תיל צלי אש מכל מקום (ל): על מצות ומרורים. ריבה כאן מרורים הרבה החזרת והעלשין ותמכה וחרחבונה ומרור: ר' יהודה אומר אף חרוילין וחזרת נלים: ר' (אלעזר) [אלעאי] משום רבי אליעזר [אומר] אף הַעֲיָרְקְבִילִין וחזרתו על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (מ): על מצות ומרורים

(ט) ני"ל דהך דרשא ודרשא דנבמויך דריש מדכסל עוד ז' פננים משקוף ושתי מזוזות נקלחי נפסוק כיז וכיז. ואף דסס כתיב תחילה משקוף וחסיכ שתי מזוזות נקלח הסכילתא דינן ליסנח דהאי קלח דקלי עליה. עיי' התורה והענינים על תיכ מנהרגניל מלגים חילת הסמר כלל דמ"ג. ונה סאמר נדס על כל משקוף ומרם על כל מזוזת היינו על כל הנעם ענילס וכמו סכסכ רש"י לקמן פסוק כיז עיי' הסכילתא. (ח) עייין לקמן פסוק מ"ו. (ח) היינו דפסוק זה מיידי נפסח מלגים, חונס לקמן פסוק מ"ג יליף דכן הרין גס נפסח דודות. (ג) פסחים פ"ו ע"א. (ג) כר"י ס"ס. (ד) ע"ל דף 10 סענה ע"י. (ה) ר"ל דהאי קלח מיידי נגופו סל פסח ולא צננות סעל גופו כגון מלס ומרור עייין פסחים ל"ה ע"א. וחולי דריש מדכתיב אותו ול"ל אהו ביה נגופו סל פסח. (ו) יונת פ' ע"א תיכ לו פרסס י' ח"י. זה לשון לקוטי מנכילתא סלי לדגים ט"ו כ"ג: רק ליחן טיעור כזית סאמרה תורה, פ"י דק מיעוט הוא דאינו מייז חלל על כזית. (ז) עיי' פסחים פ"א ע"א ודמגים פ"י נה: ק"פ הי"ע. (ח) עיי' ירושלמי פסחים פ"ז הי"א. (ט) נרכות ע"י ע"א. (י) מנכילתא. (כ) פסחים ע"ד ע"א. (ל) פסחים ע"ה ע"א. (מ) פסחים ל"ע ע"א.

יאכלוהו (ג) מצוה לאוכלן כולן כאחד: הלל הזקן היה נורכן זה בזה ואוכלן: יכול יהו מעכבין זה את זה תיל יאכלוהו אפילו אחד מהם (ס).

ט. אל תאכלו ממנו נא אין נא אלא שלא בשל כל צרכו: יכול יהא מותר לאכול ממנו חי (ע) תיל צלי איש צלי מותר לך ושאר הכל אסור לך: יאמר אל תאכלו ממנו נא כי אם צלי אש (פ) אילו כן הייתי אומר יכול יהא מותר לאכול ממנו נא תיל אל תאכלו ממנו נא (צ) הא אם אכל ממנו נא הרי זה לוקה את הארבעים יכול כשם שאסור לאכול ממנו נא כך אם בשל כל צרכו (ק) יהא אסור תיל במים במים אסור לך הא אם בשל כל צרכו אינו אסור לך: במים. אין לי אלא מים מניין לרבות יין ושמן ודבש תיל ובשל מבושל (ר) כל מקום שנאמר בשל סתם אתה תופס את הצלי עד שיפרוש לך הכתוב במים מיכאן היה ר' יאשיה אומר הנודר מן המבושל אסור בצלי (ש). בשלו ואחר כך צלאו צלאו ואחר כך בשלו אסור שנאמר ובשל מבושל (ת) יכול אם אכל ממנו עד שלא חשכה יהא חייב דין הוא ומה שבשעה שהוא בעמוד אכול צלי הרי הוא בבל תאכל נא (א) בשעה שאין בעמוד אכול צלי אינו דין שיהא בבל תאכל נא תיל כי אם צלי אש [בשעה] שהוא בעמוד אכול צלי חייבין עליו משום נא ובשל אבל בשעה שאינו בעמוד אכול צלי אין חייבין עליו משום נא ובשל: כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. היה מביא את ראשו ואת כרעיו ואת בני מעיו לתוכו דברי ר' יוסי הגלילי אמר לו ר' עקיבה אף הן נחמרין ומתבשלין מתוכו אלא תולין תוצה לו (ב). ר' ישמעאל קורא אותו גדי מקולם: ר' טרפון קורא אותו תוכבר (ג) מפני שתוכו כבדו (ד).

י. ולא תותירו ממנו עד בוקר יכול אם הותר ממנו עד בקר יהא לוקה את הארבעים תיל והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו בא הכתוב ליתן עשה על לא תעשה דברי ר' יהודה אמר לו ר' יעקב לא מפני כך אלא מפני שלא עשה זה כלום (ו): והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו. יכול יהא שורפו ביום טוב תיל ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר שני בקרים כאן בקר חמשה עשר ובקר ששה עשר ללמדך שאין שריפת קדשים דוחה את יום טוב ואין צריך לומר את השבת (ז).

יא. וככה תאכלו אותו ואכלתם אותו בחפזון כבהילות יוצאי דרכים (ח). אין לי אלא אכילתו שיהא בחפזון מנין לרבות דמו וזריקת דמו תיל וככה:

(ג) וכן הונח קרא דפי' בהעלותך כאן זמכילתא. וע' פסמים קטיו ע"א וחס סופר איש סי' קי"ג. (ס) ודבנן דמלוקין על הלל דרשי סס פסמים יאכלוהו אפילו זה צפ"ע וזה צפ"ע ועי' תוספתא סוף פרק ז'. ומכילתא כאן. (ע) כסם שאין לוקין עליו. פסמים נ"א ע"א. (פ) ומה תיל ובשל מבושל צמים. (ג) כלומר זה ודלי הייתי יודע דנא אסור ולוקין עליו דנא כתיב אל תאכלו ממנו נא. אמנם הייתי אומר כסם שנא אסור כך בשל כל לזכרו דהיינו צל יותר מדלי אסור. (ק) היינו ללא כל לזכרו דשויא מוכא, פסמים נ"א ע"א. (ר) עי' ח"י ומכילתא. (ט) ומכילתא ונדרים מיט ע"א. (ת) פסמים נ"א ע"א. (א) אף שהותר ומכללו חלל לזי, ע' פסמים מ"א ע"ב. (ב) פסמים ע"ד ע"א. (ג) ירושי פסמים פי' ה"א. (ד) ע' עיך ערך תך ז', ונדאה דתיבות מפני שהוכו כצדו הן פי' נוסף על מוכרעניי מנעל מדרש הגדול. (ה) מנאן עד פסוק י"ד הציא לי אחד מהלמנידי איזה חילופי גימטריא מנעל מנעל אחד כ"י של ומכילתא דרשב"י שנמלל צלקספארה, ומה שנתלמתי נכון להגיה עפ"י כ"י זה רשמתי נענול כזה^ו. (ו) פסמים פי' ע"א. ודברי ומכילתא אלו הציא דמנציס צפי' המנחות מיט נ"א. (ז) שנת כ"ד ע"ב צסם טנא דני חוקיה טכננא היא ומכילתא דרשב"י. וע' ירושלמי שנת פ"ב הי"א. (ס) עיין ומכילתא.

יכול שאני מרבה את [צליאותו] [צליאתו]^ו והרתת קרביו ת"ל ככה ככה (ט): אותו. אותו בחסון ואין פסח דורות בחסון (י). ד"א אותו בחסון ואין מצות ומרורים בחסון (כ): פסח. שיהוא כל מעשיו לשם פסח: הוא. פרט [לשחטו] [לשחטו]^ו שלא לשמו (ל): לה. לשם המיוחד (מ).

י"ב. ועברתי בארץ מצרים כמלך שעובר ממקום למקום (ג). [ד"א]^ו נאמר כאן עברה ונאמר למטן (י"ב כיג) ועבר ה' לנגוף את מצרים מה עברה האמורה להלן מנסה אף עברה האמורה כאן מנסה (ס). וכן הוא אומר (עמוס ה' י"ז) ובכל כרמים מספר כי אעבור בקרבך אמר ה': בלילה הזה. זה הוא שאמר ר' אלעזר בן עזרי' נאמר כאן בלילה הזה ונאמר למעלה בלילה הזה מה בלילה הזה האמור כאן עד חצות אף בלילה הזה האמור למעלה עד חצות (ע): והכתי כל בכור. אין לי אלא בכור מצרים שבמצרים בכורות אחרים שבמצרים מנין ת"ל כל בכור: בכורות מצרים שבמקומות אחרים מניין ת"ל כל בכור: בכורי הם וכוש ומצרים ופוש ונגען מניין ת"ל כל בכור וכן הוא אומר (תהלים ע"ח ג"א) ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (ס): מאדם ועד בהמה. אין לי אלא בכורות בהמה [שלוקן]^ו בכורות חיה מניין ת"ל מאדם ועד בהמה (צ). אין לך אדם לוקה שאין שמשו לוקין עמו (ק): ובכל אלהי מצרים. אין לי אלא אלהי מצרים שבמצרים אלהי אחרים שבמצרים מניין ת"ל ובכל אלהי מצרים אלהי מצרים שבמקומות אחרים [מניין] ת"ל כל אלהי (ר). אלהי הם וכוש ומצרים ופוש ונגען מניין ת"ל כל אלהי: וכן הוא אומר (ישעי' מ"ג ג') נתתי כסרך מצרים כוש וסבא תחתך: אעשה שפטים. שפטים שונים זה מזה של ע"ן נמוק של אבן נשרף של מתכת הרכיבו (ש): אני ה'. אני שפרעתי מאנשי דור הטבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום (ת). אני עתיד להסדע מגוג ומאמפי ואם אין אתם מאמינים להבא האמינו לשעבר: ד"א אני ה' מלכות כל מקום שמוכר גיאה (א) של ע"ז שם מוכר שבתו של מקום וכן הוא אומר (ירמ' י"ט ט') כסף מרוקע מתרשיש יובא וזהב מאופיר (ב) מעשה הרש וירי צורף חללת וארגמן לבושם מעשה חכמים כולם: שהוא אומר כדגה האמרון להום אלהיה די שמיא וארקא לא עברו יאברו מארעא ומן תחות שמיא אלה: ואומר ה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יבילו גוים ועמו: ואומר (שם שם י"ב) עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים: ואומר (תהלים קמ"ו ה') פה להם ולא ירברו: ואומר (שם ג') ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'. אין לך [בל]^ו אומה

ט) מוכתב וככה דעים כאילו כתיב ז' פעמים ככה ואין רבוי חסר רבוי אלא לנענו. ואפשר נני דדעים כפל ס' דה"ל למכתב כה, וע' ספרי דנדים פסקא קי"ח. י) פסחים י"ו ע"א. כ) הלי חנא סנר דאינו אוכל צידק פסח מנא ומרור, אזי"ל כשיטת רמב"ם דדק מנא ומרור כורך כחמת. ע' פ"ח נו"ח חוץ ונלגה ה"י. ל) וכן דעים גבי טעמת צ"ח. דיבורא דחובס סוף פק' ח' וע' ר"ש זמ"ס. נ) ע"י ספרי צמדנר פ"סקא קנ"ג. דנדים פ"סקא קי"ח וננחוט ק"י ע"א. פסל דיצור דדעס פק' י' ה"ל ע'. נ) מנכילתא. ס) ע' מנכילתא: ד"א חוץ חני ענרמי צנלרים. ע) לעיל פקוק ח'. ט) ע' מנכילתא. וס) דעים צלוסן אחר. ל) ועד מנדה בס מ"ח. ק) ע"י מנכילתא לפסוק כ"ט וכל צבור צהננס דפי צלוסן אחר. ד) ע' לעיל אוח פ'. ט) ע' מנכילתא. ת) מלמד זס מוצא מר' טודוקס הלוי סהעידותי עליו לעיל דף 1 אוח ט', ועוד מוצא בספר חולענת יעקב לר' מליך חנן גנלי דפוס קראקא דף ס"ג ע"ב צסס ונדרכש"י. וע' פסל אחר פ"סס ע' ז', ונעננס צ"ג ס"ד י"ב. ח) נס' חולענת יעקב גרי גנות על ע"ז וע' שמונת דבס פ' י"ו. צ) לפנינו כחוב מלופו. אכל גם צחנרנס סקורי גרם מלופי.

ואומה שלוקה שאין אלהי שלה לוקה עמה: וכן הוא אומר (ירמיה נ' ב') הוביש כל חת מרודך הובישו (עזביה) [עצביה] חתו גלוליה וכן הוא אומר (ישעי' כ"א ט') נפלה נפלה בכל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ. וכן הוא אומר באבותינו (ויקרא כ"ו ל') ונתתי את סגריהם על סגרי גלוליהם(ג). ואף לעתיד לבוא כשיאברו אומות העולם (מה נאמר בהם) [יאברו אלהיהם עמהם לפי שני] (ישעי' ב' י"ח) והאלילים כליל יהלוק.

י"ג. והיה הדם לכם ולא לגרים, לכם ולא לנשים לכם ולא לעבדים מלמד שלא עשאוהו חבורות במצרים(ד): לאות על הבתים אשר אתם שם. יכול יתן על מקום לינה ת"ל (י"ב ז'): על הבתים אשר יאכלו אותו בהם יכול לא יתן אלא על מקום אכילה ת"ל על הבתים אשר אתם שם יכול יתן כאן וכאן ת"ל לאות ולא לאותות אמור מעתה מקום אכילה שם היתה לינה(ה): וראיתי את הדם. מה אני צריך והלא הכל גלוי לפניו אלא שלא יתן אלא על המקום הנראה [לכל העובר]^ו(ו): ופסחתי עליכם. אלמלא דבר כתוב (א') [לא היה]^ז אפשר לאמרו [ופסחתי כאב שמביא לבן דב' ו' אליעזר וחכמים אומרים]^ח כמלך שדוחק פסיעותיו ברגליו(ז): ולא יהיה בכס נגף. מלמד שבמצרים היתה מגפה: למשחית. מלמד שבמצרים היתה השחחה: בהכתי בארץ מצרים. מלמד שבמצרים היתה מכה מלמד שלקו מצרים [באותה לילה]^ט בשלושה מיני פורעניות במגפה ובהשחחה ובמכה(ח).

י"ד. והיה היום הזה לכם לזכרון והגותם אותו יום שהיה לכם לזכרון אתה חונג (והיתה) [ואי וה'] זה מועד צאתך ממצרים ועדאן דבר תלי ברלא דלי(ט) ת"ל (במדבר ל"ג ג') ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אימתי אכלו את הפסח בלילי יום טוב ואף כן לא יצאו אלא ביום טוב(י): ותגתם אותו. נאמר כאן חגיגה ונאמר חגיגה במדבר(כ) מה חגיגה האמורה במדבר טעונה עולה ושלמים(ל) אף חגיגה האמורה כאן טעונה עולה ושלמים(מ) מה לחגיגה האמורה במדבר טעונה עולה ושלמים שכן [היא]^נ טעונה פרים תיטען חגיגה האמורה כאן עולה ושלמים שכן [אין] [אינה]^ס טעונה פרים ת"ל לשם לשם(ג) לניש מה לשם האמור במדבר טעונה עולה ושלמים אף לשם האמור כאן טעונה עולה ושלמים(ס). יכול תיטען חגיגה כל שבעה ת"ל אותו יום אחד בלבד אם כן למה נאמר שבעת ימים תשלומין כל שבעה. מניין לא חג כל ששה יחוג כל שבעה ת"ל (ויקרא כ"ג מ"א) בחרש השביעי חגו אותו. יכול [לא] חג ברנל יחוג אחר הרגל

(ג) הנודרש ומכה הפסוק (ע' ירושלמי מנילה פ"ד ח"י) דנקרא כתיב פניכס — גולויכס. (ד) יגל דר"ל שלא עשו חבורות שכולם גרים או נשים או עבדים וכדליתא דפסחים ל"א ע"א וע"ג; וקרא חפשי דלפסחא דעלמא וטעמא כ"ט צנונא סס. ומה שאמר כאן צנונאים ה"ם לזרות כלנעיל דף 11 הערה א'. (ה) דחוספתא פסחים פ"ח ח"תא דזא ה"ם דוקא פסח מנזים אבל פסח דוכות חובלין צנוקוס חסד ולנין צנוקוס חסד. (ו) ע"י ומכילתא לפסוק ז' ונחנו על שתי תמוזות ועל המשקוף. (ז) דרש ופסחתי כמו ופסעתי כל' יאשי' צמכילתא. (ח) חפשי דר"ל דככל מכה ומכה היו ג' מיני פורעניות כמו ופסעתי כל' יאשי' בהגדה שלנו. (ט) עדיין הדבר חלוי בדבר שאינה גזרה. כלומר דבר שלא נתכרה. וכתיב הכיל גרם: ועד אין דבר חלוי בדלא חלוי. וצמכילתא ח"תא עדיין הדבר שקול. (י) ומכילתא. (כ) ויחגו לי צנונא (צנונת ה' ח'). (ל) כדכתיב (צנונת כ"ד ה') ויעלו עלת ויזמחו וצמים שלמים לדי פרים, ועולה הוא עולה ראיה ועי חגיגה ו' ע"א. (מ) צנוקוס הזה כתוב כתיב ויחגו על הגליון: מה חגיגה שכלן טעונה פרים תיטען חגיגה האמורה כלן עולה ושלמים. ואין לו מוצק. (נ) כתיב כאן חג לך' וכתיב חסם שלמים לדי פרים. (ס) וליכא למיפקר כלנעיל דעל גזים אין משיבין.

תִּל אוֹתוֹ אוֹתוֹ [אתה] חוֹנֵג וְאִי אַתָּה חוֹנֵג חוּץ הַרְגַל (ע). יִכּוֹל יִהְיֶה מְעוּכָב עַד אֲכִילַת בֶּשֶׂר (פ) תִּל אוֹתוֹ וְלִהְלֵךְ הוּא אוֹמֵר (וִיקְרָא מִיּוֹ, מִיּוֹ) וְהוּא אוֹתוֹ מֵה אוֹתוֹ הָאִמּוֹר לְהֵלֵךְ דָּם אָף אוֹתוֹ הָאִמּוֹר כִּאֵן דָּם וְלֹא בֶּשֶׂר: לְדוֹרוֹתֶיכֶם חֻקַּת עוֹלָם. שִׁנְהַג הַדְּבָר לְדוֹרוֹת (צ).

מִיּוֹ. שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ מִצֶּה הַנֹּאכְלָת כֹּל שְׁבַעַה אָדָם יוֹצֵא בֵּה יְדֵי חוֹבְתוֹ בִּסְפָח יִצְאוּ חֲלוֹת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נִוִּיר שְׁאִין נֹאכְלִין כֹּל שְׁבַעַה (ק): בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאוֹר. מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב [אוֹ אִינוּ אֵלָא בְּיוֹם טוֹב] תִּל כֹּל מִלֹּאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם וְהֵלֵא שְׂרִיפָה מְעִין מִלֹּאכָה הִיָּה מֵה תִּל בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאוֹר מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב (ר): תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאוֹר מִבְּתִיכֶם. מִן הַתּוֹרָה הַשְּׁכַתָּה בִּלְבָב וּמְדַבְּרֵי סוֹפְרִים בִּיעוּר וּבִמָּה בִּשְׂרִיפָה הַנִּיעָה שַׁעַת הַבִּיעוּר וְלֹא נִתְמַנָּה לוֹ הָאוֹר שִׁשְׂרַפְנוּ מִסְפָּר דַּוּוּרָה לְרוּחַ אוֹ מִטִּיל לְדַגִּים ר' יְהוּדָה אוֹמֵר מִמֵּתִין עַד שִׁיגִיעַ לִישׁוּב וִישְׂרַפְנוּ (ש) שְׁהִיָּה ר' יְהוּדָה אוֹמֵר אִין מִצּוֹת הַשְּׁכַתָּתוֹ אֵלָא בִּשְׂרַפָּה וְהִיָּה דָן וְמָה נּוֹתֵר שְׁאִין כְּתוּב עֲלָיו בֵּל יִרְאָה וּבֵל יִמְצֵא מְעוּן שְׂרִיפָה חִמְץ שְׁכַתוּב עֲלָיו בֵּל יִרְאָה וּבֵל יִמְצֵא אִינוּ דִּין שִׁשְׂעוּן שְׂרִיפָה אִמְרוּ לוֹ לִר' יְהוּדָה כֹּל דִּינִין שְׂאָתָה דָן תְּחַלְתָּה לְהַחֲמִיר וְסוֹפֵן לְהַקְלֵל אִינָן דִּין הָרִי שְׁלֵא נִתְמַנָּה לוֹ הָאוֹר שִׁשְׂרַפְנוּ יְהִי יוֹשֵׁב וּמְשַׁמְרוּ וְיִהְיֶה חַיִּיב עֲלָיו מְשׁוּם בֵּל יִרְאָה וּבֵל יִמְצֵא הַתּוֹרָה אִמְרָה תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאוֹר מִבְּתִיכֶם מִשְׁבִּית אַתָּה בְּכֹל דְּבָר. הִיָּה ר' יְהוּדָה דְּנוּ דִּין אַחַר נּוֹתֵר אִסּוּר בִּאֲכִילָה וְחִמְץ אִסּוּר בִּאֲכִילָה מֵה נּוֹתֵר מְעוּן שְׂרִיפָה אָף חִמְץ מְעוּן שְׂרִיפָה אִמְרוּ לוֹ נִבְלָה תּוֹכִיחַ שְׂאִסּוּרָה בִּאֲכִילָה וְאִינָה מְעוּנָה שְׂרִיפָה אִמְרָ לְהֵן הַפְּרָשׁ נּוֹתֵר אִסּוּר בִּהֲנָאָה וְחִמְץ אִסּוּר בִּהֲנָאָה וְאֵל תּוֹכִיחַ נִבְלָה שְׁמוֹתֵרָת בִּהֲנָאָה. אִמְרוּ לוֹ שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ שְׂאִסּוּר בִּהֲנָאָה וְאִין מְעוּן שְׂרִיפָה אִמְרָ לְהֵן הַפְּרָשׁ. נּוֹתֵר חַיִּיבִין עֲלָיו כִּרְת וְחִמְץ חַיִּיבִין עֲלָיו כִּרְת וְאֵל יוֹכִיחַ שׁוֹר הַנִּסְקָל שְׁאִין חַיִּיבִין עֲלָיו כִּרְת אִמְרוּ לוֹ חֵלֵב שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ שְׁחַיִּיבִין עֲלָיו כִּרְת וְאִין מְעוּן שְׂרִיפָה. אִמְרָ לְהֵן הַפְּרָשׁ. נּוֹתֵר חַיִּיבִין עֲלָיו מְשׁוּם בֵּל תּוֹתֵר וְחִמְץ חַיִּיבִין עֲלָיו מְשׁוּם בֵּל תּוֹתֵר וְאֵל יוֹכִיחַ חֵלֵב שֶׁל שׁוֹר הַנִּסְקָל שְׁאִין חַיִּיבִין עֲלָיו מְשׁוּם בֵּל תּוֹתֵר. אִמְרוּ לוֹ אִשֶׁם תִּלּוּי כְּדַבְּרִין יוֹכִיחַ שְׁחַיִּיבִין עֲלָיו מְשׁוּם בֵּל תּוֹתֵר וְאִין מְעוּן שְׂרִיפָה הַתּוֹרָה אִמְרָה תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאוֹר מִבְּתִיכֶם מִשְׁבִּיתוּ אַתָּה בְּכֹל דְּבָר (ח): כִּי כֹל אוֹכֵל חִמְץ. מְכַלֵּל שְׁנֵאִמֵר (יִיב יִישׁ) כִּי כֹל אוֹכֵל מִחֻמְצָת אִין לִי אֵלָא שְׁנַחֲחִמְץ מֵאִלּוּי שְׁנַחֲחִמְץ מִיָּדִי אַחֲרָיִם מִנִּיין תִּל כִּי כֹל אֲכַל חִמְץ (א): וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ. וְלֹא הַצְּבוּר: הֵהוּא. לֹא אֲנוּס וְלֹא שׁוּגֵג וְלֹא מוֹטְעָה: מִישְׂרָאֵל. וִישְׂרָאֵל בְּשִׁלּוּם (ב): מִיּוֹם הָרֵאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי (ג). יִכּוֹל אִין יוֹם הָרֵאשׁוֹן וְיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּכֹל כֶּשֶׁם שְׁנֵאִמֵר בְּמִצּוּרַע (וִיקְרָא יִג יִיב) מֵרֵאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו וְאִין הָרֵאשׁ וְהַרְגָלִים בְּכֹלֵל תִּל (יִיב יִיח) עַד יוֹם הָאֲחָר וְעֵשְׂרִים לְאַדְשׁ כְּעֶרֶב. רַבִּי אוֹמֵר מְקוֹמוֹ מוֹכְרַע (ד) מִיּוֹם הָרֵאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי.

(ע) סְגִינָה ט' עִישׁ וְחִיכ אֲנוּר רִישׁ פְּרַק יִיז. (פ) שְׁלָא יֵלֵא יְדֵי תְּגִינָה אִסְ לֹא אֲחֵל הַצֵּר כְּנוֹן סְנַפְמָל. (ג) ע' וּנְכִילְתָּה. (ק) תִּיכ אֲנוּר פְּרַק יִישׁ, ד', וְע' פְּסָחִים לִישׁ עִיב. (ר) פְּסָחִים ט' עִישׁ, וְע' וּנְכִילְתָּה וְהָיִי נְכִייתָא ל' יְהוּדָה הִיא לְדִין צִיעוּר חֻמְץ אֲלַף סְרִיפָה. (ש) ע' פְּסָחִים יִיב עִיב דָּשׁ אֲרִי דְנִשְׁעַת צִיעוּרוֹ הַשְּׁכַתָּתוֹ צִכֵּל דִּנְר (וְע' יִפֵּה עֵינִים סָס) וּנְכִילְתָּה זֶהוּ שְׂטֵט רִיִּי זֶן נְחִירָה. (ת) עִי' וּנְכִילְתָּה וּפְסָחִים כִּיז עִיב וִירוּשְׁלָמִי פִיב הִיא. (ח) ע' פְּסָחִים תִּיג עִישׁ וּנְכִילְתָּה צֵל פִּי. (צ) וְכֵן דְרִישׁ צִתִּיכ כֹּל מְקוּס. ע' דִּינוּ לוֹ פְּרַק עִיז הִי, וְכֵן צְפָרִי דְנִרִים פִּימְקָא פִּיז קִנְיֵט וְקִנְיָה. אֲנוּס וּנְכִילְתָּה וּנְכִילְתָּה וּנְכִילְתָּה וּנְכִילְתָּה וּנְכִילְתָּה וּנְכִילְתָּה וּנְכִילְתָּה (פִּימְקָא ע' וְקִי"צ) סָסָה וְנִדְרֵי דְצִי ל' יִשְׁמַעֲלָל הַלְשׁוֹן מְסוּנָה עֵינִים. (ג) עַכְכִּין יִישׁ עִישׁ. (ד) כְּלוּמָר עַד וְעַד צִכֵּל.

ט"ז. וביום הראשון מקרא קודש קרשהו. במה אתה מקרשו קרשהו במאכל קרשהו במשחה וקרשהו בכסות נקיה(ה): ביום הראשון מקרא קרש וביום השביעי מקרא קרש. אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שאין לפניהם ואחריהם מקודשין אסורין במלאכה אמרת ומה יום טוב ראשון ואחרון שאין לפניהם ואחריהם מקודשין אסורין במלאכה חולו של מועד ראשית וזבחו שלפניהם ואחריהם מקודשין אינו דין שיהיו אסורין במלאכה: הרי ששת ימי בראשית וזבחו שלפניהם ואחריהם מקודשין ואין אסורין במלאכה: לא אם אמרת בששת ימי בראשית שאין עמהן קרבן מוסף תאמר בחולו של מועד שיש עמהן קרבן מוסף: הרי ראשי חדשים יזבחו שיש עמהן קרבן מוסף ואין אסורין במלאכה: לא אם אמרת בראשי חדשים שאין קרויין מקרא קרש תאמר באלו שקרויין מקרא קודש הואיל וקרויין מקרא קרש דין הוא שיהוא אסורין במלאכה(ו): כל מלאכה לא יעשה בהם. יכול(ו) לא יקנב את הירק(ח) ולא ידח את הכלים(ט) ולא יציע את המטות(י) הרי אתה דן נאמר כאן מלאכה ונאמר מלאכה במשכן מה מלאכה האמורה במשכן מלאכה שיש עמה מחשבה(כ) אף מלאכה האמורה כאן מלאכה שיש עמה מחשבה, או מה מלאכה האמורה במשכן מלאכה גמורה אף כאן אין לי אלא מלאכה גמורה שלא יכתוב כל הספר ושלא יארוג את כל הבגד ושלא יעשה את כל הנפה, מניין שלא יכתוב שתי אותיות ולא יארוג שני חוטין ולא יעשה שני בתי נירין בסלין ובסוגין(ל) בנפה ובכברה תיל מלאכה כל מלאכה, אין לי אלא ברשות במצוה מניין לא יכתוב שתי אותיות בספרים בתפילין ובמזוזה לא יארוג שני חוטין בכתנת ובמכנסים ובמעיל תיל מלאכה כל מלאכה, אין לי אלא מלאכה שחייבין עליה חטאת מלאכה שאין חייבין עליה חטאת מניין לא יכתוב אות אחת ולא יארוג חוט אחד ולא יעשה בית אחד בסלין ובסוגין בנפה ובכברה [תיל] מלאכה כל מלאכה: אין לי אלא ברשות במצוה מניין לא יכתוב אות אחת בספרים בתפילין ובמזוזה ולא יארוג חוט אחד בכתנת ובמכנסים ובמעיל תיל מלאכה כל מלאכה: אין לי(ם) אלא מלאכה שחייבין על מינה חטאת מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מניין לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטיין על פני המים ולא מספקין ולא מטפחין ולא מרקדין תיל מלאכה כל מלאכה(נ), אין לי אלא ברשות במצוה מניין אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומות ומעשרות תיל (ויקרא כ"ד כ"ג) שבחון שבות(ס): אילו אומר לא יעשה בהם אשר יאכל לכל נפש הייתי אומר את שהוא אוכל נפש לא יעשה בהם ואת שאינו אוכל נפש יעשה בהם תיל אך הפסיק הענין(ע) דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אתה אומר (מלכים א' ח' ט"ו) אין בארון רק שני לוחות אבנים יכול שלא היו בו שני לוחות אבנים תיל רק הפסיק הענין(ס) דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אתה אומר (מלכים א' כ"ב ט"ז) אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' יכול שאמר לו אל תדבר לי אמת תיל רק הפסיק הענין(צ) דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אתה אומר (מלכים א' ט"ו ה') אשר עשה דוד הישר בעיני

(ה) מכילתא דרשב"י, ד' (ו) סתמא כ"י יונתן זמכילתא. (ז) ע' כ"ל המאמר עד סתמא סתמא כתיב אחרי סתמא ז' ה' עד ט"ו. (ח) ע' סתמא קי"ד ע"ב. (ט) ע' סתמא קי"ח ע"א. (י) ע' סתמא קי"ג ע"א. (כ) סתמא וזלכת סתמא ומוטב ורוקס. (ל) ע' כלים פט"ז ע"ב. (מ) מאמר זה הוצא צ"י הסוגין ליקרא כ"ג כ"ד צ"ס מכילתא דרשב"י ע"י. (נ) כתיב אחרי דרש זה משנתן סתמא. (ס) ע' פ"י הסוגין ס"ס ותמנא סתמא. (ע) דרש"ג סוגין ל"ל דרש"ג סתמא דל"קין להפסיק הענין, וע' לקמן דף 17 הערה ל'. (ס) ע' צ"ב י"ד ע"א. (ז) ע' ל"ב מדות דרש"ג מד"ב דרש"ג סתמא ק"ב.

ה' ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי יכול בדבר אוריה החתי לא סר אבל סר בדברי אחרים ת"ל רק המסיק הענין דברי ר' יוסי הגלילי: כיוצא בו אחא אומר (הושה י"א י"ב) לא נותר ענקים בארץ ישראל רק בעוה בנת ובאשרוד נשאר, יכול בעוה בנת ובאשרוד לא נותר אבל נותר בשאר מקומות ת"ל רק המסיק הענין דברי ר' יוסי הגלילי: אמר לו ר' עקיבה ומה אני צריך והלא כבר נותרו (ק) אלא מלמד שנכנסה בהן מארה והיו מחמטטין והולכין: הוא לברו (ר). מה ת"ל לברו מלמד שאין בוררין (ש) ואין טוחנין ואין מרקדין: ומניין לעושה מדורה ומתחמם כנגדה (ת) מחימין לו חמין ורוחץ בהן ידיו ורגליו (א) ומרחיץ בהן תינוק (ב) ת"ל לכם לכל שצרככם (ג): יכול יעשה מן היום למחר ת"ל אשר יאכל לכל נפש יעשה בהם את שנאכל בהם יעשה (ד) ואת שאין נאכל בהם לא יעשה, או אשר יאכל לכל נפש שומע אני אף נפשות בהמה שהיא קרויה נפש כענין שנאמר (ויקרא כ"ד י"ח) ומכה נפש בהמה ישלמנה (ה) יכול יהוא מהלקטין מורסן לתורנגלים (ו) ועושין לימודין לכלבים (ז) ת"ל לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים: מעשה בשמעון התימני (ח) שלא בא בלילי יום טוב לבית המדרש, לשחרית מצאו ר' יהודה בן באבא. אמר לו מסני מה לא באתה אמש לבית המדרש אמר לו מצוה אחת אירע לי ועשיתיה, כלשת נכנסו לעיר והיינו מתיראין שלא יצהיבו את בני העיר שחמטנו להם עגל אחד והאכלנום והשקיגונו ומכנום שלא יצהיבו את בני העיר אמר לו חמיה אני אם לא יצא שכרך בהפסידך שהרי אמרו אין עושיין ביום טוב לא לאכילת גוים ולא לאכילת כלבים: לכם. לכם ולא לגבוה (ט) שהיה אבא שאול דנו דין אחר ומה אם בשעה שלא נפתחו כירי הדיוט נפתחו כירי שמים, בשעה שנפתחו כירי הדיוט דין הוא שיפתחו כירי שמים:

י"ז. ושמרתם את המצוות ר' יהודה אומר שנו בקדוקי מצוות (י), מלמד ששלש נשים לשות בשלש עריבות זו אחר זו (כ), והבמים אומרין שלש נשים עסקות בבצק, אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה, ר' עקיבה אומר לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התגורים שוין זה הכלל תפח ותלמוש בצונן, ר' שמעון אומר ושמרתם את המצוות מצוה הראויה להשתמר יצא חלוט שאין ראוי להשתמר (ל), ר' אליעזר אומר

(ק) דהא כתיב צוהו בנת וצאטוד כשאלו, וליכ חייל לומר טלא נותרו סס ומה ת"ל רק אלף ע"כ למיעוטא אחא שנכנסה בהן מלחה. (ר) צירוש' צילה פ"ח היי חני חוקים אך הוא לצדו הכי אלו מיעוטיין. וי"ל דל"ל גם כהן אך הוא לצדו מה ת"ל מלמד וכי דהא מיעט ב' דברים ועיכ לריך ג' מיעוטיין אלף דהמעתיק טעה ולא כתב אך משום דכייס דהא חמר לעיל לריך להפסיק הענין. אמנם זה אינו דמי דמי דמי חוקים טעוה מכלתא דיגן סבר כ"ע דרביס אך. (ט) ל"ל דל"ל אין קולדין כמו תנא דבי חוקים דירושלמי סהבתי. (ח) צילה כ"ח ע"כ. (ז) חנל לא כל גופו משום דחינו טוה לכל כספ ע' ירושלמי צילה פ"ב ה"ה. (ז) ט"ב ח"ח ס' חק"א ס"ב. (ג) עיי' צילה כ"ח ע"כ. (ד) דהס קאי גם אשטר יאכל ורק אשר יאכל בהם יעשה, ועי' פסקים מ"ז ע"כ. (ה) ממכילתא ועי' צילה כ"ח ע"כ. (ו) עי' טבת ק"ה ע"כ. (ז) עי' ירושלמי חלה פ"ח ה"ה. (ח) צילה כ"ח ע"כ ועי' הלשון בתוספתא סס פ"ב ו'. (ט) יש כהן חסרון ויוכל להמנות נשים צילה כ' ע"כ ותוספתא מניגה פ"ב עיי"ט. (י) ל"ל דריי דריס ב"כ מנות כמו מנות כמו ר' יאשיה ממכילתא ודריס ותמרחם זו מנסה כדליתא בקידושין ל"ז ע"כ אשר תמנרון זו מנסה ועיכ חמר טנו דקדוקי מלוות. ומה שאמר ח"כ מלמד וכו' חזר ודורש מנות כפסונו, וחולי מייכי טנו דקדוקי מלוות ג"כ צונלה טל מנוה. (כ) חולי ל"ל וחופות זו חמר זו כ"כ דמתניי פסקים מ"ח ע"כ. או אפשר טלנה לפרש דכ"י ר"ב כדפי' הטיס סס, דלפי' נמות זו חמר זו. (ל) ע' ירושלמי פסקים פ"ב ס"ד יכול ילא ידי חונתו צרכוכה וכו' ואין כאוי להשתמר סיינו טלין לריסם מכלתא דרשב"י.

לחם עוני כדרך שעני עושה בשאר ימים מה בשאר ימים אשתו לשה והוא מסיק את התנור אף כאן אשתו לשה והוא מסיק את התנור (מ): כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם. מלמד שצבאות מקום נקראו צבאות ישראל וצבאות ישראל נקראו צבאות מקום (נ): ושמרתם את היום הזה. שמריהו מלפניו (ס) מכאן אמרו אור ארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר ואין בודקין לא לאור חמה ולא לאור לבנה אלא לאור הנר לפי שבדיקת הנר יפה מאור החמה ומאור הלבנה אעפ"י שאין ראייה לדבר וזכר לדבר (צפניה א' י"ב) בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואומר (משלי ב' כ"ו) נר ה' נשמת אדם חושש כל חדרי בטן (ע): לדורותיכם חקת עולם. שינהוג דבר לדורות (ס):

י"ח. בראשון יכול בכולו תיל בארבעה עשר או בארבעה עשר יכול (צ) בשחרית תיל יום או יום יכול משתי שעות תיל בערב מה בערב משפנה יום אף כשאמור יום משפנה יום משש שעות ולמעלה (ק). יכול את חייב מצה בארבעה עשר תיל (דברים ט"ז ג') עליו עליו (ר) אתה חייב מצה ואין אתה חייב מצה בארבעה עשר אם כן למה נאמר בארבעה עשר אם אינו ענין לאכילת מצה תנהו ענין לביעור חמץ: [עד יום האחד ועשרים לחדש (ש)]. יכול אתה חייב במצה כל שבעה תיל עליו עליו אתה חייב מצה ואי אתה חייב מצה כל שבעה אין ל' (ת) אלא בזמן שביח המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מניין תיל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (א) אין לי אלא בארץ בחוץ לארץ מניין תיל בכל מושבותיכם תאכלו מצות (ב) אם סוסינו לרבות עליו תאכלו מצות בערב תאכלו מצות בכל מושבותיכם תאכלו מצות מה תיל עד יום האחד ועשרים לחדש אם אינו ענין לשל לפניו תנהו ענין לשל לאחריו: שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. אין לי אלא ימים ולילות מניין (ג) תיל עד יום האחד ועשרים לחדש בערב (ד) שאור לא ימצא בבתיכם:

י"ט. שאור לא ימצא בבתיכם מכלל שנאמר (י"ג ז) ולא יראה לך יכול אם היה (טעון) [טמון] או מופקד בעיר אחרת (ה) לא יראה חייב תיל שאור לא ימצא או לא ימצא אפילו [לאחרים] [של אחרים] ושל גבוה תיל (י"ג ז) לא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל

שיעור, והנה הרמב"ן זנוחמות פסק כהאי דביחל דירושלמי דכל שאינו צל לירי סימון אינו יולא זה. אמנם הרמב"ם לא הביא האי דינא וכבר נקטתה זו מור"ד זכ"ס ח"ח סי' ל"ג. אמנם י"ל כיון דחזינן כאן דביחל דירושלמי היא ר' שמעון דמכילתין, ס"ל לרמב"ם דשאר הנאי דכאן דרשתי לקרא דושמרתם למילתא אחריתא לא ס"ל כד"ס ולכן לא פסק כמותו, וע' פסקים ל' ע"ב ופסרי דלא פסקא ק"ל דרד"ס מלחם עוני פרט לחלוט. (ו) פסקים קט"ז ע"א ועי' ליקוטי מכילתא שלי לרמב"ם ג' 15 ומכילתא סוף פ"י. (ז) מדכתיב כאן לנאחיתם ולקמן צ"פ מ"ח כתיב לנאח' ה' וע' מכילתא. (ח) דביחל זו מוצאה שכלכות גדולות ריש הלכות פסק דפוס צערלין ג' 133. (ט) חופפתא ריש פסקים. (פ) דרך הספרא לדרוש חקת עולם לביח העולמים לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות, עיין ד"מ דינורא דנדנה פרק כ', ר'. ומכילתא ופסרי צונדצר דרשו צענין אחר. (ל) דריש האי קרא לביעור חמץ כדלקמן להורות דביעור חמץ הוא צענר דהיינו משפנה יום צעם שעות ועי' ת"י ופסקים ה' ע"א. (ק) כדלעיל לפסוק ו'. (ר) על הפסח. (ס) המוגבר החופפתי עפ"י מה שהביא המזרחי לפסוק י"ח צעם ומכילתא דרשב"י. (ת) שחייב לכלול מלח זבילה הראשון. (ח) פסקים כ"ח ע"ב וכד"ס ס"ס. (צ) עי' קידושין ל"ז ע"ב, ובדברי מכילתין מיוצג קושיות החס"י ס"ס ד"ה זמן. (ג) דחמץ אסור גם זבילה. וכן צבוכה מ"ג ע"א צעי קרא לזילות. (ד) דעד יום וגו' קאי אקרא דבתיכם שאור לא ימצא ומכילתא מוכח דחמץ אסור גם זבילה. ועיין מכילתא. (ה) מכאן הוליה הרמב"ם פ"ד ע"ה ח"מ דינו שישראל שהפקיד חמלו אלל נכרי עוצר עליו צ"ב וזל יולא, ופרס חמישה חרין פ"ק דפסקים דמנין לו ז"ס.

אתה רואה של אחרים ושל גבוה(ו): ומניין ליתן את (של) האומר של זה בזה(ו) ואת האומר של זה בזה(ח) ת"ל שאור שאור לגזרה שוה (ט): רבן שמעון בן גמליאל אומר והלא בכלל לא יראה ולא ימצא היה(י). מה ת"ל לא ימצא את שמצוי לך אתה זקוק לבערו את שאינו מצוי לך אי אתה זקוק לבערו מיכאן אתה אומר חמץ שנפל לחוך הבור או לחוך הדות או לחוך הסיטס(כ) אם יכולין כלבים וחזירים לחמש אחריו ולהוציאו אתה זקוק לבערו ואם לאו אי אתה זקוק לבערו(ל): נכרי שבא לביתו של ישראל וחמץ בידו(מ) אין זקוק לו הפקידו לו חייב לבערו שנאמר לא יראה לך(ג) ייחד לו בית ונתנו לתוכו אין זקוק לו: כי כל אוכל מחמצת. יכול תנינן(ס) וחמרים שנתחמצו מאיליהן היא חייב עליהן או מה אם זה שחיסצו מאחרים חייבין עליו אילו שחיסצו מאיליהן אינו דין שיהא חייב עליהן ת"ל (י"ב ט"ו) חמץ מה חמץ מיוחד שהוא מין דגן(ע) יצאו אלו שאינן מין דגן: ר' שמעון אומר לפי שלא למדנו לשאור שחייבין עליו כרת ת"ל (י"ג ו') לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור מה לא יראה לך חמץ חייבין עליו אף לא יראה לך שאור חייבין עליו כרת(פ): כי כל אוכל מחמצת. מכלל שנאמר (י"ב ט"ו) כי כל אוכל חמץ אין לי אלא שנתחמץ מאחרים שנתחמץ מאליו מניין ת"ל כי כל אוכל מחמצת(צ): ונכרתה הנפש. ולא הצבור: ההוא. לא אנוס ולא שונג ולא מוטעה: מערת ישראל. וישראל שלום(ק): בנה. זה הגר: ובאזרח. זה אזרח(ר): הארץ. לרבות שאר הפקיר(ש):

כ. כל מחמצת לא תאכלו(ח) לרבות כותח הבבלי ושכר המרי וחומץ האדומי וזיתים המצרי: יכול יהא חייב עליהן ת"ל חמץ מה חמץ מיוחד שהוא מין גמור יצאו אלו שאינן מין גמור: למה באו ליתן עליהן לא תעשה(א): יכול יהא אדם יוצא ידי חובתו בעיסת אורו ת"ל (דברים ט"ו ג') לחם מה לחם האומר להלן (במדבר ט"ו י"ט) מחמשת מינין אף לחם האומר כאן מחמשת מינין(ב): ד"א עוגות מצות כי לא חמץ (י"ב י"ט) מצה הבאה לידי מצה וחייבין יצאת עיסת אורו שאינו בא לידי חימוץ(ג): יכול יוצא אדם ידי חובתו בכורים ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות יצאו בכורים שאין נאכלין בכל מושבות דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר על מצות ומרורים יאכלוהו מה מרורים שאין במינן בכורים אף מצה שאין במינה בכורים או מה מרורים שאין באין בכורים אף מצה שאינה באה בכורים(ד): יכול יהא אדם יוצא ידי חובתו

(ו) וקרא זה צבולין כתיב. (ז) חומלל ללא יענין גם צבולין. (ח) קולל לך גם צנחם. (ט) ועי' פסחים ה' ע"ג. (י) כלומר והלא חף לא ינאל הוא בכלל לא יראה, דהיינו לא יראה והיינו לא ינאל. (כ) ע' ר"ח כ"ז ע"ג. (ל) ע' פסחים ל"א ע"ג. (מ) פסחים ו' ע"א. חוספתא סס פ"ג. (נ) דכיון דקיצל עליו אחריות לך קרינן ציה. (ס) תלמי. (ע) פשיטא ליה דחמץ מין דגן כדליתא צמכילתא לעיל סיח צפ' כי כל אוכל חמץ וכלקמן פסוק כ'. (פ) פ' כמו דלענין צל יראה איתקש שאור לחמץ כמו קן לענין כרת, אצל פשיטא לחין חייבין כרת צל יראה. (ז) עיי' לעיל לפסוק ט"ו. (ק) כדלעיל פ' ט"ו. (ר) עיי' ח"כ אחי סוף פרק ז'. (ש) אפשר שפירושו הערב דב, שהם ככני אדם של הפקר, ע' צ"ר פ' פ'. ואפשר ש"ל שאור הפקר, דאף בשאור של הפקר האוכל חייב כרת ולא ילפינן שאור דאכילה משאור דליתא. (ח) דברי מנחם חנונו עלו עד לא תעשה מוצאין צפ' הנוגת לרמזים לא תעשה ק"מ וצמנדל עוז ה' חמץ פ"ד סיח. (א) פסחים מ"ג ע"א. (ב) לכאורה קשה הא חלה גופא לא ידעין חלה מניש דמלא כדליתא צמפרי חלה פ' ק"מ. וי"ל דמלא דידן סבר לה כחכא דברייתא דירושלמי ריש חלה דמפיק לחלה מקראי אחרני, וליתא סם דברייתא דמפרי הכ"ל ר' ישמעאל ה"א. (ג) כדברייתא דפסחים ל"א ע"א. (ד) דברייתא זו קטועה ומטועה ולכ"ן להגיה עפ"י דברייתא דפסחים ל"ו ע"א וע"ג ע"ג.

בטבל שלא ניתקן ובמעשר ראשון שלא נתנם ובמעשר שני והקדש שלא נפרו ת"ל חמץ מה חמץ מיוחד שאיסורו מאיליו יצאו אלו שאיסורן מידי דבר אחר (ה): ומניין שהכהנים יוצאין ידי חובתן בחרוסה בנבולין (ו) וישראל במעשר שני בירושלים ת"ל מצות מצות ריבה הכתוב (ז): ר' יוסי הגלילי אומר אין אדם יוצא ידי חובתו במעשר שני בירושלים שנאמר להם עני יצא מעשר שני שאין נאכל אלא בשמחה (ח): וחכמים אומרים יוצאים ידי חובתו במעשר שני בירושלים שנאמר מצות מצות ריבה הכתוב אם (כל) [כן] למה נאמר להם עני פרט למצה שלשה ביין בשמן ורשב"ט:

כ"א. ויקרא משה לבל זקני ישראל מלמד שנהג משה כבוד בוקנים (י): מלמד שהוקנים קודמין לכל ישראל (כ) מלמד שנשתמש משה בוקנים שברורו: ר' יוסי הגלילי (ל) אומר גדולה וקנה אם גדולים הם גדולה וקנה שכך חיבבה הכתוב, אם ילדים הם גדולה וקנה שכך ניטפלה ילדות (ט): ויאמר אליהם. מלמד שנתן עיניו בהם משעה שאמר להם (ג): משכנו. ר' אליעזר אומר אמר להם משכנו ידיכם מעיו בעיני שנאמר (יחזקאל כ' ו') ואמר (להם) [אלהם] איש שקוצי עיניו השליכו (ס): ר' עקיבה אומר: משכנו. מי שיש לו: וקחו. מי שאין לו (ע): לכם. לרבות את הנותן מתנה (פ): צאן. בכל מקום שנאמר צאן חומש כבשים ועוים: ד"א משכנו וקחו לכם צאן נמצינו למדים לבהמה דקה שנקנית במשיבה (צ): ושחטו הססה. אין מצותו אלא בשחיטה (ק) שהיה ברין ומה עולה שלא קבע לה זמן שחיטה אין מצותה אלא בשחיטה פסח שקבע לו זמן שחיטה אינו דין שלא חהא מצותו אלא בשחיטה לא אם אמרת בעולה שקבע לו מקום שחיטה האמר בפסח שלא קבע לו מקום שחיטה (ר) הואיל ולא קבע לו מקום שחיטה לא תהא (ש) מצותו בשחיטה ת"ל ושחטו הססה אין מצותו אלא בשחיטה (ת):

כ"ב. ולקחתם ר' יהודה אומר נאמר כאן לקיחה ונאמרה לקיחה בפרה ונאמרה לקיחה בלולב ונאמרה לקיחה במצורע מה לקיחה האמורה כאן אגודה אף לקיחה האמורה להלן אגודה (א) וחכמים אומרים זה אם אין אגוד פסול הלו אעפ"י שאין אגוד כשר (ב): אגוד. לא אגוד יון ולא אגוד כחלית ולא אגוד מרבית ולא כל אגוד שיש לו שם לווי (ג):

(ה) ע' פסמים ל"ה ע"א וע"ב. (ו) פסמים ל"ה ע"ג. (ז) ע' לקמן הערה ע'. (ח) שאינו נאכל בלחיות, פסמים ל"ו ע"א. (ט) זה דעת ר' עקיבה בפסמים ל"ו ע"א, ועי' מכילתא סוף פ"י. (י) כ"ל יאסיה נמכילתא ועי' ספרי זהעלתך פ"י ל"ב. (כ) לעיל דף 7 הערה ג'. (ל) ע"י ויקרא רבה ספ"א ט"ט הגי' ר' יוסי זן מלפח ועי"ש וצטמות רבה פ"ה ספ"י נמפדעים. (מ) עפ"י גי' שצאלן כ"ל לפדע כעין מלמד ח"ל צינמות ס"ג ע"ג צ"ל ורחה כחה טובה אשה טובה וכו' עי"ש, ומלד כלן אס גדולים הס צננים דצוקנים מונט מנשעי קרל חרי גדולה זקנה שחלק הכתוב כבוד לצוקנים, ואס ילדים הס צננים ללא מנשעי קרל צוקנים מונט אלא צילדים שחס קנקן חדש מל"א י"ן ולכך קרלן הכתוב דרך כבוד צנסי זקנים, איך חזינן דגדולה זקנה שכך ניטפלה ילדות נחמדרס וניטפלה צנסי הכבוד זה שקרלן דרך כבוד זקנים. כניל לפדע אף שהמפדעים צמיר לא פירכו כן. (כ) צדיג אל כל ישראל רק שנתן עיניו בצוקנים, ועי' הוריות י"ב ע"א. (ס) עי' מכילתא ועי' וחי'. (ע) ע' רש"י ומכילתא, (פ) דדוקא גזול ושאל לא מיקרי לכס אכל מנחה לכס קרינן צה. (ל) כ"ל יתקן צמכילתא, ועי' ירושלמי קידושין פ"א ה"ד. ועי' ש"ס שאל ועשינו מהיה ח"ג ס"י ע"ג. (ק) ואף דכבר כ"ל לעיל ושחטו אותו וגו' מינו שנה עליו הכתוב לעכב. (ר) ע' תיב דיבורא דנדבה פדסה ה' ה"ו. (ט) כן מנוקד צ"י. (ת) לריך קרל לריע דצמדרס הוטר להס צנר נחירה (פולין י"י). (ב) כריי סוכה י"א ע"ב ועי' מכילתא. (צ) ע' סוכה י"ג ע"א סוכי דיה מלוט וריע"ל לסוכה י"א ע"ב. (ג) מכילתא וסוכה ס"ס.

ומבלחם בדם. שיהא בדם כרי (פפילה) [טבילה] (ר): אשר בסף. שומע אני בסף כלי או בסף מוזה. מפני שהכלי קרוי סף ומוזה קרוי סף, ומניין שהכלי קרוי סף שנאמר (מלכים א' ו' ג') והספות והמוזרות, ומניין שהמוזה קרוי סף שנאמר (יחזקאל ט"ג ח') בתחם ספס את ספי ומוזותם אצל מוזותי, ת"ל והגעתם אל המשקוף ואל שתי המוזות בסף שיכול ליגע: אמור מעתה בסף כלי ולא בסף מוזה: ר' עקיבא אומר הואיל ושני כתובים קיימין יהא נותן בסף כלי ובסף מוזה, שירי הדם שומכו על האסקופה (ה): וְאָתָם אֵין לִי אֵלָא אַחַם גְּרִים נְשִׁים וְעַבְדִּים מְנִיין תִּיל וְאַחַם לֹא תַצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֶּקֶר (ו):

כ"ג. ועבר ה' לנגוף את מצרים נאמר כאן עברה ונאמר להלן עברה מה עברה האמור כאן מגפה אף עברה האמור להלן מגפה וכן הוא אומר (עמוס ה' י"ז) ובכל כרמים מספר כי אעבור בקרבך אמר ה' (ז): וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המוזות. פרט לבית שאין לו משקוף ואין לו מוזה (ח): ופסח ה' על הפתח. הרי זו אזהרה על הפתח (ט): ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף. מלמד שכיון שניתנה רשות לשלוחין לחבל בסוף לעשות שליחותן (י) אבל אין חזוין למקום הקדש (כ):

כ"ד. ושמרתם את הדבר הזה שמור מצוה האמורה בענין (ל): יכול אף אגודה אווב ומשקוף ושתי המוזות ת"ל הוה (מ): לחק לך ולבניך עד עולם. שינהגו הדבר לדורות:

כ"ה. והיה כי תבואו אל הארץ וזו ארץ שבעה (ג): אשר יתן (לך ולבניך) (ס) וגו' זו ארץ שלשה (ע): ושמרתם את העבודה הזאת. גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכשישראל נכנסין לארץ עתידין לעשות את הפסח (ס) וכן הוא אומר (יהושע ה' י') ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח כראשון בארבעה עשר יום לחדש בערבות יריחו:

כ"ו. והיה כי יאמרו אליכם בניכם עתידין לומר לכם (צ): מה העבודה הזאת לכם. זה בן רשע שהוציא את עצמו מן הכלל, אף אתה הוציאו מן הכלל ואמור לו (י"ג ח') בעבור זה עשה ה' לי עשה ולא לך עשה (ק):

כ"ז. ואמרתם זבח שיהיו כל מעשיו לשם זבח: פסח. שיהו כל מעשיו לשם פסח: הוא. פרט לששחטו שלא לשמו: לה'. לשם המיוחד (ר): אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים. שלש פסחות נאמרו בפרשה אשר פסח, ופסח ה', ופסחתי עליכם, מנין אתה אומר חצר שכולה ישראל לא היתה פסחה אלא על הבתים שנאמר אשר

(ד) ע"ל ד' 10 הערה ל'. (ה) ע' דעת ר"ע נמכילתא. (ו) ע' לקמן סוף פ' כ"ז ופ' ל"א. (ז) ע' לעיל פ' י"ב. (ח) שאין עושין זו את הפסח שהמשקוף ומזותו היו צתוקים ומזנות כדליתא נמכילתא. (ט) פ"י ז' ח' ללמד שהיתה פסחתם על הפסח כדלקמן פ' כ"ז. (י) ע"י נמכילתא. (כ) שני מנצטוהו על הכנסת אינו מחזיר פליחותו. ע"י נמכילתא פתיחתא דפסחא וילקוט יחזקאל רמז שמיט. (ל) אף לדורות. ע' נמכילתא. (מ) מיעוטא שאינו נוסג לדורות. תוספתא פסחים פ"ח ט"ו. (נ) שנעשה עומין. (ס) כן הוא מנוקד בכ"י, ולריך למחוק. (ע) קני וקניזי וקדמוני סינחנו ישראל לעמיד לצוא (דש"י לצדאשית ט"ו י"ט), ועי' ספרי שופטים פ"י קס"ה, ורש"י לדברים י"ח ז', ורמב"ן לשמות י"ג ה' ופסח הישר לר"ח כ"י חקל"ט. (פ) דודאי איג' קרא לזווי לדורות דהא כבר כתיב לעיל ושמרתם את הדבר הזה, אע"כ דלכן היא גנוסה שיעשו את הפסח כשיכנסו ללחץ ע"ד. (ק) מלמדי כי יאמרו ולא כתיב אס יאמרו דר"ט. ע' פ"י מההמ"ל מלצים למכילתא דלחן. (ק) ע' נמכילתא לקמן י"ג ח'. (ר) ע' לעיל סוף פ' י"א.

פסח על בתי בני ישראל: מצריים וישראל שרויים בחצר לא היתה פסחה אלא על הפתחים שנאמר (י"ב כ"ג) ופסח ה' על הפתח: מצרי וישראל נתונין במטה לא היתה פסחה אלא על ישראל שנאמר (י"ב י"ג) ופסחתי עליכם (ש) וכן הוא אומר (ישעיה ל"א ה') כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסחו והמליט: אלמלא דבר כתוב אי אפשר לאמר כחיה ששוחה על בנה ומניקתו (ח) וכן הוא אומר (דברים א' ל"א) ובמדבר אשר ראתה אשר נשאך ה' אלהיך: ואומר (תהלים צ"א ו') יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש ואומר (שם קכ"א ה') ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך כול' עד מעתה ועד עולם: אשר פסח על בתי בני ישראל. אין לי אלא בתי ישראל בתי גרים ונשים ועבדים סניין ת"ל ואת בתינו הציל (א): ויקוד העם וישתחוו. מלמד ששמחו על בשורה (ב) כמעשה:

כ"ח. וילכו ויעשו בני ישראל ליתן להם שכר הליכה כשכר עשייה (ג): כאשר צוה ה' את משה. לפי שמצינו שפרשה ראשונה אמר לו המקום למשה ושנייה אמר להן משה לישראל [מניין] שאף שתיהן שמעו מפי הקודש וחזר ושנאן להן לישראל (ד) ת"ל כאשר צוה ה' את משה אין לי אלא משה שהפרשה תלויה בו מניין שאף אהרן היה עמו (ה) ת"ל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן. יכול משה ואהרן שהיו עמוקין במצוה (ו) לא היה להם פסח ת"ל כן עשו (ז): ומניין שאעפ"י שלא נאמר להן (ח) עתידין היו ומעותדין היו וריוון היו ומוורוין היו ת"ל כן עשו. כן עשו וכן היה בלבם לעשות (ט):

כ"ט. ויהי בחצי הלילה ר' שמעון בן יוחאי אומר משה שאינו יודע ומניו ורגעיו ועתותיו שלילה (י) אמר (י"א ד') כחצות והקביה שיודע ומניו ורגעיו ועתותיו של לילה אמר ויהי בחצי הלילה (כ): דיא משה אמר להן לישראל (י"ב י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה ולא קבע להן זמן שלא יהו יושבין ומהרהרין הרהורין רעים ואומרין כבר הגיעה שעה ולא ננאלנו אבל כשאמר לו משה לפרעה מהוא אומר כה אמר ה' כחצות הלילה אמר לו הרבר שקול לכשיחצה הלילה אם כחוט השערה ולמעלה ואם כחוט השערה ולמטה אבל הקביה אמר ויהי בחצי הלילה שהוא יושב על אבן שעות ומכוין את השעה כחוט השערה שאין מלכות נוגעת בהברתה אפלו כמלוא נימה (ל). אלא הגיעה זמנה של מלכות ליפול ביום נופלת ביום, בלילה נופלת בלילה וכן הוא אומר (יחזקאל ל' ט"ז) ונוף צרי יומם, ואומר (שם י"ח) ובתחשנחם חשך היום, ואומר (דניאל ה' ל') ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדראה (ט): ואף כשהגיע זמן של אבותינו ליפול מה נאמר בהן (ירמיה ו' ד') או לנו כי סנה היום כי יגשו צללי ערב: והי הכה כל בכור בארץ מצרים. ולא על ידי שליח (ג): מבכור פרעה. שומע אני (ס) זה

(ט) ע"י מכלתא פיז דיה ופסחתי עליכם. (ת) עליכם קדריט. (ח) לנעיל סוף פ' כ"ג. (ז) טיהו להם צנים ע' מכלתא ד"ה והיה כי יאמרו. (ג) מכלתא. (ד) כלל זה נכלל במדה י"ט מל"ג מדות דר"א ננו של ריה"ב מדבר שנאמר צה והיה לחנינו. (ה) דסינו סהין שמע מחלה וסנה מחלה כלנעיל פ' ח'. (ו) להוליא חת בני ישראל. (ז) סאף משה וסהין כן עשו. וע הפי' של מהרמ"ל מלצים פ' אחרי סי' י"א. (ח) טיהו עתידין ומזוזין מקודם לכן. (ט) דקסה דהא עדיין לא עשו. אע"כ טהיה צלנס לנעוה ונתסז להם כלינו כנר עשו כניס מכלתא. (י) של לילה. (כ) עי' צרכות ד' ע"א. וע' מכלתא. (ל) צרכות מ"ח ע"ב. (מ) כן הניכסא צכ"י וע"י צקלס צפנים. (נ) מכלתא. (ס) מוצא צל"ח צסס צרייתא אחרת צמנות צנה ולא נמלל צמנות צנה ונ"ל: צמנדרשצ"י.

בנו כשהוא אומר: היושב על כסאו כבר בנו אמור(ע) מה תיל מככור פרעה מלמד שפרעה הרשע בכור היה (והלא לא) [ולא] (ס) נגעה בו פורענות, וכל כך למה כדי לפתות לבם של מצרים שיהיו אומרים קשה(צ) פרעה שלא נגעה בו פורענות ועליו הוא אומר (איוב י"ב כ"ג) משניא לגוים ויאבדם, וכן הוא אומר (י"ב י"ב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' והלא בעל צפון בכלל אלהי מצרים היה מסני מה לא נגעה בו פורענות כדי לפתות לבם של מצריים שיהיו אומרים קשה פרעה שלא נגעה בו פורענות קשה בעל צפון שלא נגעה בו פורענות ועליו הוא אומר משניא לגוים ויאבדם(ק) אבל באחרונה מהוא אומר (תהלים ק"ז י"א) ויכנסו מים צריהם אחד מהם לא נותר, מלמד שאף בעל צפון נכתת: עד בכור השבי. ולהלן הוא אומר (י"א ה') עד בכור השפחה מלמד שבמדה הוואת נשתעברו בהן בישראל(ר): בכור השבי. זה שנתון באריוט(ש): אשר בבית. זה שחבוש בבית האסורים: הכור זה שנתון בדייפנטא(ת): מסני מה לקו עמהן מסני שהיו אומרים אלהינו ירע לנו מן המצריים המשעברין אותנו(א): ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מסני מה לקו עמהם מסני שהיו אומרים רצוננו נהיה בשעבודנו וישראל יהיו בשעבודן(ב): עד בכור השבי מלמד ששבו אותן: עד בכור השפחה מלמד שכבשו אותן לעבדים ולשפחות: אשר אחר הרחים. מלמד שהיו מפריכין בהן(ג): וכל בכור בהמה. אם אדם חטא מה חטאת בהמה אלא אוי לרשעים ואוי למיטוליהן:

ל. ויכס פרעה לילה לא עמד כדרך שהמלכים עומדין בשלש שעות וישנין בשתי שעות(ד): הוא וכל עבדיו וכל מצרים. מה הוא שלא העמידו אדם(ה) אף עבדיו שלא העמידו אדם אף מצריים שלא העמידו זה את זה: וזהו צעקה גדולה במצרים. מלמד שהיו רואין את אלהיהם כשהן מתבקעין ונופלין לפניו ואעים שהדברים סתומין כאן מסורשין להלן (שמואל ב' כ"ב ה') ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים (ירעשו) [ירגזו] ויתגעשו כי חדה לו: עלה עשן באפו ואש מסיו תאכל: כי אין בית אשר אין שם מח. ר' יעקב אומר וכי לא היה בית שלא היה בו בכור אלא כך מנהגן של ראשונים מי שלא היה לו בן בכור היה קורא הגדול שבבניו בכור כענין שנאמר (דברי הימים א' כ"ו י') מן בני מררי [בנים] שמרי הראש כי לא היה(לו) בכור(ו): בית שיש בו אנשים הרבה ולא היה לאחר מהן בנים הגדול שבבית מת ומניין לגדול שבבית שנקרא בכור שכן הוא אומר בדויד (תהלים ס"ב כ"ח) אף אני בכור אתנהו(ז): ר' שמעון אומר אין פחות משש מאות אלף בכורות שמחו באותו הלילה שנאמר (ישעיה מ"ג ג') נתתי כפרך מצרים והכפר אחד תחת אחד: ד"א כי אין בית אשר אין שם מת ר' נתן אומר וכי לא היה שם בית שלא היה בו בכור אלא כיון שגולד בן בכור לאחד מהן היה עושה לו ריוקני והיתה אותו היום נדוקת ונשחקת ונורית לפנייהם והיה קשה להן כאלו

(ע) ע"י הפירוש צמחתי. (פ) כן הגי' צמחתי. (ג) המזמתי גודס: קשה ידלחו טל פרעה. (ק) ע' ויכילתא. (ר) כדלקמן טעמו אותן וכנסו אותן לעצמם ולסתמות. (ט) צ"י *δίαυα*, עיין ר"ס אסתר רבה: זה טהור נחון זייתי טל קיסרין; והוא בית אשר הטעוים בתוכים טס צמחתי. ע"ז העירני החי ד"ר פעלעס. (ח) נ"ל ט"ל זדייפנטא, וסיח ונלח יונית מורכבת מן *φάτιν* (פטרטיעפונג) ו*δα* טנוסף לחוק הנלה, והואלחו צור עמוק (אוכטענלידישעס געטעננטיקס). (א) כמכילתא. (ב) שמוח רבה. (ג) טהוי מענידין צפון צפון ומעניינין אותן צמחתי. (ד) ויכילתא. (ה) טאין דרכו טל אדם להטעמיד את המלך צמחי הלילה. (ו) ע' פסיקתא ד"כ ופסיקתא רבתי ויהי צמחי הלילה. (ז) ע' ד"י.

אותו היום קברום: ד"א לסי שהמצרים היו קבורים בכתייהם וכלבים נכנסין דרך כיבין ומחטמין ומוציאין בכורות מקבריהן ומתעתעין בהן והיה קשה להן כאלו אותו היום קברום(ח):

ל"א. ויקרא למשה ולאהרן לילך, יכול באו אצלו והלא כבר נאמר (י"ב כי"ב) ואחם לא תצאו איש מסתח ביתו עד בקר אלא מלמד שהציצו עליו מתוך גזוטר ואמרו לו בלילה אין אנו יוצאין אנו יוצאין בחצי היום(ט): צאו מתוך עמי. יכול שהות ת"ל קומו(י): אתם. אין לי אלא אתם. גרים ועבדים מניין ת"ל: גם אתם: גם בני ישראל. לרכות נשים ומסלים(כ): ולכו עכרו את ה' כדברכם. עמדה שלכם (י' ט') ויאמר משה בנעוריו ובזקניו נלך:

ל"ב. צאנכם: גם צאנכם. משלי: בקרכם: גם בקרכם. משל שרים: קחו כאשר דברתם ולכו. עמדה שלכם (י' כ"ה) ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זכחים ועולות(ל): וברכתם גם אתי. אף לנשים ולטפלים: ד"א וברכתם גם אתי מיכאן אתה אומר שהיה סרעה יודע שמחוסר תפלה ואין המקום מוחל לו לאדם עד שיפיים את חברו(ם) מה שכר נטל על כך ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים (ישעיה י"ט י"ט). ה"ה שאמר (ה' ב') מי ה' אשר אשמע בקולו הוא ה"ה שאמר (ט' כ"ז) ה' הצדיק מה שכר נטל על כך לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו (דברים כ"ג ח'): ה"ה שאמר (ט"ו ט') ארדוף אשיג אחלק שלל הוא ה"ה שאמר (י"ד כ"ה) אנוסה מפני ישראל מה שכר נטל על כך נשית ימינך תבלעמו ארץ (ט"ו י"ב) וכו' ליקבר שלא יאכלו אוהן חייה ועופות(ג).

ל"ג. ותחזק מצרים על העם מלמד שנפלה לו ותרא(ם) לפרעה והיו מניחין את מיתיהן ואת חלליהן והיו משקעין אותן(ע) בקרנות ובעגלות: למהר לשלחם מן הארץ. ולא לארץ כנען כן הוא אומר (ח' כ"ג) דרך שלשת ימים נלך במדבר: כי אמרו כלנו מתים. אמרו משה אמר לנו בכורות מתים ואנו רואין בכורות ושאינן בכורות, והן אינן יודעין שכולן שמוסין בומה בא אחד על עשר נשים וילדו לו עשרה בנים נמצאו כולן בכורי נשים, עשרה באו על אשה אחת ונולדו להן עשרה בנים נמצאו כולן בכורי אנשים לכך אמרו כלנו מתים(פ):

ל"ד. וישא העם את בצקו מרם יחמין מלמד שקרב להחמין: משארותם צורות בשמלותם על שכמם. מה ששירו מן המצה ומה ששירו מן המרור(צ): ד"א משארותם צורות בשמלותם על שכמם לא היה בידם מהליכות(ק) ומה לוו לישול והלא לסוף הענין הכחוב משבחן שהיו בני אדם עשירים אלא מלמד שלא נטלו בידם אלא דבר מועט ונכנסה בו ברכה ואכלו ממנו אחד ושלשים יום(ר) שהיה יסה להן כמין: ל"ה. ובני ישראל עשו כדבר משה אמר להן לא תהיו מהלכין משכונה לשכונה(ש) שלא תהו נראין כבני אדם הרמאין: כלי כסף וכלי זהב ושמלות. מניין שהשמלות חביבות מן הכל ת"ל כלי כסף וכלי זהב ושמלות חביב האחרון(ת):

(ס) כל זמן שמכילתא ועייס הנכסא. (ט) ע' שמכילתא טהניא טהמין. (י) כלומר לשון קומו ולא משמע לאו מיד זלי טהות. (כ) ע' לעיל דף 21 הערה ו'. (ל) מכילתא. (מ) ז"ב ע"א, יומא פ"ה ע"ב. (נ) ע' מכילתא פתיחא דנפלה. (ס) לשון סחד ונחלה מלשון ערבי וְסַח, ערסדעקעטן זליא. (ע) אח ישראל. (פ) ע"י מכילתא. (ק) כוונתא וס"י. (ר) נהמה טההליכות הטפלות. (ר) ע"י לקמן פ' נפלה ט"ז ח' וכונתא לנפיק ל"ט. (ט) כדכתיב (ג' כ"ד) וטללה טסה משכנתה. (ת) ע"י מכילתא וס"י זילקוט.

ל'ו. וה' נתן את חן העם בעיני מצרים שהוא החן הזה וה' נתן את חן העם מלמד ששלישה ימים היו מצרים באפילה וישראל מקרדין בבתיהן ולא נחשדו אחר מהן אשלו על הצנורה (א) והיו מצרים רנין קל וחומר בעצמן ואומריין אימתי ראויין אלו ליטול כשאנו שרויין באורה או כשאנו שרויין באפילה (ב) כשנמלו לעצמן או כשאנו נותנין להן (ג): דא את חן העם הזה מלמד ששרת עליהן רוח הקדש וכן הוא אומר (זכרי' י"ב י') ושפכתי על בית דוד ועל (כל יושבי) [יושב] ירושלים רוח חן ותחנונים: אין דומה האומר לו השאילני נוגיא (ד) והוא אומר אין לי השאילני צקוטלא (ה) והוא אומר אין לי לאומר לו השאילני נוגיא שבמקום פלוני השאילני צקוטלא שבמקום פלוני (ו): וישאלום רבי אומר כשהיו ישראל במצרים מה נאמר בהן (ג' כיב) ושאלה אשה (משאלתה) [משכנתה] ומגרת ביתה מלמד שהיו גרים עמהן, כשנמלו מן השעבוד מה נאמר בהן (י"א כ') וישאלו איש מאת רעהו מלמד שהיו רעים להן, כשנמלו מן השעבוד מה נאמר בהן וישאלום מה שהשאלום לא הגיעום (ז) והיו משאילין אותן בעל כרחן (ח) מלמד שהיו יראים מהם כבני אדם שיראים מן קוניהם: ומפני שהיו אומריין (ט) למחר (והיו) [יהיו] אומות העולם רואין אותן כמדבר ואומריין ראו כמה עשירים עבדיהן של מצרים (י): ומניין אתה אומר שלא היה כל אחד ואחד מישראל שלא היה יכול להעמיד אהל מועד וכל כליו קרסיו קרשיו בריחיו עמודיו ואדניו תיל (כ"ה ב') מאת כל איש אשר ירבנו לבו אין לך כל אחד ואחד מישראל שאין יכול לעשות כל מה שאמרתי לך: יכול היה בהם אחד שלא נמל תיל (תהלים ק"ה ל"ו) ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (כ): ואיזה הוא כושל כדורד שנאמר (זכרי' י"ב ח') והיה הנכשל [בהם] ביום ההוא כדורד: יכול משה ואהרן שהיו עסוקים במצוה לא נמלו מכיות מצרים תיל (ג' כ"א) והיה כי תלכו לא תלכו ריקם אפשר משה ואהרן שהיו עובדין על מצות עשה ועל מצות לא תעשה (ל) תיל (י"א ג') גם האיש משה גדול מאד [מלמד שהיו מסקדין אצלו פקדונות]: למה משבח הכתוב את כות הים יותר מכות מצרים אלא מה שכבתים נמלוה במצרים ומה שהיה בתסווראות (ט) נמלוה על הים שכך הוא דרכם של מלכים בשעה שיוציאין למלחמה מוציאין כל כספם וזהב עמהן כדי להעמיד [גיא שלא להמריר] אחרים תחתיהן (ג) וכן הוא אומר (תהלים ס"ח י"ד) כנפי יונה נחפה בכסף

(א) ע' ז"ר פ"ד: אפילו נחת אפילו ליטול לא נמלח. (ב) ואם באפילה לא נמלו כש"כ שאין נחשדין עכשו. (ג) ואם לא נמלו לעצמן נמלו ידעחנו כש"כ שלא יעכנו לעצמן ומה שאנו נותנין להם נשאלה. (ד) צנליון כ"י כחז: סי' נסה, ואין לפי זה טעם וריה, ולפי הענין הוא כלי כסף או כלי זהב, כמו לקוטלא שהוא חקוטלא דמחתי מיק כ"ז ע"א, ונאשר כי סם נמחתי' איהא קנון סמוך לאסקוטלא, נראה לי כי נוגיא הוא גיכ קטיעה סחת קוניה, והוא קנון קנון של כסף (ז'לצערנעו קארצנען) *καρπούσιον* נלשון יוני. (ח) *scutella* קנעה של כסף, ע"י מיק סס. (ו) ע"י מ"כילתא. (ז) לא הגיע להם כלומר לא לנו ליטול הכל. (ח) כן הוא צ"כ בכל מקום צ"ל ולא צ"ל, וכבר כי ירידי סחכס סחכס. נאשר צפירו ענימאלאגיסע שטודיען סכן הוא צ"ל צ"ל. (ט) סמלריים היו אומריין כן. (י) ואם עבדיהן כן כש"כ סמלריים עצמן, לכך ספאלרוס צעל כחן. (כ) ע"י מדרש סהלים סס. (ל) ז"ל מדרש הגדול כ"י למחז ג' כ"א: והיה כי תלכו לא תלכו ריקם זו מחז לא תעשה, ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה זו מחז לא תעשה וז"ל מחז ג' כ"א י"ב יכול משה ואהרן לא נמלו מן הצד אפטר שיעברו על עשה ועל לא תעשה תיל גם הליס משה גדול מאל נאך מלרים ססיו מפקדין אללו סקדונות. (מ) צולנרות. (נ) סאם יחזרו ממלחמה יקננו אולרות סמרים כי יאמרו סהכל הולילו צמלחמס, ולגיא סמיי שאין מניחין סולנרות צנימס שלא להמיר סמרים, כי סמרים יממדו סולנרות וימדו צנלן.

ואברותיה בירקק חרוץ כנפי יונה נחסה בכסף זו בות מצרים ואברותיה בירקק חרוץ
 זו בות הים: תורי זהב נעשה לך (שהיש א' י"א) זו בות מצרים עם נקודת הכסף זו בות
 הים: ותרכי ותגדלי (יחוקאל ט"ז ז') זו בות מצרים ותכאי בעדי עדיים זו בות הים כפולה
 ומכוסלת(ס) בזה שבזו על הים(ע):

ל"ז. ויסעו בני ישראל מרעמסם סכתה מרעמסם לסכות מאה וששים
 מיל(פ) והיה קולו של משה הולך מהלך ארבעים יום(צ) ואל תתמה שהרי כבר נאמר
 (ט' ח') ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיה כבשן והלא דברים
 קל וחמר ומה אבק שאין דרכו להלך הרי הוא הולך מהלך ארבעים יום(ק) קיל שדרכו
 להלך על אחת כמה וכמה(ר). סכתה ר' עקיבה אומר סכות ממש עשו להן בסכות: ר'
 אליעזר אומר סכות ענני כבוד באו וחנו על גבי רעמסם(ש): מושלו משל למה הדבר
 דומה לחתן שהביא אפריון(ת) לפתח ביתה של כלה כרי שתכנס לו מיר: ר' נחמיה
 אומר סכתה כל מקום שצריך ליתן לו למיד בתחלתו חן לו היי בסופו(א): כשש מאות
 אלף. אומר חין חסר חין יתר אבל בפרט מהוא אומר (ליה כ"ו) שש מאות אלף ושלושת
 אלפים וחמש מאות וחמשים: רבי אומר(ב) הרי הוא אומר (יהושע ז' ח') ויכו מהם אנשי
 העי כשלושים וששה איש שמא מה היו אם שלשים ושבעה היה להן ליאמר אם
 שלשים וחמשה היה להן ליאמר מה תיל כשלושים וששה מלמד שהיו שקולין כנגד
 כל ישראל(ג). כיוצא בו אתה אומר (יחוקאל ח' ט"ז) ויבא אתו אל חצר בית ה'
 הפנימית (אל) [והנה] פתח היכל ה' (והנה) בין האולם (ולמזבח) [ובין המזבח] כעשרים
 וחמשה איש שמא מה היו אם עשרים וארבעה היה להן ליאמר אם עשרים וששה
 היה להן ליאמר מה תיל כעשרים וחמשה מלמד שהיו שקולין כנגד כל ישראל: רגלי.
 עושה מלחמה: גברים. חוץ מנשים: לבר מסף. מלמד שעלו עמהם סחות מכן עשרים
 שנה [כיוצא בהן](ד):

ל"ח. ערב עלה אתם: ערב רב עלה אתם: וגם ערב רב עלה אתם. מלמד
 שעלו עמהן גרים ועבדים שלשה כיוצא בהן(ה): צאן ובקר. אין לי אלא צאן ובקר מניין
 לרבות גמלים וחמורים וסוסים תיל מקנה כבר מאד: כיוצא בו אתה אומר (י"ב
 ל"ד) משארותם צרורות בשמלותם על שכמם וכי לא היה בידם מה ליטול ומה לא
 ליטול(ו) אלא מלמד שהיו מחכבין את המצוה(ז): כיוצא בו אתה אומר (במדבר י"א
 י"ח) כי בכיתם באוני ה' לאמר מי יאכילנו בשר וכי לא היה בידם מה לאכול ומה לא
 לאכול אלא מלמד שבקשו לאכול אכילה של חנם(ח): כיוצא בו אתה אומר (שם
 ל"ב א') ומקנה רב היה לבני (גד) [ראובן] ולבני (ראובן) [גד] יכול לבני ראובן ולבני גד
 היה לשאר שבטים לא היה(ט) אלא מלמד שאלו פשטו ידיהם בו(י):

(ס) עדי עדיים קדריש. (ע) עי' מנכילתא. (פ) ונתחננונא ונזלקוט אימא ארבעים
 פרסה והיא היא דהפרסה ד' מילין. (ג) עי' ירושלמי פתחים פ"ה ס"ה. (ק) דמנרים ס"ה
 ח' פרסה על ח' פרסה עי' תחננונא ס"ס. (ר) עי' מנכילתא ומנפרסיה. (ט) סוכה י"א ע"ב
 ועי' מנכילתא. (ת) (זענפטע) ע' סוטה מ"ט ע"א. (א) יצמות י"ג ע"ב. (ב) איידי דדריש
 כ"ט דריש כ"ו כ' צאמר וקפריס סנתניך. (ג) עי' סנהדרין מ"ד ע"א. ירוש' סוטה פ"ז
 ה"ה, וי"ד פ"א. (ד) כן נ"ל להגיה. וא"כ הרי ישראל ק"כ רצוא. (ה) דהיינו ס"ס רצוא
 כדעת ר' נחן זמנכילתא. (ו) כלומר הלך היה להם מקנה כד מלך והיה להם לנהמות
 ליטול והם לא היו לריבין ליטול. (ז) עי' לעיל פ' ל"ד. (ח) אולי ר"ל חנם מן המנחות
 כריש נספרי צהעלמך פ"י פ"ז. (ט) והרי כתיב כן מקנה כד מלך ומשמע שלכולם היה.
 (י) נחעסקו נמקנה והיו אנשי מקנה.

ל"ט. ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות אין עונה אלא הררה (כ) כענין שנאמר (בראשית י"ח ו') לושי ועשי עוגות: עוגות מצות כי לא חמין. מלמד שממין חמין הביא מצה (ל): כי גורשו ממצרים. מה שגורשו ממצרים נעשה להן בו נס שלא להחמין (מ): ולא יכלו להתחממה. מלמד שלא יכלו להשתתות: [ונס] צדה לא עשו להם. מלמד שלא נשלו בידם וזרין לדרך:

מ'. ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה וכי שלשים שנה וארבע מאות שנה היו ישראל במצרים והלא לא היו במצרים אלא מאתים ועשר שנים ומה ת"ל ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, ישיבות הרבה ישבו, ישיבת אברהם בארץ פלשתים (ג) ישיבת יצחק בארץ כנען (ס) ישיבת יעקב בארץ מגורי אביו (ע) הרי אתה מלקטין ועושה אותן ארבע מאות שנה (פ): ומניין שארבע מאות שנה היו: נאמר לאברהם אבינו בין הכתרים (כראשית ט"ז י"ג) ידע חדע כי נר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' וענו אותם ארבע מאות שנה ביצחק מה הוא אומר (שם כ"ה כ"ז) ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם, וכן יעקב הוא אומר (שם ט"ז ט"י) ימי שני מגורי שלישי ומאת שנה הרי מאה ותשעים נשתיירו שם מאתים ועשר שנים וסימן לדבר שנותיו של איוב כשירדו ישראל למצרים נולד איוב וכשעלו מת שנאמר (איוב ט"ב י) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה ואומר (שם ט"ז) ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה (צ):

מ"א. בחצי הלילה נדבר עם אבינו אברהם בין הכתרים. בחצי הלילה נולד יצחק ובחצי הלילה לקו בכורות שנאמר ויהי מקץ. קץ אחר לכולן (ק): שלשים שנה וארבע מאות שנה. שלשים שנה אלו מה טיבן משנידבר עם אבינו אברהם בין הכתרים ועד שנולד יצחק שלשים שנה ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה (ר): ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. מלמד שאף צבאות מקום היו עם ישראל בצער שנאמר (ישעי' ס"ג ט) בכל צרתם לא צר: ואומר (תהלים צ"א ט"ז) עמו אנכי בצרה ואומר (שמואל ב' ו' כ"ג) מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גויים ואלהיו (ש):

מ"ב. ליל שמורים הוא לה' מלמד שנשחמרה להן גאולה ראשונה לדורות וליוכלות ולשמטים ולשנים ולהרשים ולשבחות ולימים ולשעות (ת) לעתים ולעונות (א): הוא הלילה הזה לה' שמרים. גאולה זו נגאלין בפרק זה שנייה נגאלין בפרק אחר וכן הוא אומר (ישעי' כ"א י"א) שומר מה מלילה שימר מה מליל אמר שומר (אתה) [אתה] בקר וגם לילה: מה משמר שלא חננס אותה ומלכות במלכות אפלו כחוש השערה: ומהוא שומר זה הקביה שנקרא שומר שנאמר (תהלים קכ"א ד') הגה לא יגום ולא יישן

(כ) כיה ככיה צהי, ועי' ערך ערך חר ז'. (ל) שאין נציחין מלא חלא מחננת המינין.
(מ) כי מלח ה' היתה נכנסה שגורשו כדי שלא יחמין עיסתם שעדיין לא נטעו צחיסור חמין עד לקמן י"ג ג'. (נ) בלשית כ' ח'. (ס) שם כ"ה י"א. (ע) שם ל"ז ח'. (פ) עי' רש"י בלשית ט"ז י"ג. (ז) ז"כ ט"ז ע"א. סדר עולם פיג. ז"כ פניו, ירוש' סוטה ספ"ה.
(ק) עי' ויכילתא. (ר) סדר עולם פ"א. (ט) ויכילתא. (ת) כלומר שהקב"ה חשב את הקץ מלומם לדורות דהיינו שאמר ודור הרביעי יטבו הנה (ע) עדיזת פ"ב מ"ט) וכן גזר כונה יוצלות וכמה שמתין וכי וכמה שעות וכמה רגעים סהיו צמלכים וכיון שהגיעה הנאולה לא עכנס אפילו רגע, ועי' ויכילתא. (ב) העונה אחת מוכיז בשעתם והעת אחת מוכיז בעונתם (תוספתא ברכות פ"א) ולפי' ז"ל ולעונות ולעתים.

שומר ישראל, דברי ר' אליעזר (ב): ר' יהושע אומר בנין נגאלו ובנין עתירין ליגאל שנאמר שמרים לכל בני ישראל לדרתם שאין תיל הוא מה תיל הוא, הוא ידע בו ולא ידעו בו אבות הראשונות (ג) שנאמר (ישעי' ס"ג ד') כי יום נקם כלבי ושנת נאוילי בא: דיא ליל שמורים הוא לה' ליל שמור וכא מן המזוקים (ד):

מ"ג. זאת חקת הפסח פסח [מצרים] (ה) כל ערל לא יאכל בו וכל בן נכר לא יאכל בו מה תיל חקה ליתן את האמור בפסח מצרים בפסח דורות ואת האמור בפסח דורות בפסח מצרים חוץ מדברים שמיעט בו הכתוב: יכול אף אגודת אוכל ומשקוף ושתי מזוזות תיל זאת (ו): כל בן נכר לא יאכל בו. מה אני צריך והלא כבר נאמר (י"ב מ"ח) וכל ערל לא יאכל בו מה תיל כל בן נכר לא יאכל בו זה משומר ישראל שעבר ע"ז (ז): אין לי אלא איש אשה מניין [תיל] כל בן נכר לא יאכל בו: דיא כל בן נכר לא יאכל בו מיכאן אתה למד שאם משך ידו הימנו וחזר ונגמנה עליו (ח) שעובר בלא תעשה: יכול יפסול את החבורה הבאה עמו (ט) תיל זאת אין פוסל את החבורה הבאה עמו: לא יאכל בו. בו אינו אוכל אבל הוא במצה ומרור (י):

מ"ד. וכל עבד איש . . . ומלתה אותו מלמד שאדם מוהל עבדי איש על כרהו (כ) יכול יהא אדם מוהל בני איש על כרהו תיל עבד איש עבדי איש מוהל על כרהו ואין מוהל בני איש על כרהו (ל): אין לי אלא עבדים שפחות מנין תיל כל עבד איש: ומלתה אותו או יאכל בו. אם בו הכתוב מדבר הרי כבר נאמר (י"ב מ"ח) וכל ערל לא יאכל בו מה תיל ומלתה אותו או יאכל בו זה רבו שאם היו לו עבדים שלא מלו ושפחות שלא מבלו מעבדין אותו לאכול פסח (ם): וכל עבד. מיכאן אתה אומר גר שמת והיו לו עבדים גדולים וקטנים (וקראו) [קנאו] עצמן בני חורין מניין תיל וכל עבד עבד שרשות רבו עליו יצא זה שאין רשות רבו עליו (ג): עבד איש. אין לי אלא עבדי איש עבדי אשה מניין תיל: מקנת בכסף (ס). אין לי אלא שלקח ירש וניתן לו במתנה מניין תיל וכל עבד אם כן למה נאמר מקנת בכסף מלמד שעבדים נקנין בכסף (ע): יכול אף עבדי קמץ יהוא מעבדין אותו לאכול פסח תיל עבד איש עבדי איש מעבדין אותו לאכול פסח ואין עבדי קמץ מעבדים אותו לאכול פסח (ס): יכול יהא אסור לאכול אבל יהא מותר לשחוט ולדורוק (צ) תיל או יאכל בו ולהלן נאמר (י"ב מ"ח) ואז יקרב לעשותו או אז לגורה שוה מה או האמור כאן אסור באכילה אף או האמור להלן אסור באכילה, מה או האמור להלן אסור במלאכה (ק) אף או האמור כאן אסור במלאכה (ר): אין לי אלא פסח מצרים פסח דורות מניין תיל חקה (ש):

(ג) ע"י סלונתא דריא וריי גריה י"ז ע"א וצמכילתא. (ב) דלכאטוים מנו מחטרי ע' לעיל דף 7 הע' ה'. (ד) פסחים ק"ט ע"ג. (ה) כ' יונתן צמכילתא. (ו) פסחים ל"ו ע"א וע"י לעיל לפסוק כ"ד. (ז) כתב הרמב"ם נסח"מ ל"ח ק"ח ולסוף ומכילתא כל צן נכר זה ישראל מושמד שענד ע"ז עכ"ל וכוונתו על המכרשצ"י שלפנינו. (ח) לאחר שמיטה כפסחים פ"ט ע"א. (ט) עם המזומה, וע"י פסחים ס"א ע"ג. (י) ע"י פסחים ק"ב ע"א וחוס' סס ד"ה כל צן נכר. (כ) ע"י לעיל דף 5? הערה ח'. (ל) ינמות ת"ח ע"א, וע"י ירוש' סס פ"ח ה"א. (מ) ינמות ע' ע"א ומכילתא, ולענין טבילת טפחות ע' רמב"ם פ"ה מ"ה ק"פ ה"ה. (נ) גיטין ל"ט ע"א, וע"י ינמות ת"ח ע"א וירושלמי גיטין פ"ד ה"ד. (ס) ע"י מכילתא. (ע) ע"י קידושין כ"ב ע"ג. (פ) מנאן הוליא הרמב"ם דינו נפ"ה מ"ה ק"פ ה"ו וע"י כ"מ סס. (ז) חס לא מל עבדיו. (ק) דלז יקרב לעשותו היינו מלכתה שמיטה וחיקה. (ר) ושמיטין ונינה דנין זכריו צין עבדיו מילתן מעכנת צין צטעת אכילה צין צטעת עשייה, וע' ינמות ע"א ע"א. וע"י ירושלמי פסחים פ"ג ה"ז וצמ"פ ד"ה מילת צנו. (ט) ע"י חוסתא פסחים פ"ו ה"א.

מ"ה. תושב זה קנוי קנין עולם(ת): ושכיר. זה קנוי קנין שנים(א). יאמר תושב
 מה אני צריך לומר שכיר אם קנוי קנין עולם אסור לאכול פסח קנוי קנין שנים אינו דין
 שיהא אסור לאכול פסח: אלו בן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים כשהוא אומר
 ושכיר בא שכיר ולימד על התושב שקנוי קנין עולם: ר' ישמעאל(ב) אומר מניין לערל
 שאסור לאכול בתרומה דין הוא ומה פסח שמתור לורים ערל אסור לאכול ממנו, תרומה
 שאסורה לורים אינו דין שיהא ערל אסור לאכול ממנה: לא אם אמרת בפסח שחייבין
 עליו [משום] פגול ונותר וטמא תאמר בתרומה שאין חייבין עליה משום פגול ונותר
 וטמא תיל תושב ושכיר תושב ושכיר (ויקרא כיב י') לגורה שונה מה תושב ושכיר האמור
 בפסח ערל אסור לאכול ממנו אף תושב ושכיר האמור בתרומה ערל אסור לאכול ממנה:
 לא יאכל בו. [בן] אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור(ג):

מ"ו. בבית אחד יאכל השמש שאכל כוית אצל תנור אם היה פקח ממלא
 כרסו רצו בני חבורה לעשות עמו טובה באין ואוכלין עמו(ד): בבית אחד. אין לי אלא
 בית מניין לרבות חצר גנה וסוכה תיל באחד יאכל(ה) אם כן למה נאמר בבית אחד יאכל
 בחבורה אחת(ו): לא תוציא מן הבית. אין לי [אלא מביית] לבית מחבורה לחבורה מניין
 תיל תוצא תויץ למקום אכילתו(ז): יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר. בשעת אכילה
 חייב ואינו חייב שלא בשעת אכילה(ח): יאכל לא תוציא מן הבית. על כרי אכילה הוא
 חייב ואינו חייב על פחות מכוית(ח): יאכל לא תוציא מן הבית. על הכשר הוא חייב ואינו
 חייב על הפסול: אין לי אלא פסח מצרים פסח דורות מניין תיל חקה: יאכל ועצם לא
 תשברו בו. על כרי אכילה הוא חייב ואינו חייב על פחות מכוית: ועצם לא תשברו בו.
 בטהור ולא בטמא(ט): ועצם לא תשברו בו. בו אי אתה שובר שובר אתה בתניגה הבאה
 עמו(י): הא מפני שיש בו מה שאין בקדשים ובקדשים מה שאין בו אי אתה יכול לדונן
 זה מזה(כ):

מ"ז. כל עדת ישראל יעשו אותו מכלל שנאמר (י"ב ו') ושחטו אותו כל
 קהל עדת ישראל מלמד שפסח נשחט בשלש כתות בקהל ועדה וישראל יכול אם
 שחטו בבת אחת יהא פסול תיל כל עדת ישראל [יעשו] אותו(ל): אותו. ואסילו בשבת:
 אותו ואסילו בטומאה(מ) שאם היו רוב הקהל או הכהנים או בלי שרת סמאים יעשו
 אותו בטמאה(נ):

מ"ח. וכי יגור אתך גר ישראל שהטביל את הגוי לשם גר הרי זה גר, לשם
 עבר הרי זה עבר, לשם בן חורין הרי זה בן חורין, גר שקדמו עבדיו ושפחותיו וטבלו

(ח) עי' כל תולדות זה לענין תכונה נתיב לומר פקד ד' הי"ז וי"ח. וביצמות ע' ע"א.
 (א) עד שלא יאכלו נפסח בהנאחה רגס כעצד כנעני וכמו ספי' הלאניד פיט ותי' קיפ ס"ז.
 ומה שהקשה הלמי' סס על הלאניד כנר מתורץ נהרסטי' ליצמות ע' ע"ג תוס' ד"ה אלמא.
 (ב) נתיבילתא וצט"ס יצמות סס צטס ר' אליעזר, אכן נתיב סס וצירוסלגני יצמות גיב צטס
 ר' ישמעאל. (ג) פסקים ל"ו ע"א. (ד) פסקים פ"ו ע"א. דנכי ריי וכדלעיל פסקו ז'.
 (ה) דהאי אחד ניוותר ודרסינן צלמד יאכל וצית ללו דוקא. ועיי' תוספתא פסקים פ"ו ה"ט.
 (ו) עי' רש"י ומכילתא. (ז) פסקים פ"ה ע"ב ומוצא נקטינו לרמזים לית קביג, ועיי' פיט
 ונה' ק"פ ה"ג. (ח) תוספתא פ"ו ה"ט, ירושלמי פ"ז ה"ג וכן פ' הרמזים פיט ונה' ק"פ
 ה"א דליתו חייב אלס נכזית ונליל ע"ו. (ט) פסקים פ"ד ע"א. (י) פסקים דף ע' ע"א.
 (כ) וצט"ס קדשים מותר טניח עלס, ועיי' מכילתא. (ל) מלכאן סוליא הרמזים פסקו פ"א
 ונה' ק"פ ה"יא וע' פסקים ס"ד ע"ג. (מ) עי' תיב אחרי פרסס ד' ה"ח ופקק י' ה"י.
 ועיי' פסקים ס"ו ע"א. (נ) פסקים ע"ט ע"א.

בפניו (ס) קנו עצמן בני חורין: מעשה בברוליא (ע) שקדמו עבדיה ושפחותיה ושכלו בשניה ובא מעשה לפני הכמים ואמרו קנו עצמן בני חורין לא זנו והיו משמשין אותה עד שעה ישמחה: המול לו כל זכר. אין לי אלא ערל נמיר מניין מל ולא מבל מבל ולא מל (ע) או שהיו בו ציצין המעכבין אותו לאכול בפסח מעכבין אותו לאכול בתרומה תיל המול כל זכר הציצין המעכבין אותו לאכול בפסח ומעכבין אותו לאכול בתרומה (צ): ואו יקרב לעשותו. הרי זה מפורש יפה נאמר כאן או ונאמר להלן או מה או האמור להלן או יאכל בו אף או האמור (להלן) [כאן] או יקרב לעשותו (ק): והיה כאזרח הארץ. מה אזרח אינו נכנס לבית אלא בשלשה דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן אף גר אינו נכנס לבית אלא בשלשה דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן (ר): וכל ערל לא יאכל בו. אין לי אלא ערל נמיר מניין מל ולא פרע את המילה או שהיו בו ציצין מעכבין אותו לאכול בפסח מעכבין אותו לאכול בתרומה תיל וכל ערל לא יאכל בו הציצין מעכבין אותו לאכול בפסח ומעכבין אותו לאכול בתרומה (ש): וכל ערל לא יאכל בו. לפי שמצינו שהצבור עושין ססח בטומאה כוּמֵן שרובן טמאים (ת) יכול יהא יחיד מכריע את הערלה (א) תיל וכל ערל לא יאכל בו (ב): לא יאכל בו. בו אינו אוכל אוכל הוא במצה ובמרור (ג):

מ"ט. תורה אחת יהיה לאזרה מה אזרח שקבל עליו כל דברי תורה אף הגר שקבל עליו כל דברי תורה מיכאן אמרו גר שקבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסי ביד יהודה אומר אפילו דבר אחד מדרקוי סופרים (ד): לגר. זה הגר: הגר. לרבנות נשי גרים: בתוככם. לרבנות את הנשים ואת העבדים המשוחררין (ה):

נ. ויעשו כל בני ישראל ליתן להן שכר הליכה כשכר עשייה (כי דכתיב לעיל וילכו ויעשו בני ישראל כולי' עד וכן היה בלכם לעשות) (ו):

נ"א. ויהי בעצם היום הזה אין עצם אלא תקפו של יוס (ז): הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם. מלמד שלא יצאו מהומה אלא מטורקסין (ח): [יג]. א—ב. וידבר ה' אל משה לאמר קדש לי אין קדש לי אלא הפריש יכול אם מפרישו אתה הרי הוא מקודש ואם לאו אינו מקודש תיל הוא בין שאתה מפרישו בין שאין אתה מפרישו (ט): פטר רחם. פרט ליוצא דופן (י): בכני ישראל. אין לי אלא ישראל מנין לרבנות גרים ועבדים משוחררין תיל בכור כל בכור מיכן אתה אומר הגיורת

(ס) יצמות מ"ו ע"א וע"ש ג"י הרייף ונכוננס פ"ח מה' ענדים ה"ט. ע' ע"י מכילתא ומס' גרים פ"ג. (פ) יצמות מ"ו ע"א. (ג) שצח קל"ז ע"א. (ק) מפורש לעיל בפסוק מ"ד. (ר) כריתות ע"י ע"א. וע' דננסיס ר"פ י"ג מה' חיסורי צ"ח. (ט) לעיל מיידי צגר וכאן אטמעיעין ציטראל שמחו אחיו ומחמת מילס. (ת) וחי' עומלס חומרס מכללס ואין למדין ערלס מטומלס. (א) דלף דשחט לטומלס ולטחורים כסר ויימ לענין ערלס נחמיר דיחיד שחוס ערל ערלס לפסול את הפסח שנשחט נשנילו ונשניל מוליס. (ב) כל ערל היינו כולה ערלה פסלה חזל ומקלח ערלה לל פסלה. וע' פסחים כ"ח ע"ג. עוד אפשר לפרש יכול יהא יחיד מכריע את הערלה שאם היו ממלה ערלים וממלה מוליס יהא יחיד ערל מכריע דיקרינו פסח משום דרובן ערלים תיל וכל ערל וגו' דמלמד אפילו אם האי ערל מכריע שיהא רוב. אסור לאכול. והא דנקט יחיד מכריע משום דקדח נאמר בלשון יחיד. (ג) פסחים כ"ח ע"ג. (ד) צבורות ל' ע"ג. (ה) ע' ט"כ אחרי סוף פרק ז', ולענין ענדים משוחררין ע"י מ"ט ה"ט צ"ד סי' א' סיק צ' ונקיח סס. (ו) לעיל פסוק כ"ח. (ז) ע"י ספרי האזינו סי' ע"ג. (ח) כמו מטוקסין. נטקסיס ונסדר ילאו. (ט) מכילתא וע' נדסיס י"ג ע"א. (י) צבורות י"ט ע"א.

שהיתה הורתה שלא בקדושה ולירחה בקדושה בכור לנחלה ואין בכור לכהן ר' יוס' הגלילי אומר בכור לנחלה ולכהן שנאמר פטר כל רחם בכני ישראל עד שיפטר רחם מישראל (ב): באדם ובבהמה. את שיש לך בו באדם יש לך בו בבהמה יצאו לויים שאין לך בהם באדם לא יהא לך בהם בבהמה (ל): לי הוא. ודאי ולא הספק (מ): לי הוא. בין שאתה מפרישו בין שאי אתה מפרישו: לי הוא. אין בכור לנחלה אלא אחר (ג): לי הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרובה (ס):

ג'. ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה משום שנאמר (ע) (י"ג י"ד) והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר יכול אם שאלך (פ) אהה מגיד לו ואם לאו אי אתה מגיד לו ת"ל (י"ג ח) והגדת לבנך אעפ"י שלא שאלך: אין לי אלא בומן שיש לו בן בינו לבין עצמו, בינו לבין אחרים מנין (צ) ת"ל ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים: מבית עבדים. ר' יהודה אומר יכול שהיינו עבדים לעבדים ת"ל מבית עבדים להם היינו לעבדים ולא היינו עבדים לעבדים (ק): ר' נחמיה אומר וכי גנאי הוא לנו שהיינו עבדים לעבדיהם של מצרים והלא מעלה גדולה היא (ר) אלא מלמד שהיו עושין מלאכת בית ומלאכת שרה מלאכת אנשים ומלאכת נשים (ש): כי בחוק יד

(כ) זכרות מ"ו ע"א (*). (ל) ונכילתא. (נ) ל"ל דאסמכתא צלמלא הוא דבספק זכרות לענין מוון אמרינן המע"ה חזל לא לענין חסור ע' צ"מ ו' ע"ב. וזאפטר דמיידי לענין זכור לנחלה כנסמוך וכמ"ט צ"צ קצ"ז ע"א. (ג) ואם ילדה שני זכרים חף לרישיג דס"ל אפטר לנחלה חין נוטין חלק זכורה ציחה, ולמייד ח"א לנחלה (בכריתות י"ז ע"ח) חין אחד נסן נוטל חלק זכורה משום דכל אחר הוי ספק, וכצ"צ קכ"ו ע"א. ואף דקרא ויידי זכור לכהן מ"ו דרשין ונ"י נמי לענין זכור לנחלה. (ס) ע' תמורה ה' ע"ג. (ע) מלמד זה מוצא מלה צמלה צמ"ע לרמזים מ"ע קניז ועס הגי' מכלל שנאמר ועי' ונגדל עוה ה' חרימ פיז ח"א. (פ) ג"י רמזים ישאלך. (ז) עי' חוספתא סוף פסקים. (ק) עי' רש"י ונכילתא לקמן כי צ"ל. (ר) שהיינו צממנד שפל כל כך והקצ"ה הוליאנו. (ט) דלעיל צ"י שמות צממנד שהיו עושין מלאכת בנין ומלאכת שרה, וע"כ אמר כלן מניח עבדים לאשמעיקן שהיו עושין גם צ"ת מלאכת נשים, וע' שמות רבא פ"א שרש צפנד שהיו מחליפין מלאכת נשים לאנשים.

(* כתב לי הרב מ"ה זאב וואלף ראדונסקי בעה"מ פי' דבר הצבא על ס' הצבא לר"ה וז"ל: מה שנדפס: בבני ישראל כו' מכאן אתה אומר הגיורת שהיתה הורתה שלא בקדושה ולירחה בקדושה בכור לנחלה ואין בכור לכהן ר"ה: אומר לנחלה ולכהן וכו' דבר זה א"א בשום אופן כי אחרי שהורתו היתה שלא בקדושה אינו מתיחס אחר אביו ומה נחלה שיוך גביה ובכנסי האם אין הבכור נוטל פי' שנים (ב"ב קכ"ב) וגם אם יורש את אמו לא נמצא בהדיא. עכ"פ נחלת האב ודאי ל"ש גביה ולעשות ט"ס לכהן ולא לנחלה עדיין אין בו די דעל מה יחלוק ר"ה: עכ"פ להגיה כן: לכהן ולא לנחלה ולדה עודה נברית ונתגיירה בכור לנחלה ולא לכהן וע"י פליג ר"ה וס"ל לנחלה ולכהן ובגמ' דבכורות מ"ו ע"א. עכ"ל הרב הנ"ל.

והנה צדקו דברי הרב ג"י שהגיר' שלפנינו לכאורה אין לה שחר. אמנם נ"ל לתקן בהגהה קטנה שתחת "הורתה" צ"ל "לירחה" וכצ"ל "הגיורת שחיתה לירחה שלא בקדושה ולירחה בקדושה" פי' שילדה קודם שנתגיירה וילדה לאחר שנתגיירה. והכותב טעה וכתב הורתה במקום לירחה מפני שלשון הורתו שלא בקדושה ולירחה בקדושה היה שגור כפיו מכמה מקומות בש"ס. — עוד אפשר לפרש בלי הגהה כלל. דה"ק הגיורת שהיתה כ"ב ר הורתה שלי"ב ולירחה בקדושה בכור הנולד אחר אותו ולד הוא לנחלה ולא לכהן, ואשמעינן רבותא דאף דולד הראשון לירחה בקדושה מ"מ אינו נוחל סאביו כיון דהורתו שלא בקדושה היתה, והבא אחריו בכור לנחלה, וגם לר"ה: אשמעינן רבותא. דאף דלירחה בקדושה מ"מ לא מקרי פטר רחם מישראל, כיון דהורתו שלא בקדושה אינו מתיחס אחר אביו אלא בתר אמו שדינן ליה, ותבא אחריו מקרי פטר רחם מישראל והוי בכור גם לכהן. והבותר יבחר.

הוציא ה' אתכם. אלו עשר מכות(ת): מזה. מלמד שמכת בכורות שקולה כנגד כולן(א): ולא יאכל חמץ (במצרים) [היום]. ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה(ב): ר' יוסי הגלילי אומר מנין לחמץ במצרים שלא נאסר אלא יום אחד ת"ל ולא יאכל חמץ היום(ג):

ד'. היום (הזה) אתם יוצאים בחדש האביב בחדש שהוא כשר לא חם ולא צונן וכן הוא אומר (תהלים ס"ח ז'): אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות(ד): בכושרות במעשה כשרים(ה): אלו אברהם יצחק ויעקב: ד"א זה משה ואהרן ומרים: ד"א בכושרות ככו שירות אלו בוכים ואלו משוורים: וכן הוא אומר (תהלים קכ"ז ב') שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יחן לידידו שינה:

ה'. והיה אין והיה אלא מיד(ו): כי יביאך. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה חננס לארץ(ז): אשר נשבע לאבותיך. הכל בזכות אבותיך(ח): לתת לך. שלא תהא בעיניך כאלו הוא ירושת אבותיך אלא כאלו עכשיו ניתנה לך כמתנה: ארץ זבת חלב ודבש. ר' אליעזר אומר חלב זה חלב הפירות דבש זה דבש תמרים(ט): ר' עקיבה אומר חלב זה חלב ודאי(י) וכן הוא אומר (יואל ד' י"ח) והיה ביום ההוא (יט"פ) [ישפן] ההרים עפים והגבעות תלכנה חלב: דבש זה דבש היערות(כ) וכן הוא אומר (שמואל א' י"ד כ"ז) ויבא העם אל היער והנה הלך דבש: ד"א נאמר כאן זבת חלב ודבש ונאמר להלן (דברים כ"ז ט') זבת חלב ודבש מה זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמשת עממים אף זבת חלב ודבש האמור כאן ארץ חמשת עממים: ר' יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר לירדן שאינו ארץ זבת חלב ודבש(ל): ועברת את העבודה הזאת בחדש הזה. מכלל שנאמר (דברים ט"ז ב') וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר יכול יהא פסח דורות בא מן הצאן ומן הבקר ת"ל ועברת את העבודה הזאת בחדש הזה מה פסח מצרים לא בא אלא מן הכבשים ומן העוים אף פסח דורות אינו בא אלא מן הכבשים ומן העוים(מ): ר' אליעזר אומר נאמר הביא פסח במצרים ונאמר הביא פסח דורות מה פסח מצרים אינו בא מן המעשר אף פסח דורות אינו בא מן המעשר(נ): אמר לו ר' עקיבה רבי דנין אפשר משאי אפשר וכי מעשר היה להן במצרים אמר לו ר' אליעזר אף שאי אפשר ראה גדולה היא: חזר ר' עקיבה והחליף את הדין(ס) נאמר הביא פסח במצרים ונאמר הביא פסח דורות מה פסח מצרים אינו בא אלא מן החולין אף פסח דורות אינו בא אלא מן החולין: (והוא הדין לכל הקדשים שלא יהו באין אלא מן החולין הינו רתנן ומנין לאומר הרי עלי תודה לא יביא אלא מן החולין שנאמר (דברים ט"ז ב') וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר והלא אין הפסח בא אלא מן הכבשים ומן העוים אם כן למה נאמר צאן ובקר אלא להקיש את כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח מה פסח שהוא בא חובה אינו בא אלא מן החולין אף כל דבר שהוא בא

(ח) וכן נפסקי ולא חתמן לדיש ולא ידך החזקה אלו עשר נכות. (ט) לדיש נחם כמו עיי זה דהיינו נחם בכורות ועי דשיי טי י"ד. (ז) פסחים כ"א ע"ג. ועי ירוש' שם פ"ג ה"א. (ג) עי מכילתא ופסחים כ"א ע"ג. (ד) ספרי לראש פי' קב"ה ועי מכילתא. (ה) עד סוף פסוק עי מכילתא. (ו) ספרי דברים פי' כ"ה. ופי' ל"ז. (ז) ספרי שם. קידושין ל"ז ע"ג ועי לקמן פי' י"ב. (ח) ספרי שם פי' ל"ו וקפ"ד. (ט) עי' ספרי שם סוף פי' ל"ז. כחנות ק"צ ע"ג וירושלמי בכורים פי"א ה"ג. (י) חלז נמש. (כ) עי' בכורות ז' ע"ג וחוספתא שנת פי"ט. (ל) כל זה נפסקי דברים פי' ע"א (ולקוח נמש ונלמד כן קאי על פ' כי חנף) ונפסקי יפה דנמנן לפסוק י"ג כן. (מ) כ"ל יונקן דמכילתא פ"ד. (נ) מנחות פ"ג ע"א. (ס) עי' מכילתא משפטים פ"ז.

חובה לא יבוא אלא מן החולין(ע): לתוך שנאמר בפסח דורות (דברים מזו ז) ובשלת ואכלת יכול יהא מכשלו ואוכלו ת"ל ועברת את העבודה הזאת בחדש הזה מה פסח מצרים אין נאכל אלא צלי אף פסח דורות אין נאכל אלא צלי(ע):

ו. יבבעת ימים תאכל מצות מנין אתה אומר שאם עובר ששת ימי החג ולא חג שטעון חגיגה כל שבעת ת"ל שבעת ימים תאכל מצות וכיום השביעי חג לה' (צ):

ז. מצות יאכל את שבעת הימים כשהוא אומר את להביא את יום ארבעה עשר שחייב במצה(ק): לא יראה לך חמין. רואה אתה לאחרים(ר): ולא יראה לך חמין. רואה אתה לנבחה: ולא יראה לך חמין. רואה אתה לפלסיר(ש): ד"א ולא יראה לך חמין בטל בלבך(ת): מיכאן אתה אומר ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ונוכר שיש לו חמין בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ואם לאו יבטל בלבו ודיו(א): ולא יראה לך חמין ולא יראה לך שאור. זה הוא חילוק שבין בית שמאי ובין בית הלל שבית שמאי אומרים שאר כוית וחמין ככותבת ובית הלל אומרים זה וזה כוית(ב):

ח. והגדת לבנדך אעפ"י שלא שאלך: אין לי אלא בומן שיש לו בן בינו לבין עצמו ובינו לבין אחרים מנין ת"ל והגדת(ג): בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. כל זמן שגופו של פסח קיים(ר): עשה לי. יכול עד שנצטרפה וכות בולן אילו כן לא היה כדאי ברבר ת"ל בעבור זה(ה) מלמד שכל אחד מישראל היה כדאי שיעשו נסין על ידו:

ט. והיה לך ולא לאחרים: מכלל שנאמר על ירך ובין עיניך יכול יתן על בית יד אונקלוס(ו) שלו מבחוץ ת"ל והיה לך ולא לאחרים(ז): על ירך ובין עיניך. [יכול] מה בין עיניך ארבע אף על ירך ארבע ת"ל לאות ולא ארבע לאות ולא שלוש לאות ולא שתיים(ח): ר' יהודה אומר כשם שאות אחת מבפנים כך אות אחת מבחוץ: אמר ר' יוסי חזר בו יהודה(ט): ומורה ר' יהודה במי שיש לו שתי תפילין של ראש ואין לו של יד שמביא את העור וחופה את אחת מהן ועושה אותה של יד(י): יכול יתן על פס ידו ת"ל על ירך ובין עיניך מה בין עיניך בנבחה שבראש אף על ירך בנבחה שביר(כ) אבל אי אתה יודע באיזה מקום הוא נוחן אם בימין אם בשמאל ת"ל (דברים ו' ח'—ט') וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין ומכלל שקשירה בימין נחנה

(ע) משנה נמכות פי"ג ע"א. ומסר כאן הפירכא דסם והתשובה מוענדה את העובדים הזאת נמורש הזה והמוסגר כ"ל טהור חוס' ונעל מיה"ג. (פ) ונשלת ולכלת היינו באם כמ"ט זמכילתא פ"ו. (ג) ע"י ומכילתא. (ק) ע"י פ"י זה ינמנו על המכילתא. (ר) אפי' נסל ישראל אחר אינו עובר נבל יראה וע"י נמנוך. (ס) פלטור נכחי, וע"י ספרי פ"י קליא ופסקים ה' ע"ג וכ"ג ע"א. ולפטר דגריסין הכא וכן נספרי סם נפליטא והיינו על הסקר כמ"ט צירושלמי פסקים פי"ג ה"ג, וה"כ על אחרים דלעיל היינו על נכרים. (ת) מדרשורייתא נצטול סני, פסקים ד' ע"ג ופסקי סם. (א) פסקים מ"ט ע"א. (ב) ספרי סם ובינה ז' ע"ג. (ג) ע"י לעיל פ"י ב'. (ד) זמכילתא דריש זה חנה ומוכר נעמה ס"ג מנה ומכור מונחם לפניך, וכאן דריש אפסק שיאמר הגדה זמנו טגופו על פסק קיים, קודם חכילת הפסקה. ע"י פסקים קי"ד ע"א. (ה) לריך להוסף עשה לי, דלי קדישא. (ו) ע"י מגילה כ"ד ע"ג. (ז) מנחות ל"ז ע"ג ומכילתא. (ח) דרצב פעמים כתיב לאות חד לבושי ושלם לדרשה. (ט) ע"י מנחות ל"ד ע"ג דסם חנה דבא מדכריו על ר' יוסי חזר צו ר"י. (י) מנחות סם ומס' תפילין פ"א. (כ) מנחות ל"ז ומכילתא ופסקי דגריס פ"י ל"א.

בשמאל (ל) וכן הוא אומר (תהלים קלי"ט י') גם שם ירך תנחני ותאחוני ימינך: ואומר (שופטים ה' כ"ז) ידה ליתר תשלחנה וימינה להלמות עמלים ואומר (תהלים ע"ט י"א) למה תשיב ירך וימינך הא כל מקום שנאמר יד אתה תושש את השמאל ער שיפוש לך הכתוב ימינך (מ): מכלל שנאמר על ירך ובין עיניך מה על ירך אות אחת אף בין עיניך אות אחת ת"ל טושפת טושפת (ג) הרי ארבע טושפות אמורות: יכול יתן בארבע מקומות (ס) ת"ל ולזכרון בין עיניך מלמד שנותנם במקום אחד (ע): רבי אומר בשני מקומות כתיב טושפות ובמקום אחד כתיב טושפת מלמד שנותנם במקום אחד (פ): יכול יתנם על גבי מצחו ת"ל על ירך ובין עיניך מה על ירך בנבחה שביד אף על הראש בנבחה שבראש (צ): ר' אליעזר בן יעקב אומר מופנה להקיש ולדון גורה שוה נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן (דברים י"ד א') לא תהגודרו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למה מה בין עיניך האמור להלן מקום שיער אף בין עיניך האמור כאן מקום שיער (ק): למען תהיה תורת ה' בפיך. לרבות גרים ועבדים משוחררים (ר): דיא למען תהיה תורת ה' בפיך להוציא את הנשים מה תפילין מיוחדות מצות עשה שהומן גרמה נשים פטורות כך כל מצות עשה שהומן גרמה נשים פטורות (ש): תורת ה' בפיך. ממה שאתה אוכל בפיך מיכאן אמרו אין כותבין תפילין אלא על עור בהמה טהורה (ח):

י. ושמרת את החקקה הזאת למועדה מכלל שנאמר והיה לך לאות על ירך שומע אני אף קטנים במשמע ת"ל ושמרת לא אמרתי אלא למי שיש בו דעת לשמר מיכאן אמרו הינוק שיוודע לשמר את תפיליו חייב בתפילין (א): דיא ושמרת את החקקה הזאת למועדה ר' אליעזר אומר וזו חוקת הפסח: ר' עקיבה אומר וזו חוקת תפילין (ב): יכול יהו תפילין נוהגות בלילות כימים: דין הוא ומה מוזה שאין נוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות הרי היא נוהגת בלילות כימים תפילין שנוהגות בהולכי ימים והולכי מדברות אינו דין שיהו נוהגות בלילות כימים ת"ל מימים. פרש לילות: יכול יהו תפילין נוהגות בימים טובים ובשבתות דין הוא ומה מוזה שאין נוהגת בהולכי ימים והולכי מדברות הרי היא נוהגת בימים טובים ובשבתות תפילין שנוהגות בהולכי ימים והולכי מדברות אינו דין שיהו נוהגות בימים טובים ובשבתות ת"ל לאות על ירך יצאו שבתות וימים טובים שכולן אות (ד): יכול לא יברוק את התפילין ת"ל מימים ימימה מיכאן אמרו צריך אדם לברוק את התפילין אחת לשנים עשר חדש נאמר כאן מימים ונאמר להלן

(ג) דעת ר' נתן בנמכות ל"ז ע"א. (ז) עי' מנחות ס"ט, ומכילתא וספרי ס"ט. (ח) עי' פנהדרין ד' ע"ג והוכי' שם ד"ה לטעמא, ומכילתא וספרי ס"ט. (ט) בלדבנה כימים. (ע) כיס אחד, ומכילתא וספרי ס"ט. (פ) פי' דב' פעמים טעפות ונלמד אלדנע עוטפות ופעם אחת טעפה ונלמד שכותנס כניס אחד. ולענין שני מקורה מהדרשות עי' המפרשים מהבאתי לעיל דף 8 הערה פ'. (צ) וקשה דלעיל יליף יד מלאש וז"ל דדיכיתא דכאן אחי כנחאי דינמי יד מנופה עי' מנחות ל"ז ע"ג. (ק) מנחות ומכילתא וספרי ס"ט, ועי' לקוטי צמר לקוטי סלי דף 5. (ר) עי' לעיל דף 30 הערה ה'. (ס) מכילתא, ועי' קידושין ל"ד ע"א. (ת) שבת כ"ח ע"ג. (ח) מכילתא, סוכה מ"ג ע"א. (צ) עי' מנחות ל"ז ע"ג. (ג) מכילתא. (ד) מנחות ל"ז ע"ג ועי' מכילתא.

(ו'יקרא כיה כיש) ימים תהיה גאולתו מה להלך שנים עשר חרש אף כאן שנים עשר חדש דברי בית הלל בית שמאי אומרים אינו צריך לברקן עולמית וכן היה שמאי אומר אלו תפלין של בית אימא (ה): למועדה. מלמד שאין מעברין את השנה אלא בפרק הסמוך למועד (ו): ומנין שאין מעברין את החדש אלא כיום ואין מקרשין את החדש אלא כיום ת"ל מימים ימימה: ומנין שאין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בארץ ישראל ת"ל ושמרת את החקה הזאת למועדה וסמך ליה והיה כי יביאך מיכאן שאין מעברין שנים ואין קובעין חדשים בחוצה לארץ אלא בארץ ישראל ובערי יהודה שהשיגה בתוכה שנאמר (דברים י"ב ה') לשכנו תדרשו (ז): (ואם יצא בית דין סמוך לחוצה לארץ ולא הניח כמותו בארץ ישראל הרי זה מותר לקבוע חדשים ולעבר שנים בחוצה לארץ, ואם נודע לו שעלה חכם כמותו בארץ ישראל ואין צריך לומר גדול ממנו הרי זה אסור לעבר ולקבוע בחוצה לארץ) (ח):

י"א. והיה אין והיה אלא מיר (ט): כי יביאך. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תיכנס לארץ: אל ארץ הכנעני. וכי ארץ כנעני היתה והלא היא ארץ חמשת עממים אלא מלמד שכנען היה אביהן של כולם וכן הוא אומר (בראשית י' ט"ו) וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת: אשר לשבע לך ולאבותיך הכל בכותך (י) ובכות אבותיך: ונתנה לך. לא תהא בעיניך כירושת אבותיך אלא כאלו עכשיו נתנה לך במתנה (כ):

י"ב. והעברת כל פטר רחם לה: בשלשה מקומות נתקדשו בכורות בארץ מצרים ובמדבר ובבניסתן לארץ: בארץ מצרים קדש לי כל בכור (י"ג ב'): במדבר כי לי כל בכור (במדבר ג' י"ג): ובבניסתן לארץ והעברת כל פטר רחם לה (ל): יכול אין לי פטר בהמה אלא ולד גמור, מנין סימן לולד בהמה דקה טינוף ובגסה שליא ובאשה שפיר ושליה ת"ל שגר בהמה. כל שהבהמה שוגרת (מ): והעברת כל פטר רחם לה. פטר ליוצא דופן (נ): זכר. פטר לשוטטום ואנדרגינם (ס): יהיה לך. פטר לגקיבה (ע): בן עוזאי אומר נאמר כאן העברה ונאמר העברה במעשר (פ) מה העברה האמורה במעשר קדושה חלה עליו ועל בעל טום קבוע (צ) אף העברה האמורה כאן קדושה חלה עליו ועל בעל טום קבוע (ק): ר' יהושע בן קרחה אומר כל פטר רחם לי (ל"ד י"ט) הרי זה כלל, יכול אף של אחרים ת"ל טקנד יכול אף של נקבה ת"ל תזכר, יכול של חייה ת"ל פטר שור, זה הוא כלל שצריך לפרשו (ר):

י"ג. ופטר חמור ולא פטר נמל ולא פטר סוס מיכאן (אומר) [אמרן] חמורה שלא ביורה וילדה כמין נמל או כמין סוס וכן נמלה שלא ביורה וילדה כמין נמל או חמור פטור מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר חמור שני פעמים עד שיהא הולך והגולד חמור (ש): ר' מאיר (ת) אומר הרי הוא אומר (במדבר י"ח י"ז) אך בכור שור כלל:

(ה) צנכילתא גרם אזי חיונה, ועי' ירושלמי עירובין פ"י ה"א. (ו) מנאמר זה ושלחמיו ונזאבים צפה"ו לרנבים ו"ע קניי. (ז) סנהדרין י"ח ע"ב. (ח) עי' נרכות ס"ג ע"א וע"ב וירושלמי נדדים פ"ו ה"ח, וסנהדרין פ"א ה"ב, ונ"ל שהוא חוס' מה"ג. (ט) לעיל פסוק ה'. (י) עי' ספרי דברים פ"י ל"ו. (כ) מנכילתא. (ל) צבורה ד' ע"ב. (מ) שם כ' ע"א. (נ) לעיל דף 30 הערה י'. (ס) עי' צבורה מ"א ע"ב. (ע) דיהיה לטון זכר הוא. (פ) כל אשר יעבור תחת השטנ. (צ) דכתוב לא יבקר צין טוב לרע, עי' צבורה ל"ז ע"א. (ק) ונכילתא דרש צ"ע מנזיש זו דיתום אין נכנס לדי. (כ) עי' מנכילתא ריש פטיז וצבורה י"ט ע"א. (ט) צבורה ה' ע"ב. (ת) צבורה ט"ס נכנס ר' יוסי הגלילי.

בכור שור הנולד שור, בכור כשב הנולד כשה, בכור עז הנולד עז: יכול אעפ"י שיש בו מקצת סימנים דומה לאמו תיל אך: תפדה. מיד, תפדה בכל שהוא: ר' יוסי ביר' יהודה אומר אין פחות משקל (א): בשה, שומע אני שה חי או שה שחוט הרי אתה דן נאמר כאן שה ונאמר להלן שה מה שה האמור להלן שה חי ולא שה שחוט אף שה האמור כאן שה חי ולא שה שחוט (ב): בשה. ולא בחיה ולא בשחוט'ה ולא בטרסה ולא בכלאים ולא בכוי (ג): יכול אם פדאו ממעי אמו יהא פדוי תיל ואם לא תפדה וערפתו. את שבא לכלל עריסה בא לכלל פדייה את שלא בא לכלל עריסה לא בא לכלל פדייה (ד): יכול פדאו לאחר מיתה יהא פדוי תיל ואם לא תפדה וערפתו את שבא לכלל פדייה בא לכלל עריסה ואת שלא בא לכלל פדייה לא בא לכלל עריסה (ה): וערפתו נאמר כן עריסה ונאמר להלן (דברים כ"א ד') עריסה מה עריסה האמורה להלן עורסה בקופיין מאחוריה וקוברה ואמורה בהנאה אף עריסה האמורה כאן עורפו בקופיין מאחוריו וקברו ואמור בהנאה (ו): וכל בכור אדם בכניך תפדה. מה אני צריך והלא כבר נאמר (י"ג ט"ז) וכל בכור בני אסדה הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם (ו): בני אסדה ואפילו לאחר מיתה (ח):

י"ד. ויהיה כ"י ישאלך בנך משאלתו ומדבריו אתה יודיע מה דעתו: ואמרת אליו. שלא תחבייש מלומר לו אלא מלתא דאת בהית מנה הקדם אומיה (ט):

ט"ז. ויהי כ"י הקשה פרעה לשלחנו מנין אתה אומר כשמצרים מתרכינין פרעה מתקשה תיל (ו' ג') ואני אקשה את לב פרעה: כשפרעה מתרכיך מצרים מתקשיין

(א) זכורות י' ע"ג. (ב) עס י"ג ע"א גז"ש דנן זנ זנ. (ג) ומכילתא זכורות עס. (ד) וכ"פ הכננים פ"ג ע"ג: זכורים חייב לפדותו ומשילד משמע דנמעי אמו לא. (ה) כן יש להוכיח נמי מנחמי זכורות י"ג ע"ג. (ו) ומכילתא זכורות י' ע"ג. (ז) קידושין כ"ט ע"א. (ח) ששם את מציו ולא פדאו סתם אלא ע"פ דעתו. (ט) ומכילתא זכורות י' ע"ג. (י) ז"ק ל"ג ע"ג. פ"י דנן סתם זנש זנש ומננו הקדם ולאמור אתה עד שלל יאמרו אהך.

* כתב לי ע"ז הרב מ"ה אברהם אבא שוף בעת"ם ספר תועפות ראם על ספר וריאם וד"ל: ואני אומר לא כן אבי אין זה כלל במשמעות הפסוק "בני אפדה" ועל הראשונים אנו מצטערים להבין דברי המכילתא אלא שהוא מגלגל עלינו את החדשים והכרוך בפי' ואפילו "לאחר מיתה" שאם מת הבן לאחר שלשים יום עכ"ז צריך האב לפדותו וכדברי המשנה בכורות מ"ט א' לאחר שלשים יום אע"פ שלא נתן יתן עכ"ל הרב הג"ל. — אמרת הדבר שפירושי בדברי המכילתא דרשב"י הוא דוחק קצת. אולם אמרתי ולמד סתם מן המפורש במכילתא שלנו. אמנם עתה רואה אני שדין דמכילתא שלנו כתוב במכילתא דרשב"י בפי' כי תשא וד"ל שם: כל בכור בנך תפדה מגיד שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים וכולן בכורים שהיו לפדות את כולן. ד"א כל בכור בנך תפדה שאם עבר האב ולא פדתו כשגדיל חייב לפדות את עצמו עכ"ל. וע"כ הורגא בי מפורשי. אך אין דעתנו נוחה גם מפי' הרב הג"ל, כי העיקר חסר מן הספר. דהיה לו לפרש דהיינו אם מת לאחר שלשים. וד"ל הספרי וז"ל בפי' קרב (מכ"י מדרש הגדול). ופדויו מאמתו. אמרת מכן הדש. מיכן אמרו הרי מי שמת בנו יום שלשים ואחד אע"פ שלא נתן לכהן יתן לו. מת בעשרים ותשעה ואפילו מת ביום שלשים אם נתן לו יטול ממנו עכ"ל. הרי דילוף מקרא אחרינא ומפרש וטיב דיש חילוק בין מת לאחר שלשים ובין מת קודם שלשים. וע"כ ג"ל לפרש בענין אחר דהמכילתא באה ללמד דאפילו לאחר מיתה נכסי חאב משועבדים לכהן, וס"ל כ"י דמלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר (ע"י קידושין כ"ט ע"ב) וקאי אדלעיל הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם. וע"ז אמר בני אפדה ואפילו לאחר מיתה. דאם יש כאן משועבדים מן האב הרי הן משועבדים בעד בנו אפילו לאחר מיתה. והדרש הוא מדרשנו קרא בדיבורי דכתב אני זובח בלשון בינוני פועל ואח"כ כתב בני אפדה בלשון עתיד ולא כתב אני פודה למימרא דהחייב הוא על נכסי אב אף לעתיד דהיינו לאחר מיתה.

ת"ל ואני אקשה את לב מצרים (י): כשאלו ואלו מתרכיין המקום מחוק לבם ת"ל (י' א') כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו (ב): על כן אני זוכה להי' כל ספר רחם הזכרים וכל בכור בני אסרה. מה ת"ל מנין אתה אומר שאם נושא חמש נשים בחולות וילדו לו חמשה בנים שחייב לפדות את כולן ת"ל וכל בכור בני אסרה (ל):

ט"ז. והיה לאות על ידכה מיכאן אמרו תפלין של יד ושל ראש אין מעכבות זו את זו ואם אין לו אלא אחת יתן (פ) ומנין כשנותן את התפלין לא יהא נוחן אלא של יד החלה ת"ל והיה לאות על ירך: ומנין כשחולץ אין חולץ אלא של ראש חלה ת"ל ולפוטמות בין עיניך כל זמן שהן בין עיניך יהו שתיים (נ): כי בחוק יד הוציאנו הי' ממצרים מלמד שנאמרו תפלין זכר ליציאת מצרים (ס):

פרשת בשלח (ע).

י"ג. ויהי בשלח פרעה אין שילוח אלא לזוי כמה דאת אמר (בראשית י"ח ט"ז) ואברהם הולך עמם לשלחם ואומר (שם כ"ז ל"א) וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום הפה שאמר וכי' (כרלעיל [י"ב ל"ב]) מה שבר נטלו על כך לא תתעב מצרי (דברים כ"ג ח'). * ד"א ויהי בשלח פרעה ר' נהוראי אומר רחיון (ס) היה לפרעה שאילו לא רדף אחריהם העלה הכתוב כאלו שלחם אלא מתוך שרדף אחריהם גלגל עליו המקום ראשונות ואחרונות כענין שנאמר (דברים כ"ג י"ח) למען ספות הרונה את הצמאה: ולא נחם אלהים. אין נוחם אלא ניהוג כמה דאת אמר (תהלים ע"ז כ"א) נחית כצאן עמך: דרך ארץ פלשתיים כי קרוב. קרוב יום מתן תורה שיעמדו בו ישראל לסני הר סיני: ד"א כי קרוב הוא קרובה שבועה שנשבע אבינו אברהם לאבימלך שנאמר (בראשית כ"א כ"ג) ועתה השבעה לי באלהים הגה אם תשקור לי ולגיני ולגבדי: * ד"א כי קרוב הוא קרובה מלחמת פלשתיים עם בני אפרים שנאמר (דברי הימים א' ו' כ') ובני אפרים שותלת (וברד) [וברד] בנו ותחת בנו ואלעזר בנו ותחת בנו וזכר בנו ושותלת בנו ועזר ואלעזר והרנום אנשי גת הגולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם ויתאכל (עליהם) אפרים אביהם ימים רבים ויבואו אחיו לנחמו: ועליהם אמר דוד (תהלים ע"ח ט') בני אפרים נושקי רומי קשת הסכו ביום קרב ולמה שטעו בחשבון ויצאו קודם לקץ (צ) בשלשים שנה וברחו ממצרים

(י) אין זה פסוק, וחלוי נרצה ונחם גם את לב אנשים. (כ) ז"ל המדרש הגדול ר"פ צ"ל: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו ונחמן אהה למד כשהיה פדעה מתדכך היו הנולדים מתקטין וכשהיו הנולדים מתדככין היה פדעה מתקשה כשהיו חלו ואלו מתדככין היה הקציה מתקן את לבם. (ל) קידושין כ"ט ע"ג, ונכילתא. (מ) מנחות ל"ח ע"א וע' חוספתא מנחות פ"ו וע"ס ט"ס. (נ) מנכילתא ל"ט ט', ספרי וחמטן פ"י ל"ח, וע' מנחות ל"ז ע"א. (ס) ע' ספרי סוף שלח ד"ס ח"י ד' אלקיס. (ע) מ"פ צ"ג עד עשרת הדברות (ולא עד צ"ג) רוב מלאכים של מוכרשני דונין לאגדות של מנכילתא שלנו (ד' יסמאל). ועל כן ליינתי חלל כל מלאך של נולד מנכילתא שלנו כוכב * כזה לומר: ראה זה מדע! אמנם למען חסיה כל המוכרשני לפנינו צלמיות הדפסתי גם המלאכים הנמלאים מנכילתא שלנו. צ"ג ש"ס ש"ס צ"ג מוכרשני כזה שנויים וחלוסי גידסות מנכילתא שלנו. חולם לה אכתוב הערות רבות למלאכים החלה. כי נקל יכול כל קורא למנוח מנזקו במפשי מנכילתא. (ס) מסד ומנייה. ע' חוספתא נעיים פ"ו היו צהולת לוקענמאל. (ז) סנהדרין י"ג ע"ג, שנות רבה פ"ב.

ונסלו והלא דברים קל וחומר מה אם קץ שעבוד אבותינו שהוא מסורש מעו בחשבוננו ויצאו קודם ונכשלו קצינו שכתוב בו (דניאל י"ב ט') כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ על אחת כמה וכמה שמועין המחשבין מיכאן אמרו תסוף דעתן של מחשבי קצים (ק) אלא יחכה ויאמין וסוף הטובה לבוא: * ד"א כי קרוב היא קרובה היא פורענותן של מצרים ושל סרעה לבא עליהן (ר): ד"א כי קרוב הוא שירצו הנעננים את עונם דכתיב (בראשית ט"ז ט"ז) ודוד רביעי ישובו הנה ועריין אין בידם אלא שלשה דורות: ד"א כי קרוב הוא והלא דברים קל וחומר אם כשהקיפן דרך רחוקה אמרו (כמדבר י"ד ד') נתנה ראש ונשוכה (מצרים) [מצרימה] כל שכן אם הביאן בפשוטה:

כי אמר אלהים פן ינחם העם אמר הקב"ה אם אני מכניסן דרך פשוטה עכשו הן מחויקין בשדות ובכרמים ובטילין מן התורה אלא הרני מקיפן למדבר ארבעים שנה ויאכלו את המן וישתו מי באר והתורה מתישבת בנופן: מיכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי מן שניים להם לאוכלי תרומה: ד"א כיון ששמעו נעננים שישראל נכנסין לארץ עמדו ושרפו את הורעים וקיצו את הנטיעות וסחרו הבנינות וסחתמו המעיינות אמר הקב"ה אני הבטחתים לאבותיהם שאני מכניסן לארץ חריבה אלא כך הן מוכסחין ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דברים ו' י"א) הרני מעכבן במדבר עד שיעמדו נעננים ויתקנו מה שקלקלו: בראתם מלחמה. זו מלחמת עמלק שנאמר (כמדבר י"ד ט"ה) וירד העמלקי [והנכעני] הישב בהר ההוא: ד"א זו מלחמת בני אפרים שיצאו קודם לקץ: ושבו מצרימה. שלא יראו עצמות אחיהם בני אפרים ויחורו:

י"ח. * ויסב אלהים את העם הניחם במספין (ש) ולא היו יכולין לחזור לפניהם ולא לאחריהם: דרך המדבר ים סוף. ר' אליעזר אומר דרך כדי ליגען שנאמר (תהלים ק"א כ"ד) ענה בדרך כחי, במדבר כדי לצרפן שנאמר (דברים ח' ט"ז) המוליכך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים: ים סוף כדי לנסותן שנאמר (תהלים ק"ז ו') וימרו על הים בים סוף: ר' יהושע אומר דרך כדי ליתן להם תורה שנאמר (דברים ה' ל') בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם [אתכם] תלכו ואומר (משלי ו' כ"ג) ודרך חיים תוכחת מוסר, המדבר כדי להאכילן מן שנאמר (דברים ח' ט"ז) המאכילך מן במדבר: ים סוף לעשות להן נסים וגבורות שנאמר (תהלים ק"ו כ"ב) נוראות על ים סוף ואומר (שם ק"ז ט') ויגער בים סוף ויחרב: וחמושים. אין חמושים אלא מווייגין שנאמר (יהושע ד' י"ב) ויעברו בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה חמושים עברו לפני אחיהם (ח) מלמד שעלו מטוקסין בחמשה מיני זיין קשת ואלה ותרים ורומח וחרב (א): * ד"א וחמושים יש מהן שעלה בארבעה דורות ויש מהן שעלה בחמשה דורות: * ד"א וחמושים עלו מלמד שעלו עמהן גרים ועבדים חמשה כיוצא בהן (ב): ד"א וחמושים עלו שלא עלו עמהן אחד מחמשה: ויש אומרין אחד מחמשים: ויש אומרין אחד מחמש מאות: ר' נוהראי אומר העבודה ולא אחד מחמשת אלפים וכן הוא אומר (יחזקאל ט"ז ו') רבבה כצמח השדה נתתיך ואימתי מחו בימי האסלה שהיו מצרים שרויין בחשך וישראל קוברין מיתיהם והודו ושבתו לשם שלא ראו שונאיהן ושמהו בסורענותן:

(ק) סנדרין ל"ז ע"ג. (ר) צ"ס סוף לפיכך הקיפס דרך ים סוף. (ט) ז"ל צמספין. ע"י ילקוט פקודי רמז תכ"ב. (ח) ע' הקלף נפנים, ויש כלן ע"ס. (ז) כמחני' טנת פ"ז מ"ד וע' ירוש' ס"ס. (ז) ע"י ל"ג ל"ג ל"ח ונכילתא ס"ס.

י"ט. ויקח משה את עצמות יוסף עמו בא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו שכל ישראל עסוקין בבוה של מצרים ומשה עסוק במצוה ועליו הוא אומר (משלי י' ח') חכם לב יקח מצוות: ומניין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור: אמרו שרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה ואמר לה היכן יוסף קבור ואמרה לו ארון של מתכת עשו לו מצריים וקבעוהו בנילוס נהר כרי שיתברכו מימיו: הלך משה ועמד על שפת נילוס אמר יוסף יוסף הגיעה [השבועה] שנשבעה הקביה לישראל לנאלק והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל עכשיו שבועה וישראל מעוכבין לך אם אתה מגלה עצמך הרי מיטב ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך מיד צף ארונו של יוסף: ר' נתן אומר יוסף בקברניטן (ג) של מלכים היה קבור הלך משה ועמד על קברניטן של מלכים ואמר יוסף יוסף: מיד נזדעזעו ארונו של יוסף הלך משה ונמלו והביאו עמו לכך נאמר ויקח משה את עצמות [יוסף] עמו. * מהוא עמו במחנה לויה מיכאן אמרו טמא מת מותר להכנס להר הבית ואפלו המת עצמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחנה לויה (ד): כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל מהלכין במדבר היה ארון השכינה וארונו של יוסף מהלכין זה בצד זה והיו העוברין והשבין אומרין מה טיבן של שני ארונות הללו (אמר) [אמרין] להן אחד של שכינה ואחד של מת וכי אפשר למת להלך עם השכינה: אמרו קיים זה מה שבתוך זה: בלוחות כתיב (ב' ב') אנכי ה' אלהיך וביוסף כתיב (בראשית ג' י"ט) התחת אלהים אני בזה כתיב (ב' ג') לא יהיה לך וביוסף כתיב (בראשית מ"ב מ"ח) את האלהים אני ירא בזה כתיב (ב' ז') לא תשא וביוסף כתיב (בראשית מ"ב מ"ז) חי פרעה אם תצאו מזה בזה כתיב (ב' ח) זכור את יום השבת וביוסף כתיב (בראשית מ"ג מ"ז) וטבוח טבח והכן ואין והכן אלא לצורך השבת: בזה כתיב (ב' י"ב) כבוד וביוסף כתיב (בראשית מ"ז י"ב) ויכלכל יוסף את אביו בזה כתיב (ב' י"ג) לא תרצח וביוסף כתיב (בראשית ל"ט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת והטאתי לאלהים אמר לה לא ריי שאמנה עם המנאפים אלא עם הרצחנין: בזה כתיב (ב' י"ג) לא תנאף וביוסף כתיב (בראשית ל"ט י) ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה: בזה כתיב (ב' י"ד) לא תגנוב וביוסף כתיב (בראשית מ"ז י"ד) וילקח יוסף את כל הכסף ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: בזה כתיב (ב' י"ד) לא תענה וביוסף כתיב (בראשית ל"ז ב') ויבא יוסף את דבתם ויוציא יוסף אין כתיב אלא ויבא: בזה כתיב (ב' ט"ז) לא תחמוד וביוסף כתיב (בראשית ל"ט ח') וימאן ויאמר אל אשת אדוניו: כי השבע השביע את בני ישראל. ר' נתן אומר מפני מה השביע אחיו ולא השביע את בניו אמר אם אני משביע בני אין מצרים מניחין אותן להעלות אותי, הן אומרין אבינו העלה את אביו ואומרין להן אביכם מלך היה לפיכך לא השביע בניו: * השביע השביע. השביעין לבניהן ובניהן לבניהן (ה): * פקד יפקד. שתי פקידות אחת כתשרי ואחת בניסן (ו) בתשרי בשלום מן העבודה ובניסן נגאלו: ר"א פקד יפקד פקד במצרים יפקד על הים, פקד במדבר יפקד בנחלי ארנון, פקד בעולם הזה יפקד בעולם הבא: * והעליתם את עצמותי. אמר להם אני שאני מלך העליתי את אבא כשהוא שלם אבל אחם העלו אותי ואפלו עצמות [וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות

(ג) ע' סוטה י"ג ע"א ויפה טיער הכז ריינו זלכס ציטלנגע קייל נד 54
 טחמת קברניטן ל"ל לנכניט וסוף הצנין המפולר טעמו Labyrinth. (ד) פסמים ק"ז
 ע"א. (ה) דקט כפל לטון. (ו) פסיקתא דריכ סוף ויסי נטלמ.

אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר (בראשית מט ל"א) שמה קברו את אברהם ונ"י ואומר (שם נ"ה) בקברי אשר כריתי ל"י (ו): והעליחם את עצמותי. שומיע אני מיד ת"ל אתכם: ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין שכל עצמות השבטים עלו עמו ת"ל והעליחם את עצמותי מזה אתכם: * יכול אלו לא היה משה מתעסק בו לא היו ישראל מתעסקין בו ת"ל (יהושע כ"ד ל"ב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם מלמד שהיה בלבם להעלותו אלא כיון שראו ישראל שהיה משה מתעסק בו אמרו הניחו לו כבודו בגדולים יתר מן הקטנים: יכול אלו לא היה משה וישראל מתעסקין בו לא היו בניו מתעסקין בו ת"ל (שם) ויהיו לבני יוסף לנחלה אלא כיון שראו בניו שהיה משה וישראל מתעסקין בו אמרו [הניחו] לו כבודו במרובין יתר ממועטין (ח):

כ"י. ויסעו מסכות ר' עקיבה אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר (ישעיה ד' ה') כי על כל כבוד חשה, וכן לעתיד לבוא וסוכה תהיה לצל יומם מחורב (שם ד' ו'): * ר"א ויסעו מסכות כו' שלש מסעות נסעו ישראל עד שלא הגיעו לים (ט):

כ"א. וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן מלמד ששבעה ענני כבוד היו עם ישראל, יומם בעמוד ענן הרי אחר, ועננך עומד עליהם (במדרב י"ד) הרי שנים, ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (שם) הרי שלוש, ובהאריך הענן (שם ט י"ט) הרי ארבע, ובהעלות הענן (שמות מ' ל"ו) הרי חמש, ואם לא יעלה הענן (שם מ' ל"ז) הרי ששה, כי ענן ה' על המשכן יומם (שם מ' ל"ח) הרי שבעה: ארבעה מארבע רוחות ואחד מלמעלה ואחד מלמטה ואחד שמקדים לפניהם מחקן להם את הדרכים מגביה להם את השמל ומשפיל את הנבזה ועושה להם דרך סרטו (י) מישור כענין שנאמר (ישעיה מ' ד') כל גיא יגשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה, * ואומר (שם י"א ט"ז) והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישראל מאשור כאשר היתה לישראל כיום עלותו מארץ מצרים הרי זה בא כמלמד ונמצא למד מה לעתיד לבוא כל גיא יגשא וכל הר וגבעה ישפלו כך היה להן בעלייתן מארץ מצרים: * ר"א וה' הולך לפניהם. ר' יוסי הגלילי אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כאב שנוטל פונם (כ) לפניו בנו וכרב שנוטל פונם לפניו עברו (ל): ר"א וה' הולך לפניהם. במדה שאדם מודר בה מודרין לו אברהם לזה מלאכי השרת דכתיב (בראשית י"ח ט"ז) ואברהם הולך עמם לשלחם לסיבך ליוה הקביה את בניו ארבעים שנה במדבר: * ללכת יומם ולילה. מקיש נסיעתן בימים לנסיעתן בלילות מה נסיעתן בימים לא היו מחוסרין אורה אף נסיעתן בלילות לא היו מחוסרין אורה, מה נסיעתן בלילות לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש (מ) אף נסיעתן בימים לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש:

כ"ב. לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד הכתוב שנשעמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח כשעמוד האש קיים עמוד הענן זורח: * ר"א לא ימוש עמוד הענן יומם. אין אור החמה מבטלו: ועמוד האש לילה. אין אור הלבנה מבטלו: * ר"א לא ימיש אעפ"י ממרים ואעפ"י מכעיסין ואעפ"י מנאצין (נ): * ר"א לא ימיש

(ז) הווסגך הוספתי עפ"י מה שהניח הרונג"ן צפ"י לצרסחית מ"ט ל"א צ"ס מכלילתא דרשב"י. (ח) סוטה י"ג ע"ג הוספתא ס"ס פ"ד. (ט) מרענוסם לסקות ומסכות לתיחם ומליחם לפי המירות ולפי"ז סכות ס"ס מקום כסתם מכלילתא. (י) עקוב, דרך ט"ס צו סרטיס. (כ) פנס לטענכע צ"ל. (ל) מלאך ז"ל הונח מל' טודרום הל"ו צ"ס מכלרסצ"י. ע"י לעיל 71 הערה ט'. (נ) ישעיה מ"ט י'. (ז) כמ"ס צנחמ"י ט' י"ט.

אעפ"י שנרחעין לאחוריהן שנים עשר מיל (ס): * דיא לא ימיש וכי מי נצרך לעמוד ענן וכי מי נצרך לעמוד אש אלא ליתן הפרש לזבים ולזכות לנרות ולילורות שהיו בנייהן (ע): * ר' מאיר אומר הרי הוא אומר באברהם (בראשית י"ח ח) והוא עומד עליהם תחת העין ויאכלו לפיכך הקדים להן הקבי"ה שבעה ענני כבוד (ס):

[י"ד]. א'. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל רבי שמעון בן יוחאי אומר כל מקום שנאמר לאמר ואתם אליהם הרי זה לשעה: רבי אומר אף במקום שאין נאמר לאמר ואתם אליהם הרי זה לדורות הוי"ן משלשה מקומות:

ב'. וישבו ויחנו לפני פי החירות אין חירות אלא מקום חירותן של מצרים מקום עמלון (צ) שלהן מקום עיו שלהן לשעבר היחה נקראת פיתום כענין שנאמר (א' י"א) את פיתום ואת רעמסס חזרה להיות נקראת פי החירות שהיו מאחרין את עובדיהן: אמרו חיראות הללו לא היו חרוטות אלא מוקפות ולא היו משופעות אלא גוריות, ולא היו עגולות אלא מרובעות עינים היו להם והיו מפותחות לא היו מעשה בשר ודם אלא מעשה שמים, כמין זכר ונקבה היו דברי ר' אליעזר, ר' יהושע אומר חירות מצד אחד ומגדל מצד אחד וים מלסניהם ומצרים מאחריהם: ד"א וישבו ויחנו לפני פי החירות אמר להן משה הורו לאחוריכם. כיון שתקעו קרן לחזור התחילו מחוסרי אמנה שבהן מתלישין בשערין ומקרעין בכסותן אמר להם משה מפי הקדש נאמר לי שאתם בני חורין: בין מגדול ובין הים. שם היחה גדולתן של מצרים ושם היחה תפארת שלהן ולשם כינס יוסף את כל הכסף כענין שנאמר (בראשית מ"ו י"ד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: לפני בעל צפון. בעל צפון נשתייר להם מחיראות (ק) כדי לפתוח את ליבן של מצרים ועליו הוא אומר (איוב י"ב כ"ג) משניא לגוים ויאברם: * נכחו תחנו על הים. מגיד הכתוב במגדול אכלוסין כנגד כל יוצאי מצרים (ר) דיא נכחו תחנו על הים. כדי לפתוח לבם של מצרים:

ג'. ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ אין נבוכים אלא מטרופין כענין שנאמר (יואל א' י"ח) מה נאנחה בהמה נבוכו עררי בקר: ד"א אין נבוכים, אלא מעורבכים כענין שנאמר (אסתר ג' ט"ז) והעיר שושן נבוכה: דיא נבוכים אמר פרעה משה הטען ואינו יודע לאיכן מוליכין אין נבו אלא משה כענין שנאמר (דברים ל"ב ג"ט) עלה אל הר העברים הזה הר נבו: ד"א נבוכים אמר פרעה ולא ידע מה אמר שעתידין ישראל לבכות במדבר כענין שנאמר (במדבר י"ד א') ותשא כל העדה ויחנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא: סגר עליהם המדבר. אמר פרעה ולא ידע מה אמר שעתידין ישראל ליפול במדבר כענין שנאמר (במדבר י"ד כ"ט) במדבר הזה יפלו פגריכם: דיא סגר עליהם המדבר אמר פרעה בעל צפון כינס עליהן חיות רעות ואין מניחות אותן לעבור: וכן היה: כיון שראו ישראל ים סגר ושונא רודף נשאו עיניהם למדבר כינס

(ס) ע' לקטן כ' י"ח ד"ה ויענינו ומקוק. (ע) ע' מדרש תהלים ק"ה פסע ענן למשך וכו' חזקי' חונך למס היה משחנה להם נפני הזבין והינוולועין כדי שיהיו יודעין חיימתי עבד ולימתי נקד ע"כ וחזקי' הוא הנסדר של מדרש ד"י כמו שסיערנו לעיל דף 1 הענה ה'. (פ) תופפתא סוטה פ"ד. (ג) ל"ל עטליז והוא כמו חטלים, סוק ויירד. (ק) ונע"ז. ונוכח להם שם גנאי. מלא הוא טינוף. (ר) נדכתינ נכחו תחנו דרש דרש היו חונכין כנגד כל ישראל.

עליהן הקביה חיות רעות ולא היו מניחות אותן לעבור שנאמר סגר עליהן המדבר אין
 סגירה אלא חיה רעה כענין שנאמר (דניאל ז' כ"ג) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא:
 ד' וחוקתי את לב פרעה ודרף אחריהם שהיה לבו חלוק אם לדרוף אם
 לא לדרוף: ואכבדה בפרעה ובכל חילו. פרעה התחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה
 הפורענות: כיוצא בו אתה אומר (בראשית ז' כ"ג) וימח את כל היקום מאדם ועד בהמה
 מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: כיוצא בו (שם י"ט י"א) ואת
 האנשים אשר פתח הבית הכו בסגורים מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות:
 * כיוצא בו אתה אומר (שם י"ט י"ג) כי משחיתים אנחנו את המקום הזה (ש) מי שהתחיל
 בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות: כיוצא בו אתה אומר (במדבר ה' כ"ו) וצנתה
 בטנה ונספלה ירכה ושאר הגוף לא שלט אלא מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה
 הפורענות: אף כאן הוא אומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו פרעה התחיל בעבירה תחלה
 ממנו התחילה הפורענות: והלא רברים [קל וחומר] וכי אינו מדה מרובה מרת הטוב או
 מרת הפורענות הוי אומר מרת הטוב מרובה ומה אם מרת הפורענות שהיא מועטת מי
 שהתחיל בעבירה ממנו התחילה פורעניות קל וחומר למרת הטוב שהיא מרובה שכל
 המתחיל במצוה תחלה נוטל שכרו בראש: ד"א ואכבדה בפרעה כשהקביה נסיע מן
 הרשעים שמו מתגדל בעולם וכן היא אומר (ישעיה ס"ו י"ט) ושמתי בהם אות ושלחתי
 מהם שליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תוכל ויון האיים הרחוקים אשר לא
 שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי, מהוא אומר (שם) והגידו את כבודי בניו: כיוצא
 בו אתה אומר (יחזקאל ל"ח כ"ב) ונשפסתי אתו בדבר וברם ובנשם שוטף מהוא אומר
 (שם) והתנדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים: כיוצא בו אתה אומר (ירמיה ט"ז
 י"ט) ה' עוי ומעוי ומנוסי ביום צרה מהוא אומר (שם) אליך גוים יבואו מאפסי ארץ ויאמרו
 אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל: כיוצא בו אתה אומר (ישעיה מ"ה י"ד) כה
 אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיו אחריך ילכו
 (ובוויקים) [בנוקים] יעבורו ואלך ישתחוו אליך יתפללו מהוא אומר (שם) אך כך אל ואין
 עוד אפס אלהים: כיוצא בו אתה אומר (עובדיה א' כ"א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט
 את הר עשו מהוא אומר (שם) והיתה לה' המלוכה: ואומר (תהלים י" ט"ז) ה' מלך
 עולם ועד אבדו גוים מארצו: ואומר (תהלים ק"ד ל"ה) יתמו המאים מן הארץ ורשעים עוד
 אינם ברכי נפשי את ה' הללויה: ואומר (שם קמ"ו ט') ה' שומר את גרים יחוס ואלמנה
 יעודד ודרך רשעים יעות מהוא אומר ימלך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:
 וידעו מצרים כי אני ה'. לשעבר לא היו יודעין את ה' עכשיו וידעו מצרים כי אני ה':
 ויעשו כן. להודיע שבחן של ישראל שלא אמרו לו למשה היאך נחזור לאחורינו שלא
 נשבור לב טף שעמנו אלא האמינו והלכו אחרי משה: ד"א ויעשו כן אמרו רוצין ולא
 רוצין אין לנו אלא דברי בן עמרם:

ה'. ויגד למלך מצרים נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות ומסכות לאיתם
 ומאיתם לפי החירות ערב שבת ושבת ואחד בשבת שהן חמשה עשר וששה עשר
 ושבעה עשר: בשני בשבת [שהוא רביעי] לנסיעתן (ת) הוא יום שמונה עשר היו ישראל
 מציעין בהמתן ומתקנין כליהן לצאת אמרו להן קטרין (א) הגיע פְּרַתִּי וְזִמְיָא (ב) שלכם

(ט) אולי ל"ל סכה חכה את יושבי העיכ הסיח (דברים י"ג ט"ז) ממכילתא נח ט"ז
 וכן צ"ל ס"ב. (ח) כנ"י הילקוט. (ז) צמכ' פלחונייל. (ז) צמכ' פלחונייל.
 והוא (προθέσμία צ"ל) יום המיועד.

לחזור למצרים כענין שנאמר (ח' כיג) דרך שלשת ימים נלך כמרבר אמרו להן כיון שיצאנו ממצרים יצאנו מרשות פרעה (ג) אמרו להם רוצים ולא רוצים סופכם לחזור ולקיים דברי מלכות עמרו עליהן ישראל והכו מהם ופצעו מהם והרגו מהן והלכו והגידו לפרעה לכך נאמר ויגר למלך מצרים מי הגיד לו קשרין שהיו עמהן: ויש אומרים דירבאות (ד) היו לו ויש אומרים עמלק הגיד לו: כי ברח העם. וכי בורחים היו והלא כבר נאמר (י"ד ח) ובני ישראל יצאים ביד רמה אלא מתוך שהרגו את הקשרין הלכו ואמרו לפרעה הכו ממנו ופצעו ממנו ואין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר (משלי ל' כ"ז) מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו: ויהפך לבב פרעה ועבריו אל העם. אתמול ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים (י' ו'), והיום ויהפך לבב פרעה ועבריו אל העם: ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו. אמרו אליו שלחנו ולא לקינו כראי היה אלא שלחנו ולקינו, אלו לקינו ולא שלחנו כראי היה אלא לקינו ושלחנו, אלו שלחנו ולקינו ולא ניצל ממונינו כראי היה אלא שלחנו ולקינו וניצל ממונינו: מושלו משל להיד למלך כשר ודם שאמר לעבד הבא לי דג מן השוק הלך והביא לו דג מכאיש אמר גורה או אכול אתה את הרג או לוקה מאה מכות או נתון מאה מנה אמר הריני אוכל את הרג לא הספיק לגמור נפשו מנישה (ה) עליו אמר הריני לוקה מאה מכות לקה ששים או שבעים נתקלקל (ו) אמר הריני נתון מאה מנה כך נעשה להן למצרים לקו ושלחו ונטל ממנום לכך נאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל: דיא ויאמרו מה זאת עשינו מניד שביון שיצאו ישראל ממצרים במלה מלאכתן של מצרים: מעבדנו. מי עובדינו עכשיו יהיו כל אומות העולם מקישיין עלינו כוונג ואומרים ומה אלו שהיו ברשותן הניחום והלכו להם עכשו האין אנו יכולין לשלח לארם נהרים ולארם צובה להעלות לנו מסים ולשלח לנו עבדים ושפחות: ללמדך שהיה פרעה שוליש מסוף העולם ועד סופו ושלטונות היו לו מסוף העולם ועד סופו מפני כבודן של ישראל ועליו הוא אומר (תהלים כ"ה) שלח מלך וייתרוהו מושל עמים ויפתחהו: אין לך כל אומה ומלכות שנשנתעברה בהן בישראל ולא שלטה מסוף העולם ועד סופו מפני כבודן של ישראל: במלך אשור הוא אומר (ישעיה י' י"ד) ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסוף בצים עוובות כל הארץ אני אספתי: במלכות בבל הוא אומר (ירמיה כ"ז ח) והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יחן את צוארו בעול מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא נאם ה' עד חמי אותם בידו: במלכות מדי הוא אומר (דניאל ו' כ"ז) בארץ דרוש מלכא כתב לכל עממא (ואומיא) [אמיא] ולשנא די דירין בכל ארעא שלמכון (יסני) [ישנא] ואומר (אסתר י' א') וישם המלך אחשוורוש מס על הארץ ואיי הים: במלכות יון הוא אומר (דניאל ז' ו') וארבעה רישין לחיותא ושלמן (יהב) [יהיב] לה: במלכות רביעית הוא אומר (שם ז' כ"ג) ותיכול כל ארעא ותדרושינה ותדוקנה הא אין לך כל אומה ומלכות ששלטה בהן ולא שלטה מסוף העולם ועד סופו מפני כבודן של ישראל לכך נאמר ויאמרו מה זאת עשינו: דיא ויאמרו מה זאת עשינו אמרו והלא בשבילן טובה באה עלינו היה ר' יוסי מושלו משל להיד לאחר שהיה לו בית כור בר (ו) וטברו בדבר מועט והלך אותו לוקיה ופתח בו מעינות ונטע בו גנות ופרדסים התחיל המוכר חננק. כך מצרים שילחו ולא ידעו מה שילחו וכן הוא אומר (שה"ש ד' י"ג) שלחך

(ג) ואין אנו זריכין לשנוע צקונו, ונמכילתא נמוכט. (ד) ליל דיכחות (διδάδοχοι) זיכיס נטולתיס, שכל אחר מוסר הסליחות לחנינו, וחנינו לחנינו עד טנועת למקומה. (ה) ליל קניעה ונפטנו קלה חיי ונפטנו קנעת. (ו) ע' נטנה מכות פיג מי"ד. (ז) טדה צור.

סדרם רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים: היה ר' שמעון מושלו משל להיד לאחד שנפלה לו סלמורא בירושה במדינת הים ומכרה בדבר מועט הלך אותו לוקח ומצא בה אוצרות של כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות התחיל המוכר נחנק כך נעשה להן למצרים לקו ושילחו ונטל ממנום (ח) לכך נאמר ויאמרו מה זאת עשינו:

ו. ויאסור את רכבו הוא בירו אסרו: דרך מלכים להיות עומדין ואחרים מציעין להן אבל כאן הוא בירו אסרו כיון שראו גדולי מלכות שהציע הוא לעצמו עמד כל אחד ואחד והציע לעצמו: ארבעה אסרו בשמחה אברהם ויוסף ופרעה ובלעם ר' שמעון בן יוחאי אומר תבוא חבישה תעמוד על חבישה: תבא חבישה שחבש אברהם לילך ולעשות רצון אביו שבשמים ותעמוד על חבישה שחבש בלעם לילך לקלל את ישראל: תבוא אסירה ותעמוד על אסירה, תבוא אסירה שאסר יוסף לקראת ישראל אביו ותעמוד על אסירה שאסר פרעה (למחר) [למחר] לרדוף אחרי ישראל: תבוא חרב יד וישלח אברהם את ירו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כיב י') ותעמוד על חרב יד של פרעה שנאמר (ט"ו ט') אריק חרבי תורישמו ידי: ואת עמו לקח עמו. לקחן עמו בדברים אמר להם דרך מלכים להיות מהלכין בסוף וחילולתם תחלה אבל אני הריני הולך לפניכם תחלה: דרך מלכים להיות בווזין לעצמן ונוטלין חלק בראש אבל אני אשוה לכם בבזה ולא עוד אלא שאני פותח לכם תסוראות (ט) ומחלק אני לכם כסף וזהב וכל אבנים טובות ומרגליות כענין שנאמר (שם) אחלק שלל לכך נאמר ואת עמו לקח עמו בדברים:

ז. ויקח שיש מאות רכב בחור משלמי היו כבר נאמר (ט' ו') וימת כל מקנה מצרים: ואם תאמר משל ישראל היו כבר נאמר (י' ביז) וגם מקנינו ילך עמנו: משלמי היו הרי הוא אומר (ט' ב') הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הכתים הן היו תקלה לישראל מיכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר הכשר שבגוים הרוג (י'): היסה שבנחשים רויץ מוחו: כשרה שבנשים בעלת כשמים: אשרי מי שעשה רצון המקום (כ): שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים. רבן שמעון בן גמליאל אומר בא וראה עשרה וגדלה של מלכות זו שאין לה נמרין אחת בטילה אלא כולן רצות ביום וכלילה וכן הוא אומר שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים כנגדן של מצרים כולן עומדות בטילות: ושלישים. אין שלישים אלא גבורים שנאמר (יחזקאל כיג כיג) שלישים וקרואים רוכבי סוסים כולם: דיא ושלישים שהיו משולשין בוין: דיא ושלישים רבן שמעון בן גמליאל אומר זו שלישיית של מרכבה שמתחלה לא היו אלא שנים בא פרעה והוסיף עוד אחת למהר ולרדוף אחרי ישראל: ויש אומרין אנטינוס הוסיפה (ל): דיא ושלישים שלשה לכל אחד ואחד ויש אומרין שלשים לכל אחד ואחד ויש אומרין שלוש מאות לכל אחד ואחד: דיא ושלישים על כלו לפי מרכבות הוציא עליהן חיילים: כיוצא בדבר דרש ר' ירמיה (דה"י ב' י"ד ח') ויצא אליהם ורח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלוש מאות לפי מרכבות הוציא עליהן חיילות: על כלו. על מנת לכלות לשעבר אני אמרתי (א' ג"ב) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכל הבת תחיון עכשו ושלישים על כלו על מנת לכלות אריק חרבי תורישמו ידי (ט"ו ט'):

(ח) כלה שלל ששילמו ולא ידעו מה שילמו. ע' וניכחח. (ט) חולדות. י' צענת
 נחמטה. ע' סוס' ע"ז כ"ו ע"ג. (כ) נוס' סופרים ס"פ ע"ו. (ל) ע"י ירושל' כלאים פ"ח
 סוף ס"ג.

ח. ויהזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף שהיה לנו חלוק אם לרדוף אם לא לרדוף: וירדף אחרי בני ישראל. מגיד הכתוב שאם היתה אומה אחרת לא היה רודף אחריה: ובני ישראל יוצאים ביד רמה. מגיד הכתוב שכשהיו מצריים רודפין אחרי בני ישראל היו מנאצין ומחרפין ומגדפין וישראל מסארין ומרוממין ומשבחין ומקלסין ומהלחין ונותנין שיר שבח גדולה ותפארת ונצח והוד למי שהמלחמה שלו כענין שנאמר (תהלים קמ"ט ו') רוממות אל בגרונם וחרב ספיות בידם ואומר (תהלים נ"ו ו') רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך: ואומר (ישעיה כ"ה א') ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן: ד"א ביד רמה שהיתה ידו רמה על המצרים:

ט. וירדפו מצרים אחריהם מגיד הכתוב שלא נכשל אחד מהן כדי שלא ינחשו ויחזרו לאחוריהן וכן מצינו שהגוים מנחשין שנאמר (דברים י"ח י"ד) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואומר (במדבר כ"ב ו') וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם אבל כאן לא נכשל אחד מהן כדי שלא ינחשו ויחזרו לאחוריהן: וישנו אותם חונים על הים לפני בעל צפון. כיון שראה פרעה את בעל צפון שמה ואמר הסכים בעל צפון לגיורתי למען במים הסכים בעל צפון לגיורתי למען במים התחיל מוכח ומקטר לפני ע"ז שלו שנאמר לפני בעל צפון ופרעה הקריב:

י. ד"א ופרעה הקריב שהקריב את הפורענות לבא עליו: * ד"א ופרעה הקריב מה שהלכו ישראל בשלשת ימים הלכו קטרין ביום ומחצה ומה שהלכו קטרין ביום ומחצה הילכו פרעה ביום אחד הרי שני בשבת שלישי ורביעי: בסוף יום רביעי שהוא עשרים הקריב פרעה מהגותיו והיה הענין והחשך כל ליל אחד ועשרים שהוא ליל המישי והוא ליל שביעי של פסח וכאשמורות הבקר טבעו המצרים שנאמר (י"ד כ"ד) והי באשמורות הבקר וישקף ה' על מחנה מצרים(ט): ד"א ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם. מתוך שהכו מן הקטרין היו יודעין שסופן לרדוף אחריהם: והנה מצרים נוסעים אחריהם. אין כתיב כאן אלא נוסע אחריהם. מגיד הכתוב שנעשו כולן טורמאות טורמאות כאיש אחד ומהן למדה מלכות להיות נהגות טורמאות טורמאות: ויצעקו בני ישראל אל ה'. תפסו בידם אומנות אבותיהם אברהם יצחק ויעקב כאברהם הוא אומר (בראשית י"ב ח') בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה': ביצחק הוא אומר (שם כ"ד ס"ג) ויצא יצחק לשוֹח בשדה, ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (תהלים ק"ד ל"ד) יערב עליו שיחי ואומר (שם נ"ה י"ח) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואומר (שם ק"ב א') תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו: ביעקב הוא אומר (בראשית כ"ח י"א) ויסע במקום ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמ"ו ז' ט"ז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תסנע בי: ואומר (ישע"י מ"א י"ד) אל תראי תולעת יעקב מתי ישראל מה תולעת זו אין מכה ארוים אלא בפה כך אין לחם לישראל אלא תפלה ואומר (בראשית מ"ח כ"ב) אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר (תהלים מ"ד ו') כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני, הא מה תיל בחרבי ובקשתי זו תפלה וכן הוא אומר (ירמ"ו י"ז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו זו תפלה ואומר (שם ה') ארור הגבר אשר יבטח

בארם ושם בשר זרעו ומן ה' יסור לבו זו תפלה: ביהודה נאמר (דברים ל"ג ז') שמע ה' קול יהודה, ברוד אומר (שמואל א' י"ז מ"ה) אתה בא אלי בחרב (בחנונית) [ובחנונית] וככירון ואני בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת, ואומר (תהלים כ"ח) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר: הנה כרעו ונסלו ואנחנו קמנו ונתעורר: באסה הוא אומר (ד"ה"כ י"ד י"י) ויקרא (אסה) [אסא] אל ה' אלהיו ויאמר ה' אין עמך לעוזר בין רב לאין כח עזרינו ה' אלהינו כי עליך נשענו וכשמך באנו על ההמון הוזה ה' אלהינו אתה אל יעצור עמך אנוש: במשה הוא אומר (במדבר כ"י י"ד) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום אמר לו אתם מתנאים במה שהוריש אתכם איבכם הקל קל יעקב (בראשית כ"ז כ"ב) וישמע קלינו ואנו מתנאים במה שהוריש אנחנו איבנו והימים ידו עשיו ועל חרכך תחיה (שם מ) מהוא אומר (במדבר כ"י י"ח) ויאמר אליו אדום לא תעבור כי פן בחרב אצא לקראתך: אף כאן אתה אומר ויצעקו בני ישראל אל ה' תפסו אומנות אבותיהם אברהם יצחק ויעקב:

י"א. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (משנתינו) [משנתנו] שאור בעיסה הלכו להן אצל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר מה אמרו לו למשה במצרים הרי הוא אומר (ה' כ') ויסגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם אמרו לו היינו מצטערין על שעבודנו במצרים, מיתתינו במדבר קשה לנו משיעבודינו במצרים, היינו מצטערין על מיתת אחינו באפילה מיתתינו במדבר קשה לנו יתר מיתת אחינו באפילה, שאחינו נספרו ונקברו אבל אנו תהא נבלת שונאינו משלכת לחורב ביום ולקרח בלילה:

י"ג. ויאמר משה אל העם אל תיראו להודיע חמתו של משה שהיה עומד ומפיים כל אותן אלפים וכל אותן רבבות ועליו מפורש בקבלה (קהלת ז' י"ט) החכמה תעו לחכם: התיצבו וראו. אין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש כענין שנאמר (דברים ל"א י"ד) קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואומר (שמואל א' ג' י"י) ויבא ה' ויתיצב ויקרא בפעם בפעם שמואל שמואל ואומר (במדבר י"א ט"ז) ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך ואומר (בראשית כ"ח י"ג) והנה ה' נצב עליו ואומר (עמוס ט' א') ראיתי את ה' נצב על המזבח: למה ישראל דומין באותה שעה ליונה שבחנה מסני בן נין נכנסה לה לנזיק הסלע ונחש מכונן (ג) לפנים ממנה, ליכנס לפנים אינה יכולה מסני נחש לצאת לחוץ אינה יכולה מסני בן נין, היתה צווחת ומטפחת בנפיה כדי שישמע בעל השוכך ויבוא, כך כיון שראו ישראל ים סוגר ושונא רוקף נשאו עיניהם בחסלה ועליהם מפורש בקבלה (שה"ש ב' י"ד) יונתי בחנוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב בתפלה ומראך נאווה במעשים טובים: דיא התיצבו וראו את ישועת ה'. אמרו לו אימתי אמר להן היום. אמרו לו אין בנו כח לסבול התפלל משה באותה שעה והראן המקום טורמאות טורמאות של מלאכי השרת עוברים לפניהם כענין שנאמר (מלכים ב' ו' ט"ז) וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה ארוני איכה נעשה ויאמר אל תירא כי רבים אשר אחנו מאשר אתם: והתפלל אלישע ויאמר ה' סקח נא את עיני ויראה ויסקח אלהים את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש

(ג) כמו שמכני את הסלע פה פ"ז ו"ה, וכן לריך לפסע נלח כונניות חולין כיו ע"כ ללח כרש"י.

כביבות אלישע: ואף כך התפלל משה והראן המקום טורמאות טורמאות של מלאכי השרת עוברין לפנייהם וכן הוא אומר (תהלים י"ח י"ג) מננה נגדו עביו עברו עביו כנגד טורמאות שלהן, כרד כנגד אבני כלוסטא, ונחלי (אש) כנגד טורמנטא, אש כנגד נפט שלהן: ירעם מן השמים כנגד הנפת תריסין שלהן, ועליון יחן קולו כנגד צווחות שלהן, וישלח חציו ויפיצם כנגד חצים שלהן, וברקים רב ויהם כנגד צחצוח וזין שלהן: דיא וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהם שהיו חצים מפורזין אותם וברקים מכנסין אותן, ויהם הממם עירבכם נטל סגנין(ם) שבהם ולא היו יודעין מה הן עושין: דיא אין מהומה אלא מגפה כענין שנאמר (דברים ז' כ"ג) והמם מהומה גדולה עד השמדם: כי (כאשר) [אשר] ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. בשלשה מקומות הזהיר הקביה את ישראל שלא לחזור למצרים כאן, ואומר (דברים י"ז ט"ו) וה' אמר לכם לא (תוסיפו) [תססון] לשוב בדרך הזה עוד, ואומר (שם כ"ח ס"ח) בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה: בשלשתן חזרו ובשלשתן נכשלו:

י"ד. ה' ילחם לכם בארבע כתות עמרו ישראל על הים, אחת אומרת נפול לים, ואחת אומרת נחזור למצרים, ואחת אומרת נעשה מלחמה, ואחת אומרת נצוה כנגדן: זו שאמרה נפול לים אמר להן התיצבו וראו את ישועת ה', וזו שאמרה נחזור למצרים אמר להם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, וזו שאמרה נעשה מלחמה אמר להם ה' ילחם לכם, וזו שאמרה נצוה כנגדן אמר להם ואתם תחרישון: דיא ה' ילחם לכם ולא לשעה אלא לעולם ה' ילחם לכם: ר' מאיר אומר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון אם בשאתם עומדין ושוחקין המקום עושה לכם נסים ונבורות קל וחומר בשאתם אומדין לפניו שיר ושבח: רבי אומר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון המקום עושה לכם נסים ונבורות ואתם עומדין ושוחקין אמרו לו מה עלינו לעשות אמר להם היו מסאדין ומרוממין משבחין ומקלסין ומהדרין ונותנין שיר ושבח גדולה תהלה ותפארת והנצח וההודר למי שהמלחמה שלו באותה שעה פתחו ישראל סיהם ואמרו שירה אשירה לה' כי גאה גאה (ט"ו א'):

ט"ו. ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי(ע) ר' (ישמעאל) [יהושע] אומר אין להן לישראל אלא נסיעה: ר' אליעזר אומר אמר לו הקביה למשה בני שרויין בצרה ים סוגר ושוונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה לפני מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו: ר' אבמולם הוקן מושלו משל להיד למלך בשר ודם שכעס על בנו והיה אפטרופוסם ההוא מבקש מלפניו אמר לו כלום אתה מבקש מלפני אלא בשביל בני כבר נתרציתי לבני דבר אל בני ישראל ויסעו: רבי אומר אמר לו אמש היו אומדין המבלי אין קברים במצרים עכשיו אתה מרבה בתפלה לפני מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו הטיע דברים מלכם: רבי מאיר אומר אמר לו אם לאדם יחירי עשיתי ים יבשה דכתיב (בראשית א' ט') ויאמר אלהים יקו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותיראה היבשה לקהל קדושים אלו שנאמר בהם (תהלים ט"ו ג') לקדושים אשר בארץ המה איני עושה להן ים יבשה: ר' ישמעאל אומר אמר לו בוכות ירושלים אני קוריע להם את הים שני (ישעי' נ"ב א') עורי עורי לבשי עוך ציון ואומר (שם נ"א ט') עורי עורי

ס) דגלים. ע) סדר נתיבתא זו משונה סדר נתיבתא ד' יסעאל, וים כאן סדר קילוי גימטאות עי"ס.

לבשי עו ורוע ה' עורי כימי קדם דורות עולמים הלא את היא המחצבת רהב מחוללת
 תנין הלא את היא המחרכת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים:
 ר' בניה אומר בזכות שעשה אברהם לפני אני קוריע להם את הים ויבקע עצי עולה
 (בראשית כ"ב ג') מהו אומר (י"ד כ"א) ויבקעו המים: ר' יוסי הגלילי אומר כבר יצחק
 כאלו עקוד לפני על גבי מזבח ואברהם כאלו שלח ירו ויקח את המאכלת ואתה הרם
 את מטך ונטה את ירך על הים ובקעוהו: ר' עקיבה אומר בזכות יעקב אני קוריע להם
 את הים שני (בראשית כ"ח י"ד) והיה ורעך כעפר הארץ ופרצת ימה: ר' אליעזר בן
 יהודה איש ברתוחא אומר בזכות שנשים אני קוריע להם את הים שני (שם ל"ט י"ב)
 ויעוב בנרו וינס החוצה מהוא אומר (תהלים קי"ד ג') הים ראה וינס: שמעון התימני
 אומר בזכות מילה אני קוריע להם את הים שני (ירמ"י ל"ג כ"ה) אם לא בריתי יומם
 ולילה איוון הוא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה אי אתה מוצא אלא מילה מהוא אומר
 (תהלים קל"ז י"ג) לגזור ים סוף לגזרים אל חקרא לגזרים אלא לגזורים: שמעיה אומר
 כדאי אמנה שהאמין בי אברהם אני קוריע להם את הים שני (בראשית ט"ז ו') והאמין
 בה' ויחשביה לו צדקה: אבטליון אומר כדאי אמנה שהאמינו בי ישראל במצרים אני
 קוריע להם את הים שני (ד' ל"א) ויאמן העם: אחרים אומרין כדאי אמנה שהאמינו בי
 ישראל במצרים אני קוריע להם את הים שלא אמרו לו למשה לאין אנו יוצאין למדבר
 תהוה הזה שאין בו כלום ואין בירינו מחיה לדרך כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך
 אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא ורועה (ירמ"י ב' ב') מה שכר נטלו על
 כך קרש ישראל לה' ראשית תכואתה (שם ג'): ר' אלעזר המודיעי אומר אמר לו הקביה
 למשה על בני אתה מצויני על בני ועל סועל ידי אני צריך צווי כבר מוכנין הן לפני
 מששת ימי בראשית שני (ירמ"י ל"א ל"ז) כה אמר ה' אם ימרו השמים ממעל ויחקרו
 מוסדי ארץ גם אני אמאם בורע בית ישראל: ר' אחא אומר אמר לו הקביה למשה
 אלולי צעקתך כבר איברתיים מן העולם ויאמר להשמידם לולי משה בחירו (תהלים ק"ז
 כ"ג): ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס אומר כבר קדמה צעקהם לצעקתך ויראו מאד
 ויצעקו בני ישראל אל ה': ר' נתן אומר משום ר' יוסי המחוסים אמר לו הקביה למשה
 כבר הכתבתי עליך בתורה (במדבר י"ב ו') בכל ביתי נאמן הוא אתה ברשותי והים ברשותי
 כבר עשיתך גובר עליו: [ר' חנינא בן דוסא אומר אמר לו הקביה כבר כתבתי (משלי
 י"ז י"ז) את לצרה יולד אה אני לישראל בשעת צרתן אין אחים אלא ישראל שני (תהלים
 קכ"ב ח') למען אהי ורעי וגו'] (ס):

מ"ז. ואתה הרם את מטך עשרה נסים נעשו להן לישראל על הים נבקע
 הים שני (י"ד כ"א) ויבקעו המים, ונעשה כמין ביפה שני (חבקוק ג' י"ד) נקבת במטיו
 ראש פרויו, נעשה גורים שני (תהלי קל"ז י"ג) לגזור ים [סוף] לגזורים, נעשה יבשה
 שני (י"ד כ"ט) ובני ישראל הלכו ביבשה, נעשה חומר למצרים שני (חבקוק ג' ט"ז)
 דרכת בים סוסים חומר מים רבים, נעשה כסלעים שני (תהלי ע"ד י"ג) שברת ראשי
 תנינים על המים, נעשה פירורין שני (שם) אתה פוררת בעוך ים, נעשה להן כמין בולם
 של זכוכית והיו רואין זה את זה שני (שמואל ב' כ"ב י"ב) חשרת מים עני שחקים (צ).

(ס) המוסגר הוספתי עפ"י מה שהניח ר' טודרוס הלוי נספר הדיוס שלו נסם
 מחדרשצ"י, ע' לנ"ל נ"ד 1 הערה ט', וע' מכילתא. (ז) נעל מחיג הוסיף כאן: כלומר
 מחילות היו זכים כשחקים.

(וצא) [יצא] להן זכרון (ק) מים מתוקים מתוך מים מלוחין שני' (ט"ז ח') נצבנו כמו נד נזלים ואותן המים כיון שמסתפקין מהן קופאין שני' (שם) קפאו תהומות בלב ים: י"ז. ואני הנני מחזק את לב מצרים כענין שנאמר למעלה (ר):

י"ט. ויסע מלאך האלהים ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה: מושלו משל להיד בשר ודם שהיה מהלך בדרך ובנו עמו במדבר, באו לסמים לשבותו מלפניו נטלו ונתנו לאחריו, בא ואב ליטלו מאחריו נטל ונתנו לפניו, לסמים מלפניו וואב מאחריו נטלו הרכיבו על כתפיו כענין שני' (דברים א' ל"א) וכמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך, התחיל מצטער לקחו על זרועותיו כענין שני' (הושע י"א ג') ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים, התחיל מצטער מפני חמה פרש עליו בנדרו שני' (תהלי' ק"ה ל"ט) פרש ענן למסך, רעב האכילהו לחם כענין שני' (ט"ז ד') הנני מסמיר לכם לחם מן השמים, צמא השקהו מים שני' (תהלים ע"ח ט"ז) ויוצא נזלים מסלע ואין נזלים אלא מים חיים שני' (שה"ש ד' ט"ז) מעיין נים באר מים חיים ונזלים מן לבנון: שאל (ש) ר' נתן (ת) את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה' וכאן כתיב מלאך האלהים אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין שהיו ישראל [נתונים בדין] באותה שעה אם להנצל ואם לאכזר עם המצריים:

כ. ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל כענין שנאמר (במדבר י"ז י"ג) ויעמד בין החיים והמתים (א): ויהי הענן והחשך. הענן לישראל והחשך למצרים את מוצא שכל מי שנחון באפילה רואה מי ששרוי באורה, והיו המצרים שרויין באפילה ורואין את ישראל שהן שרויין באורה ואוכלין ושותין ושמתים והיו זורקין בהן חצין ואבני בלוסטא והיה מלאך וענן מקבלן כענין שני' (בראשית ט"ז א') אל תרא אברהם אנכי מנן לך, ואומר (ש"ב כ"ב ג') אלהי צורי אחסה בו מפני וקרן ישעי משנכי ומנוסי, ואומר (שם ל"א) (כל) אמרת אלה צרופה מנן הוא לכל החוסים בו: ולא קרב זה אל זה כל הלילה. היה המצרי עומד אינו יכול לישב, יושב אין יכול לעמוד, טעון אין יכול לסרוק, סרוק אין יכול לטעון, והיה ממשש אפילה שני' (י' כ"א) וימש חשך: דיא ולא קרב זה אל זה שלא קרב מחנה מצרים לתוך מחנה ישראל ולא מחנה ישראל לתוך מחנה מצרים:

כ"א. ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים התחיל הים עומד כנגד משה, מושלו משל להיד למלך בשר ודם 'שהו לו שתי גנות זו לפניו מו סבר את הפנימית ולא סבר את החיצונה בא לוקח להכניס ולא הניחו שומר, אמר לו בשם המלך ולא קבל עליו הראהו טבעתו ולא קבל עליו, נהג המלך ובא, כיון שראה שומר את המלך התחיל בוריה, אמר לו בכל יום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת עליך עכשיו מפני מה אתה בוריה אמר לו לא מלפניך אני בוריה אלא מלפני המלך אני בוריה* כך כשבא משה ועמד על הים אמר לו דבר ה' עליך שים נא דרך ויעברו גאולים, משיב הים ואומר למשה בן עמרם והלא אדם הראשון לא נברא בתחלה [אלא]

(ק) אולי ל"ל זכרון וסוף כמו זכרונות (זכוריות), קאנאל צ"ל. אך נאמר שנס לקנון ט"ז ח' גרס ג"כ זכרון, אפשר לומר שנתל זכרון יש לו ג"כ אותה הוראה כי שרש זכר עיקר הוראתו נקט, טענעטן צ"ל. (כ) נסמוק ח'. (ט) נאמר זה הוצא ונכונן לפסוק זה נסס ונכונעטן. (ח) ג' רמנין ר' יונתן בן יוחאי. (ז) נקרא כתיב דין העמים ודין סמיים. מכילתא דרשב"י.

בסוף ששת ימי בראשית ואני נבראתי קודם שיברא הריני גדול ממך אין אני נבקע מלפניך (ב), משיב משה לפני הקביה כך וכך אמר הים רבונו של עולם כדאי הוא אין הים נבקע מלפני אלא אמור לו אתה במאמריך ויבקע אמר לו הקביה למשה אם אני אומר לים ויבקע שוב אין לו רפואה לעולם ולעולמי עולמים אלא אמור לו אתה ויבקע כרי שתהא לו רפואה על ירך אלא הרי מעין גבורה עמך, מיד בא משה וגבורה לימינו מהלכת שני (ישעי' ס"ג י"ב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקיע מים מפניהם לעשות לו, שם עולם, כשראה הים את הגבורה שהיא עומדת לימין משה אמר לה לארץ עשה לי מחילות ואכנס בחליליך מפני אדון המעשים ברוך הוא: וכשראה משה את הים שהוא גם מפניו אמר לו משה בכל יום הייתי אומר לך בשם הקדש ולא היית מקבל עליך הראיתיך מטה ולא קבלת עליך עכשיו מה לך הים כי תנוס משיב הים ואומר למשה בן עמרם בן עמרם אל תחזן רבות לעצמך לא מסניך אני גם אלא מלפני אדון כל המעשים שיתקדש שמו בעולמו שני (תהלי' ק"ד ז') מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב: ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה. עזה שברוחות והי זו זו רוח הקדים וכן הוא אומר (ישעי' כ"ז ה') הגה ברוחו הקשה ביום קדים ואומר (הושע י"ג ט"ז) כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה: וכן אין הקביה נפרע מן הרשעים אלא ברוח הקדים שני (ירמ' י"ח י"ז) ברוח קדים אפיצם: וישם את הים לחרבה. עשאו לחרבה: ויבקעו המים. כל מים שבעולם נחלקו מניין אתה אומר מים שבכאר ושבישיח ושכמערה ושכבד ושכחבית ושככוס ושכצלוחית ת"ל ויבקע הים אין כתיב כאן אלא ויבקעו המים כל מים שבעולם נחלקו (ג) ר' נתן אומר מניין שהמים העליונים והתחתונים נחלקו שני (תהלים ע"ז י"ז) ראוך מים יחילו אלו מים העליונים אף ירגו תהומות אלו מים התחתונים ואומר (חבקוק ג' י') נתן תהום קולו רום ידיהו נשא: וכשחזר הים כל מים שבעולם חזרו: ויבקעו המים. יבש להם הקביה את המים תחלה ואת המיט לא יבש, התחילו ישראל אומרין מים יכול ליבש ויטא אינו יכול ליבש אמר להם הקביה נסיתי אתכם ולא עמדתם אלא כדרך שאברו מצרים בים כך אתם יאויין לאבר מן העולם אבל מה אעשה הריני עושה בעבור שמי הגדול שנקרא עליכם הדא הוא דכתיב (תהלי' ק"ז ז') וימרו על ים בים סוף (ד) מיד יבש להם הקביה את המיט:

כ"ב. ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה ר' מאיר ור' יהודה ר' מאיר אומר כשבאו שבטים ועמדו על הים זה [אומר] אני ארד וזה אומר אני ארד מתוך שצוהבין (ה) זה את זה קפיץ שכמו של בנימין ונפל לו לתוך גלי הים שנא' (תהלים ט"ח כ"ח) שם בנימין צעיר רודם אל תקרא רודם אלא רד ים, התחילו שרי יהודה להגוס אותם באבנים שני (שם) שרי יהודה רגמתם: מושלו משל להיד למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לגדול הנראה שתעמידני לשלוש שעות, אמר לקטן הנראה שתעמידני עם הנץ החמה בא הקטן והעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול אמר לו אני לא אמר לי אלא לשלוש שעות, אמר לו אני לא אמר לי אלא עם הנץ החמה, מתוך שצוהבין זה עם זה נייער אביהן אמר להן ויריע אני ששניכם לא

(3) שמות כ"ג פ"א. (ג) ע"ז הוסיף צעל מדרש הגדול ח"ל: כלומר זה היסוד טעמו לחיות ננוס וניחול אותה השעה עמד ונעשה כללו הוא גוף יבש. (ד) ע"י מדרש חסלים למסוק זה ושמות כ"ג פ' כ"ד. (ה) ענינו וחקוועים, ועיין לעיל דף 17: שלא יאשימו.

נתכוונתם אלא לכבודי אף אני אינו מקפח שכרכם: מה שכר נטל שבטו של בנימין שרת שבינה בחלקו כענין שנאמר (דברים ל"ג י"ב) ובין כתפיו שכן, מה שכר נטל שבטו של יהודה נטל מלכות שני שרי יהודה הגמחם אין רנימה אלא מלכות כענין שני (דניאל ה' כ"ט) בארין אמר בלשצר והלבישו לדניאל ארנונא: שרי וכולון שרי נפתלי (תהלים שם) מניד הכתוב שבשם שנעשו נסים לישראל על ידי שבט יהודה ובנימין על הים כך נעשו נסים לישראל על ידי שבט וכולון ושבט נפתלי בימי דבורה וברק וכן הוא אומר (שופטים ד' י') ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי, ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני וכולון, ואומר (שם ה' י"ח) וכולון עם חרף (נמשון) למות ונפתלי על מרומי שדה: ר' יהודה אומר כשבאו שבטים ועמדו על הים זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד שני (הושע י"ב א') סבכנוי ככחש אפרים ובמרמה בית ישראל קסין נחשון בן עמינדב ונפל לו לתוך גללי הים שנאמר (שם) ויהודה עוד רד עם אל, אל תקרא רד עם אלא רד ים ועליו מסודש בקבלה (תהלים ס"ט א') הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, טבעתי ביון מצולה ואין מעמד, אל חשטפני שכולת מים (שם ט"ז) באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה יירי מושקע בים ואתה עומד ומרבה בתפלה לפני מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעו: מה אמרו שבטים על הים (ט"ז י"ז) מקדש ה' כוננו ירך באותה שעה אמר לו הקב"ה מי שקידש שמי על הים הוא ימשול על ישראל: וכבר היה ר' טרפון ותלמידים יושבין בכרם ביבנה אמר להם ר' טרפון לתלמידים השותה מים לצמאון מהו מברך אמרו לו ילמדינו רבינו אמר להן בורא נפשות רבות וחסרונן אמרו לו למדתנו רבינו: אמר להן הרי הוא אומר (בראשית ל"ז כ"ה) וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים להודיע זכותו של צדיק עד איכן היא מקדמת שאלו ירד יוסף למצרים עם הערביים לא היו הורגין אותו בריח רע שלהן אלא יומן לו הקב"ה שקים מלאים בשמים והרוח מנשבת בהן מפני ריח רע של ערביים: אמר להן באיוון זכות נטל יהודה את המלכות אם משום שאמר (שם ל"ח כ"ז) צדקה ממני דייה להודאה שתכפר על הביאה, אם מפני שאמר (שם ל"ז כ"ז) מה בצע בני נהרג את אחינו דייה להצלה שתכפר על המכירה, אם משום שאמר (שם מ"ד ל"ב) כי עבדך ערב את הנער והלא ערב הוא ובכל מקום ערב משלם, אמרו לו ילמדינו רבינו אמר להן כשבאו שבטים ועמדו על הים זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד קסין נחשון בן עמינדב וכו' (כי היכי דכתיבא לעילא): והמים להם חומה. עשאן במין חומה: מימינם ומשמאלם. *מימינם בזכות התורה שעתידין לקבל בימין שני (דברים ל"ג ב') מימינו אש דת למו: ומשמאלם זו הפלה (ו):

כ"ג. * וירדמו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס (רכב) פרעה זה שיה (שה"ש א' ט') לסוסתי ברכבי פרעה דמיתוך רעיתי ר' מאיר אומר לפי שיצא פרעה הרשע בסוסים נקבה לפיכך נגלה עליו הקב"ה בכסא הכבוד דמות סוסים נקבה (ו), ומניין שיצא פרעה הרשע בסוסים נקבה אלא כך אמר להן לחיילותיו מי בכל בהמה קל אעמוד וארכוב עליה וארדוף אחרי ישראל אמרו לו חיילותיו אין בכל בהמה קל אלא סוסים נקבה שלך שכולה צבעונין ולא היה כיוצא בה מעולם לפיכך סוסים זכרים רואין אותה

(ו) חסלה של יד שמימינן נשמאל, ולקמן סוף סכ"ט גסינן זו חסלנין וכן נזכרילתא.
(ז) ע"י לקמן פ' כ"ט.

ורצין אחרייה עמר ורכב עליה וירד בים שני. כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים: וכשם שאמר פרעה הרשע לחיילותיו מי בכל בהמה כולה קל כך אמר להן מלך מלכי המלכים ברוך הוא למלאכי השרת מי בכל הבריות המשמשות לפני קל אמרו לפניו רבנו של עולם הכל שלך והכל מעשי יריך גלוי וידוע לפניך שאין בכל הבריות כולן קל אלא רוח שיוצאת מתחת כסא הכבוד לסיכך רכב על כרוב שני (תהלים י"א) וירכב על כרוב ויעף [וירא על כנפי רוח]:

כ"ד. ויהי באישמורת הבקר כבר הקדים להם בוקרו של אברהם שנא' (בראשית כ"ב ג') וישכם אברהם בבקר, בוקרו של יצחק שני (שם ו') וילכו שניהם יחדו, בוקרו של יעקב שני (שם כ"ה י"ח) וישכם יעקב בבקר, בוקרו של משה שני (שמות ל"ד ד') וישכם משה בבקר, בוקרו של יהושע שני (יהושע ג' א') וישכם יהושע בבקר, בוקרו של שמואל שני (שיא מ"ז י"ב) וישכם שמואל בבקר, בוקרו של נביאים שעתידין לעמוד עליהן שנא' (איכה ג' כ"ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך, בוקרו של עולם הבא שני (תהלים ה' ד') ה' בקר תשמע קולי: וכן את מוצא כשהקביה נפרע מן הרשעים אין נפרע מהן אלא בבקרים שני (תהלים ק"א ח') לבקרים אצמית כל רשעי ארץ: וישקף ה' על מחנה מצרים. שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם במה שמכה בו אין מרפא בו אלא מכה באומיל ומרפא ברטייה, אבל הקביה במה שמכה בו מרפא כשבוירך הקביה את ישראל לא בירכן אלא בהשקפה השקיסה ממעון קדשך וברך את עמך את ישראל (דברים כ"ז מ"ז) וכשנפרע מן הרשעים לא נפרע מהן אלא בהשקפה שנא' וישקף ה' אל מחנה מצרים: בעמוד אש וענן. היה עמוד הענן עושה את הים מיט ועמוד האש מרתיתו כופת והיו מלפי סוסין נשמטין וזכר מלמעלה ונקבה מלמטה (ח) וכן הוא אומר (שופטים ה' כ"ב) אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אכיריו: ויהם את מחנה מצרים. הטמן ערבבן נפל סגנין (ט) שכהם ולא היו יורעין מה הן עושין: דיא ויהם אין מהומה אלא מנסה שני (דברים ז' כ"ג) והמם מהומה גדולה:

כ"ה. ויסר את אופן מרכבותיו רבי יהודה אומר מחמת אש שלמעלה נשרפו גלגלים שלמטה והיו מוטות מרכבות רצות ונכנסות על כרחן שהיו טעונות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הבזה: ר' נחמיה אומר מחמת רעם שלמעלה ניתנו צינורות מלמטה שני (תהלים ע"ז י"ט) קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל (ראמה ותחל) [רגזה ותרעש] הארץ, והיו מוטות מרכבות רצות ונכנסות על כרחן שהיו טעונות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הבזה: וינהגו בכבדות. במרה שמדרו בה מדרת להן הם אמרו (ה' ט') תכבר העבודה אף אתה באותה מדה מדרת להן וינהגו בכבדות: לשעבר פרדות מושכות את המרכבות עכשיו מרכבה מושכת את הפרדות: *וינהגו בכבדות ר' יהודה בירי שמעון אומר לפי שיצאו מצרים כולם בסוסים לסיכך העמיד להן הקביה סוסים של אש בים והיו מביין את הפרדות כולן ומחזירין אותן ליבשה והגלגלים משיבין אותן לים לכך נאמר וינהגו בכבדות: ר' מאיר אומר כשנגלה הקביה על המצרים בים נגלה עליהן בתשעת אלפים רבוא ממלאכי חבלה מהן מלאכי זייע ומהן מלאכי רתת ומהן מלאכי ברד ומהן מלאכי שלהבת וחלחלה אוחות לפי שרואה אותן אמרו לפניו רבנו של עולם הנח לנו ונעשה רצונך במצרים אמר להן

(ח) מנכסי מכילתא נחקו ד' מלות אלה. ויכל ספי' זכות ונקבות סל טלפסס. כנו סמלינו זכות ונקבות גני קקן, כ"ה כ"ז ע"ב. ט) דגליס.

אין דעתי מתקוררת עד שאני בעצמי נפרע משונאיהן של ישראל לכך נאמר וינהגו ככבודות: ויאמר מצרים אנוסה מפני בני ישראל. טפשיין שבהן אמרו מפני דווים וסכופים (י) אלו אנו בורחין, סקחין שבהן אומרין מי שנלחם להן במצרים הוא יעשה להם נסים בכל זמן: ר' יוסי אומר מניין שהמכות שלקו על הים היו מעין מכות שבמצרים שני כי ה' נלחם להם במצרים מעין מכות שבמצרים ואומר (שיא ד' ח') אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר, ולא במצרים לבר אלא בכל המצירין להן עד סוף כל הדורות וכן הוא אומר (תהלים ע"ח ס"ו) ויך צריו אחר חרפת עולם נתן למו, ואומר (תהלים כ"ז ב') צרי ואויבי לי המה כשלו ונסלו: כמעט איביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (תהלים פ"א ס"ו), ואומר (ישע"י י"א י"ג) וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו ואומר (שם י"ד כ"ה) לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עולו וסבלו מעל שכמו יסור: מדה זו נוהגת על פני הארץ שנא' (שם כ"ז) זאת העצה היעוצה על כל הארץ וזאת הדרך הנסויה על כל הגוים, מפני מה (שם כ"ז) כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנסויה ומי ישיבנה: הא לא במצרים בלבר אלא בכל המצירין להם עד סוף כל הדורות לכך נאמר כי ה' נלחם להם במצרים:

כ"ז. ויאמר ה' אל משה נמה את ירך על הים אין הים עומד כנגדך: וישובו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו. החזיר עליהן את הגלגל שיחזור עליהם ודונם שבמחשבה שחישבו בה אני דגם: הם חשבו לאבד בני במים אף אני איני מאבדן אלא במים, וכן הוא אומר (תהלים ז' ט"ז) בור כרה ויחפרוהו ויסול בשחת יסול, כורה שחת בה יסול וגולל אכן אליו חשוב (משלי כ"ז כ"ז) חופר גומץ בו יסול וסורץ גדר ישכנו נחש, מסייע אבנים יעצב בהם ובוקע עצים יסכן בהם (קהלת י' ח'—ט') ואומר (תהלים ז' י"ז) ישוב (חמסו) [עמלו] כראשו ועל קרקדו חמסו ירד, וכן שלמה אומר (משלי י"ב י"ד) מסרי סי איש (תשבע בטני) [ישבע טוב] וגמול ידי אדם ישיב לו, וכן ישעיה אומר (נ"ט י"ח) כעל נמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו לאיים גמול ישלם, וכן ירמיה אומר (ל"ב י"ט) גדול העצה ורב העלילה אשר עניך סקוחות על כל דרבי בני (הארם) [ארם] לתת לאיש כדרכיו (כסרי) [וכסרין] מעלליו, וכן אליהו אומר (איוב ל"ד י') חלילה לאל מרשע ושדי מעול, וכן יתרו אומר (י"ח י"א) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי ברבר אשר ודו עליהם מכירו הייתי לשעבר (שביותר) [ועכשיו ביותר] שבמחשבה שחישבו מצרים לאבד את ישראל בה דגם המקום, כי בדבר אשר ודו עליהם: לעולם אמרו במדה שאדם מורד בה מורדין לו:

כ"ז. ויש משה את ירו על הים * אין הים עומד כנגד משה: וישב הים לפנות בקר לאיתנו. אין איתנו אלא תקפו כענין שני (במדבר כ"ד כ"א) איתן מושבך ושים כסלע קניך: ר' נתן אומר אין איתן אלא לשון קשה שני (ירמיה ה' ט"ו) גוי איתן הוא גוי מעולם הוא: * דיא לאיתנו ר' יונתן אומר (כ) אל תקרא לאיתנו אלא לתנאי תנאים התנה הקביה עם הים שיהא נקרע לישראל הדא דכתיב וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו: ומצרים נסים לקראתו. מניין אתה אומר בכל מקום שהיה המצרי רץ היה הים מקרמו חיל ומצרים נסים לקראתו: משלו משל למה הדבר דומה ליונה שברחה מפני בן נץ ונכנסה לה למרקלין של מלך פתח חלונית מורחית ויצאת והלכה לה נכנס בן נץ אחריה נעל המלך כל אותן חלונות התחיל מורה בו חצים, כך כיון שעלה האחרון

שבישראל מן הים ירדו מצרים סתם עליהם ים מארבע רוחותיו כדי לאכרן והיו מלאכי השרת מוקרין בהן אכני ברר ואבני אלנביש כענין שני' (יחזקאל ליה כיב) ונשפמתי אתו ברבר וכדם וגשם שומף ואבני אלנביש: וינער ה' את מצרים בתוך הים. לאדם שמנער את הקדרה שהתחתון עולה למעלה והעליון יורד למטה: ד"א וינער ה' את מצרים נתן בהם כח נערות כדי שיהיו יכולין לקבל רוב סורענות: ד"א וינער מסרם למלאכים נערים למלאכים אכזראים כדי שישממו את נשמתן כענין שני' (משלי י"ו י"א) ומלאך אכזרי ישלח בו, ואומר (איוב ל"ו י"ד) תמות בנוער נפשם וחתם בקדשים:

כ"ח. וישובו המים * כל מים שבעולם חורו(ל): ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל סרעה. אפלו סרעה שני' (ט"ז ד') מרכבות סרעה וחילו ירה בים, דברי ר' יהודה: ר' נחמיה אומר חוץ מסרעה שני' (ט"ז) ואולם בעבור זאת העמרתך, ויש אומרים באחרונה בא וטבע שנאמר (ט"ז י"ט) כי בא סוס סרעה:

כ"ט. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חומה חמה כתיב היו מלאכי השרת מחמיהין לומר בני אדם שעבדו ע"ז יעברו ביבשה בתוך הים אף הים נתמלא עליהם חמה ובקש לאכרן שלמעלה הוא אומר חומה וכאן הוא אומר חמה מי גרם להם להנצל: מימינם ומשמאלם. מימינם בזכות תורה שעתידין לקבל בימין שני' (דברים ל"ג ב') מימינו אש דת למו, ומשמאלם בזכות תפלה: ד"א והמים להם חמה דרש ר' פסיוס (ט) והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ"ג י"ג) הוא דן יחידי את כל באי העולם ואין להשיב לדברו אמר לו ר' עקיבה דייך פסיוס הא מה אתה מקיים והוא באחד ומי ישיבנו שלא להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם שהכל בדין והכל באומר: דרש ר' פסיוס הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית ג' כ"ב) כאחד ממלאכי השרת אמר לו ר' עקיבה דייך פסיוס מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד מלמד שנתן הקביה לפניו שני דרכים דרך חיים ודרך מות ובהר לו הוא דרך המות: דרש ר' פסיוס וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו כ') שומיע אני שור שלמעלה תיל אוכל עשב אמר לו ר' עקיבה דייך פסיוס מה אתה [מקיים] וימירו את כבודם שומיע אני בשור שבשאר ימות השנה תיל אוכל עשב אין לך מנוול ומשוקץ משור משעה שהוא אוכל עשב: דרש ר' פסיוס לסוסתי ברכבי סרעה (שה"ש א' ט') רכב סרעה על סוס זכר כביכול נגלה לו הקביה על סוס זכר שני' (תהלים י"ח י"א) וירכב על כרוב ויעף, חזר ורכב על סוס נקבה כביכול נגלה לו הקביה על סוס נקבה שני' לסוסתי ברכבי סרעה אמר לו ר' עקיבה דייך פסיוס מה אתה מקיים לסוסתי לססתי כתיב כשם שששתי על מצרים לאברם כך ששתי על ישראל לאברם מי גרם להם להנצל מימינם ומשמאלם בזכות התורה שעתידין לקבל בימין ובזכות חסלין שהיא כשמאל:

ל'. ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם מכביש ידו עליה קמעה הרי הוא הורגה וכן הוא אומר (שם קכ"ד ז') נפשונו כצפור נמלטה מסח יוקשים הסח נשבר ואנחנו נמלטנו ברוך ה' שלא נתננו סרף לשניהם, ויש אומרים כאדם ששומט עובר ממעי הפרה וכן הוא אומר (דברים ד' כ') ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים: וירא ישראל את מצרים, מתים על שפת הים אין כתיב כאן אלא מת על שפת הים מתים ואינן מתים: כיוצא בו אתה אומר (בראשית ל"ה י"ח) ויהי בצאת נפשה כי מתה וכי מתה היתה אלא מה להלן מתה ואינה

מֵתָה אָף כַּאֲן מֵתִים וְאִינָן מֵתִים: דִּיא וִירָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מִתּ מִסְנֵי אֲרֵבְעָה דְּבֵרִים
 שְׁלָא יְהִיּוּ יִשְׂרָאֵל אֹמְרִין כְּשֵׁם שְׁעֵלִינוּ מִצְדַּזְדָּה זֶה כִּךְ הִן עֵלּוּ מִצְדַּזְדָּה (אֶחָד) [אַחַד]: דִּיא
 שְׁלָא יְהִיּוּ מִצְרַיִם אֹמְרִין כְּשֵׁם שְׁאֲבִדְנוּ בְּמִים כִּךְ הִן אֲבִדּוּ בְּמִים: דִּיא בְּשִׁבִיל מִוֹטוֹת
 וּמְרַכְכוֹת שְׁהִיוּ טַעֲנוֹנוֹת כִּסְף וְזָהָב וְאֲנָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת כְּדִי שִׁישְׁלוּ אֶת הַבּוֹה: דִּיא כְּדִי
 שִׁיְהִיּוּ נֹתְנִין עֵינֵיהֶן בְּהֵן וּמוֹכִיחִין אוֹתָן וְכֵן הוּא אֹמֵר (תְּהִלִּים נ' כ"א) אוֹכִיחֶךָ (וְאֶעֱרֹךְ
 לִפְנֶיךָ) [וְאֶעֱרִכָה לְעֵינֶיךָ] וְאֹמֵר (מִיכָה ו' י') וְתִרְאֵ אֹיִבְתִּי וְתִכְסֶּיהָ בּוֹשָׁה הָאֹמְרָה לִי
 (אִיהָ) [אִינָן] ה' אֱלֹהֶיךָ עֵינֵי תִרְאִינָהּ בְּהָ עֵתָה תְּהִיָּה לְמַרְמֵס כְּמִישׁ הוֹצֵאוֹת, * וְעֵלֵיהֶם הוּא
 אֹמֵר (תְּהִלִּים י"ח ל"ד) וְעַל בְּמוֹתַי יַעֲמִירֵנִי (ג) אֵלּוּ הַמִּצְרַיִם שְׁהִיוּ בְּמוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל
 בְּשַׁעָה שְׁשִׁיקְעוּן הַקְּבִיָּה בִּים רְמוֹ לוֹ הַקְּבִיָּה לִים וְהַשְׁלִיכֵן לִיבְשָׁה וְהִיוּ יִשְׂרָאֵל רוֹאִין אוֹתָן
 מוֹשְׁלִכִין מֵתִים בִּיבְשָׁה שְׁנֵי וִירָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מִתּ עַל שֵׁפֶת הַיָּם וְכֵל אַחַד וְאַחַד
 הִיָּה נוֹטֵל כְּלָבוֹ וְהוֹלִיךְ וְנוֹתֵן רְגֵלוֹ עַל צוֹאָרוֹ שֶׁל מִצְרַיִם לְקִיָּים מַה שְׁנֵי (רַבְרִים ל"ג כ"ט)
 וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּרְדּוּךְ (ס) וְהִיָּה יִשְׂרָאֵל אֹמֵר לְכָלכֶּן אֲכֹל מִן הַיָּד הוּוּ הַמִּשְׁעֵבֶדֶת בִּי.
 אֲכֹל מִן הַמַּעִים הִלְלוּ שְׁהֵן שְׁמַחִין בְּשַׁעֲבֹרֵי וְרוִיד מִפְּרָשָׁה (תְּהִלִּים ס"ח כ"ד) לְמַעַן
 תִּמְחֹץ רְגֵלְךָ בְּרֵם לְשׁוֹן כְּלִבְיָךְ לִכֵּךְ כְּנִסַּת יִשְׂרָאֵל אֹמֵרִת (חֲבֻקֹק ג' י"ט) וְעַל בְּמוֹתַי
 יִרְדִּיכֵנִי לְמַנְצָה בְּנִינּוֹתַי בְּשִׁבִיל שְׁעֵשִׂית לָנוּ כֵּל הַנְּסִים הִלְלוּ שְׁהַצַּלְתֶּנוּ מִן הַמִּצְרַיִם
 וְשִׁקְעַת אוֹתָן בִּים וְהַשְׁלִיכֵן לִיבְשָׁה כְּדִי שְׁנִרְאָה הֵיאֵךְ נַעֲשֶׂה הַרְיָן בְּהֵן לְסִיכֶךָ נִתְּנוּ לָךְ
 נִצְחוֹן וְאִמְרָנוּ לִפְנֶיךָ שִׁירָה אוֹ יִשִׁיר מִשָּׁה:

ל"א. וִירָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה מְכוֹת חַמּוּרוֹת וּמְכוֹת מִשׁוֹנוֹת זוֹ מוּו
 וּמִיתוֹת מִשׁוֹנוֹת וּמִיתוֹת חַמּוּרוֹת זוֹ מוּו(ע): ר' יוֹסִי הַגְּלִילִי אֹמֵר מִנִּיין אַתָּה אֹמֵר שְׁלִקוּ
 הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מְכוֹת וְעַל הֵים לְקוֹ חֲמִשִּׁים מְכוֹת שְׁבַמְצְרַיִם הוּא אֹמֵר (ח' פ"ו)
 וְיִאֲמְרוּ הַחִיטּוֹמִים אֵל פְּרַעְיָה אֲצַנְעָ אֱלֹהִים הוּא וְעַל הֵים הוּא אֹמֵר וִירָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד
 הַגְּדוֹלָה כְּמָה לְקוֹ בְּאֲצַבְעֵ עֶשֶׂר, אִמּוֹר מַעַתָּה בְּמִצְרַיִם לְקוֹ עֶשֶׂר מְכוֹת וְעַל הֵים לְקוֹ
 חֲמִשִּׁים מְכוֹת: ר' אֲלִיעֶזֶר אֹמֵר מִנִּיין שְׁכֵל מְכָה וּמְכָה שְׁהִבִּיא הַמְּקוֹם בִּיָּה עַל הַמִּצְרַיִם
 הִיָּתָה שֶׁל אֲרֵבְעֵ מְכוֹת שְׁנֵי (תְּהִלִּים ע"ח מ"ט) יִשְׁלַח בִּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה אַחַת וְזַעַם שְׁתִּים
 וְצָרָה שְׁלוֹשׁ וּמִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רַעִים אֲרֵבְעֵ אִמּוֹר מַעַתָּה בְּמִצְרַיִם לְקוֹ אֲרֵבְעֵים מְכוֹת וְעַל
 הֵים לְקוֹ מֵאָתִים מְכוֹת: ר' עֲקִיבָה אֹמֵר מִנִּין שְׁכֵל מְכָה וּמְכָה שְׁהִבִּיא הַקְּבִיָּה בִּיָּה עַל
 הַמִּצְרַיִם הִיָּתָה שֶׁל חֲמֵשׁ מְכוֹת שְׁנֵי יִשְׁלַח בִּם חֲרוֹן אַפּוֹ הִרִי אַחַת עֲבָרָה שְׁתִּים זַעַם
 שְׁלוֹשׁ צָרָה אֲרֵבְעֵ מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רַעִים חֲמֵשׁ, אִמּוֹר מַעַתָּה בְּמִצְרַיִם לְקוֹ חֲמִשִּׁים מְכוֹת
 וְעַל הֵים לְקוֹ מֵאָתִים וְחֲמִשִּׁים מְכוֹת: וְיִירָאוּ הָעַם אֶת ה' לְשַׁעֲבֵר לֹא הִיוּ יִרְאִים אֶת ה'
 עֲכָשׂוּ וְיִירָאוּ אֶת ה': וְיִאֲמִינוּ בְּה' וּבְמִשָּׁה עֲבָדוּ. אִם בְּמִשָּׁה הָאֲמִינוּ קֵל וְחוֹמֵר בְּמִקּוֹם
 אֵלָא לְלַמְדֶךָ שְׁכֵל הַמֵּאֲמִין בְּרוּעָה יִשְׂרָאֵל כְּאֵלּוּ הָאֲמִין בְּמִי שְׁאֲמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם: כִּיּוֹצֵא
 בּוֹ אַתָּה אֹמֵר (בְּמִדְבָר כ"א ה') וְיִדְבֵר הָעַם בְּאֱלֹהִים וּבְמִשָּׁה אִם בְּאֱלֹהִים דְּבָרוּ קֵל וְחוֹמֵר
 בְּמִשָּׁה אֵלָא לְלַמְדֶךָ שְׁכֵל הַמְּדַבֵּר בְּרוּעָה יִשְׂרָאֵל כְּאֵלּוּ מְדַבֵּר בְּמִי שְׁאֲמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם:
 דִּיא וְיִאֲמִינוּ בְּה' וּבְמִשָּׁה עֲבָרוּ גְדוֹלָה אֲמָנָה לִפְנֵי מִי שְׁאֲמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם שְׁבַשְׁכֵר אֲמָנָה
 שְׁהֵאֲמִינוּ זְכוּ שְׁשֵׁרֶת עֲלֵיהֶן רוּחַ הַקּוֹדֵשׁ וְאִמְרוּ שִׁירָה שְׁנֵי וְיִאֲמִינוּ בְּה' אוֹ יִשִׁיר מִשָּׁה
 וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ר' נַחֲמִיָּה אֹמֵר מִנִּיין שְׁכֵל הָעוֹשָׂה מִצְוָה אַחַת בְּאֲמָנָה לִפְנֵי מִי שְׁאֲמַר
 וְהִיָּה הָעוֹלָם כְּדֹאִי הוּא שְׁתַּשְׁרָה רוּחַ הַקּוֹדֵשׁ עֲלֵיו וְיִאֲמַר שִׁירָה שְׁכֵן מִצִּינּוֹ בְּאֲבוֹתֵינוּ

(ג) עֵינֵי מִלְּמַד זֶה צְוֹדֶרֶס חֲסִלִּים רִישׁ סִי כ"ב. (ס) עֵינֵים נִכְשֵׁי וְסַפְרֵי. (ע) עֵי
 סִי רִיבּוּצֵי לְהַגִּיד שֶׁל פֶּסַח צִנְסַם מְכִלְחַח דֵּל עֲקִיבָה.

שבשכר אמונה שהאמינו וכו' ששרת עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שני' או ישיר משה ובני ישראל: וכן את מוצא באברהם שלא ירש העולם הוה והעולם הבא אלא בשכר אמונה שני' (בראשית טו ו') והאמין בה' ויחשביה לו צדקה ואומר (ישעי' כז ב') סתחו שערים ויבא גוי [צדיק] שומר אמונים (בשכר) [בשער] זה בעלי אמונה נכנסין וכן הוא אומר (תהלים צ"ב ב') טוב ההודות לה' ולומר לשמך עליון להגיד בבקר חסרך ואמונתך כלילות [וגו'] כי שמחתני ה' בפעליך מי גרם לנו לשמוח בשמחה הזאת אמונה שהאמינו בעולם הוה שכולה לילות: וכן יהושפט אומר (דה"י כ' כ' ב') האמינו בה' אלהיכם ותיאמנו האמינו בנביאי והצליחו: וכן את מוצא שאין גליות מתכנסות אלא כאמונה שני' (שה"ש ד' ח') אתי מלבנון כלה אתי מלבנון חבואי חשורי מראש אמונה ואומר (הושע ב' כ"א) ואירשתוך לי באמונה, ואומר (חבקוק ב' ד') וצדיק באמונתו יהיה, ואומר (ירמיה ה' ג') עיניך הלא לאמונה הא גדולה אמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמונה שהאמינו ישראל שרת עליהן רוח הקדש ואמרו שירה שני' ויאמינו בה' ובמשה עבדו או ישיר משה ובני ישראל ולהלן הוא אומר (תהלים ק"ו י"ב) ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו:

[מזן]. א'. או ישיר משה ובני ישראל יש או לשעבר ויש או לעתיד לבא או הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד' כ"ז), או אמרה חתן דמים למולות (ד' כ"ז), או יבנה יהושע מזבח (יהושע ח' ל') או אמר דויד (דה"י א' ט"ז ב) או אמר שלמה (מ"א ח' י"ב) לשעבר: או תיראי ונרתת (ישעי' ס' ה'), או יבקע בשחר (שם ג"ח ח'), או ידלג כאיל פסח (שם ל"ה ו'), או תפקנה (שם ה') או תשמה כתולה (ירמ' ל"א י"ב), או ימלא שחוק סינו ולשונינו רנה (תהלים קכ"ז ב') או יאמרו בנוים הגדיל [ה'] לעשות עם אלה (שם ג') לעתיד לבוא: רבי אומר או שר משה ובני ישראל אין כתיב כאן אלא או ישיר משה ובני ישראל נמצאנו למדים לתחית המתים מן התורה: דיא משה ובני ישראל מגיד הכהוב שהיה משה שקול כנגד כל ישראל וישראל שקולין כנגד משה (כשירה) [בשעה] שאמרו שירה: דיא משה ובני ישראל מלמד שאמר [משה] שירה כנגד כל ישראל: את השירה הזאת. וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן (ע) ראשונה שנאמרה במצרים השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי' ל' כ"ט), שנייה שאמרו על הים זה אלי ואנוהו, שלישית שנאמרה על הבאר או ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה (במדבר כ"א י"ז), רביעית שירת האוינו וידבר משה באוני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת (דברים ל"א ל'), חמישית שאמר יהושע או ידבר יהושע (את השירה הזאת) [לה'] ביום תת ה' את האמורי (יהושע י' י"ב), שישית שאמרו דבורה וברק וחשר דבורה וברק בן אבינועם (שופט' ה' א'), שביעית שאמר דויד וידבר דויד את דברי השירה הזאת (ש"ב כ"ב א'), שמינית שאמר שלמה מומר שיר חנכת הבית לדויד (תהלים ל' א') וכי דויד בנאו והלא שלמה בנאו שני' (מ"א ו' ט') ויכן את הבית ויכלהו אלא שנתן דויד נפשו עליו נקרא על שמו והיכן נתן נפשו עליו שני' (תהלים קל"ב א) וזכור ה' לדויד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, מה נאמר לו (מ"א י"ב ט"ז) עתה ראה ביתך דויד הא כל דבר ודבר שאדם נוהג נפשו עליו נקרא על

(פ) סוגא נחמוצות הגאונים הולאת הככני ס"י ס"ו נסס סאלר ספרי דני רב, ועיי"ס ס"י רכ"ט, נסס נקרא מכילתא דרשב"י נסס ספרי דני רב ומכילתא דר' ישמעאל מוכנה נסס מכילתא דר' יסאל, ונדבר נזה עוד ל"יה נס' מספטים כ"ז י"ב.

שמו: ד"א שירת שלמה דכתיב שיר השירים אשר לשלמה (שה"ש א' א'), תשיעית שאמר יהושפט שני (דה"ב כ' כ"א) ויועץ אל העם ויעמוד משוררים לה' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, עשירית לעתיד לבוא שירו לה' שיר חדש תהלחו מקצה הארץ (ישעי' מ"ב י') ואומר (תהלים קמ"ט א') שירו לה' שיר חדש תהלחו בקהל חסידים: כל תשועות שעברו נקראו על שם נקבה כשם שנקבה יולדת כך תשועות שעברו יש אהריהן שעבור, אבל תשועה העתידה לבוא נקראת על שם זכר כשם שאין הזכר יולד כענין שני (ירמ' ל' ו') שאלו נא וראו אם ילד זכר כך תשועה העתידה לבא אין אחריה שעבור שני (ישעי' מ"ה י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: לה' אמרוה ולא לבשר ודם לא כענין שני (שי"א י"ח ו') ותצאנה הנשים המשחקות מכל ערי יהודה לשיר והמחולות לקראת שאלו המלך בתפים בשמחה ובשלישים ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הבה שאלו באלפיו יודור ברכותיו אבל כאן לה' ולא לכשר ודם: ויאמרו לאמר. ר' נחמיה אומר רוח הקודש שרת על ישראל ואמרו שירה בכני אדם שקורין את שמע: אלעזר בן (הדאי) [תדאי] אומר משה פותח ואומר אשירה לה' ישראל עונגין אחריו וגומרין עמו סוס ורונכו רמה בים, משה פותח ואומר עוי וזמרת יה וישראל עונגין אחריו וגומרין עמו זה אלי ואנוהו, משה פותח ואומר ה' איש מלחמה וישראל עונגין אחריו וגומרין עמו ה' שמו:

(ד"א) [אשירה לה'] לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לו תפארת והנצה וההוד וכן דויד אומר (ד"א כ"ט י"א) לך ה' הגדולה והנכורה והתפארת והנצה וההוד: מושלו משל לה' למלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו מקלסין לפניו שהוא גבור ואינו אלא חלש: שהוא חכם ואינו אלא טפש: שהוא עשיר ואינו אלא עני: שהוא רחמן ואינו אלא אכזרי: שהוא דיין שהוא נאמן ואין בו אחת מכל המדות הללו אלא שמתנפין לו: שירו לה' שהוא חכם ה' בחכמה יסר ארץ (משלי ג' י"ט): ואומר עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה (איוב י"ב י"ג): שהוא עשיר שני הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה (דברי' י' י"ד): ואומר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות (חגי ב' ח'): שהוא רחמן שני ה' ה' אל רחום ותנון (שמות ל"ד ו'): ואומר כי אל רחום ה' אלהיך (דברי' ד' ל"א): שירו לה' שהוא דיין שני כי אלהי (ה)משפט ה' (ישעי' ל' י"ח): ואומר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישופט (תה' ס"ב א'): שירו לה' שהוא נאמן שני האל הנאמן שומר הברית והחסד (דבי' ז' ט') אל אמונה ואין עול (שם ל"ב ד'): שירו לה' שהוא נאה שהוא הרור שהוא משבח שני כי מי בשחק יערך לה' ירמה לה' בכני אלים (תה' ס"ט ז') ואומר ה' אלהים צבאות מי כמוך חסין יה (שם פ"ט ט') ואומר אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך (שם פ"ו ח') ואומר דודי צח ואדום דגול מרכבה ראשו כתם סו קווצותיו תלתלים כולי: עד זה דודי וזה רעי בנות ירושלים (שה"ש ה' י'—י"ז): הא לה' נאה גבורה לו תפארת נצה והוד: וכן דוד אמר לך ה' הגדולה והנכורה והתפארת והנצה וההוד (ד"א כ"ט י"א): כי נאה נאה, הגאני והגיאיתיו הגאני כמצרים בה אמר ה' בני בכרי ישראל (ד' כ"ב) ואף אני הגאיתיו ואמרתי לפניו שירה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעי' ל' כ"ט): הגאני על הים ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל כולי (י"ד י"ט) ואף אני הגאיתיו ואמרתי לפניו שירה זה אלי ואנוהו: ד"א כי נאה נאה גיאה הוא ועתיד להתנאות שני כי יום לה' על כל נאה ודם ועל כל נשא ושפל ועל כל ארוי הלכנון הרמים והנשאים ועל כל אלוני הבשן ועל כל ההרים הרמים

ועל כל הגבעות הנשאות ועל כל מגדל גבוה ועל כל חומה בצורה ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה ושה נכהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא (ישעי' ב' י"ב—י"ז): ד"א כי גאה גאה מתנאה הוא על כל הגאים כמה שאומות העולם מתנאין לפניו בו נפרע מהן: וכן את מוצא באנשי מכול שבמה שנתנאו לפניו בו נפרע מהן: וכן את מוצא באנשי סרוס: וכן את מוצא במצרים שבמה שנתנאו לפניו בו נפרע מהן שני ויצו סרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו (א' כ"ב): מה נאמר בהן מרכבות סרעה וחילו ירה בים (ש"ז ד'): וכן את מוצא בסיסרא שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע ממנו שני ויועק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מהרושת הגוים אל נחל קישון (שופט' ד' י"ג) ומהוא אומר מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שם ה' כ'): וכן את מוצא במנהריב שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע ממנו שני ביד מלאכיך חרפת ותאמר ברב רכבי [וגו'] אני קרתי ושתיתי מים ואחריו בכת פעמי כל יאורי מצור (מ"ב י"ט כ"ג—כ"ד): מהוא אומר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם סגרים מתים (שם י"ט כ"ה) אלו ראשי גייסות שלו(צ): אמרו גדול שבהן הוא ממונה על מאה ושמונים וחמשה אלף: קטן שבהן אין סחות משני אלפים שני ואיך תשיב את פני סחת אחד עברי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים ועתה התערב נא את אדני המלך ואתנה לך אלפים סוסים (שם י"ח כ"ג—כ"ד): מהוא אומר זה הדבר אשר דבר ה' עליו כזה לך לענה לך בתולות בת ציון אחריך הניעה ראש(ק) בת ירושלים (שם י"ט כ"א): וכן את מוצא בנבוכדנצר שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע שני (ותאמר) [ואתה אמרת] בלבכך אל השמים אעלה בין בוכבי אל ארים כסאי (ישעי' י"ד י"ג) מהוא אומר אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (שם י"ד ט"ו): וכן את מוצא בנגיד צור שבמה שנתנאה לפניו בו נפרע ממנו שני בן אדם אמר לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען נכה לךך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותתן לךך כלב אלהים (יחוק' כ"ח ב'): מהוא אומר עליו מותי ערלים תמות ביד אדם כי אני דברתי נאם ה' אלהים(ד) הא כמה שהאומות מתנאין לפניו בו נפרע מהן לךך נאמר כי גאה גאה: סוס ורוכבו. וכי סוס אחד ורכב אחד והלא כבר נאמר (י"ד ז') ויקח שש מאות רכב בחור אלא מלמד שלא היה לפני המקום אלא בסוס אחד ורכב אחד בלבד: כיצא בו אתה אמור כי תצא למלחמה על איביך וראית סוס ורכב (דב' כ' א') וכי בסוס אחד ורכב אחד אומות העולם יוצאין אלא כל זמן שישראל עושיין רצונו של מקום אין אויביהם לפניהם אלא כסוס ורכבו בלבד: ד"א סוס ורוכבו מלמד שהיה סוס קשור ברכבו ורכבו קשור בסוס: רמה בים. כתוב אחד אומר רמה בים וכתוב אחד אומר (ש"ז ד') ירה כאיוה צר יתקיימו שני כתובים הללו: רמה שהיו עולין למרום: ירה שהיו יורדין לתהום ולא היו נסרדין זה מזה: בנוהג שבעולם אדם זורק שני כלים לאויר לא סוף אחד מהן ליסדר מחברו אבל כאן רמה ירה רמה שהיו עולין למרום: ירה שהיו יורדים לתהום ולא היו נסרדין זה מזה: ד"א רמה בים כיון שראו ישראל שקה של מצרים שנפל התחילו נותנין לפניו את השבח לךך נאמר רמה בים: וכן את מוצא שאין המקום נפרע מן המלכיות עד שמסיל את שריהן תחלה שני ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך ועל מלכי הארמה על הארמה (ישעי' ל"ד כ"א): ואומר איך

(ג) ע"י חוספמא קוטס סיג. (ק) צוקקל כתיב לאס הניעס. (ר) ע"י יחוקל כ"ס י'.

נפלה משמים הלל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על נויים (שם י"ד י"ב): ואומר כי רותה בשמים הרבי ואחר כך הנה על ארום תרד ועל עם חרמי למשפט (שם ל"ד ה'): ד"א סוס ורוכבו רמה בים היה הקביה מביא סוס ורוכבו ומעמידו ברין אומר לסוס מפני מה רצת אחר בני אומר לו מצרי מריצני בעל כרחי שני (י"ד כ"ג) וירדפו מצרים אחריהם כל סוס פרעה: אומר למצרי מפני מה רצת אחר בני והוא אומר סוס היה מריצני בעל כרחי שני (ט"ו י"ט) כי בא סוס פרעה והיה הקביה מביא סוס ורוכבו ורנם כאחד: זו שאל אנטינוס את רבי אמר לו ומאחר שאדם זה מת וגוף (כולה) [כלה] כלום הקביה מביא לרין אמר לו על שאתה משאליני על גוף ממא שאליני על נשמה שהיא טהורה * מושלו משל להיד למלך בשר ודם שהיה לו סדרם והיו בו ככורות נאות והשיב בו שני עבדים חגר וסומא לשמרו אמר לו חגר לסומא ככורות נאות אני רואה אומר לו סומא וכי אני רואה אמר לו חגר וכי אני יכול להלך: מה עשו רכב חגר על גבי סומא והלכו נטלו את הככורות וישבו במקומן: לימים בא המלך וישב עליהן ברין אמר להן היכן הן ככורות אמר לו סומא וכי רואה אני אמר לו חגר וכי יכול אני להלך: המלך סקח היה הרכיב חגר על גבי סומא והיו מהלכין אמר להן כך עשיתם ואכלתם את הככורות: כך הקביה מביא גוף ונשמה ומעמידו ברין אומר לגוף מפני מה הטאת לפני אומר לפניו רבוננו של עולם אני שחטאתי נשמה שחטאת מיום שיצאת ממני לא מושלך אני לפניך כאבן: אומר לנשמה מפני מה הטאת לפני אומרת לפניו רבוננו של עולם אני שחטאתי גוף שחטאת מיום שיצאתי ממנו לא טהורה אני לפניך: הקביה מביא נשמה ומכניסה לגוף ורנם כאחד שני (תה' ג' ד') יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו יקרא אל השמים מעל להביא נשמה ואל הארץ להביא הגוף ואחר כך לרון עמו מידיו עמו(ש): ד"א סוס ורוכבו איסי בן שמאי אומר נאמר כאן סוס סחם ונאמר להלן (זכרי' י"ב ד') כיום ההוא נאם ה' אבא כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אבא בעורון ואומר (שם י"ד י"ב) וזאת תהיה מגפה אשר יגף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלים המק בשרו והוא עומד על רגליו ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק כפיהם וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה כמחנות ההמה כמגפה הזאת: בא מפורש ולומר על הסתום מה מפורש בחמש מכות אף סתום בחמש מכות:

ב. עזי אין עזי אלא תקפי שני (ירמי' י"ו י"ט) ה' עזי ומעזי ואומר (תה' כ"ח ז') ה' עזי ומגני בו במה לבי ונעורתי: ד"א עזי אין עזי אלא תורה שני (שם כ"ט י"א) ה' עז לעמו יתן ה' וגו' ואומר (שם צ"ט ד') ועז מלך משפט אהב: ד"א עזי אין עזי אלא מלכות שני (שם כ"א ב') בעוך ישמח מלך: ואומר (שם כ"ח ח) ה' עזו ומעזו ישועות משיחו הוא: ד"א עזי עזור וסומך אחת לכל באי העולם ולי ביותר: וזמרת יה. זמרה את לכל באי העולם ולי ביותר שהרי אומות העולם אומרין גיאוחו ושבחו של מי שאמר והיה העולם אבל שלי נעים לפניו שני (שי"ב כ"ג א') ונעים ומירות ישראל: הוא עשאני אימרת(ת) ואף אני עשיתיו אימרה: הוא עשאני אימרה וה' האמריך היום (דב' כ"ז י"ז) ואף אני עשיתיו אימרה את ה' האמרת היום (שם כ"ז י"ח) ישראל אומרין מי

(ט) סנהדרין לא עיז, ונמכלתא היא קטיעה. (ח) צילקוט גרי חניכה וסוף צליע
 עז ונוטל, ויש לפסע גס' לטון חילמא כדליתא צוילל פיו צלע חנרתו צוע ספרכילא, ספיא
 צנד טל ונלכיס ופימן סרסא ונלכות.

כמוך באלים ה' (ט"ו י"א) ורוח הקודש מבשרת על ידיהן ואומרת אשריך ישראל מי כמוך (ר"ב ל"ג כ"ט): ישראל אומרין שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (שם ו' ד'): ורוח הקודש מבשרת על ידיהם ואומרת ומי בעמך ישראל גוי אחד בארץ (דה"א י"ז כ"א): ישראל אומרין כתפוח כעצי היער כן דודי בין הבנים (שה"ש ב' ג') ורוח הקודש מבשרת על ידיהם ואומרת כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הכנות (שם ב' ב'): ישראל אומרין זה אלי ואנוהו (ט"ו ב') ורוח הקודש מבשרת על ידם ואומרת ישראל אשר בך אתפאר (ישעי' מ"ט ג'): ויהי לי לישועה. ישועה אתה לכל באי העולם ולי ביותר: דיא ויהי לי לישועה היה לי והוזה לי: היה לי לשעבר והוזה לי לעתיד לבוא שני (שם מ"ה י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים: זה אלי ואנוהו. רבי אלעזר אימר מנין שראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל שני (הושע י"ב י"א) וכיד הנביאים אדמה: ואומר (יחזק' א' א') נפתחו השמים ואראה מראות אלהים מושלו משל להיד למלך בשר ודם שנכנס למדינה ואילת צפירה (א) מקיפתו וחיילות מלפניו ומאחוריו ונבורים מימינו ומשמאלו הכל צריכין לשאל עליו ולירע איזה הוא מפני שהוא בשר ודם כיצא בהן אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא נצרך אחד לשאל אלא הכירו כולם ופתחו כולם פיהם ואמרו זה אלי: ואנוהו. ר' ישמעאל אומר וכי היא אפשר לו לאדם לנאות את קונו אלא היה נאה לפניו במצוה עשה לו סוכה נאה לולב נאה תמליך נאה ציציית נאה: אבא שואל אומר הנב"ה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום: ר' יוסי בן דורמסקית אומר עשה לו בית המקדש שני (ישעי' ל"ג כ') חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלים נזה שאנן ואומר (תהי' צ"ג ה') לביתך נאווה קודש ואומר (ירמ"י י' כ"ה) ואת נוהו השמו: דיא ואנוהו ר' יוסי הגלילי אומר אדבר בניאותו ובשבחו שלמי שאמר והיה העולם ביה: ר' עקיבה אומר אומר ניאותו ושבתו של מי שאמר והיה העולם לפני אומות העולם שהרי אומות העולם משאלין את ישראל ואומרין להן מה דורך מדור היספה בנשים (שה"ש ה' ט') שכך אתם מומתים עליו וכך אתם נהרגים עליו כענין שני' על כן עלמות אהבוך (שם א' ב') אל תקרא עלמות אלא אפלו על מַת אהבוך ואומר כי עליך הורגנו כל היום (תהי' מ"ד כ"ג): כולכם נאים כלכם גבורים בואו והתערבו בנו: וישראל אומרין להם נאמר לכם מקצת שבתו אי אתם מכירים אותו דודי צה ואדום דגול מרבבה ראשו כתם פז (שה"ש ה' י'): זה דודי וזה רעי בנות ירושלים (שם ה' ט"ז) כיון ששמעו אומות העולם ניאותו ושבתו של מי שאמר והיה העולם אמרו להן לישראל נבוא עמכם שני' (שם ו' א') אנה הלך דורך היספה בנשים אנה סנה דורך ונבקשנו עמך וישראל אומרין להן אין לכם חלק בו אלא אני לדודי ורודי לי הרועה בשושנים (שם ו' ג') אני לדודי ועלי תשוקתו (שם ו' י"א): דיא ואנוהו וחכמים אומרים נלונו עד שנבוא עמו לבית מקדשו מושלו משל להיד למלך בשר ודם שנכנס למדינה ואמרו לו הרי בנך במדינה פלוגית יצא אחריו ועמד עליו: נכנס למדינה אחרת אמרו לו הרי בנך במדינה פלוגית יצא אחריו ועמד עליו: כך ירדו ישראל למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה: עלו שכינה עמהם שני' ואנכי אעלה גם עלה: ירדו לים שכינה עמהם שני' ויסע מלאך האלהים: באו למדבר שכינה עמהם שני' ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך עד שבאו עמו לבית מקדשו (ב) שני' (שה"ש ג' ד') כמעט שעברתי מהם עד

(ח) כ"ל כי חילת נפיקה קקלח עטרת הונך מפני טנוגה לה וקניס כחילת הסמר
(ט) טטלחלענדע קקלחע נל"ח). (ז) מלאך זה חילת לעיל לך 1 ועיס הענה פ'.

שמצאתי את שאהבה נפשי אחותיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי זה אהל מועד ואל חדר הורתי שמשם נתחייבו ישראל בהוראה(ג): אלהי אבי. עמי נוהג במדת רחמים ועם אבותי נוהג במדת הרין(ד): אלי אין אלי אלא מרת רחמים שני (תהי' כיב ב') אלי אלי למה עזבתני ואומר (במ' יב יג) אל נא רפא נא לה ואומר (תהי' קיח כיד) אל ה' ויאר לנו: דיא אלהי אבי אני אהובה בת אהובים [מלכה] בת מלכים מהורה בת מהורים קדושה בת קדושים: מושלו משל להי' למלך בשר ודם שנשא אשה פעמים בוש בה פעמים בוש כמשפחה פעמים בוש בקרובותיה אבל אני אהובה בת אהובים מלכה בת מלכים מהורה בת מהורים קדושה בת קדושים: וארוממנהו. ר' שמעון בן אלעזר אומר כשישראל עושין רצונו של מקום שמו מתגדל בעולם שני (יהושע ב' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמורי וגו' ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: וכשאין עושין רצונו של מקום מהוא אומר (יהוק' ל"ו כ') ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויהללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו: דיא אלהי אבי וארוממנהו לא על נסים שעשה עמי בלבד אני נוחנת לפניו את השבח אלא על נסים שעשה עם אבותי ועתיד הוא לעשות עמי לכך נאמר אלהי אבי וארוממנהו:

ג. ה' איש מלחמה ה' שמו הרי זה מקרא [עשיר] במקומות הרבה מגיד שנגלה להן בכל כלי ויין: נראה להם כפרש כענין שני (תהי' י"ח י"א) וירכב על כרוכ ויעף נראה להם כשריון וככובע שני (ישעי' נ"ט י"ז) וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו: נראה להם כנבור חזר חרב כענין שני (תהי' מ"ה ד') חזר חרבך על ירך נבור: נראה להם בקשת כענין שני (חבק' ג' ט') עריה תעור קשתך: נראה בצנה ומנן שני (תהי' ל"ה ב') החוק מנן וצנה: נראה להם בחנית כענין שני (חבק' ג' י"א) לנגה ברק חניתך: שומיע אני שצריך כל המדות הללו תיל ה' איש מלחמה ה' שמו בשמו הוא נלחם ואין צריך לכל מדות הללו: אם כן למה צריך הכתוב לפרט כל המקראות הללו: לומר שאם יצטרכו ישראל לאחד מהן הרי הוא עושה להם אוי להם לאומות העולם ממה ששומעת אוניהם שמי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בהם: דיא ה' איש מלחמה ה' שמו לפי שכשנגלה הקביה על הים נראה להם ככחור עושה מלחמה שני ה' איש מלחמה ונגלה עליהם בסיני בוקן עטוף כענין שני (דניא' ו' כ"א) חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלב חזר ושעיר רישיה כעמר נקי יכול שהן שתי רשויות תיל ה' שמו(ה) דיא ה' איש מלחמה ה' שמו הוא נלחם במצרים והוא על הים והוא על הירדן והוא על נחלי ארנון והוא בעולם הזה והוא לעולם הבא הוא לשעבר והוא לעתיד לבוא שני (רבי ל"ב ל"ט) ראו עתה כי אני אני הוא ואומר (ישעי' מ"א ד') אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא: דיא ה' איש מלחמה ה' שמו יש נבור עומר במלחמה וכחו עליו כבן ארבעים שנה אבל אין דומה לכן ששים או לכן שבעים שכל זמן שהוא הולך כוחו מתמעט אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה הנלחם במצרים ה' שמו הוא לשעבר והוא לעתיד וכן הוא אומר (מלאכי ג' י') כי אני ה' לא שנית: דיא ה' איש

ג) מנולך עפיי מדכס ויקיר פיא פיר אלנזר אעפיי טנתנה מוכס סייג ל'טראל
 מסיני ל'ט נפנסו עליה עד טניטנת צהל' מועד וכו' הדל סול דכתיב וכו' אל מדר סוכסי
 זה סול' מועד עייש. ד) מאלר זה הניל רי טודרוס הלוי צסס מוכדעטניי. ה) גם אלדס
 זו סונלה מרי טודרוס הניל צסס מנילמ' דעטניי, וסס סלפון כעמילת' סלנו.

מלחמה יש גבור עומד במלחמה ומשחין יוצא מירו אין יכול להחזירו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשאין ישראל עושין רצונו של מקום גורה יוצאה מלפניו שני (דבי ל"ב מ"א) אם שנותי ברק חרבי עשו תשובה הרי הוא מחזירה שני (שם) ותאחז במשפט ידי שומיע אני שמחזירה ריקם תיל (שם) אשיב נקם לצרי אני מחזירה על אומות העולם: ד"א ה' איש מלחמה יש גבור עומד ומשקנאה וגבורה לובשתו ואפלו אביו ואפלו אחיו ואפלו קרובין אינו מבחין אלא מכה והולך בחמה: אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה הוא עושה מלחמה ואעפ"י כן ה' שמו רחמן הוא על כל בריותיו מה שמו ה' ה' אל רחום וחנן ארך אפים ורב חסד ואמת (ליד ו):

ד'. מרכבות פרעה וחילו ירה בים במדה שמרד בה מדרת לו הוא אמר מי ה' אשר אשמע בקולו (ה' ב) אף אתה הראית להן יראתך ואימתך על הים מרכבות פרעה וחילו ירה בים: הוא אמר כל הבן הילוד היורה השליכהו (א' כ"ד) ואף אתה באותה מדה מדרת להן מרכבות פרעה וחילו ירה בים: הוא אמר ושלישים על כלו (י"ד) אף אתה באותה מדה מדרת להן ומבחר שלישי טובעו בים סוף: לפי שני וימררו את חיהם בעבודה קשה בחומר ובלבינים (א' י"ד) אף אתה הקשית עליהן מים (במ"ט) [במ"ט] והיו משתקעין בתוכו אין טביעה אלא בטיט כענין שני (ירמ' ל"ח ו') ויטבע ירמיהו בטיט ואומר (תה' ס"ט ג') טבעתי ביון מצולה ואין מעמד:

ה'. תהומות יכסיומו וכי יש תהומות שם אלא מלמד שעלה תהום התחתון וחיפה עליהן את הרקיע והקריר עליהן את המאורות וכן הוא אומר (יחזק' ל"ב ח'—ט') כל מאורי אור בשמים אקדרים עליך ונתתי חשך על ארצך נאם ה' אלהים והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בנזים על ארצות אשר לא ידעתם: ואומר (ישעי' י"ג י') כי כוכבי השמים וכסליהם לא יהלו אורם השך השמש בצאתו ויריה לא יגיה אורו מפני מה כי (פקדתי) [ופקדת] על חבל רעה ועל רשעים עונם: ואומר (יחז' ל' י"ח) ובתחפנחם חשך היום בשברי שם את מוטות מצרים ונשבת בה גאון עזה מפני מה כי היא ענן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה: ד"א תהומות יכסיומו וכי יש תהומות שם והלא שונות היא (ו) אלא מלמד שעלה תהום התחתון והעליון והיו נלחמים במצרים בכל מיני פורעניות יונה ירד לתהום אחד שני (יונה ב' ו') תהום יסובבני והם ירדו לשתי תהומות שני תהומות יכסיומו: ירדו במצולות. וכי יש מצולות שם והלא שונות היא אלא מלמד שנפרץ ים הגדול לתוכו והיה נלחם בהם בכל מיני פורעניות: יונה ירד למצולה אחת שני (יונה ב' ד') ותשליכני מצולה והם ירדו לשתי מצולות שני ירדו במצולות: כמו אבן. זו כת בינונית שבהן: כשרים שבהן מטרפין קש: בינונים באבן: רשעים צללו כעופרת במים אדירים: ד"א כמו אבן הוא אמר וראיתן על האבנים (א' מ"ו) אף אתה הקשית עליהן מים כאבנים והיו מכין אותן על מקום האבנים שלהן: ד"א כמו אבן לפי שהקשו את לבם כאבנים: אבל את בחסדך ובטובך וברחמיך הרבים ובימינך שפשוטה לכל באי העולם שני (תה' מ"ד ד') כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם:

ו'. ימינך ה' נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בנות שנחת ארכה לרור המבול כדי שיעשו תשובה ולא עשו ולא נמרת עליהן כלאה עד שהשלימו ברשען: וכן באנשי מגדל וכן בסדום וכן המצריים עשר מכות הבאת עליהן ולא נמרת עליהן כלאה עד

(ו) על אסלות פייה מיו טעונית הוא מקום טהים עולה זעמנו. וניל סניקסס סכוכה היא כנ"ס זמכילתא טעונית והוא מקום טעמן סיס (Fluth) עולה. טענף סיס נקלס גיכ טען כמו aestus נלסון רומי. ונגליון כיי כמוב: זהו אלסטיף (גליע. Gestade גליס).

שהשלימו ברשען לפניך: ימינך ה' תרעין אויב. בא וראה כשישראל עושין רצונו של מקום עושין את השמאל ימין שני ימינך ה' ימינך ה': וכשאינן עושין רצונו עושין את הימין שמאל שני (איכ"ב ב' ג') השיב אחר ימינו מסני אויב: כשישראל עושין רצונו של מקום אין חמה לפניו חמה אין לי (ישעי' כ"ז ד'): וכשאינן עושין רצונו מתמלא חמה על שונאיהם שני (דב' י"א י"ז) וחרה אף ה' בהם: כשישראל עושין רצונו של מקום הוא נלחם להם ה' ילחם לכם (י"ד י"ד): וכשאינן עושין רצונו כויכול הוא נלחם בהם שני (ישעי' ס"ג י') ויהפך להם לאויב הוא נלחם בהם: ולא עוד אלא שעושין את הרחמן אכזרי כענין שני (איכ"ב ב' ה') היה ה' כאויב: כשישראל עושין רצונו של מקום אין שינה לפניו שני (תה' קכ"א ד') הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכשאינן עושין רצונו כויכול שינה לפניו שני (שם ע"ח ס"ה) וייקץ כישן ה': וכן הוא אומר (איוב י"ז ב') ובהמרותם תלן עיני: כויכול כאילו שינה לפניו בשעה שישראל בצרה ואומות העולם ברוחה: תרעין אויב. זה פרעה שני (ט"ז ט') אמר אויב ארדוף אשיג ויש אומרין זה עֶשׂוֹ (ו) שני (יח' ל"ז ב') יען כי אמר (איוב) [האויב] עליכם האח: רעצת אויב אין כתיב בן אלא תרעין לעתיד לבוא וכן הוא אומר (חכ"ג ג' י"ב) בועם תצעד ארץ באף חרוש גוים:

ז. וברב גאונך תהרום קמִיך הרבית להחנאות כנגד מי שקמו כנגדך ומי הן שקמו כנגדך מי שקמו כנגד ירדיך: אמרפל וחביריו שקמו על אכרהם מהוא [אומר] (ברא' י"ד ט"ז) ויחלק עליהם לילה: וכן פרעה הרשע שקם על בניך ורדף אחריהם בשש מאות רכב בחור מהוא אומר (ט"ז ד') מרכבות פרעה וחילו ידה בים: וכן בסיסרא וכן בסנחריב וכן בנבוכדנצר וכן בחירם מלך צור: הרסת קמִיך אין כתיב כאן אלא תהרום קמִיך לעתיד לבוא וכן הוא אומר (תה' ע"ד ב"ג) אל תשכח קול צורריך שאון קמִיך עולה תמיד: כי הנה אויבך יאברו (שם צ"ב י') כי הנה רחיקך יאברו הצמת כל זונה ממך (שם ע"ג כ"ז): דיא הרסת קמִיך אין כתיב כאן אלא תהרס קמִיך וכן הוא אומר (שם נ"ח ז') אלהים הרס שנימינו בסיטו מלחעות כסירים נתן ה' כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה יריהם יהרסם ולא יבינם: שלחת חרונוך אין כתיב כאן אלא תשלח חרונוך וכן הוא אומר (שם ס"ט כ"ה) שפך עליהם ועמך וחרון אפך ישינם שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך (שם ע"ט ו'): אכלמו כקש אין כתיב כאן אלא יאכלמו כקש וכן הוא אומר (עבד' א' י"ח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשיו לקש ודלקו בהם ואכלום ואומר (זכ' י"ב ו') והיה ביום ההוא אשים את אלופי יהודה ככור אש בעצים וכלסיד אש בעמיר (ואכלו) [ואכלו] על ימין ועל שמאל את העמים סביב וישבה ירושלים עוד תחתיה בטח: כקש. כל העצים כשהן דולקין אין להן קול אבל קש כשהוא דולק קולו הולך: כך היו המצריים קולן הולך מפני פורעניות שהיו באות עליהן: כל עצים כשהן דולקין יש בהן ממש אבל קש כשהוא דולק אין בו ממש כך מצרים לא היה בהן ממש מפני פורעניות שבאו עליהן וכן הוא אומר (ישעי' מ"ג י"ז) יחדו ישכבו כל יקומו דעכו כפשהה כבו: דיא כקש אין כך מלכות ירודה יתר מן המצריים אלא שנמלה מלכות לשעה מפני כבודן של ישראל: כשהוא מושל מלכות מושלן בכסף וזהב דכתיב (דניא' ב' ל"ב) הוא צלמא רישיה די דהב טב חרוהי ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתיה די נחש שקוהי די פרזל: כשהוא מושל מצרים מושלן בעופרת שני (ט"ז י') צללו בעופרת במים אדירים: כשהוא מושל מלכויות מושלן

[בחיות ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא (דני' ו' ג'): וכשהוא מושל מצרים מושלן בשועלים שני' (שהיש ב' ט"ז) אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים: כשהוא מושל מלכויות מושלן בארזים שני' (יח' ל"א ג') הנה אשור ארז בלבנון: ואומר (דני' ד' י"ז) אילנא די חיות די רבא ותקף ואומר (עמס ב' ט') ואנכי השמרתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים: וכשהוא מושל מצרים מושלן בקש שני' יאכלמו כקש: וזו שאל אנשנינוס את רבינו הקדוש מי שמבקש לירד (לאכסניא) [לאלכסנדיא] של מצרים כלום יעמוד מלך וינצחנו אמר לו איני יודיע מכל מקום כחוב שאין מצרים עתידה להעמיד לא מלך ולא שררה שני' (יח' כ"ט ט"ז) מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים:

ח'. וברוח אפיך נערמו מים במדה שמדרו בה מדרת להן הם אמרו הבה נתחכמה לו (א' י') אף אתה נחת ערמימות במים וברוח אפיך נערמו מים: נצבו כמו נד נוזלים, מה נוד צרור ועומד כך מצרים צרורין ועומדין והיו מתעלפין מריה המים כענין שני' (איו' מ"א כ"ג) ירחיח כסרי מצולה אבל ישראל נעשה להן לכל מיני בשמים שני' (שם) ים ישים כמרקחה: דיא נצבו כמו נד מה נוד צרור ועומד כך היתה נפשם של מצריים צרורה ועומדת ואינן לא מבניסין ולא מוציאין וישראל אוכלין ושותין ושמתים ויצא להם וזכרון (ח) מים מתוקים מתוך מים מלוחין כענין שני' (תה' ע"ח י"ז) (מוציא) [ויוצא] נוזלים מסלע: קפאו תהומות בלב ים. היכן לבו של אדם נתון על שני חלקיו כך קפאו עליהם ים משני חלקים ולמעלה כדי לאבדם: בלב ים. לא היה לו לב וניתן לו לב שני קפאו תהומות בלב ים: אלה לא היה לה לב וניתן לה לב שני' (שיב י"ח י"ד) בלב האלה: שמים לא היה להן לב וניתן להן לב שני' (דב' ד' י"א) עד לב השמים: יבא ים שלא היה לו לב וניתן לו לב ויפרע מן הרשעים שכיברו את לבם תבא אלה שלא היה לה לב וניתן לה לב ותיפרע מן שגנב שלש לבבות לב אביו ולב בית דין ולב אנשי ישראל: יבאו שמים שלא היה להן לב וניתן להן לב ויורידו מן לישראל שקבלו את התורה שניתנה על לב שני' (שם ו' ו') והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך:

ט'. אמר אויב זה הוא תחלת הפרשה אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה (ט): כיוצא בו אתה אומר (ויק' ט' א') ויהי ביום השמיני קרא משה זה הוא תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה (י'): כיוצא בו אתה אומר (ישעי' ו' א') בשנת מות המלך עזיהו זה הוא תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו אתה אומר (ירמ' ב' ב') הלוך וקראת באוני ירושלים זה היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו אתה אומר (יח' ב' א') בן אדם עמוד על הגליך ואדבר אוחק ויש אומרין (שם י"ז ב') בן אדם חוד חידה ומשול משל על ארצת ישראל זה היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו (הוש' י' א') גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו זה היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה כיוצא בו אתה אומר (קהל' א' י"ב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים זה היה תחלת הספר אלא

(ח) עיין לעיל דף 49 הע' ק'. (ט) עיין מכילתא וילקוט ומדרש קסלח ח' י"ג. (י) כל"ב מדות של רישן בן רישיג צמדס הגדול (סולמט טעכטער) ריש כל"טית צמדס ל"ב מוקדס ומאוחר ליחא ו"ל חני חזקיס וידבר ה' אל משה צמדס סיני צמדס השנית זה היה רלוי להיות חלמט הספר וידבר אלף טלון מוקדס ומאוחר צמדס עכ"ל וכן ליחא צמדס (כ"י) פ' צמדסמך, ובלתי ספק היה כחוב כלן צמדסמך דרשב"י אלף טעצל משיג טעמינו.

שאין מוקדם ומאוחר בתורה: ד"א אמר אויב וכי מאין היו ישראל יורעין מה פרעה מחשב עליהן במצרים רוח הקודש שרת עליהן והיו יורעין מה פרעה מחשב עליהן במצרים: מה אמר פרעה לחיילותיו אמר להם אפלו אם אינכם רודסין אחרי ישראל אלא בשביל כסף וזהב שאברו ממנו כדאי הוא לנו: כיון ששמעו מקצת העם אמרו הא ותרא (כ) לא נדרוף אחרי ישראל עד שאמר להן הרי כולנו שווין בכוח: ד"א אמר פרעה ולא ידע מה אמר לאדם מערכי לב ומהי מענה לשון (משלי ט"ז א) נדרף נשיג לא אמר כן אלא אדרוף אשיג נדרף הוא להם ונחפס הוא בידם אחלק שללם אין כתיב כן אלא אחלק שלל מתחלק הוא שלל להם: תמלאם נפשי אין כתיב כן אלא תמלאמו נפשי ממלאים הם נפשם ממנו: תורישם ירי אין כתיב כאן אלא תורישמו ירי מוריש אני עשרי וכבודי להם: ד"א אמר להם פרעה לשעבר הייתם כוונים נכסים והייתי ממחה בידכם מפני נימוס מלכות עכשו אחלק שלל: לשעבר הייתם הורגין בהן והייתי ממחה בידכם מפני נימוס מלכות עכשו תמלאמו נפשי: לשעבר הייתם מבקשין לאונס בניהם וכנותיהן והייתי ממחה בידכם מפני נימוס מלכות עכשו אריק חרבי תורישמו ירי: בשלש בתות באו מצרים על ישראל אחת אומרת נטול ממנום ולא נהרגם ואחת אומרת נהרגם ולא נטול ממנום: ואחת אומרת נהרגם ונטול ממנום: זו שאמרה נטול ממנום ולא נהרגם אחלק שלל: וזו שאמרה נהרגם ולא נטול ממנום תמלאמו נפשי: וזו שאמרה נהרגם ונטול ממנום אריק חרבי תורישמו ירי: חמשה דברים פרעה הרשע היה עומד ומנאץ במצרים אמר אויב אדרוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ירי: וכנגדן היתה רוח הקודש מלעגת עליו

י. נשפת ברוחך כסמו ים [וגו'] מושלו משל להיר לערבי לסמים שהיה עומד אחר מלטין של מלך אמר אם אני מוצא בנו של מלך הורנו אני צולבו אני שורפו אני מיחות רעות אני ממיתו שמע המלך נתמלא עליו חמה אמר לו תשתלם בסך: כך היה פרעה הרשע עומד ומנאץ במצרים אדרף אשיג: ונגדן היתה רוח הקודש מלעגת עליו נשפת ברוחך כסמו ים [וגו']: וכן אתה מוצא לעתיד לבוא (תה' ב' א') למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו: ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו: יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו: ואומר (שם נ"ט ח') הנה יביעון בסיהם חרבות בשפתותיהם כי מי שומיע וסמך [ליה] ואחה ה' תשחק למו תלעג לכל גוים: וכן הוא אומר (יחו' ל"ז י"ג) שבא ודרן וסוחרי תרשיש וכל בספריה יאמרו לה הלשלל שלל אתה בא הלבנו בו הקהלת קהליך וסמך ליה (שם י"ח—י"ט) ביום בוא נוג על ארמת ישראל תעלה חמתי באפי ובקנאתי באש עברתי דברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על ארמת ישראל: צללו כעופרת במים אדירים. הקביה נקרא אדיר אדיר במרום ה' (תה' צ"ג ד'): ישראל נקראו אדירים שני (שם ט"ז ג') ואדירי כל חפצי בם: מצרים נקראו אדירים שני צללו כעופרת במים אדירים: מים נקראו אדירים שני (שם צ"ג ד') מקולות מים רבים אדירים: נגלה הקביה שנקרא אדיר על ידי ישראל שנקראו אדירים ונסרע מן המצרים שנקראו אדירים במים שנקראו אדירים:

י"א. מי כמוך באלים ה' כיון שראו שאבר פרעה וחילו בים ואברה מלכות מצרים ושפטים שנעשו בעיני שלהם פתחו כולם והורו למקום ואמרו מי נמכה באלים

(כ) הוול דנר קטן סלאוי לוותח עליו וכן נריך לפתח סא ותינא נלקוטי נמכילתא סלי נד 4 סות י"א, ודלל כמו ספירעמי סס.

ה': ולא ישראל בלבד אלא אף אומות העולם כיון שראו מה שאירע למצרים וע"ז שלהן כסרו כלן בעיזו שלהן והודו למקום ואמרו מי כמכה באלים ה': וכן רחב אומרת (יהוש' ב' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם ונשמע ונמס לכבינו ונו' וכן את מוצא לעתיד לבוא שעתידין אומות העולם לכפור בעיזו שלהן שני (ישע' ב' כ') ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחנות לחשור פירות ולעמלפים לבוא בנקרות הצורים ובמעפי הסלעים מפני מה מפני סחד ה' ומהדר נאונו בקומו לערוץ הארץ שהוא אומר (שם י"ח) והאלילים כליל יחלף: דיא מי כמכה באלים ה' מי כמוך בנסים ונבורות שעשית לנו על הים וכן הוא אומר (תה' ק"ו כ"ב) נוראות על ים סוף: דיא מי כמכה באלים ה' מי כמוך שרואה בעלבון בניו ושותק(ל) וכן הוא אומר (ישע' מ"ב י"ד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק שתקתי לשעבר מכאן ואילך כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד אחריב הרים ונבעות ונו' ותולכתי עורים בדרך לא ידעו: דיא מי כמכה באלו שעומדין לפניך במרום וכן הוא אומר (תה' פ"ט ו') כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים: דיא מי כמכה באלו שקראו עצמן אלהות: סרעה קרא עצמו אלוה שני (יחז' כ"ט ג') לי יארי ואני עשיתיני מה כתיב בו הנני אליך ואל יאריך: סנהריב קרא עצמו אלוה שני (מ"ב י"ח ל"ה) מי בכל אלהי הארצות אשר הציל את ארצו מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי מה כתיב בו (שם י"ט ל"ז) ויהי הוא משתחווה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הנוהו כהרב: וכן נבוכדנצר וכן חירם מלך צר: דיא מי כמכה באלים באלו שאחרים קורין אותן אלהות מה טיבן פה להם ולא יברו (תה' קמ"ו ה') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אמר עשר הרברות בדיבור אחד (מ' שני כ"א) וידבר אלהים את כל הדברים [האלה] לאמר: ואומר (ירמ' כ"ג כ"ט) הלא כה דברי כאש נאם ה': * עינים להם ולא יראו (תה' קמ"ו ה') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכר' ד' י'): ואומר בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים (משלי מ"ו ג'): אונים להם ולא ישמעו (תה' קמ"ו ו') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא (שם ס"ה ג') שומע תפלה עריך כל בשר יבואו ואומר (שם י' י"ז) תכין לבם תקשיב אוניך: אף להם ולא יריחו (תה' קמ"ו ו') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא (ויק' א' י') אשה ריח ניחח לה' ואומר (ברא' ח' כ"א) וירח ה' את ריח הניחח: יריהם ולא ימשו (תה' קמ"ו ו') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אף ידי יסדה ארץ וימיני ספחה שמים (ישע' מ"ח י"ג) ואומר אני ידי נמו שמים וכל צבאם צויתי (שם מ"ה י"ב): רגליהם ולא יהלכו (תה' קמ"ו ו') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכר' י"ד ג') ואומר (שם ד') ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הותים: לא יהנו בגרונם (תה' קמ"ו ו') אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא חכו ממתקים וכלו מחמדים (שה"ש ה' מ"ז) ואומר והנה מסו יצא (אי' ל"ז ב'): מי כמכה נאדר בקדש. נאה אתה ואדיר בקודש שלא כמדת בשר ודם מדת המקום: בשר ודם אין יכול לדבר שני דברים כאחד אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אמר עשר הרברות בדבור אחד כענין שני (כ"א א') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: דיא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם אין יכול לשמוע משני בני אדם כאחד אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כל באי עולם עומדין ומתפללין

(ג) דרש נחלים כמו נחלמים ע' ומכילתא. (ו) ע' ומכילתא טכ' כאן סני דכריס
 זבל לקמן ליחא גם ומכילתא עשרת הדגרות כחסת.

לפניו ושומיע תפלתם כאחת שני' (תהי' ס'ה ג') שומיע תפלה עדיך כל בשר יבואו: דיא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם סועל עושה מלאכה אצל בעל הבית זוריע עמו חוריש עמו מנכש עמו מטביע (עמו והוא) [אחד] נתון לו: אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא תאב לבנים נתן לו שני' (תהי' קכ"ז ג') הגה נחלת ה' בנים: תאב לחכמה נתן לו שני' (משלי ב' ו') כי ה' יתן חכמה: תאב לנכסים נתן לו שני' (דהייא כיט י"ב) והעושר והכבוד מלפניך: נורא תהלות. שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם מוראו על הרחוקים יתר מן הקרובים אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מוראו על הקרובים יתר מן הרחוקים שני' (תהי' נ' ג') וסביביו נסערה (ג) מאד: ואומר (שם ס"ט ח') אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו: ואומר (איוב ב' ב') המשל וסחד עמו: ואומר (ויק' י' ג') בקרובי אקדש: עשה פלא. שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם כונה תחתיו ואחי'כ בונה עליון אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא בונה עליון ואחר כך בונה תחתון שני' (ברא' א' א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: דיא עשה פלא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם כשהוא מקרה מקרה בעצים ואבנים ועפר אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשהוא מקרה אינו מקרה אלא במים שנ' (תהי' ק"ד ג') המקרה במים עליותיו: דיא עשה פלא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם אין יכול לצור צורה במים אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא צר צורה במים שני' (ברא' א' כ') ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה: * דיא עשה פלא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם אין יכול לצור צורה באפילה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא צר צורה באפילה שני' (תהי' קל"ט ט"ז) אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ: דיא עשה פלא שלא כמדת בשר ודם מדת המקום בשר ודם כשהוא צר צורה מתחיל מראשו או מרגליו או מאחד מכל איבריו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כשהוא צר צורה צר הכל כאחד שני' (ירמ' י' ט"ז) כי יוצר הכל הוא ואומר (שיא ב' ב') ואין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו: * בשר ודם צר צורה והוא נתן סאסוסיא (ס) בתוך סממנין והקביה יצר את האדם מסמן אחד גלגל זה של עין שחור והקיפו לבן והשנים לבנות והקיפן אדום: * בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך צורה והקביה יצר את האדם במעי אמו: * בשר ודם צר צורה ואינה זוה ממקומה והקביה יצר את האדם והוא מהלך מסוף העולם עד סופו: * בשר ודם צר צורה ואינו רואה ושומעת ולא מדרכת והקביה יצר את האדם והוא רואה ושומיע ומדרכת: * בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשות לה [נפש ו]קרבים [והקביה יצר את האדם ועשה לו נפש וקרבים הוא שרודר אומר (תהי' ק"ג א') ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו]: דיא עושה פלא עֲשֵׂה פלא אין כתיב כן אלא עֲשֵׂה פלא עם האבות ועתיד לעשות עם בנים וכן הוא אומר (מיכ' ו' ט"ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נסלאות ואומר (תהי' קל"ט י"ד) אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד:

י"ב. נטיית ימינך תבלעמו ארץ מגיד הכתוב שכל הנפשות בכף מי שאמר והיה העולם שני' (איוב י"ב י"ב) אשר בירו נפש כל חי: תבלעמו ארץ. בזכות מה ניתנה

(כ) ל"ג נסערת. (ס) ע"י מרדס שמואל פ' ה' ספירוסים שהגיה רס"ב למלת זו. וכוונן דקוקין, וכל שהיה מלה מורכבת וממלות *παυ* (כל) *φύσις* (טבע) והסולחתה כל מיני מולדות הטבע. ע"י"ל סמלת שהיא *παμπησία* (כל אשר לו). וזמכילתח' שלנו סמאמר קטיע, וע"י מה שהגיה צילקוט שמואל ס"י פיג נסס סמכילתח'.

להם קבורה שאמרו ה' הצדיק (ט' כ"ו) אמר להם המקום אחס צדקתם עליכם את הדין אני אתן לכם קבורה נשית ימינך תבלעמו ארץ [דיא נשית ימינך תבלעמו ארץ] לפי שהיה הים מזרקן ליבשה ויבשה זורקתן לים הים אומר ליבשה קבלי אכלוסוך: ויבשה אומרת לים קבל אכלוסוך: אמרה לו יבשה ומה אם בשעה שלא קבלתי אלא דם הכל יהודי נאמר בי (ברא' ד' י"א) ועתה ארוור אתה מן האדמה עכשיו היאך אני יכולה לקבל כל ההמון הזה עד שנשבע לה הקב"ה שאין אני מעמידך בדין שני נשית ימינך תבלעמו ארץ ואין ימין אלא שבועה שני (ישעי' ס"ב ח') נשבע ה' בימינו: דיא נשית ימינך מגיד הכתוב שנשמהמקום מטה את ירו הרשעים פוגין מן העולם שני (צפני' ב' י"ג) ויש ירו על צפון ויאבר את אשור: ואומר (יהו' כ"ה ט"ז) (נשית') [נוטה] ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאברתי את שארית חוף הים ואומר (צפני' א' ד') (הנני נוטה) [ונשית'] ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלים מושלו משל להיד לבצים שנתונות ביד אדם שאם מטה ירו (מהם) [מעט] מיד נוסלות ומשחברות וכן כשהמקום מטה ירו וכשל עוור ונסל עוור ויחדיו כולם יכליון (ישעי' ל"א ב').

י"ג. נחית בתסדך חסד שעשית עמנו לא היה בדינו מעשים כענין שני (ישעי' ס"ג ו') חסדי ה' (אוכור) [אוכיר]: ואומר (תה' ק"ט ס"ד) חסדך ה' מלאה הארץ: עם זו אעפ"י שכל העולם כולו שלך הוא אין לך עם אלא ישראל שני (ישעי' מ"ג כ"א) עם זו יצרתי לי: נהלת כעוך. בתקף שני (תה' כ"ח ו') ה' עוי ומנני: דיא בוכות תורה שני (שם כ"ט י"א) ה' עו לעמו יתן: דיא בוכות מלכות בית דוד שני (שם כ"א ב') ה' בעוך ישמח מלך: אל נוח קדשך. בוכות בית המקדש שעתידין לבנות כתיב אל נוח קדשך וכתיב (שם ע"ט ו') ואת נוח השמו:

י"ד. שמעו עמים ירגזון כיון ששמעו שאבדו סרעה וחילו בים ואברה מלכות מצרים ושפטים שנעשו בעיו שלהן התחילו מתרגזין: דיא כיון ששמעו שהקב"ה מגביה קרנם של ישראל התחילו כועסין אמר להן הקב"ה כמה מלכים עמדו מכם ולא רגזו בני ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל (ברא' ל"ו ל"א) כמה שלמונות עמדו מכם ולא כעסו בני אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה (שם כ"ט) עכשו אתם כועסין אני נותן לכם כעס שאין בו רצון ה' מלך ירגזו עמים (תה' צ"ט א'): חיל אחו יושבי פלשת. אמרו עכשו הן באין לבכות עירוחן (ע) של אפרים אביהם שני (שם ע"ח ט') בני אפרים נשקי רומי קשת הסבו כיום קרב: דיא חיל אחו יושבי פלשת אמרו אין להן דרך אלא עלינו עכשו הן באין ובווון את נכסינו ומתריבין את ארצנו:

ט"ו. אז נבהלו אלופי אדום אם תאמר שהם באים לירש את ארצם הרי כבר נאמר (דברי' ב' ד') ואת העם צו לאמר אתם עוברים בנבול אחיכם בני עשו אל תחנרו בם אלא מסני ארגוניאות (פ): דיא אמרו עכשו הן באים לבכות מריבה שבין אבינו לאביהם שני (ברא' כ"ז מ"א) וישטם עשו את יעקב על הברכה: אילי מואב יאחזמו רעד.

ע) צמילתא גרם לעורר עידותן, וצנסינ סגיס עירכותן ופי' ונלסון ויסי ערף, חולס נלניו כמס פעמים נלס עירתא צמלגוס ססורי סנקלס פסיטל, והסולחס מיוז ועונס, גולל חסס מחורנס חמיד: חצנ עירתא דמס, חין לו דמיס מחורנס: לית לס עירתא, נקוס נקמח מחורנס: חצנע עירתא, ונלסון ערצי עריתא מלוח וחוס, ולפי' לבנות עירכותן סיינו נקוס נקמח דס חלסס. ט) נסס וחלנוסל.

אם תאמר שהן באין להחריב את ארצן או לירש אותה הרי כבר נאמר (דברי' ב' ט') אל חצר את מואב אלא מפני ארנוניאות: ד"א אמרו עבשו הן באין לגבות מריבה שבין אבינו לאביהם ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לזמ (ברא' י"ג ו'): נמנו כל יושבי כנען. כיון ששמעו שאמר לו הקביה למשה (דברי' ב' ט"ז) רק מערי העמים האלה לא חחיה כל נשמה התחילו נמוגים אמרו אלו ואלו אין מתיראין אלא מפני ממונם ומפני נכסיהן התחילו נמוגין אבל אלו אין באין עלינו אלא לכלותינו על אחת כמה וכמה התחילו נמוגים אין נמינה אלא המסאה שני (תהי' עיה ד') נמוגים ארץ וכל ישביה: ואומר (יחזקאל כ"א ב') למען למוג לב והרבה המכשולים (למען) נמוגו כל ישבי כנען:

ט"ז. תפול עליהם אימתה ופחד אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים (צ)
 וכן הוא אומר (יהוש' ה' א') ויהי כשמע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ונגי וימם לבכם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל: בגדול זרועך ידמו כאבן. כיון שעברו ישראל את הים כינם עליהן עמלק כל מלכי אומות העולם לבוא להלחם עמהם נתמלל משה באותה שעה ורממו כולן כאבן שני בגדול זרועך ידמו כאבן: ד"א כיון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שרצה לומר אלו מרגלי ישראל היה דומם כאבן לכך נאמר בגדול זרועך ידמו כאבן: עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית. עד שיעבר את הירדן עד יעבר את נחלי ארנון: עם זו. אעפ"י שכל העולם כולו שלך אין לך עם אלא אלו שני (ישע' מ"ג כ"א) עם זו יצרת לי: קנית. תורה נקראת קניין שני (משלי ח' כ"ב) ה' קנני ראשית דרכו: ישראל נקראו קנין שני עם זו קנית: ארץ ישראל נקראת קנין שני (ברא' י"ד י"ט) קונה שמים וארץ: בית המקדש נקרא קנין שני (תהי' עיה נ"ד) ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו: יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ ישראל שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שנקרא קנין בוכות תורה שנקראת קנין לכך נאמר עם זו קנית:

י"ז. תביאמו ותמעטו נבאו אבות ולא ידעו מה נבאו תביאנו ותמעטו אין כתיב
 אלא תביאמו ותמעטו בנים נכנסין ואין אבות נכנסין וכן הוא אומר (שה"ש א' ח') אם לא תדעי לך היספה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גריותיך גריים נכנסין ואין התישים נכנסין: ד"א תביאמו ותמעטו ככרם הוזה שנמוע שורות שורות וכן הוא אומר (עי' יחז' מ"ח ג') מסאת קדמה ועד סאת ימה נפתלי אחר יהודה אחר אשר אתד: ותמעטו נמיעה שאין לה נתישה וכן הוא אומר (ירמ' כ"ד ו') ובניתים ולא אהרום ונמעתיים ולא אחוש ואומר (עי' ירמ' ל"ב מ"א) ונפעתיים על הארץ הואת באמת בכל לבבי ובכל נפשי: בהר נחלתך. בהר שהבטחנתו בו וכן הוא אומר (עי' יחז' כ' מ') כי בהר קדשי בהר מרום ישראל שם יעבדוני בית ישראל כלו בארץ ושם ארצם ושם אדרוש כל תרומותיכם ראשית משאתם לכל קדשיכם: ד"א בהר נחלתך תורה נקראת נחלה שני (במ' כ"א י"ט) וממתנה נחליאל: ישראל נקראו נחלה שני (דבי' ט' כ"ז) והם עמך ונחלתך: ארץ ישראל נקראת נחלה שני (שם כ"ז א') והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה: בית המקדש נקרא נחלה שני בהר נחלתך: יבואו ישראל שנקראו נחלה לארץ ישראל שנקראת נחלה ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בוכות תורה שנקראת נחלה לכך נאמר בהר נחלתך: מכון לשבתך פעלת ה' זה אחר מן המקראות שכסא שלמטון כנגד כסא שלמעלן שני (ישע' ס"ו א') כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הרום רגלי: ואומר (עי' יחז' י"ז)

מינ ז' בן אדם מקום כסאי והרום כסות רגלי אשר אשכנ שם בתוך בני ישראל לעולם:
 ואומר (תהי ייא ד') ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו עיניו יחוו עפעפיו יבחנו בני אדם:
 ואומר (מ"א ח' י"ג) בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים: פעלת ה' מקדש.
 חביב בית המקדש לפני מי שאמר והיה העולם שכל העולם כולו לא נברא אלא במאמרו
 של הקביה שני (תהי ליג ו') בדבר ה' שמים נעשו אבל כשכנה בית המקדש כיוכל
 פעולה הוא לפניו שני פעלת ה' מקדש אוי להם לאומות העולם ממה ששומעת אוניהם
 שבית המקדש קרוי פעולה לפני מי שאמר והיה העולם והן החריבוהו האומרים ערו ערו
 עד היסוד בה (תהי קל"ז ז'): ואומר (ירמ' כ"ה ל') ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יחן
 קולו שאג ישאג על נוהו הירד כדורכים יענה (על) [אל] כל יושבי הארץ: אוי להן
 לאומות העולם ממה ששומעת אוניהם וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט ונשפטתי
 אתם שם על עמי ועל נחלתי (יואל ד' ב'): עמי אלו ישראל נחלתי זה בית המקדש
 שיבנה במהרה בימינו: מקדש ה' כוננו יריך. חביב בית המקדש לפני מי שאמר והיה
 העולם שכל העולם כולו לא נברא אלא ביד שני (ישעי מ"ח י"ג) אף ידי יסדה ארץ
 אבל כשנבנה בית המקדש לא נבנה אלא בשתי ידיו שני כוננו יריך: * ד"א מקדש ה'
 חביב בית המקדש שניתן בין שתי שמות פעלת ה' מקדש ה' (ק): ד"א מקדש ה' כוננו
 יריך אימתי מתקדש שמו בעולמו כשהוא מכונן מקדשו ומקבץ גלויות עמו שני (תהי
 קמ"ז ב') בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס מושלו משל להיד ללסמים שנכנסו לתוך
 סלמין של מלך תפסו מעבריו של מלך והרגו מהם וצלבו מהם ושרפו מהם והחריבו
 סלמין שלו בא המלך וישב עליהם בדין תפס מהן והרג מהן וצלב מהן ושרף מהן וישב
 סלמין שלו ונודעה מלכותו בעולם:

י"ה. ה' ימלוך לעולם ועד ר' יוסי אומר אלו אמרו ישראל ה' מלך לעולם
 ועד לא שלטה בהן אומה ומלכות אלא ה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבוא: מפני מה
 י"ט. כי בא סום פרעה * מלמד שאף פרעה בכלל (ר): וישב ה' עליהם את
 מי הים. עליהם שב אבל עמך ונחלתך וצאן מרעייתך בני אברהם אהבהך זרע יצחק ידיריך
 משפחת יעקב בכורך גסן שהסעת ממצרים וכנה שנטעה ימיניך: ובני ישראל הלכו
 ביבשה בתוך הים: * הרי שמונה עשרה פסוקים (ש) כנגדן תקנו חכמים שמונה עשרה
 ברכות בחסלה: שלשה פסוקים הראשונים שבה לשם (ח) ושלושה האחרונים הודייה
 לשם (א) האמצעיים מעין המירע (ב): * כנגדן תקנו חכמים שלש ברכות ראשונות שבה
 אחרונות הודייה: אמצעיות צרכי כל איש ואיש: * וכנגדן פייסן הקביה כשמונה עשרה
 פסוקי נחמות אמר הקביה אתם אמרתם או ישיר אתם משבחים באו שני (ישעי נ"ה ח')
 או יבקע כשחר אוריך: או תקרא וה' יענה (שם ט'): או תיראי ונהרת (שם ס' ה'): או
 תתענג (אל) [על] ה' (שם נ"ה י"ד): אתם אמרתם עוי עורי עורי לבשי עונך (ישעי נ"ב
 א'): עורי לבשי עון זרוע ה' (שם נ"א ט'): אתם אמרתם ה' איש מלחמה ה' שמו זית
 רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך (ירמ' י"א ט"ז): אתם אמרתם מרכבות פרעה ואתה על
 במותימו חדרוך (דב' ל"ג כ"ט): אתם אמרתם תהומות יכסיומו יררו במצולות האומר

(ק) זככות ל"ג ע"א. (ר) ע"י לטייל ל"ד 54 י"ד כ"ח. (ט) ונפרטין אתה מולא
 י"ט. דסרי לקמן מונה גם פסוק כי נל מהסזיקה? ול"ל לזנב שיטפיה נקט י"ט. וכוונתו
 על י"ט זככות. דזככת התייבס כנר נחקה זיכנה. (ח) ע"ד סוף פ' ג'. (ז) פ' י"ז ע"ד
 סוף י"ט. (ז) מעין סמאלרע.

לצולה הרבי (ישעי' מיד כ"ז): אתם אמרתם ימינך ה' נשבע ה' בימינו (שם סיב ח'): אתם אמרתם וברב גאוןך תהרוס קמך תשלח חרוניך יאכלמו בקש והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (עובדי' א' י"ח): אתם אמרתם וברוח אסף נערמו מים יצאו מים חיים מירושלים (זכרי' י"ד ח'): אתם אמרתם אמר אויב לכן כל אוכליך יאכלו וכל צריך כולם בשבי ילכו והיו שומיך למשמה וכל בוויך אתן לבו (ירמ' ל' ט"ז): אתם אמרתם נשמת ברוחך ואת רוחי אתן בקרבכם (יחז' ל"ו כ"ז): אתם אמרתם מי כמכה אשריך ישראל מי כמכה (דברי' ל"ג כ"ט): אתם אמרתם נטיה ימינך תבלעמו ארץ ואשרו אתכם כל הגוים כי ההיו ארץ חסין (מלא' ג' י"ב): אתם אמרתם נחית בחסדך וחסדי מאתך לא ימוש (ישעי' נ"ד י'): אתם אמרתם שמעו עמים ואוניך תשמענה דבר מאחרייך לאמר (שם ל' כ"א): אתם אמרתם או נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזימו רעד ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתי וישב תחתיו ולא ירגו עוד (ש"ב ז' י'): אתם אמרתם תפל עליהם אימתה ופחד והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך אפים ארץ ישאחוו לך (ישעי' מ"ט כ"ג): אתם אמרתם תביאמו והביאותים אל הר קדשי (שם נ"ו ז'): אתם אמרתם ה' ימלוך יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל (דני' ב' מ"ד): אתם אמרתם כי בא סוס פרעה (ג) והיה שם ממלול ודרך הקודש יקרא לה (ע' ישעי' ל"ה ח'):

כ'. ותקח מרים הנביאה היכן נתנבאתה מרים הרי הוא אומר (ב' א') ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא אמרה לאביה עתיד לצאת ממך מי שמושיע את ישראל וכיון שגולד משה נתמלא הבית אור עמד אביה ונשקה על ראשה ואמר לה נתקיימה נבואתיך וכשהושלך ליאר אמרה לה אמה היכן נבואתיך אע"פ כן עדיין נבנאותה עומדת ותתצב אחותו (ב' ד'): אחות אהרן. וכי אחות אהרן היית ולא אחות שניהם היית אלא לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו ומניין שנתן נפשו עליה דכתיב (במ' י"ב י"א) ויאמר אהרן אל משה כי אדוני אל נא תשת עלינו חמאת וגו': * דיא שנתנבאת ועדיין היא אחות אהרן קודם שיוולד משה (ד'): את התף בידה. וכי מאין היה להם לישראל תופים על הים אלא לפי שהצדיקים מונבטחין עם יציאתן ממצרים שהמקום עושה להם נסים ונבורות ולפיכך נטלו תופים ומחולות בידם:

כ"א. ותען להם מרים מגיד הכתוב שכשם שאמר משה שירה לאנשים כך מרים אמרה שירה לנשים: שירו לה' כי נאה גאה:

כ"ב. ויסע משה את ישראל מים סוף ר' יהושע אומר זו נסיעה נסעו ישראל על פי משה לפי שכל המסעות כולן לא נסעו אלא על פי נבורה אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה לכך נאמר ויסע משה: ר' אליעזר אומר על פי ה' נסעו לפי שמצאנו בשנים ושלשה וארבעה מקומות שלא נסעו אלא על פי הנבורה שני (במ' ט' י"ח) על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו ואומר (שם כ') ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ואומר (שם כ"ג) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו אף זו על פי נבורה נסעו אם כן למה נאמר ויסע משה אלא שהסיען בעל כרהן במקל כיון שראו פגרי בני אדם שהיו מעבידים בהם בתומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה אמרו דומה שלא נשתייר אדם במצרים נעשה

(ג) משמע נהדיח דגם פסוק כי נא הוא ומסירה ללא כניס' הכנעין צפי' החודם וכנר סמינו סלמי' ז"ל הונחו דכרו צת' גריכ חליח כלל צ' סי' ח'. (ד) מנילס י"ד ע"א.

עיו ונשוב למצרים שני' (שם י"ד ד') נתנה ראש ונשוכה מצרימה: יכול שאמרו ולא עשו ת"ל (ע' נחמ"י ט' י"ז) ויתנו ראש לשוב לעבודתם במִיָּס: ר' יהודה בי ר' אלעאי אומר ע"ז היתה בידן של ישראל והסיעה משה באותה שעה: *ד"א ויסע משה את ישראל מים סוף הסיע מהן המרייה שהמרו על ים סוף שני' (תהי ק"ו ז') וימרו על ים בים סוף: ויצאו אל מדבר שור. זה מדבר כוב אמרו עליו על מדבר כוב שהוא מהלך שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה וכולו מלא נחשים ועקרבים שני' (דב"י ח' מ"ז) המוליך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב ואומר (ישעי' ל' ו') משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אסעה ושרף מעוסף אין אסעה אלא איִכְעוּס (ה): אמרו איכעוּס זה בשעה שרואה צל עוף הפוריה באויר מתאכל אותו העוף ונושר איברים איברים וכן הוא אומר (ירמ"י ב' ו') ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים המוליך אותנו בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות מקום שהצל עמו מות: אמר ר' אבא דבר זה שח לי רבינו הגדול אדם אחד היה בארץ ישראל ושמו מריטה ולמה קורין אותו מריטה שפעם אחת הלך ללקט עצים מן ההר וראה את הנחש ישן והנחש לא ראהו ונשר כל שערו ולא צמח בו שער עד יום מותו והיו קורין אותו מריטה: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו בו מים ר' יהושע אומר כדי ליגען ר' אליעזר המודעי אומר והלא מים חחת רגליהן של ישראל הם: הארץ אין צפה אלא על פני המים שני' (תהי קל"ז ז') לרוקע הארץ על המים. מה ת"ל ולא מצאו מים כדי לנסותם: אחרים אומרים מים שנמלו מבין הגורים שלמו באותו מקום שני' ולא מצאו מים: ואף בכליהם לא מצאו כענין שני' (ירמ"י י"ד ג') ואדיריהם שלחו צעיריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בושו והכלמו וחפו ראשם: דורשי רשומות אמרו אלו דברי תורה שנמשלה במים שני' (ישעי' נ"ה א') הוי כל צמא לכו למים לפי שפירשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו לסיכך התקינו להם נביאים שביניהן שיהיו קוראין בתורה בשבת ובשני ובחמישי הא כאיוה צד קורין בשבת ומססיקין באחד בשבת קורין בשני ומססיקין בשלישי וברביעי קורין בחמישי ומססיקין בערב שבת:

כ"ג. ויבאו מרתה ר' יהושע אומר בשלשה מקומות באו ישראל באותו יום שני' ויבאו מרתה ולא יכלו לשחות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה: ר' אליעזר המודעי אומר לא באו אלא למקום אחד ונקרא על שם שעירע בו:

כ"ד. וילוונו העם על משה לאמר מה נשתה ר' יהושע אומר היה להן לישראל לימלך בגדול שביניהן לאמר מה נשתה ומה לא נשתה אלא שעמדו ואמרו דברי תרעומת על משה: ר' אליעזר המודעי אומר למדין הן ישראל להיות עומדין ואומרים דברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אלא אף על הגבורה לכך נאמר [לאמר] מה נשתה:

כ"ה. ויצעק אל ה' מיכאן אתה למד שאין הצדיקים קשין לקבל (ו) ולפי דרכנו למדנו שתפלת הצדיקים קצרה: ומעשה באחד שעבר לפני התיבה לפני ר' אליעזר והארץ בברכותיו אמרו לו תלמידיו רבינו ראת פלוני שהארץ בברכותיו כדי שיאמרו מברכין (ז) הוא אמר להם לא הארץ יותר ממה שני' (דב"י ט' י"ח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה: ושוב מעשה באחד שעבר לפני ר' אליעזר וקיצר

(ס) נמכילתא גרס עכמ. (ז) כ"ל דחסי קבלה לטון לעקה כמו קונלין חנו עליכס פרוסיס (יד"ס ס"ד זמ"י). (ז) נמכילתא גרי נאלכך גויי טלפנינו כ"ל יומר נכונה.

בכרונותיו אמרו לו תלמידיו רבינו ראית מלוננו שקיצר בכרונותיו כרי שיאמרו תלמיד חכם הוא אמר להם לא קיצר פחות ממשו רבינו שאמר (כמי י"ב י"ג) אל נא רפא נא לה: שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך אל נא רפא נא לה הרי לקצר: ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה (דב' ט' ט') הרי להאריך: ויורוהו ה' עץ. ר' יהושע אומר זה עץ של ערבה: ר' אלעזר המודעי אומר זה עץ של זית אין לך מר יתר מזית: ר' נתן בר יוסף אומר זה עץ של קַדְדִים (ח) ויש אומרים אף עיקרי תאנה ועיקרי רמון: דורשי רשומות אומרים הורוהו דברי חורה שמשולין בעין שני (משלי ג' י"ח) עץ חיים היא למחויקים בה: ר' ישמעאל ביר' יוחנן בן ברוקה אומר בוא וראה כמה מפורשין דרכי בשר ודם מדרכי המקום בשר ודם מתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם אינו בן אלא מר מרפא את המר הא כאיזה צד נתן דבר המתאכל לתוך דבר המתאכל כדי לעשות גם בתוך נס: כיוצא בו אהה אומר (מיב ב' כ"א) ויצא אל מוצא המים וישלך שם מעט מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת והלא מים יפים כיון שנותנין לתוכן מלח מיר מבאישין הא כאיזה צד נתן דבר המתאכל לתוך דבר המתאכל כדי לעשות גם [בתוך נס]: כיוצא בו אהה אומר (ישעי' ל"ח כ"א) ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויח: והלא בשר חי כיון שנותנין עליו דבלי תאנה מיר מתאכל אלא נתן דבר המתאכל לתוך דבר המתאכל כדי לעשות גם [בתוך נס]:

וישלך אל המים וימתקו המים באוהה שעה היו ישראל מתחננים ומתנרים לפני אביהם שבשמים כבן שמתחמא (ט) לפני אביו כתלמיד שמחננה לפני רבו אמרו לפניו רבנונו של עולם חטאנו שנתרעמנו על המים: וימתקו המים. המרו לפי שעה והומתקו דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר מרים הם מתחלתן שני מים מים שני סעמים: שם שם [לן] חק ומשפט. חק זו שבת ומשפט זה כבוד אב ואם דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר חק אלו העריות שני (ויק' י"ח ל') ושמתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות: משפט אלו דיני אונסין ודיני חבלות ודיני קנסות: *ר' שמעון בן יוחאי אומר מה קרמו דינין לכל המצות כשהדין בין אדם לחברו תחרות ביניהן נפסק הדין נעשה שלום ביניהם וכן יתרו אומר למשה (י"ח כ"ג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמוד וגם כל העם הזה אל מקומו יבא בשלום: ושם נסחו. שם נעשה נקאון לישראל כענין שני (מיב כ"ה כ"ד) נשא אויל מרודך מלך בבל את ראש יהויכין כך דברי ר' יהושע: אמר לו רבי אלעזר המודעי והלא אין גדולה בכל מקום אלא בשין וכאן אינו אלא סמך מה תיל ושם נסחו שם נסה [המקום] את ישראל: *ד"א ושם נסחו שם ניסו אבותינו את המקום:

כ"ו. ויאמר אם שמוע תשמע שמע אדם מצוה אחת משמיעין אותו הרבה שני אם שמוע תשמע שבה אדם מצוה אחת משכיחין אותו מצוות הרבה שני (דב' ח' י"ט) אם שכוה תשכח: לקול ה' אלהיך. מלמד שכל השומע בקול גבורה מעלה עליו כאלו שימש לפני חי העולם ביה: והישר בעיניו העשה. זה משא ומתן שכל הנושא והנותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כולה: והאונת למצותיו. אלו הלכות: ושמת כל חוקיו. אלו גזירות: כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אשים עליך. ואם אשים כי אני ה' רוסאיך. כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי

(ח) נכתב בגליון פ"י ע"ג בסר וזמ"כ גר' קהרמ. (ט) נכתבנענע (תענית ט"ג ו"ח).

אומר שמוע יכול רשות ת"ל תשמע קבעו הכתוב חובה: ד"א תשמע זה הכלל שכל התורה כולה כוללה בו: לקול ה' אלהיך. אלו עשר הדברות שנאמרו על הר סיני: והישר בעיניו תעשה. אלו אנדות משובחות הנשמעות באוני כל אדם: והאונת למצותיו. אלו גזרות: ושמרת כל חקיו. אלו עריות: אם עשית כן כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך: מה ת"ל כי אני ה' רופאיך אמר לו הקב"ה למשה דברי תורה שנתתי לך חיים הן לך רפואה הן לך שני (משלי ד' כ"ב) כי חיים הם למוצאיאם ולכל בשרו מרפא: ד"א כי אני ה' רופאיך ר' יצחק אומר אם אין בהם מחלה למה הן צריכין רפואה אלא אמור מעתה לא אשים עליך בעולם הזה כי אני ה' רופאיך לעולם הבא:

כ"ז. ויבואו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים מגיד הכתוב שהיה אותו מקום מקולל במים יתר מכל המקומות שהרי היו שם שנים עשר מבעים ולא סיפקו אלא שבעים דקלים וכשבאו ישראל חנו ששים רבוא בני אדם וסיפקו להם מים ולנו ושנו ושלוש: ויחנו שם על המים. מלמד שלא היו ישראל חונים אלא על המים כך דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר מיום שברא הקב"ה את העולם ברא שם שנים עשר מבעין כנגד שני עשר שבטים ושבעים דקלים כנגד שבעים וקנים: ויחנו שם על המים. מלמד שהיו יושבין ועוסקין בדברי תורה שניתנו להם במרה:

[מז]. א'. ויסעו מאלים ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין

בחמישה עשר יום למה נאמר יום לידע איזה יום שאירעה שבת להיות: שמדורה ובאה מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שניתנה להם (י) בעשרים ושנים (עשר) באייר: ד"א למה נאמר יום לידע יום שניתנה בו תורה לישראל: ד"א למה נאמר יום לידע יום שניתן בו מן לישראל: חררה שהוציאו ממצרים אכלו ממנו אחר ושלושים יום וכן הוא אומר (י"ב לי"ט) ויאסו את הכבץ אשר הוציאו ממצרים וכאן בחמשה עשר יום לחדש השני בצדו הוא אומר הנני ממטיר לכם לחם: ר' שילא אומר נתסקן הימנה ששים ואחת מעורה:

ב'. וילונו כל עדת בני ישראל ר' יהושע אומר היה להן לישראל לימלך בגדול שבהן לומר מה נאכל אלא שעמדו ואמרו דברי תרעומת על משה: ר' אלעזר המודעי אומר למודין הן ישראל להיות עומדין ואומדין דברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אלא אף על הגבורה לכך נאמר וילונו כל עדת בני ישראל (ב):

ג'. ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותינו ביד ה' אמרו לואי מחנו בשלשת ימי החשך במצרים: בשבתנו על סיר הבשר. ר' יהושע אומר והלא תאובין הן לכל (ל) אלא שבידו (מ) ואמרו: באכלינו לחם לשבוע. והלא תאובין הן לכל אלא שבידו ואמרו: ר' אלעזר המודעי אומר עכדים היו ישראל במלכות מצרים והיו יוצאין לשוק ונוטלין פת בשר ודגים וכל דבר ואין כל בריה ממחה על ידן והיו יוצאין לשרה ונוטלין חנין וענבים ורמונים וכל דבר ואין ממחה על ידן: כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה. אמרו הוצאתם אותנו למדבר תוהו הזה שאין בו כלום: להמית את כל הקהל הזה ברעב. ר' יהושע אומר אין לך [מיתה] קשה יתר מן הרעב שני (אי"ב ד' ט') טובים היו

(י) הסכת כיתנה ככ"ב שהיון יד נטיז נחייך נלחטון נשנת. (כ) דרש גזירת סוה וילונו וילונו מ"ס דלעיל ט"ז כ"ד. וע' מכילתא. (ל) ר"ל תלפין היו לכל, דהיינו סהיו חיונים נמלרים החתים לכל דבר. (מ) שנדו ונלנס ונמרו שקרים.

חללי חרב מחללי רעב: ר' אלעזר אומר בְּרָעַב בָּא רָעַב בא עלינו רעב אחר רעב, דבר אחר דבר, חֲשֵׁךְ אַחַר חֲשֵׁךְ:

ד'. ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם ר' יהושע אומר אמר לו הקב"ה הריני נגלה מיד ואיני מעכב: ר' אלעזר המודעי אומר אינו אלא לאבות(נ): ממטיר לכם ר' יהושע אומר בודאי אין ראו אלא לכם: ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר לכם אלא בזכות אבותיכם: מן השמים מאוצר טוב שבשמים בענין שני (דב' כ"ח י"ב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים: רבן שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה חביבין ישראל לפני אביהן שבשמים ולפי שהן חביבין נתחלפו להן מעשי בראשית נעשו עליונים תחתונים ותחתונים עליונים שמתחלה היה הלחם עולה מן הארץ שני (שם ל"ג כ"ח) אל ארץ דגן ותירוש והטל היה יורד מן השמים שני (שם) אף שמי יערפו טל עכשיו נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים שני לחם מן השמים והטל עולה מן הארץ שני (ט"ז י"ד) ותעל שכבת הטל: ויצא העם וילקטו. ר' יהושע אומר שלא תהיו יוצאין לחצרותיכם ומלקטין אלא שתהיו יוצאין למדברות ומלקטין: דבר יום ביומו. ר' יהושע אומר שילקט אדם מן היום למחר וכן מערב שבת לשבת: ר' אליעזר אומר שלא ילקט אדם מן היום למחר וכן היה ר' אליעזר אומר מי שיש לו מה שיאכל היום ויאמר מה אני אוכל למחר הרי זה ממחוסרי אמונה שני דבר יום ביומו מי שברא יום ברא פרנסתו: ר"א דבר יום ביומו ר' שמעון אומר מפני חיבתן של ישראל נותן להם דבר יום ביומו מושלו משל להיד למלך בשר ודם שכעס על בנו ואמר אל יראה פני אלא מתחלת השנה יבא ויטול פרנסתו: היה מתפרנס כל השנה והוא מתבקש(ס) הלוי יראה פני אביו ואל אחרנס כיון שנתרצה לו אמר יבוא בכל יום ויטול פרנסתו אמר אותו הבן כדאי אם אין בידי אלא ראיית המלך בכל יום כדאי הוא: כך ישראל מפני חיבתן ניתן להם פרנסת יום יום כדי שיהיו מחלין ומקבלין פני שכניה בכל יום: למען אנסנו הילך בחורתי אם לא. * נסוי(ע) הוא להן ולכל באי העולם שכל מי שמלאו לבו לעבוד את השם בכל לבו הוא ממציא לו ססקו מכל מקום: ר' יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי הלכות בערבית ועשה מלאכה כל היום מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כולה: ר' אליעזר אומר לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן הא כאיזה צד היה אדם יושב ושונה ואינו יודיע מאין יאכל וישתה מאין ילבוש ויתכסה הא לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן שנייה להן לאוכלי תרומה:

ה'. והיה ביום הששי והבינו מיכאן שילקט(ס) אדם מערב שבת לשבת: והיה משנה. לחם שהוא משונה אהה אומר לחם שמשונה אי אינו אלא לחם כפול כשהוא אומר לקטו לחם משנה [שני העומר לאחד] הרי לחם כפול אמור מעתה הא מה תיל משנה לחם שהוא משונה: בכל יום היה יורד עומר אחד ובשבת שני עמרים בכל יום היה ריחו נודף ובשבת ביותר בכל יום היה מצהיל כזהב ובשבת יותר(צ): * ר"א והיה ביום הששי והבינו מכאן אמרו חול מכין לשבת וחול מכין ליום טוב ואין יום טוב מכין לשבת ולא שבת מכינה ליום טוב(ק):

(כ) זכות האבות. (ס) כפי ענינו הוא מלמעבר ומתחלק. (ע) גדולה כלגליל וסס נססו. (פ) צמחי גרי: טענעב. (ז) עי' חמיומול סוללי צונער פי נסלמ סולת כ"ד מלחמ כזה נסס חקקי צד (ז"ל צדכי) חייא. וכנר טענעו טחוקיהו צדכי חייא סול סונסר טל מכלרסני". (ק) צילה צ' ע"צ.

ו'. ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב אמרו להן עד שאתם ישינים על מטותיכם המקום מפרנס אתכם: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. מיכאן אתה אומר ששקולה יציאת מצרים לפני מקום כנגד [כל] נסים וגבורות שעשה המקום לישראל:

ז'. ובקר וראיתם את כבוד ה' מיכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן להן מן לישראל מן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות בשר ששאלו ממלי מעין (ר) ניתן להם בפנים חשכות: ונחנו מה כי תלינו עלינו. אמרו להן אנו מה ססונין שאתם עומדין ומתרעמין עלינו:

ח'. ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול מיכאן אתה למד שבפנים חשכות ניתן להם בשר לישראל אבל מן בפנים מאירות: לא עלינו תלונותיכם כי על ה'. אמרו להם אילו עלינו הייתם עומדין ומתרעמין לא היינו מצטערין אלא שאתם עומדין ומתרעמין לפני קיים עולמים ביה:

ט'. ויאמר משה אל אהרן אמר אל כל עדת בני ישראל קרבנו לפני ה' ר' יהושע אומר אינו אומר קרבנו אלא ליתן את הדין כענין שנאמר (ישעי' מ"א כ"א) קרבו ריבכם יאמר ה' הגישו עצמותיכם יאמר מלך ישראל (ש): ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר קרבנו אלא כשנגלית שכינה:

י'. ויפנו אל המדבר ר' יהושע אומר אינו אומר ויפנו אלא ליתן את הדין (ת) ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר אלא לאבות הראשונים שני ויפנו אל המדבר מה מדבר אין בו חטא ועון אף אבות הראשונים שאין בהן חטא ועון: והנה כבוד ה' נראה בענין. ר' יוסי בן שמעון אומר כל זמן שישראל מבקשין לסקול משה ואהרן המקום נגלה בעמוד ענן אמר המקום מוטב ילקה עמוד ענן ואל יסקל משה ואהרן:

י"א. וידבר ה' אל משה [לאמר]:

י"ב. שמעתיו את תלונות בני ישראל ר' יהושע אומר אמר לו הקב"ה למשה גלוי וידוע לפני מה שאמרו ישראל ומה עתידין לומר לפני: דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר. אמר להם בין שני הדברים הייתם עומדין: שאלתם מן לפני שאי אפשר לאדם להיות בלא לחם נתתי לכם: חזרתם ושאלתם בשר ממלי מעיים הריני נוהן לכם ומפני מה אני נוהן לכם כדי שלא תהא סבורין לומר אין ספק בידו ליתן לנו בשר אלא הריני נוהן לכם ולכסוף אני נסרע מכם: וידעתם כי אני ה' אלהיכם. אני דיין להסרע:

י"ג. ויהי בערב ותעל השלל מיכאן אתה למד שבפנים חשיכות ניתן להן בשר לישראל: ותכם את המחנה. איני יודיע כמה הרי אומר (במ' י"א ל"א) וכאמתים על פני הארץ: שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ שיהא אדם עומד כנגד לכו ונוטל מדבר שאין בו צער: מלכו ולמטה שתי אמות: מלכו ולמעלה אמה אחת: ואומר (שם) וישש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה כל מה שעירע להם בשלל שני עירע להם בשלל ראשון ילמד סחום מן המפורש:

י"ד. ותעל שכבת הטל בא הכתוב ללמדך היאך היה יורד להן מן לישראל יציאת רוח צפונית וכיבדה את המדבר וירד מטר וכיבש את הארץ וירד הטל עליו והרוח מנשבת בו ונעשה כשלהנות של זהב והמן היה יורד עליו וממנו ישראל מלקטין ואוכלין:

(ז) נזכ' גכס: מנלל מנעיס. ט) נקרא כתי': יעקב. ח) עי' חגי' נמכילתא.

והנה על פני המדבר. ולא על כולו אלא על מקצתו: דק. מלמד שהוא דק: מחספס. מלמד שהוא מחספס: דק בכפר על הארץ. מלמד שהיה יורד כגליד על הארץ כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר ותעל שכבת הטל כויכול ששם המקום את ירו וקבל תפלתן של אבות של שוכני עפר והוריד המן כשל לישראל: והנה על פני המדבר. ולא על המדבר כולו אלא על מקצתו: דק. מלמד שהיה יוריד מן השמים שנקרא דק שני (ישעי מ' כ"ב) הנוטה כדק שמים או לפי שהיה יוריד מן השמים מנין שלא היה יוריד צונן ת"ל חס (א): או לפי שהיה יוריד מלמעלה למטה יכול היה יורד בקול מנין שלא היה יורד אלא בשתיקה ת"ל חס או לפי שהיה יורד על הקרקע מנין שלא היה יורד אלא על הכלים ת"ל סף: ר' טרפון אומר לא היה יורד אלא על הסעפים (ב): ככפור כויכול ששם המקום את ירו וקבל תפלתן של אבות של שוכני עפר והוריד מן כשל לישראל בענין שני (איוב ל"ג כ"ד) מצאתי כפר: וכבר היו ר' טרפון ותלמידים יושבים ור' אלעזר המודעי יושב בנייהן אומר להן ר' אלעזר המודעי ששים אמה היה הווה גבהו של מן שהיה יוריד להן לישראל אמרו לו אלעזר אחינו עד מתי אתה מנביב ומביא עלינו אמר להן מקרא מן התורה אני דוריש וכי איזו מרה מרובה מרת הטוב או מרת פורענות הוי אומר מרת הטוב: במדת פורענות הוא אומר (ברא' ז' י"א) וארובות השמים מהו אומר (שם כ') חמש עשרה אמה גברו המים מה נפשך בתוך הנחל חמש עשרה אמה על פני ההר חמש עשרה אמה על פני בקעה חמש עשרה: ובמדת הטוב הוא אמר (תה' ע"ח כ"ג) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול: מיעוט דלתות שמים כמה ארבות ברלת ארבע ארבע על ארבע הרי שמונה: הא צא וחשוב ששים אמה היה הווה גבהו של מן שהיה יורד להן לישראל: איסי בן עקיבה אומר מנין שירד להן לישראל מן עד שראו אותו כל באי בראשית ת"ל (תה' כ"ג ה') תערך לפני שלחן נגר צוררי:

ט"ז. ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כאחד שאומר לחברו מה הוא כך אמרו ישראל מן הוא: ויאמר משה אליהם הוא הלחם. משה אמר לוקנים ווקנים אמרו להן לישראל כך דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר משה אמר להן לוקנים והוא אמר לכל ישראל: הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה. ר' יוסי בירי שמעון אומר כסוסים נתפסמו ישראל באותה שעה נאמר כאן לאכלה ונאמר להלן (תה' ע"ח כ"ה) לחם אבירים אבל איש אמר להן לחם זה שאתם אוכלין נישוח היא באברים * וכן הוא אומר מחספס שהוא יורד במאתים שמונה וארבעים איברים של אדם מנין מחספס (ג): דיא לחם אבירים אבל איש זה יהושע שהיה יורד לו מן כנגד כל ישראל:

ט"ח. זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו אמרו כשהיה יוצא נחשון בן עמינדב ללקט הוא ובני ביתו היו מלקטין הרבה ועני שבישראל מלקט קמעה וכשהן באין במדה עומר לגלגלת מספר נפשותיכם. אמרו האוכל כשיעור הזה הרי הוא (בארי) [בריא] ומבורך פחות מיכאן מקולקל במיעונו יתר על כן הרי זה רעכתן: * איש לאשר באהלו תקחו. מיכאן שאדם חייב במוננות אשתו ובניו (ד):

י"ז. ויעשו בן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט עשו מה שנתסקרו ולא עברו על גורת משה:

(ב) דעט מחספס נטריקין חס, חס, סף. (ג) זולי הוא מל"ע ששעף מקום גזום וע"י חניי כמילחא. (ג) יומא ע"ס ע"ב. (ד) ע"י כמונות מ"ו ע"ב וס"ס ע"ב.

י"ט. ויאמר משה אליהם איש אל יותר ממנו עד בוקר * גורת מלך ואם הותיר הרי זה עובר בלא תעשה:

כ'. ולא שמעו אל משה אלו מחוסרי אמנה שבהן: ויותירו. האנשים אין כתיב אלא אנשים האנשים לא הותירו שאר אנשים הותירו(ה): וירם תולעים ויבאש. אפשר שמאחר שמרחיש יבאיש אלא מבאיש ואחר כך מרחיש כענין שני להלן (פס' כ"ד) ולא הכאיש ורמה לא היתה בו: * ד"א וירם תולעים ויבאש וכי מאין ידעו ישראל שהותירו אלא שראו קילין קילין(ו) של תולעים יוצאין מבית דתן ואבירים אלו לאלו ההיד (משלי ג' ל"ה) וכסילים מרים קלון: ויקצף עליהם משה. כעס עליהן משה ואמר להן [מפני] מה עשיתן כך:

כ"א. וילקמו אותו בבקר בבקר משחרית לשחרית: איש לפי אכלו. דורשי רשומות אומרין מיכאן שהיה בו כמין בועת אסיך תאכל לחם (ברא' ג' י"ט): וחם השמש. בארבע שעות: אחת אומר בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר (שם י"ח א') כחם היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש בארבע שעות: ונמס. כיון שזורחת עליו חמה הוא פושר ויורד ונחלים מושכין ממנו והולכין לים הגדול ואילות וצבאים ויחמורים באין ושותין מהן ואומות העולם באין וצדין מהן והיו טועמין בהן טעם מן שנתן המקום לישראל:

כ"ב. ויהי ביום הששי לקמו לחם משנה [לחם שהוא משונה: שני העומר לאחר. לחם כסולן]: ויבאו כל נשיאי העדה וינידו למשה. אמרו לו רבינו משה מה נשתנה היום הוה משאר ימים אמר להן: הוא אשר דבר ה' שבתן שבת קדש לה'. אמרו לו אימתי אמר להן מחר:

כ"ג. את אשר תאפו אפו על האפו אפו ועל המבושל בשלו מיכאן לעירוני תבשילין כדברי בית שמאי שצריכין עירוב לכל מין ומין: ר' יהושע אומר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו הרוצה לאפות מתאפה לו והרוצה לבשל מתבשל לו: ר' אלעזר המודעי אומר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו הרוצה לטעם דבר האפו טועם בו טעם כל אפוין שבעולם: דבר בישול טועם בו טעם כל בישולין שבעולם:

כ"ד. ויניחו אותו עד הבקר עשו מה שנתפקרו:

כ"ה. ויאמר משה אכלהו היום לפי שהיו ישראל רגילין לצאת בשחרית אמרו לו רבינו משה נצא בשחרית אמר להן אכלהו היום אמרו לו הואיל ולא יצאנו בשחרית נצא בין הערבים אמר להו כי שבת היום לה'. לפי שפקע לבן של ישראל באותה שעה אמרו לו רבינו משה הואיל ולא מצאנוהו היום שמא לא נמצאנו למחר אמר להן היום לא המצאוהו בשורה. היום אי אתם מוצאין אותו מוצאין אתם אותו למחר דברי ר' יהושע: ר' אלעזר חסמא אומר בעולם הוה אין אתם מוצאין אותו אתם מוצאין אותו לעולם הבא: ר' יהושע אומר אמר להן משה לישראל אם תוכו לשמר שבת תנצלו משלש פורעניות מיזמו של גוג ומיזמו של משיח ומימי בית דין הגדול: ר' אלעזר המודעי אומר אמר להן משה לישראל אם תוכו לשמר שבת עתיד המקום ליתן לכם ארץ ישראל ועולם הבא ועולם חדש ומלכות בית דוד וכהונה ולויה:

(ח) ע"י מכילתא. (ו) צמקמומא חנוס חות י"ח ג' קלאנין, ועיי ערך ערך קלן.

כ"ז. ששת ימים תלקטוהו רבי יהושע אומר למדנו שלא היה המן יוריד בשבת ביום טוב מנין תיל שבת לא יהיה בו: רבי אלעזר המודעי אומר ששת ימים תלקטוהו למדנו שלא היה המן יוריד בשבת: ביום הכפורים מנין תיל שבת לא יהיה בו (ז): כ"ז. ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט אלו מחוסרי אמנה שבהן:

כ"ח. ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם אמר לו הקביה למשה אמור להן לישראל הוצאתי אתכם ממצרים וקרעתי לכם את הים והורדתי לכם את המן והיגזתי לכם את השלו ועשיתי לכם נסים ונבורות עד מתי אתם ממאנים לשמור מצותי ותורתי שמא תאמרו מצוות הרבה היטלתי עליכם שבת זו שנתתי לכם במרה לשמרה ולא שמרתם אותה: שמא תאמרו שומר שבת מה שכר נטל תיל (ישעי' נ"ז ב') שומר שבת מחללו יושר ידו מעשות כל רע הא למדת שכל המשמר את השבת מרוחק הוא מן העברה: מצותי ותורותי ראו כי ה' נתן לכם השבת. * גדולה שבת שכן מצינו מן התורה ובנביאים ובכתובים שהיא שקולה כנגד כל המצות בתורה דכתיב עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ראו כי ה' נתן לכם השבת: בנביאים (יהו' כ' י"א—י"ב) ואתן להם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם: בכתובים (נחמ' ט' י"א) דכתיב ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצוות טובים ואת שבת קדשך הודעת להם (ח):

כ"ט. ראו כי ה' נתן לכם השבת אמר להם הוהרו שהמקום נתן לכם את השבת: על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. מכאן היה ר' יאשיה אומר לחם כמול: שבו איש תחתיו. אלו ארבע אמות: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה:

ל"א. ויקראו בית ישראל את שמו מן דורשי רשומות אומרין ישראל קראו אותו מן: והוא כורע גר. אי אתה יודיע של מה: ר' יהושע אומר הוי אומר של זרע שותן: או מה זרע שותן אדום אף הוא אדום תיל לבן: רבי אלעזר המודעי אומר דומה לאנדה שמושך לבו של אדם: ר' יוסי אומר מגיד על עצמו שהוא מן לבי שאינו יורד לא בשבתות ולא בימים טובים ולא ביום הכפורים: אחרים אומרין כשם שהנביא מגיד להם חדרים וסתרים לישראל כך המן מגיד להן חדרים וסתרים: הא כאיזה צד אשה סורחת על בעלה היא אומרת הוא סרח עלי והוא אומר היא סורחת עלי באין אצל משה לדין אומר להן לבקר משפט: לשחרית אם נמצא מן שלה בבית בעלה בידוע שהיא סורחת עליו ואם נמצא מן שלה בבית אביה בידוע שהוא סורח עליה (ט): וכן המוכר עבד לחבירו זה אומר לקחתי והלה אומר לא מכרתי באין אצל משה לדין אומר להן לבקר משפט: לשחרית אם נמצא מן שלו בבית רבו ראשון בידוע שאינו מכור: ואם נמצא מן שלו בבית רבו אחר בידוע שהוא לקוח: ומעמו כצפיהית ברבש. ר' יהושע אומר כאירסם (י) עם העיסקרישין: ר' אלעזר המודעי אומר כסולת זו שצפה על גבי נסה ולושה ברבש וחמאה:

ל"ב. ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו וגו' אם אומר אני יכול לא הניחו אהרן אלא בשנת הארבעים תיל (פס' ל"ד) כאשר צוה אל

(ז) לפי גי' זו לביא סמודעי המן חים יורד צייט. ועי' תוס' צ"ל צ' ע"ב ד"ס ומ"ס.
(ח) ירושלמי נכוח פ"ל ס"ה. (ט) יומא ע"ה ע"ל ועי' ענין יעקב ט"ס ע"ס צ' נוסחאות.
(י) כנ"ל צ"ל כאלפס עי' תכילתא לו ט"ס חילוף ד' צ"ל כמו אזול אזל.

משה ויניחהו אהרן לפני הערות: אימתי נעשה ארון לא בשנה שנייה [הו' לא הניחו אהרן אלא בשנה שנייה]:

ל"ג. ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת צנצנת וז אינו יודיע של מה היא אם של זהב אם של כסף אם של נחשת אם של ברזל אם של עופרת תיל צנצנת אחת. לא אמרתי אלא כלי שמצייץ (כ) יותר מחברו ואיזה הוא כלי שמצייץ יותר מחברו הו' אומר זה כלי חרש: ותן שמה מלא העומר מן והנה אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם. ר' יהושע אומר לאבות: ר' אלעזר המודעי אומר לדורות: ר' יוסי אומר לימות ירמיה לפי שהיה ירמיה אומר להן לישראל התעסקו בתורה אמרו לו אם נתעסקנו בתורה מאין אנו מתפרנסין הוציא להם צנצנת של מן אמר להן אבותיכם שנתעסקו בתורה ראו במה נתפרנסו אף אתם אם נתעסקתם בתורה לסוף המקום מפרנס אתכם: וזו אחת משלוש אתות שעתיד אליהו לנלות להן לישראל ואלו הן צלוחית של מן וצלוחית של מים (ל) וצלוחית של שמן המשחה:

ל"ד. ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה ר' יהושע אומר ארבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתחו של משה מה משה בשבעה באדר ואכלו ממנו עשרים וארבעה של אדר וששה עשר של ניסן וכן הוא אומר (יהושע ה' י"ב) וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ: ר' אלעזר המודעי אומר עשרים וארבעה של אדר ושלושים של אדר שני שהיא היתה מעוברת ואכלו ממנו ששה עשר בניסן וכן הוא אומר וישבת המן ממחרת: אחרים אומרים ארבע וחמשים שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה במדבר ושבע של כבוש ושבע של חלוק שני עד בואם אל ארץ נושבת מה תיל ארץ נושבת מלמד שארבע עשרה שנה אכלו ישראל את המן אחר מיתחו של משה:

ל"ו. והעמר אינו יודיע כמה תיל עשירית האיפה הוא. אחר מעשרה בשלוש סאין שהן שבעת רבעים ועוד: ועוד זה אחר מחמשה ברובע (ס):

[יז]. א'. ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין לפי דרכינו למרגו שאין השונא בא אלא על החטא ועל העברה:

ב'. וירב העם עם משה שעברו על שורת הדין: ויאמר אליהם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'. אמר להם כל זמן שאתם מדיינין כנגדי הרי אתם מנסים את המקום: ד"א אמר להם כל זמן שאתם מדיינין כנגדי המקום עושה לכם נסים ונבורות ושמו מתגדל בעולם:

ג'. ויצמא שם העם למים מלמד שננע בהם צמאון ולהלן (ט"ו כ"ג) ויבאו מרתה ולא יכלו לשחות מים ממרה לא נגע בהן צמאון אבל כאן נגע בהן צמאון: ויאמר למה זה העליתנו ממצרים. * אמר להן דרך ארץ אדם כועס בתוך ביתו אין נותן סניו אלא בקטן אבל כאן נתנו פניהם בגדול: להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא. מיכאן היה ר' יאשיה אומר נפל ביתו הכל (ג) לכוחא: ד"א להמית אתי ואת בני ואת מקני. אמרו בהמתו של אדם אינה אלא חייו הא כאיזה צד אדם יוצא לדרך ואין בהמתו עמו מסתגף הוא:

(כ) ח'י ס'י סגלנן וצמכי ג' סגלנין. (ג) צמכי ג' מי נדסו, וצגלנין מרדס סגדול ס'י סחן המים ססמו יסגלל כמו סגלמל וילולו מ'יס ר'כיס (צמכר כ' י"ח) (ח) מוכל מ'ל' טודרוס הלוי צסס מכילתא דרשב"י, ע' דף 1 סעכס ס'. (ז) סגל כמו סגל.

ד'. ויצעק משה אל ה' לאמור מה אעשה לעם הזה להודיע [שבחן] של משה שלא אמר הואיל והן מיריינין כנגדי אף אני איני מבקש עליהן רחמים אלא מה אעשה לעם הזה: עוד מעט וסקלוני. אמר לפניו [רבנונו] של עולם בינך לבינם הרי אני הרוג שאמרת לי אל תקסיד כנגדן כי תאמר אלי שאהו בחיך (כמי ייא י"ב): כאן המקום ממך ומשה מגביה אבל במעשה העגל המקום מגביה ומשה ממך:

ה'. ויאמר ה' אל משה עבור לפני העם (על) [עבור] על דבריהם שנמשם קניטה (ס): ר' יהודה אומר עבור על חטא שלהן: ר' נחמיה אומר לפני העם הזה ודברך אף ליה ימליל(ע): ר'א עבור לפני העם הזה והוציא להם סים: וקח אתך מוקני ישראל. לעדות שלא יאמרו מעיינות היו: ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת. זה אחר משלשה [דברים] שהיו ישראל מתרעמין ואומרין של פורענות הן ואלו הן קטרת ומטה וארון: קטרת זו אמרו של פורענות היא היא הרגה נדב ואביהוא היא הרגה קרח ועדת לסוף ידעו שהיא של ברכה ויתן את הקטרת ויכפר על העם (כמי ייא י"ב): ארון זה אמרו של פורענות הוא הוא הרג את (עוה ואת) פלשתים ואת בית שמש והרג את עזא: לסוף ידעו שהוא ברכה וישב ארון ה' בית עבר אדום הגתי שלשה חדשים ויברך ה' את עבר אדום ואת כל ביתו (שיב ו' ייא): משה זה אמרו של פורענות הוא הוא הביא מכות על המצריים במצרים לסוף ידעו שהוא של ברכה ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת:

ו'. הנני עומד לפניך שם על הצור בחרב אמר לו כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם כענין שני דמות כמראה [אדם] (יחו' א' כ"ז) שם אני עומד לפניך (ס): והכית בצור. מיכאן ר' יוסי בן יוסה אומר מקל זה של סמפיר הוא והכית על הצור אין כתיב כן אלא והכית בצור:

ז'. ויקרא שם המקום מטה ומריבה ר' יהושע אומר משה קראו מטה ומריבה: ר' אליעזר המודעי אומר המקום קראו מטה ומריבה שני ויקרא שם המקום מיכאן לבית דין הגדול ביה(צ) שנקרא מקום: על ריב בני ישראל וגו'. ר' יהושע אומר אמרו אם ישנו רבון כל העולמים ביה כדרך שהוא ישנו עלינו נדע ואם לאו [לא] נדע: ר' אליעזר המודעי אומר [אמרו] אם ססק צרכינו במרבר נעברנו ואם לאו לא נעברנו:

ח'. [ויבא עמלק] ר' יאשיה ור' אלעזר חסמא אומרין מקרא זה רשום ומפורש על ידי איוב (ח' ייא) היגאה גמא בלי בצה ישגה אחו בלי מים וכי אפשר לגמא זה להיות שלא בצים ואפשר לאחו זה להיות שלא מים כך אי אפשר להן לישראל לפרוש מדברי תורה לפי שפירשו מדברי תורה באו לחרעומת לפיכך בא עליהן שונא שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה שני ויבא עמלק: ויבא עמלק. שבא כנליו פנים שני (רבי' ביה י"ח) ולא ירא אלהים: ר' יוסי בן הלפתא אומר ויבא עמלק שבא בעצה לפי שהלך וכינם כל אותן אלפים וכל אותן רבבות בשביל לקבל פורענות אמרו היאך אנו יכולין לעמוד כנגדן: פרעה שעמד כנגדן טבעו הקביה כים היאך אנו יכולין לעמוד כנגדן אמר להם אני אחן לכם עצה מה תעשו: אם ינצחונו ברחו ואם לאו באו וסייעונו

(ס) זנצל. (ע) ע"י מניחא. (פ) גם תאמר זה הונא מרי' טודרוס הניל לך 1 הענה
 ט' צנס מניחא דרשני. (ז) ז"ל של מעלה. ונקלס מוקוס מפני סחוס מכוון כנגד מוקדס
 של מעט סנקלס מוקוס כו"ס (ד' י"ז ח') וקמת ועליה אל המוקוס. וגם תאמר זה הונא
 מרי' טודרוס הניל לך 1 הענה ט' צנס ומכרשני.

עליהם: ר' נתן בן יוסף [אומר] חמשת עממים פסע ובא עמלק ועשה מלחמה עם ישראל שני (במ' י"ג כ"ט) עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן הוא היה לפניו מכולם: רבי אומר לא בא אלא מהררי שעיר ארבע מאות פרסה פסע ובא עמלק ועשה מלחמה עם ישראל: אחרים אומרים יבא עמלק כפוי טובה ויפרע מעם כפויי טובה: וילחם עם ישראל ברפידים. ר' יהושע אומר היה נכנס תחת ענני הכבוד ונוגב נששות מישראל והורגן שני (רבי ביה י"ח) אשר קרך בדרך ויונב כך כל הנחשלים אחריו: ברפידים. אמר רבי חנניה דבר זה שאלנו את ר' אליעזר כשהוא יושב במוטבא רבא רפידים מה הוא אמר לנו כמשמעו: ועוד אמר ר' חנניה דבר זה שאלנו את ר' אליעזר כשהוא יושב במוטבא רבא מפני מה פדו ישראל סמרי חמורים ולא פדו סמרי גמלים ולא סמרי סוסים אמר לנו גורת מלך מלכי המלכים ביה: דיא לפי שפיעו את ישראל כיצאחן ממצרים שאין לך כל אחד ואחד שלא היו לו שבעים חמורים לפניו שהיו מעונין כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות: דורשי רשומות אומרין אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרימו ידיהם של ישראל מן התורה לסיבך בא עליהן שונא שאין השונא בא [אלא] על החטא ועל העבירה וכן הוא אומר (דהיב י"ב א') ויהי כהבין מלכות רחבעם וכחוקתו עוב את תורת ה' וכל ישראל עמו: מהוא אומר (שם ב') ויהי בשנה החמישית עלה שישק מלך מצרים על ירושלים כי מעלו בה':

ט'. ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים מיכאן שיהיה כבוד תלמידו של אדם חביב עליו ככבוד חברו וילמד כל העולם כולו ממה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים עשאו כמותו: אנשים. אנשים גבורים אנשים יראי חסא: וצא הלחם בעמלק. * וכי משה עומד ואומר ליהושע [לעשות] מלחמה עם עמלק אלא מסורת היא שאין בני עשו נוספין אלא ביד בניה של רחל (ק): וצא הלחם בעמלק. ר' יהושע אומר אמר לו הקביה למשה צא מתחת כנפי השכינה והלחם בעמלק: ר' אלעזר המודעי אומר אמר לו הקביה למשה אמור לו ליהושע ראשך זה למה אתה משמרו לא לכתר צא והלחם בעמלק: מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בירי. מחר נהיה מעותרין ועומדין על ראש הגבעה ומטה שאמר הקביה בדרך תהא בירי לעולם כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר מחר נגזור חניית ונהא מעותרין ועומדין: על ראש אלו מעשה אבות: הגבעה אלו מעשה אמהות: ומטה אלהים בירי אמר משה לפני המקום במטך זה הוצאתם ממצרים וקרעת להם את הים והיגות להם את השלו והורדת להם את המן ועשית להם נסים וגבורות: במטה זה תעשה להם נסים וגבורות בשעה זו:

י'. ויעש יהושע כאשר אמר לו משה עשה מה שנתפקר ולא עבר על גורת משה: ומשה ואהרן וחור. * זה בנה של מרים (ר): עלו ראש הגבעה. לענין שאמרנו * מיכאן לשליח צבור שיהיה אחד מימינו ואחד משמאלו (ש):

יא. והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ר' אליעזר אומר וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו משכרות עמלק אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ומאמינים כמה שפקד המקום למשה המקום עושה להם נסים וגבורות: כיוצא בו אתה אומר (י"ב ז') ולקחו מן הרם ונתנו על שתי המזוזות וגוי וכי מה הרם מהנה למלאך

(ק) צ"ב קכ"ג ע"ב ופסיקתא פ' זכור. (ר) ע"י רש"י. (ט) פירקי דריא פ' נ"ד, ע"י ח"ח ס"י תקס"ו ס"ז.

ומה מהנה למווה אלא כל זמן שישאל עושיין רצונו של מקום ומאמינים במה שפיקדן משה לעשות המקום חס עליהן: כיוצא בו (במי' כ"א ח') ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף וגוי וכי נחש סמית ומחיה אלא כל זמן שישאל עושיין רצונו של מקום ומאמינין במה שפיקדן הן מתרפאין: ד"א והיה כאשר ירים משה ידו ר' עקיבה אומר כשהיה משה סנכיה ידו רמו שעתידין ישראל להגביה דברי תורה הן נוצחין וכשהוא משפיל ידו כיוכל שעתידין ישראל להשפיל דברי תורה ואינן נוצחין:

י"ב. וידי משה כבדים יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שתלויין בו שני כרי מים כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המורעי אומר מיכאן שאין מרשלין לרב ר מצוה שאלו אמר לו משה ליהושע בחר לי אנשים מיד לא בא לידי צער ההוא אלא אמר למחר: ויקחו אבן. וכי לא היה שם כסת אחת או גלובקין (ת) אחר שנייהו לו וישב אלא אמר כל זמן שישאל שרויין בצרה אף אני אהא עמהן בצער מכאן אמרו אשרי אדם שמצמצער עם הצבור: ואהרן וחור תמכו בידיו. מלמד שהיה מעלה בהן ומוריד בהן: ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. מלמד שהיו ישראל בתענית כל אותו היום כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המורעי אומר וידי משה כבדים שיקר החטא על ידיו של משה ולא היה יכול לעמוד בו: מה עשה נמנה לאבות הראשונים שני ויקחו אבן וישימו תחתיו אלו מעשה אבות: וישב עליה אלו מעשה האמהות ואהרן וחור תמכו בידיו מה תיל מזה אחר ומוה אחר מלמד שהיה אהרן מוכיר [זכות] לוי וחור מוכיר זכות יהודה מיכאן אמרו אין סוחתין משלשה שיוורדין לפני התבה בתענית צבור: ויהי ידיו אמונה ידו שלא נטל בה כלום מישראל אמונה עד בא השמש: ד"א ויהי ידו אמונה אמר משה לפני מקום רכוננו של עולם על ידי הוצאתם ממצרים ועל ידי קרעת להם את הים והורדת להן את המן והיגות להן את השליו ועשית להן נסים ונבורות: ועל ידי תעשה להם נסים ונבורות בשעה זו: ד"א אמונה עד בא השמש אמר ראיתי כל מלכיות בולן אין עושות מלחמה אלא עד שש שעות מלכות חייבת זו עושה מלחמה משתרית ועד ערבית:

י"ג. ויחלשי יהושע את עמלק ר' יהושע אומר שירד ותחך ראשי גבורים העומדין בראשי שורות: ר' אלעזר המורעי אומר בו לשון נוסריקון ויחל ויאהז (א) וישבר: עמלק. כמשמעו: עם. אלו בניו: את. אלו חיילות שעמו כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המורעי אומר עמלק כמשמעו: עם. אלו בניו: את. אלו חיילות שעמו: כשהוא אומר ואת אלו חיילות שעם בניו: לפי חרב. ר' יהודה אומר לפי חרב למדנו למלחמה זו שלא היתה אלא על פי גבורה (ב): אחרים אומרין לפי חרב נתקיים בהם מה שנאמר להלן (יח' ל"ה ו'): כי לדם אעשך ודם ירדסך אם לא דם שנאת ודם ירדסך: ויאמר ה' אל משה כתוב זאת וזכרון זאת בספר וקנים הראשונים אומרין שוט ישראל לוקין בו סופו ללקות ילמד כל העולם כולו מפרעה שמתוך שבא ושעבר את ישראל מיבעו המקום בים שני (תה' קל"ז ט"ז) וניער פרעה וחילו בים סוף: וכן אהא מוצא בעמלק שמתוך שבא והויק את ישראל איברו המקום מן העולם הזה ומן העולם הבא שני (פ' י"ד) כי מחה אמהה את זכר עמלק כך כל אומה ומלכות שתבא ותויק את ישראל בו בדבר המקום נפרע ממנה:

(ח) עיי' ערוך ערך גלפסקא. (ט) נאומיות תל דרש צי מלות ויחל ויחזק, דלי לך הוי חלל נלם אמת נוסריקון הוי סני צלות אמת דסיינו סי למודא, ועיי' סני צילקוט. (צ) סונא ערי טורכות סכל 1 סענס ט' צנס נכדכסני ועי' חינוס יונתן.

י"ד. כתוב זאת זכרון בספר כתוב משכתוב כאן(ג): וזאת. מה שכתוב במשנה תורה: זכרון. משכתוב בנביא: בספר. משכתוב במגילה כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר וזאת משכתוב כאן ובמשנה תורה: זכרון משכתוב בנביא: בספר משכתוב במגילה: ושים באוני יהושע. בו כיום נמשה יהושע כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר זה אחד מן ארבעה שניתן להם רמו שנים חשו ושנים לא חשו: משה ניתן לו רמו ולא חש ושים באוני יהושע יהושע מכנים את ישראל לארץ: לסוף היה עומד ומבקש כל אותן בקשות וכל אותן תחנונות עד שני' לו (דב' ג' כ"ו) רב לך אל תוסף דבר: יעקב ניתן לו רמו ולא חש שני' (בר' כ"ח מ"ו) והנה אנכי עמך ושמתוך לסוף היה מתירא שני' (שם ל"ב ח') ויירא ויצר לו אפשר מי שהבטיחו המקום כך יהא מתירא אלא אמר שמא יגרום החטא: דויד ניתן לו רמו וחש שני' (שי"א י"ז ל"ו) גם את הארי גם את הדוב(ד) הכה עכריך אמר מה אני ספון שהרגתי שלוש בהמות רעות הללו אלא שמא דבר עתיד לערע בישראל ועתידין להנצל על ידי לך נאמר (שם) והיה השלשתי הערל הזה נאחר מהם: מרדכי ניתן לו רמו וחש שני' (אס' ב' י"א) ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים אמר אפשר לחסידה זו שתנשא לערל זה אלא שמא דבר עתיד לערע בישראל ועתידין להנצל על ידה מיד ויודע הדבר למרדכי ויגד לאמת המלכה (שם כ"ב): בי מחה אמחה. מחה בעולם הוה, אמחה לעולם הבא: מחה לו ולכל משפחתו כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר עמלק זה אגג: זכר זה המן מחה לו ולכל משפחתו אמחה לו ולכל (הדורות הוא) [הדור ההוא]: מתחת השמים. ר' יהושע אומר שלא יהיה לו נין ונכד לעמלק שלא יאמרו גמל זה של עמלק: רחל זו של עמלק אילן זה של עמלק: ר' אלעזר המודעי אומר לפי שבא לאבר את ישראל מתחת כנפי השמים אמר משה לפני המקום רבונו של עולם רשע זה בא לאבר את בניך מתחת השמים ספר תורה שנתת להן מי יקרא בו: ר' נתן אומר לא בא המן אלא זכר לישראל שני' (אסתר מ' כ"ח) וימי הסורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מורעם:

מ"ו. ויבן משה מזבחה ויקרא שמו ה': נסי ר' יהושע אומר משה קראו נסי אמר להן גם זה שעשה לכם המקום בניני עשאו: ר' אלעזר המודעי אומר המקום קראו נסי שכל זמן שישראל שרויין בנס כאלו גם לפניו: שרויין בצרה כאלו צרה היא לפניו: שרויין בשמחה שמחה היא לפניו וכן הוא אומר (שי"א ב' א') כי שמחתי בישועתך(ה):

מ"ז. ויאמר כי יד על כם יה משישב על כם יה ותהא מלחמה של'ה(ו) באותה שעה מלחמה לה: בעמלק: * מיכאן מניי מלך קורם להכרתת זרעו של עמלק(ז) כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר נשבע הקב"ה בכסאו שאם יבואו כל אומות העולם להתגייר יקבלו מהן ומעמלק לא יקבלו מהן שני' (עי' שי"ב א' י"ג) ויאמר דוד אל הנער המגיד לו מי אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי באותה שעה נזכר דויד מה נאמר למשה רבו שאם יבואו מכל אומות העולם להתגייר יקבלו מהן ישראל ועמלק לא יקבלו מהן ויאמר לו דוד דמך על ראשך ס"ך ענה כך (עי' שם מ"ו): מרד דר * אמר הקב"ה מן דר ודר אָנָּא בְּהִרְיָה לְדַר דְּרִין(ח): מרוד דור מדור העולם הוה לדור העולם

(ג) ע' ונגילה ז' ע"א וירוש' טס פ"ח ה"ה. (ד) ע"י הווקלל צפניס. (ה) ע"י מכילתא טעס הווקלל קטוע. (ו) כונו טל יס. וניל דליג וחסא מווסלס טל יס, ע"י ילקוט. (ז) סנסלדין כ' ע"ג. (ח) פסיקתא דריב סוף ס' זכור והווסל צילקוט.

הבא כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר מדורו של שמואל לדורו של משיח שיש בו שלשה דורות ומנין שיש בו שלשה דורות שני (תה' ע"ב ה') ייראוך עם שמש ולמני יריח דור דורים:

פרשת וישמע יתרו.

[יח]. א'. וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא: ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שכן היא כתובה בצרה שני' (י"ז י"ג) ויחלש יהושע את עמלק: ר' אלעזר המודעי אומר מחן תורה שמע ובא שכן מצינו ביום שנתינה תורה לישראל ועו כל מלכי תבל בהיכליהם שני' (תה' כ"ט ט') ובהיכלו כלו אומר כבוד נתקבצו כל אומות העולם אצל בלעם אמרו לו רומה שהמקום מאבר את עולמו במים כדרך שאיכרם לאנשי דור המבול בענין שני' (שם י') ה' למבול ישב: אמר להן שוטים כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם שני' (ישע' נ"ד ט') כי מי נח ואת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עור על הארץ אמרו לו בודאי מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא (ט): אמר להן אינו מביא לא מבול של מים ולא של אש תורה נתן לעמו ושבר משלם ליראיו: כיון ששמעו ממנו הדבר הוה פנו כולם איש איש למקומו: ר' אלעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא שכן מצינו ביום שנקרע ים לישראל שמעו מסוף העולם ועד סומו שנאי' (יהושע ה' א') ויהי כשמוע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש ה' את מי הירדן סמני בני ישראל עד עכרם: וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע (שם ב' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם: אמרו בת עשר שנים היתה בשעה שיצאו ישראל ממצרים: כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וינתה: לחמשים שנה נתגיירה אמרה בשלשה דברים חטאתי [בשלשה דברים] ימחול לי כחבל ובחלון ובסוכה (י) שני' ותוריים כחבל בער החלון (שם ב' ט"ו) ותטמנם בפשתי העץ (שם ו'): יתרו. בתחלה היו קורין אותו יתרו שני' (ד' י"ח) וילך משה וישב אל יתרו חותנו כיון שעשה מעשים נאים הוסיפו לו את אחת ונקרא יתרו: וכן את מוצא באברהם מתחילה היו קורין אותו אברם כיון שעשה מעשים נאים הוסיפו לו את אחת ונקרא אברהם: וכן את מוצא (בשרי) [בשרה] מתחלה היו קורין אותה שרי כיון שעשת מעשים נאים הוסיפו לה את אחת ונקראת שרה לכל העולם: וכן את מוצא ביהושע מתחלה היו קורין אותו הושע וכיון שעשה מעשים נאים הוסיפו לו את אחת ונקרא יהושע: ויש שמונעין מהן: יש לך ללמוד מעפרון מתחלה היו קורין אותו עפרון כיון שפסק דמים עם אבינו אברהם ואמר לו ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא (ברא' כ"ג ט"ו) מנעו ממנו את אחת ונקרא עפרון: וכן את מוצא ביהונדב מתחלה היו קורין [אוחו] יהונדב (מ"ב י' ט"ו) וכיון שנחתה לרשע שהוא יהוא (כ) מנעו ממנו

ט) וכתב על זה צעל מדרש הגדול ח"ל: לפי שאינם מודים בנסיים ונפלאות סענעטין צעולס אלא אומרים סנח הוא זה טעמו של עולם ארבעה יסודות הן כל אחד ואחד מנין צומן ידוע לכך אמרו מצול של מים אינו מביא מצול של אש הוא מביא מצול של רוח וצול מצול של עפר. (י) צמכילתא גרי וצמונה. אך נדמייטי קלה דוטעננס צפסטי סענן ש"ע דעטאס דעטאס סוכס של עץ וכלי פשתן חזינתה צמוכה. ע"י פססדיק ק"ו ע"א. (כ) מטעמ דמייירי ציטוכד צן רכצ, אכל צמכילתא סלנו מטעמ דמייירי ציונד צן צמטק דטמואל צ' י"ג. ג'.

אות אחת ונקרא יונדב (ירמ' ל"ה ו') מיכאן אמרו אל תתחבר לרשע ואפלו לקרבו לתורה: *וכן את מוצא באחאב בן קוליה בתחלה היו קורין אותו אחאב (שם כ"ט כ"א) כיון שעשה מעשים רעים מנעו ממנו אות אחת ונקרא אחב (ל): שבעה שמות נקראו ליתרו יתר יתרו חובב בן רעואל פוטיאל קני: יתר שיתר פרשה אחת בתורה נחן לו הקביה פרשה להתנדר בה ואיוו זו מנוי זקנים שנא' (פ' ביא) ואתה תחזה מכל העם: יתרו שעשה מעשים נאים: חובב שהיה חביב למקום: בן שהיה כבן למקום: רעואל שהיה ריע למקום וכן הוא אומר (פ' י"ב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים: פוטיאל שפט (ט) כל ע"ז שבעולם: קני שקנה העולם הבא: כהן מדין. ר' יהושע אומר כומר היה כענין שני' (שופט' י"ח ל') ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כוהנים לשבט הרני: ר' אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שני' (שיב ח' י"ח) ובני דויד כהנים היו: חתן משה מתחלה היה משה מכבדו שני' (ר' י"ח) וישב אל יתר חותנו עכשו התחיל חמיו מכבדו אמרו לו מה טיבך אמר להן חתן משה אני: את כל [אשר] עשה אלהים למשה ולישראל שקול משה כישראל וישראל כמשה שקול הרב כתלמיד ותלמיד כנגדו (ג): כי הוציא ה' את ישראל ממצרים מיכאן אתה למר ששקולה יציאת מצרים לפני המקום כנגד כל נסים ונכורות שעשה המקום לישראל:

ב'. ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה ר' יהושע אומר אחר שפטר דבר (ס) ר' אלעזר המודעי אומר אחר שפטר באגרת נאמר כאן אחר שלוחיה ונאמר להלן (דב' כ"ד א') וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו מה שילוח האמור להלן גט אף שילוח האמור כאן גט: אימתי שלחה בשעה שאמר לו המקום למשה לך והוציא את ישראל ממצרים לקח את אשתו ואת בניו והרכיבם על החמור אמר לו המקום לאהרן צא לקראת אחיך המדברה יצא לקראתו התחיל מנספו ומנשקו אמר לו משה אחי היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין אמר מה טיב אלו בני אדם שעמך אמר לו אשתי ובני הן ואמר לו להיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערין עכשו אתה מביא את האחרונים מיד אמר לה חורי לבית אביך מיד נטלה שני בניה וחזרה לבית אביה לכך נאמר אחר שלוחיה ואת שני בניה:

ג'. ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ר' יהושע אומר ארץ נכריה היא לי בודאי ר' אלעזר המודעי אומר ארץ נכריה שכל העולם עובדין ע"ז ואני עובר את מי שאמר והיה העולם שנא' (ע' תה"ל נ' א') אל אלהים דבר ויקרא ארץ (ע) מורח שמש עד מבואו:

ד'. ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה אימתי הצילו המקום ר' יהושע אמר בשעה שאמר לו רתן מי שמך לאיש שר ושופט עלינו (ב' י"ד): ר' אלעזר המודעי אומר חספו את משה והעלוהו לבימה כפתוהו והניחו לו סיף על צוארו ירד מלאך מן השמים ברמות משה תפשו את המלאך והניחו את משה: ר' אליעזר אומר בני אדם שתפסו את משה עשאן המקום כתים כתים אלמים

(ל) ע"י פנסדרין ל"ב ע"א. (מ) אולי סיכסו טפטטו ונלחם נהס. ע"י ערך ערך פט.
 (נ) אולי ל"ל כנגדו. (ס) וס'י בעל מדרס הגדול ח"ל: כלומר לא גירסם אלא אמר לה לני
 לנית אצ"ך. (ע) ע"י לקמן פסוק ו'.

חרשין וסומין: אומרין לאלמים היכן הוא משה ואינן יכולין לדבר: לחרשים ואינן שומעין: לסומין ואינן רואין וכן הוא אומר (ר' י"א) מי שם סה לאדם [וגו']:

ה'. ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה למה נאמר לסי שנאי (פ' ז'): ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה איני יודיע בניו של משה או בניה ממקום אחר תיל ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו בניו של משה ולא בניה ממקום אחר: אל המדבר הרי הכתוב מתמיה עליו אדם ששרוי בביתו ובכבודו של עולם עכשיו יבא למדבר תוהו הוה שאין בו כלום לכך נאמר אל המדבר:

ו'. ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ר' יהושע אומר שלח לו ביד שליח: ר' אליעזר המודע אומר שלח לו באגרת וירה לתוך מחנה ישראל (פ' עשה בניני ואם אי אחת עושה בניני עשה בנין אשתך: ואם אי אחת עושה בנין אשתך עשה בנין שני בניך: ר' אליעזר אומר אמר לו הקביה למשה אני שאמרתי והיה העולם שני (ע' תה' נ' א') אל אלהים דבר ויקרא ארץ (צ) אני שמקרב ואני מרחיק אני שקירבתי את יתרו ולא ריחקתי אדם זה שבא אצלך לא בא אלא להתנייר לא בא אלא להכניס תחת כנפי השכינה אף אתה קרביהו ואל תרחקיהו מיכאן אמרו לעולם יהא אדם מרחק בשמאל ומקרב בימין לא בדרך שעשה אלישע לניחוי שריחקו לעולם:

ז'. ויצא משה לקראת חתנו אמרו יצאו משה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מוקני ישראל יש אומרין אף ארון (ק) יצא עמהם: וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום. אין אנו יודעין מי נשתחוו למי ומי נשק למי: מי שמענו שקרוי איש לא משה בענין שני (במ' י"ב) והאיש משה עניו מאד הא לא נשתחוו ולא נישק אלא משה ליתרו מיכאן אמרו לעולם יהא אדם כבוד בחמיו וכן דויד אמר לשאול ואבי ראה גם ראה (שיב כיד י"ב) מלמד שהיה נוהג בו כבוד ככבוד אביו: וישאלו איש לרעהו לשלום.* גדול הוא השלום שהוא קודם לשבחו של הקביה שכן מצינו לא סתח ליתרו תחלה לא ביציאת מצרים ולא בעשרת הדברות ולא בקריעת ים סוף ולא במן ולא בשלח אלא בשלום תחלה שני וישאלו איש לרעהו לשלום ואחר כך ויספר משה לחותנו מסני שהשלום מישב את הרעת לשמוע את כל אלו: ויכאו האהלה. זה בית המדרש:

ח'. ויספר משה לחותנו למשנו ולקרבו לחורה: את כל אשר עשה ה' למרעה ולמצרים. שקול מרעה כמצרים ומצרים שקולין כמרעה:* על אודות ישראל. שתרע עמי בישראל (ר'): את כל התלאה. כמצרים: אשר מצאתם. על הים: בדרך. זו ביאת עמלק: ויציגם ה'. מכולם:

ט'. ויחד יתרו על כל הטובה ר' יהושע אומר בטובת המן הגיד לו אמר לו מן שנחן לנו הקביה אנו טועמין בו טעם סת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל טעמים שבועולם שני טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה: ר' אליעזר המודעי אומר בטובת הבאר הגיד לו אמר לו באר שנחן לנו המקום אנו טועמין בו טעם רבש טעם חלב

(פ) עי' תחומות הולאת בלעזר. (ג) עי' לעיל ריש פ' ואלה. (ק) צומי גרי טכנים וזולי ארון הוא כינוי לטכנים נוטריקון אחד כוזה וליכו כלאס כמו טפי' גני חשעה ולרון מללכסין (צרכות מני עי'צ). (ר) גיל דפי' דעל אודות ישראל קאי על ויספר דלף סכנר טענע יתרו כל הנסים מיינו סיפר משה לו על אודות ישראל שידע עמו ציטלאל. וידידי מתיא צעלניבער כלאס לי סנמדרס סכל טוב פי' על אודות ישראל כדי שיוודה ליטועמן של ישראל, ולפי' אפשר דלי' כחן: כדי ש'הודה עמי ציטלאל, ודכס אודות לטון חולסא.

מעם יין חדש מעם יין ישן [מעם] כל (מטעמים) [ממתקים] שבעולם שני טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה: ר' אליעזר אומר בטובה ארץ ישראל הגיד לו אמר לו עתיד המקום ליתן לנו ארץ ישראל ועולם הבא ועולם חדש ומלכות בית דויד וכהונה ולויה שני טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה: אשר הצילו מיד מצרים. מתחת סבלון ההוא של מצרים:

י. ויאמר יתרו ברוך ה' (חני) [אמר] ר' פפס גנאי לו למשה ולסיעתו שהרי ששים רבוא הוציא המקום ממצרים ולא היה אחד מהן שמתח וברוך המקום: אשר הציל אתכם מיד מצרים. מה תיל ומיד פרעה מיד מי שנקרא חנין הגדול שני (עי' יחוי' כיט ג') הנני עליך התנין הגדול: אשר הציל אתכם. זה משה ואהרן: אשר הציל את העם אלו ישראל: [מתחת יד מצרים]. מתחת סבלון פרעה ושל מצרים:

יא. עתה ידעתי עד עכשו לא הודה בדבר: כי גדול ה' מכל האלהים. אמרו מתחילה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים עכשו הוציא המקום ששים רבוא בני אדם לכך נאמר כי גדול ה' מכל האלהים: דיא כי גדול ה' מכל האלהים אמרו מתחלה לא הניח יתרו עיו בעולם שלא עבדה עכשו הודה בדבר שני אלהים האלהים כל האלהים מכל האלהים נעמן הודה בדבר יתר ממנו שני (מי' ה' טו') הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל: וכן רחב הוונה שיירה (ש) שני כי ה' אלהים הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהושע ב' י"א): כי בדבר אשר ודו עליהם. מכירו הייתי לשעבר (שכיתר) [ועכשו ביותר] שבמחשבה שחישבו המצרים לאכר את ישראל בה דגן המקום [שני] כי בדבר אשר ודו עליהם:

יב. ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים הרי הכתוב מתמיה עליו: אדם שהוא עומד ומובח ומקטר לעיו ככל יום עכשו יביא עולה וזבחים לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. משה לאיכן הלך והלא מתחלה יצא לקראתו שני (פ' ו') ויצא משה לקראת חותנו אלא מלמד שהיה עומד ומשמש: דבר זה דרש ר' צדוק כשהיה רבן גמליאל עומד ומשמש אמרו ברין שאנו מסובין וגמליאל בירי עומד ומשמשנו אמר להן ר' יהושע מצאנו גדול מרבן גמליאל שעמד ושמש: אמרו לו היוה (איזה) [זה] אמר להם אברהם שני (ברא' י"ט ח') והוא עומד עליהם ולא בני אדם כשרים אלא בני אדם שעובדין עיו ומכעיסין לפני המקום על אחת כמה וכמה לרבן גמליאל שעומד ומשמש לפני בני אדם כשרים ועוסקין בתורה: אמר להם ר' צדוק מצאנו גדול מאברהם ומרבן גמליאל שעומד ומשמש אמרו לו היוה אמר להם אלוה השמים ברוך הוא שנותן לכל אחד ואחד צרכיו ולכל גויה וגויה די מחסורה שני (תהי' קליו' כיה) נותן לחם לכל בשר ואומר (שם קמ"ו ט') נותן לכהמה לחמה ולא בני אדם כשרים אלא בני אדם עובדין עיו ומכעיסין לפניו על אחת כמה וכמה לרבן גמליאל שעומד ומשמש לפני בני אדם כשרים ועוסקים בתורה: לפני האלהים. [מלמד שכל המקבל פני חממים כאלו מקבל פני שכינה]:

יג. ויהי ממחרת [ממחרת] יום הכפורים: וישב משה לשפוט את העם. כמנהגו: ויעמוד העם על משה מן הכקר עד הערב. וכי מבקר ועד ערב היה משה יושב ורן את ישראל והלא אין הדיינין יושבין אלא עד זמן סעודה אלא כל הרן דין אמת לאמתו

ט) מנזח עפ"י הילקוט וולכים ר' רכ"ט דנעמן הודס יוסר נזקת וליכ רחב טייס
סודלה יתירס לנעמן.

מעלה עליו הכתוב כאלו שותף במעשה בראשית נאמר כאן מן בקר עד ערב ונאמר להלן (בר' א' ה') ויהי ערב ויהי בקר:

י"ד. וירא חתן משה את כל אשר הוא עושה לעם וגו' אמר לו כמלך שיושב ועבדיו עומדין כך אתה עושה להן לישראל מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך:

ט"ז. ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים דבר זה שאל יהודה איש כפר עני את רבן גמליאל מה ראה משה לומר כי בא אלי העם לדרוש אלהים אמר לו ואם לאו מה יאמר כי יבא אלי העם לדרוש כמאמר אלהים יסא אמר:

ט"ז. כי יהיה להם דבר בא אלי בין טומאה לטהרה: ושפטתי בין איש. זה דין (שיש) [שאיין] בו משרה: ובין רעהו. זה דין (שאיין) [שיש] בו משרה ונפטרין והולכין כרעים: והודעתי את חקי האלהים. אלו גזירות(ת): ואת תורותיו. אלו הוראות: כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר והודעתי את חקי האלהים אלו עריות ואת תורותיו אלו גזרות:

י"ז. ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אישר אתה עושה *חביב הוא יתרו שניתן לו מקום להתנדר בו (א) זה מנוי זקנים והלא מנוי זקנים היה דבר הגון לפני הקביה (ב) ומפני מה לא צוהו הקביה למשה תחלה (ג) אלא כדי ליתן גדולה ליתרו כענין משה וכל בני ישראל לומר גדול היה יתרו שהסכים הקביה על דבריו אף יתרו לא אמרה אלא על תנאי שאם יסכים הקביה על דבריו שני (פ' כיג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים:

י"ח. נבל תבל ר' יהושע אומר יחללו אותך ויקנתו אותך: ר' אלעזר המודעי אומר ינבלו אותך וינשרו אותך כתאנה זו שעליה נושרין וכן הוא אומר (ישעי' ל"ד ד') כנכול עלה מגפן וכנבלת מתאנה: אחה. זה משה: גם. זה אהרן: העם הוה אשר אתך. אלו שבעים זקנים כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר אתה זה משה: גם זה אהרן: העם הוה אשר אתך אלו שבעים זקנים: כשהוא אומר וגם זה נדב ואביהוא: כי כבד מסך הדבר. אמר לו הסתכל בקורה זו כשהיא לחה כל זמן שבני אדם נכנסין תחתיה אחר אחר אין יכולין לעמוד בה: שלשה וארבעה יכולין לעמוד בה לכך נאמר כי כבד מסך הדבר לא תוכל עשוהו לבדיך:

י"ט. עתה שמע בקולי איעצך אם תשמע ייטב לך: איעצך ויהי אלהים עמך. [צא והמלך בנכורה] אם מודה לך אתה יכול לעמוד ואם לאו אי אתה יכול לעמוד: היה אתה לעם מול האלהים. היה להם ככלי מלא דברות: והבאת אתה את הדברים אל האלהים. דברים שאחא שומיע תבוא תרצה להם:

כ'. והזהרת אתהם את החקים אלו גזרות(ד): ואת התורות. אלו הוראות: כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר את החקים אלו עריות שני (ויק' י"ח ל') ושמתם את משמרתם לבלתי עשות מחקות התועבות: ואת התורות אלו גזרות: והודעת

(ח) צונקלמח איתח אלו מדכסות. וכן נתי"כ פי צמקתי פק מ' הי"י ספתי דלח פ"י ניט. (ח) ע"י יונח ע"ח ע"ח. (ז) ע"י צמדנר רנח סוף פ' ט"ו ט"וס וננוי הזקנים חניב לפני הקצ"ה כיום מתן תורה. (ג) ע"י ספתי צהעלנך פי' ע"ח. (ד) כ"ל דגזרות היינו מנחות שאין להם טעם אלא גזירת הכתוב כדליתח צמדנסיס לפ' פכה מוקה מקמתי גזרס גזרמי.

להם את הדרך ילכו בה. זו גורה שני (דברים ה' ל') בכל הדרך אשר צוה ה' אלהים אתכם תלכו בה: ואת המעשה אשר יעשו. זה מעשה הטוב כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר והודעת להם שתודיע להם בית חיים: את הדרך זו גמילות חסדים: ילכו זה בקור חולים: בה זו קבורת מתים: ואת המעשה זה הדין: אשר יעשו זה לסנים משורת הדין:

כ"א. ואתה תחזה מכל העם אתה תחזה להם מנבואה: אנשי חיל. אלו עשירים בעלי ממון: יראי אלהים. אלו שיראים מן המקום בדין: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה: שונאי בצע. אלו ששונאין לקבל ממון: כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אומר ואתה תחזה מכל העם תחזה להם באסקלריא כמחיות זו שהמלכים חווין בה: אנשי חיל אלו בעלי הבטחה: יראי אלהים אלו שעושין ששרה בדין: אנשי אמת כגון ר' חנינא בן דוסא והבירוי: שונאי בצע אלו ששונאין ממון עצמן והלא דברים קל וחומר ומה אם ממון עצמן היו שונאין ממון אחרים על אחת כמה וכמה: ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. שרי אלפים שש מאות: שרי מאות ששת אלפים: שרי חמשים שנים עשר אלף: שרי עשרות ששת רבוא: נמצאו דיני ישראל שבעת רבוא ושמונת אלפים ושש מאות:

כ"ג. ושפטו את העם בכל עת ר' יהושע אומר בני אדם שבטילין ממלאכתן והיו דנין את ישראל בכל עת: * ר' אלעזר המודעי אומר בני אדם שבטילין ממלאכתן ועסקין בתורה יהיו דנין את ישראל בכל עת וכן הוא אומר (שופט ה' י') רוכבי אתונות צחורות אלו תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר ומדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושין אותה נצהרים: ישבי על מדין שיושבין ודנין דין אמת לאמתו: הולכי אלו בעלי מקרא: על דרך אלו בעלי משנה: שיחו שכל שיחתן בתורה (ה): * דיא ושפטו את העם בכל עת בדיני מסונות הכתוב מדבר שדנין אותן בכל יום מן התורה ואפלו בערב שבת ומדברי סופרים שאין דנין בערב שבת (ו): * דיא ושפטו את העם בכל עת דיני ממונות דנין ביום וגומרין כלילה (ו): והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך. ודברים קטנים ישפטו הם אתה אומר דברים גדולים יביאו אליך ודברים קטנים ישפטו הם או אינו אלא דברים שבבני אדם גדולים יביאו אליך ודברים שבבני אדם קטנים ישפטו הם כשהוא אומר (ס' כ"ז) את הדבר [ה]קשה יביאון אל משה הא אין דבר גדול אמור אלא בדברים גדולים: דברים גדולים יביאו אליך ודברים קטנים ישפטו הם: אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים. אמר לו צא המלך בנבורה אם מודה לך אתה יכול לעמוד: ואם לאו אי אתה יכול לעמוד: וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. אהרן נדב ואביהוא וכל זקני ישראל על מקומו יבא בשלום: * ר' סימאי אומר הרן דין האמת לאמתו נראה כמטיל קנאה בין הבריות ואינו אלא נוחן שלום ביניהם שני (זכ' ח' מ"ז) אלה הדברים אשר חעשו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (ח): אין לי אלא נוסל ממון שיש לו שלום: מנין שאף המתחייב ממון שנם הוא סופו שלום שני וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום: אין לי אלא לבעלי דינין: ומנין אף לכל ישראל תיל (תה' ע"ב ב') דין עמך בצדק וענייך במשפט מה כתיב אחריו ישאו הרים שלום לעם: אין לי אלא לבני אדם בלבד מנין שהמשפט שלום אף לבהמות ולחיות ולכל בעלי חיים תיל (ישע' י"א ד')

(ס) עירובין כ"ד ע"ב. (ו) רננים פ"ח מה: סנהדרין ס"ג. והוא מירושלמי.

(ז) סנהדרין ל"ד ע"א. (ח) ע"י מלמד ר' סימאי בלקוטי נטר לקוטי שלי ל"ד 1:1 סנהדרין ע"ס מחלים עם מה טלווגר כפן.

ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לעניי איין וגו' והיה צדק אזור מתניו מה כתיב אחריו ונר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירביץ וגו' לא ירעו ולא ישחתו בכל הר קרשי כי מלאה הארץ דעה את ה' דעה זו היא המשפט שכן הוא אומר (ירמ' כ"ב ט"ז) (לשלום) התמלך כי אתה מתחרה בארו אביך (הכל) [הלוא] אבל ושתה ועשה משפט וצדקה או טוב לו דן דין עני ואביון או טוב הלא היא הדעת אתי נאם ה': גדול הוא המשפט שכל השונאו אין רפואה למכתו שני' (איוב ל"ד י"ז) האף שונא משפט יחבוש ואין חבישה אלא רפיאה שני' (תהי' קמ"ז ג') הרפואה לשבוני לב ומחבש לעצבותם:

כ"ד. וישמע משה לקול חתנו ודאי: ויעש כל אשר אמר. מה שאמר לו חמוי כך דברי ר' יהושע: ר' אלעזר המודעי אימר וישמע משה לקול חתנו ודאי: ויעש כל אשר אמר מה שאמר המקום:

כ"ה. ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וגו' *מינה עליהן דיינים וצוה את הדיינים שיהיו סובלים מורח הצבור (ט) כענין שני' (דב' א' ט"ז) ואצוה את שושמכם וצוה את העם שיהיו נוהגין בכבוד בדיינים כענין שני' (ע' שם י"ח) ואצו אתכם בעת ההיא את הדברים אשר תעשון:

כ"ו. ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה יביאון אל משה *אמר לו הקביה משה אתה דן את הקשיות הרי בנות צלפחד באין לשאל בריך שאסלו חנוקות משיבין עליו ואין אתה יודיע מה להשיב אלא (במד' כ"ז ה') ויקרב משה את משפטן לפני ה' (י):

כ"ז. וישלח משה את חתנו ר' יהושע אומר שילחו בכבודו של עולם: ר' אלעזר המודעי אומר נתן לו מתנות רבות: אמר לו הריני הולך ומנייר את בני מדינתו שמתשובה שאמר להם הוי יודע מה אמרו לו אל נא תעוב אותנו (שם י' ל"א) אמרו לו אתה נתת לנו עצה טובה יפה והמקום הורה לדברך אל נא תעוב אותנו אמר להן כלום הנר אלא במקום חשך מה עשה נר בין חמה ללבנה אתה חמה והארץ לבנה אלא הריני הולך ומנייר את בני מדינתו שאביאם תחת כנפי שמים: יכול שהלך ולא חזר ת"ל (שום' א' ט"ז) ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם איין עם אלא תורה שני' (איין' י"ב ב') אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה מכאן אמרו כל זמן שחכם קיים חכמתו קיימת מת אברה חכמתו עמו: וכן מצינו כשמת ר' נתן אברה חכמתו עמו: הלכו וישבו להן אצל יעבץ שני' (דהיא' ב' נ"ח) ומשפחות סוסרים ישיבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים רבאים מחמת אבי בית רכב כשם שהיה מחבב את התורה כך בניו מחבבים את התורה מאחריו שכן המקום אומר לירמיה (ירמ' ל"ה ב') הלוך אל בית הרכבים והשקית אותם יין: ואהן לבני בית הרכבים גביעים מלאים יין וכוסות ואמר להם שתו יין אמר להם המקום אמר לי שתשתו יין אמרו לו אבא צונו שלא לשחות יין כל ימים שהבית הזה חרב ועדיין היה שלא חרב: אלא אמר לנו תהו מתאבלין עליו שסומו ליחרב ואמר לנו אל תסוכו ואל תספרו ואל תשבו בכתים ונשמע ונעש ככל אשר צונו וינדב אבינו: לכך נקראו שמעתים תרעתים סוכתים: תרעתים שלא רצו לגלח: סוכתים שלא רצו לסוך. שמעתים ששמעו לקול אביהם: דיא תרעתים ששמעו תרועה מסיני: דיא שהיו מתרייעין בבקשתן

(ט) ע"י ספרי נהעלמך פ' ל"ח ו"יב. (י) ספרי דברים ד"ם וסדנר אטר יקסם נכס.

ונענין: שמעתים ששמעו לקול דברי תורה: ד"א שהיתה תפלתן נשמעת: סוכתים שהיו יושבין בסכות דכתיב ונשב באהלים: ד"א שהיו מסככין על ישראל ומגינין עליהן מעשה באחד שאמר קרבן בית שותי מים היום יצאת בת קול מבית קרש הקדשים ואמרה להן מי שקבל קרבן אבותיכם במדבר הוא יקבל קרבנכם בשעה זו: ומי הן אלו הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב: ואומר (ש"ס"ט א' ט"ז) ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים הוי אומר בית רכב המה מיתרו: בוא וראה כמה היה צדקן של בני יתרו שהרי יונרב בן רכב שמע מפי הנביא שבית המקדש עתיד ליחרב עמד וגור על בניו שלש גזרות שלא ישתו יין ושלא יבנו בתים ושלא יטעו כרמים שני (ירמ' ל"ה ו') ויאמרו לא נשחה יין כי יונרב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אחס ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תורעו וחרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם: ומנין למד שפרישות יין מארכת ימים שהרי ארבעה היו לזהסין אחר האדמה ולא נמצאו כראוי: קין ונח ולוט ועויהו: קין וקין היה עונד אדמה (בר' ד' ב'): נח ויחל נח איש האדמה (ש"ס ט' ב'): ולוט וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן (ש"ס י"ג י'): עויהו כי אהב אדמה היה (דה"ב כ"ז י'): ר' יוחנן (נתן] אומר גדול הברית שכרת הקביה לבני יתרו יתר מן הברית שכרת לבני דויד שהברית שנכרת עם דויד אינו כרות אלא על תנאי אם ישמרו בניך בריתי ועדותי וזו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (תה' קל"ב י"ב) אבל הברית שנכרת עם יונרב בן רכב לא נכרת על תנאי שני (ירמ' ל"ה י"ט) לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונרב בן רכב עמד לפני כל הימים *יש אומרין שהשיא מכותיו לכהנים ועמדו ממנו כהנים גדולים ונתן לו המקום ברית שלא יפסקו ממנו כהנים גדולים לעולם אמר רבן שמעון והלא כבר פסקה כהונה גדולה מה אני מקיים לא יכרת איש ליונרב אלא שלא פסקו ממנו יושבי סנהדרין לעולם (ב): מה אם מי שהיה מגויי הארצות וממשפחות האדמה על שעשה מאהבה נתן לו המקום מאהבה על אחת כמה וכמה אלו שהיה מישראל: (אמר ר' יוחנן (ל) עליה צוה בלעם הרשע ואמר איהן מושביך (במד' כ"ד כ"א) אמר כמה חוקף היה לו בשביל שתי ככרות שאמר קראן לו ויאכל לחם (ב' ב') נתן לו שכר ולבניו עד סוף כל הדורות) עליהם הכתוב אומר (דה"א ד' כ"ג) המה היוצרים אלה בני יונרב בן רכב שהיו יודעין כוח יצירתו של עולם: ד"א שהיתה פרנסתן מכלי מצירה: ד"א שנצרו שבועת מצות אביהם: אמר ר' אבהו (מ) וכה יתרו שיצא מבניו מרבצין גדולי תורה בישראל והיוה זה יעבין שני (ש"ס ד' י') ויקרא יעבין לאלהי ישראל לאמר אם ברך חברכני והרבית את גבולי והיתה ירך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל: אם ברך חברכני בתלמוד תורה: והרבית את גבולי בתלמידים: והיתה ירך עמי שלא אשכח משנתי: ועשית מרעה שתעמיד לי רעים כמותי: לבלתי עצבי שלא יעציביני יצר הרע מלשנות: ויבא אלהים את אשר שאל [מלמד שנחן לו מה ששאל וכו'] זו משנת ר' נתן: ר' יהודה הנשיא אומר אם ברך חברכני בפריה ורביה: והרבית את גבולי בבנים ובנות: והיתה ירך עמי במשא ומתן: ועשית מרעה חיים שנחת לי לא יהיה בהן לא חולי עינים ולא מיהוש שנים ולא מיהוש ראש: לבלתי עצבי אם אתה עושה לי כן ואם לאו הריני הולך בנמיסות (ג) לשאול: ר' חנניה בן גמליאל אומר לא

(כ) ע"י ספרי צהעלמך פי' ע"א. (ל) ע"י סנהדרין ק"ד ע"א וק"ו ע"א. (מ) ט"ס י"ט כחן ולי"ט ט"ס חנא. וע"י כל זה צנתיחל דתמורה ט"ז ע"א ונמכילתא. (נ) כתוב צנליון: חננוס וסנס זועפסי: נמיסין.

נאמרו דברים הללו אלא בשנה שנייה בשעה שהעמיד משה אֶמְסִלְטֵינֹת (ס) על ישראל ואימתי העמידן בשנה שנייה שני (כמי ב' ב') איש על דגלו באותות לבית אבותם:

[יט]. א'. בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים שהיו מונין לחדשים ליציאתן ממצרים: אין לי אלא לחדשים לשנים מנין תיל (במד' א' א') וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים אין לי אלא באותו הפרק שלא באותו הפרק מניין תיל (במי' ליג ליח) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת ארבעים לצאת בני ישראל: אין לי אלא עד שלא נכנסו לארץ ישראל משכנסו לארץ ישראל מניין תיל (מי' ו' א') ויהי מקץ שמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל: כיון שנבנה המקדש התחילו מונין לשני מלכים ולבנין בתים שנא' (ע' דהיב ח' א') ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים ואומר (ישעיה ל"ו א') ויהי בארבע עשרה שנה למלך חוקיהו לא זכו לימנות לבנינו ימנו לחרבנו שני (יח' מ' א') בעשרים וחמש שנה לגלותינו: לא זכו לימנות לעצמן ימנו למלכות אחרות שני (חגי א' א') בשנת שחים לדריוש: בשנת שלוש למלכות נבוכדנצר (דניאל ח' א') וכך לשטרות (ע) וכן הוא אומר (שהי' א' ח') אם לא חדעי לך הוסה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים: ואומר (ויק' כ"ג) יען וביען אין יען וביען אלא עין בעין מדה במדה (ס): ביום הזה. מלמד שהוא ראש חרש נאמר כאן ביום הזה ונאמר להלן (י"ב ב') החדש הזה לכם ראש חדשים מה להלן ראש חרש אף כאן ראש חרש (צ): באו מדבר סיני. * שבו ירדה שונאה לכל באי העולם שאינן מקיימין את התורה (ק) וכן היה ר' יוסי אומר לא בסתר דברתי אל בני ישראל לא במקום ארץ חשך (ע' ישעי' מ"ה י"ט) כשנתתי תורה לישראל לא נתתיה לא בסתר ולא בארץ חשך: לא אמרתי לזרע יעקב (שם) שלכם היא: תוהו בקשונו (שם) לא עשיתיה הסותיקי (ר) אלא נתתי מתן שכרה בצדה: אני ה' דובר צדק (שם) דובר אני צדקתן של ישראל: מגיד מישירים (שם) מגיד אני מה שעשו לפני מאהבה: לא עשה כן לכל גוי (תהי' קמ"ז ב') מה יעשו אומות העולם והלא לא למדו תורה: ומשפטים כל ירעום (שם) שבע מצוות נתתי להם ולא היו יכולין לעמוד בהן (ש):

ב'. ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני מה אני צריך והלא כבר מפורש במסעות נסיעתן מרפידים וחנייתן במדבר סיני ומה תיל ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני אלא מקיש נסיעתן מרפידים לחנייתן במדבר סיני מה נסיעתן מרפידים בני מסה ומריבה היש ה' בקרבנו אם אין אף חנייתן במדבר סיני בני מסה ומריבה היש ה' בקרבנו אם אין להודיע כמה הוא כוחה של תשובה שבשעה קלה שעשו ישראל תשובה מיד נתקבלו: ויחנו במדבר. ברמסון של עולם ניתנה להם תורה לישראל: שאלו ניתנה בארץ ישראל היו בני ארץ ישראל אומרים שלנו היא ואלו ניתנה במקום אחר היו בני אותו מקום אחר אומרים שלנו היא לסיכך ניתנה להן ברמסון של עולם שכל הרוצה ליטול יבא ויטול: * ד"א מה מדבר רק מכל מערנים כך אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמוניע עצמו מכל מערנים וכן הוא אומר (במד' כ"א י"ח) ומדבר מתנה אין התורה

(ס) כתוב בגליון: פ"ל ט"ז, וז"ל טכסיוטינות ופי' עורכי הנזל ועי' ונילחא.
 (ע) כגון חסד נעשה דריב"ז טנחילחא. (ס) וכן מ"י נילחא כל קציל ונילחא. (ז) טנח
 פ"ו ע"ב. (ק) טנח פ"ט ע"ב. (ר) כ"ל טחוא כעו טחחא טנחחא טוף ט"ז דע"ז, אולר
 טנחחין צו דנחיס לגומן. (ט) עי' ונילחא, ועיין ר"ס ע"ז.

מתקיימת אלא במי שמששים עצמו כמדבר (ח): ויחן שם ישראל נגד ההר. ולהלן [הוא אומר] ויסעו בני ישראל ויחגו בני ישראל נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת וכאן הוא אומר ויחן שם הנייה אחת ניתן בלכם כדי שיאהבו זה את זה ויקבלו את התורה: ד"א ויחן שם אמר להם שהות הרבה אחת שוהין שם וכן מצינו באחרונה ששהו שנים עשר חדש חסר עשרה ימים:

ג'. ומשה עלה אל האלהים זה היום השני: *יכול עלה שלא על פי נבורה ת"ל (כ"ד א') ואל משה אמר עלה אל ה' ואמר (שם י"ב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה מלמד שלא עלה אלא על פי נבורה: **ד"א ומשה עלה אל האלהים עולה בענן ויורד בענן ברית אבות וזכות בנים עולה עמו ויורדת עמו (א): **ומניין אף אחר קריאה ת"ל ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר: ומניין אף במשה משה נאמר כאן קריאה ונאמר קריאה בסנה (ג' ד') מה להלן במשה משה אף כאן במשה משה: מה להלן משה אומר הנני אף כאן משה אומר הנני (ב): כה תאמר לבית יעקב **אלו הסנהדרין: וכן הוא אומר (ישעי ב' ה') בית יעקב לבו ונלכה באור ה' (ג): וחגיד לבית ישראל. אלו שאר העם: ד"א כה תאמר לבית יעקב אלו נשים אמור להן ראשי דברים שיכולין לשמוע: וחגיד לבני ישראל אלו אנשים אמור להם דקרוקי דברים שיכולין לשמוע ולמה הקדים צוואת נשים לצוואת אנשים אלא אמר הקב"ה כשבראתי את עולמי צויתי את אדם הראשון ולא צויתי את חוה אשתו ובאת והטעתו ועבר על צווי כדאי הוא שיקדמו הנשים בצויה שהאנשים נמשכין אחריהן לכך נאמר כה תאמר לבית יעקב אלו נשים וחגיד לבני ישראל אלו אנשים (ד): כה. כלשון הקדש. כה בענין הוה, כה בסדר הוה, כה בפסיקות הללו, כה בפרשיות הללו, כה לא לפחות ולא להוסיף: כה תאמר לבית יעקב *הכל בזכות יעקב: וחגיד לישראל הכל בזכות ישראל: ד"א כה תאמר לבית יעקב. יעקב נקרא שמו מתחלה: עכשו זכה ליטול שם הגדול ישראל כי שרית עם אלהים (ברא' ל"ב כ"ט):

ד'. אתם ראיתם ולא מפי עדים ולא מפי כתב ולא מפי מסורת אני אומר לכם: אשר עשיתי למצרים אעפ"י שמצרים עובדי ע"ז ומגלי עריות ושופכי דמים לא נפרעתי מהם אלא מפניכם ובשבילכם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. ר' אליעזר אומר זה יום הר סיני: ואביא אתכם אלי. זה בית העולמים: *ד"א על כנפי נשרים משמעין את האוון מה שיכולה לשמוע (ה): רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר (דברים ל"ב י"א) כנשר יעיר קנו דרך נשר להיות מעוסף על בניו בכנפיו כדי שלא יהיו מתבעתין כך כשגלה המקום ליתן תורה לישראל לא גלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שני (שם ל"ג ב') ה' מסיני בא וזרח משיעיר למו הוסיע מהר פארן איזו היא רוח רביעית (חבק' ג' ג') אלוה מתימן יבוא (ו): ד"א על כנפי נשרים דרך ענף להיות מניח בניו בין ברכיו מפני שמתירא מפני מי שחוק ממנו אבל נשר שאין מתירא מפני מי שחוק ממנו מניחן על כתפיו ויניחן בין רגליו מתירא הוא מאבני קלע ופן החצים שבני אדם מורקין בו לפיכך עשה עצמו מחיצה בין בניו לבני אדם: כך עושה המקום מלאכי השרת מחיצה בין ישראל למצרים שנא' (י"ד י"ט) ויסע מלאך האלהים: **מה נשר זה מפרש בכנפיו ומחורין לפי שעה כך היו ישראל הולכין שנים עשר מיל וחורין שנים עשר מיל על כל

(ח) עירובין כ"ד ע"א. ס"ב: ד"כ ק"ז ע"ב. (ט) טמות רנ"ט ס"ח. (ז) כ"ט ע"ב. (י) טמות רנ"ט. (יא) ע"י מדרש תהלים פ"א מלמד זכר נסח חזק' צ"ח ע"א. וכתיבתא דריש' בן רישב"ג מדרש י"ד. (יב) סמ"י דנ"ח ס' ע"ד.

דִּבֶּר וְדִבֶּר (ו) וְכך הוּא אֹמֵר (יח' מ"ז י"ג) וְתִימָי בְּמֵאֵד מְאֵד וְחֻצְלָחִי לְמַלְכוּכָה: מֵה נִשְׁרֵה זֶה עֹלָה מִמֶּטֶה לְמַעְלָה בְּשַׁעֲהָ קֶצֶרֶה כִּךְ יִשְׂרָאֵל עֹלִין מִמֶּטֶה לְמַעְלָה בְּשַׁעֲהָ קֶצֶרֶה: וְמֵה עֲלִייתָן עֵלֹי שְׁלֹא כְּדֶרֶךְ אֶרֶץ אֶף יִירֶדְתָּן יִרְדוּ שְׁלֹא כְּדֶרֶךְ אֶרֶץ (ח): וְכֵן הוּא אֹמֵר (הוֹשֵׁעַ ז' י"ב) כֹּאֲשֶׁר יִלְכוּ אֲסֻרוֹשׁ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי כַּעֲפֹן הַשָּׁמַיִם אֹרִידִם אִיסְרָם כִּשְׁמַע לְעִדְתָם:

ה'. וְעֵתָה אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַעוּ בְּקוֹלִי *כֹּל אֱלֹהִים לְמַסְרַע וְהֵלֵא דְבָרִים קֶל וְחוֹמֵר וְמֵה אִם בְּשַׁעֲהָ שְׁלֹא קִיבְלוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא עָשׂוּ אֶת הַמִּצְוֹת עֲשִׂיתִי לָהֶם כֹּל הַנְּסִים הַלְלוּ לְכִשְׁיִקְבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה וְיַעֲשׂוּ כֹל הַמִּצְוֹת עַל אַחַת כְּמֵה וְכִמֵּה: דִּיא אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַעוּ בְּקוֹלִי מִלְמַד שְׁכַל תַּחֲלוֹת קְשׁוֹת: תַּחֲלוֹל אֶרֶם לְשְׁמוֹעַ הַכֹּל נֹחַ לוֹ: שְׁמַע אֶרֶם קְמַעַה מִשְׁמִיעִין אוֹתוֹ הֶרְבֵּה: שְׁמַע אֶרֶם דְּבָרֵי תּוֹרָה מִשְׁמִיעִין אוֹתוֹ דְּבָרֵי סוֹפְרִים: וְשִׁמְרַחֵם אֶת בְּרִיתִי ר' אֲלִיעֶזֶר אֹמֵר וּזוֹ בְּרִית מִלְּהָ: ר' עֲקִיבָה אֹמֵר וּזוֹ בְּרִית שְׁבַת: וְחִבְיָא זוֹ בְּרִית עֵיז: וְהֵייתֶם לִי. מִיּוֹחֲדִים לִי: עֲסִיקִין בְּתוֹרָתִי עֲסִיקִין בְּמִצְוֹתַי *וְכֵן הוּא אֹמֵר (וִיק' כ' כ"ו) וְאֲבִדִיל אַתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי בִּזְמַן שְׂאֲתֶם בְּדִילִין מִן הָעַמִּים אַתֶּם לִי וְאִם לֹא הָרִי אַתֶּם לְנִבְכֻדְנֶצַּר וְחִבְרִיו (ט): סְגוּלָה מִכֹּל הָעַמִּים. מֵה סְגוּלַתּוֹ שֶׁל אֶרֶם מְרַצָּה (י) עֲלִיו כִּךְ יִשְׂרָאֵל מְרַצִּין עֲלֵי מֵה סְגוּלַתּוֹ שֶׁל אֶרֶם חִבְיָבָה עֲלִיו כִּךְ יִשְׂרָאֵל חִבְיָבִין עֲלֵי: *מִשְׁוֹלִין אוֹתוֹ מִשְׁל לְהִיד לְאַחַד שְׁנַמְלוּ לוֹ שְׂרוֹת הֶרְבֵּה בִירוֹשָׁה וְעַמֵּד וְקִנָּה אַחַת מִשְׁלוֹ וְאוֹתָהּ הִיָּה מִחֲבָב יֵתֵר מְכוּלֵן לְמֵה שְׁקִינִיָּה מִשְׁלוֹ כִּךְ אַעֲפִי שְׁכַל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ לְמֵי שְׂאֲמֵר וְהִיָּה הָעוֹלָם אִינוֹ מִחֲבָב אֱלֹא יִשְׂרָאֵל וְלִמֵּה שְׁלִקְחָם מִמִּצְרַיִם וְסֻרָאָם מִבֵּית עֲבָדִים לְכִךְ נֹאמֵר וְהֵייתֶם לִי סְגוּלָה מִכֹּל הָעַמִּים: ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קִרְחָה אֹמֵר סְגוּלָה שְׁלֹא לְהַסְפִּיקֶךָ אוֹזֵן (כ): וְכִשֶּׁם שֶׁהֵאֲשֵׁה מִסַּחֲגַלַת מֵאֲחַר בַּעֲלָה וְכֵן מִסַּחֲגַל מֵאֲחֵרֵי אֲבִיו כִּךְ יִשְׂרָאֵל יִסְחַגְלוּ מֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם תִּיל כִּי לִי כֹל הָאֶרֶץ (ל):

ו'. וְאַתֶּם תִּדְוִיו לִי מִיּוֹחֲדִין לִי עֲסִיקִין בְּתוֹרָתִי וְעֲסִיקִין בְּמִצְוֹתַי: מִמְלַכְתָּה רַבִּי אֲלִיעֶזֶר כִּנּוּ שֶׁל ר' יוֹסִי הַגִּלְיָלִי אֹמֵר לְעֵתִיד לְבֹנָא אִין לִךְ כֹּל אַחַד וְאַחַד שְׂאִין הוֹוִין לוֹ בְּנִים כִּיּוֹצֵאֵי מִצְרַיִם שְׁנֵי (חֲה' מ' י"ז) תַּחַח אֲבַתִּיךָ יִהְיוּ בְּנִיךָ יִכּוֹל יִהְיוּ בְּנֵי אֶרֶם עֲנִיִּים תִּיל (שֶׁם) תִּשְׁתַּיְמוּ לְשִׁרִים כֹּכַל הָאֶרֶץ יִכּוֹל שְׁרִים בַּעֲלֵי פֶרַקְמַטָּאוֹת תִּיל מִמְלַכְתָּה יִכּוֹל מְלַכִּים בַּעֲלֵי מַלְחָמָה תִּיל כְּהִנִּים (אִין) [אִין] כְּהִנִּים (אֵלֵא) [יְכוֹל] בְּמַלְגִּין כַּעֲנִין שְׁנֵי (שִׁיב ח' י"ח) וְכֵן דוֹר כְּהִנִּים הִיָּה תִיל וְגוֹי קְרוֹשׁ: מִכֵּאֵן אֲמִירוֹרָאִין הִיָּה יִשְׂרָאֵל לְאֲכוּל בְּקֻרְשִׁים עַד שְׁלֹא עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל וּמִשְׁעֵשׂוּ אֶת הָעֵגֶל נִשְׁלוּ מֵהָן וְנִיתְנָה לְכְּהִנִּים: וְגוֹי. מִלְמַד שְׁהֶם כְּנֶפֶץ אַחַד וְנִשְׁפָּשׁ אַחַת וְכֵן הוּא אֹמֵר (דְּהִיא י"ז כ"א) וְמֵי כַּעֲמֵךְ יִשְׂרָאֵל גְּוֵי אַחַד בְּאֶרֶץ חֲמָא אַחַד מֵהָן כּוֹלֵן נַעֲנִשִׁין שְׁנֵי (ע' יְהוֹשֻׁעַ כ"ב כ') הֵלֵא עֵקֵן בֶּן זֶרַח מַעַל בְּחֶרֶם וְעַל כֹּל יִשְׂרָאֵל הִיָּה קֶצֶף וְהוּא אִישׁ אַחַד לֹא גֹעַ בַּעֲוֹנוֹ לָקַח אַחַד מֵהָן כּוֹלֵן מְרַנִּישִׁין וְכֵן הוּא אֹמֵר (יִרְמ' ג' י"ז) שְׁהָ סוּרָה יִשְׂרָאֵל מֵה רַחֵל וּזוֹ לָקַח אַחַד מֵהָן מֵאִיבְרִיָּה כּוֹלֵן מְרַנִּישִׁין כִּךְ יִשְׂרָאֵל לָקַח אַחַד מֵהָן כּוֹלֵן מְרַנִּישִׁין אֲבָל גּוֹיִם כּוֹלֵן שְׂמַחִים זֶה עַל זֶה (ט): קְרוֹשׁ. מֵה תִּיל מִכֹּל שְׁנֵי (דְּב' י"ד ב') כִּי עִם קְרוֹשׁ אַתָּה לְה' אֱלֹהֶיךָ הֵא כִּיֶּצֵר וּזוֹ קְרוֹשֶׁת מִצְוֹת שְׁכַל זְמַן שֶׁהִקְבִּיָּה מוֹסִיף לְיִשְׂרָאֵל מִצְוָה הוּא מוֹסִיף לָהֶם קְרוֹשָׁה (ג): אֱלֹהֵי. *בְּלִשׁוֹן הַקְּדוֹשׁ, אֱלֹהֵי כַּעֲנִין הוּוֹה, אֱלֹהֵי כִסְרֵר הוּוֹה, אֱלֹהֵי כִסְרִיקוֹת הַלְלוּ, אֱלֹהֵי כִפְרִישׁוֹת הַלְלוּ, אֱלֹהֵי לֹא לְסַחֲוֹת וְלֹא לְהוֹסִיף: אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֵּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. *מֵה הֵן הַדְּבָרִים

(ז) ע"י לְקַמֵּן סִסְקוֹ וְיַעֲמֵדוּ מִכְּחוּק. (ח) ע"י מְגִילָה ט"ז ע"א. (ט) תִּיכֵן קְדָמִים. וְעִי מִכֵּי מִסְמַטִּים רִים כ'. (י) לִיל מְנוּחָה. מְרוֹגִין. (כ) לִיל סְגוּלָה סְלוֹ לְהַסְפִּיקֶךָ לִזְנוּ וְעִי מְכִילַחַת. (ג) ע"י מְכִילַחַת. (ד) וְיִיכֵן סִידֵן בְּסִסֵן תְּנִי חֻזְקִין. (ה) ע"י לְקַמֵּן כִּיבֵן לִי.

אלו שלשה כתרין שנכתרו בהן כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות: תורה דכתיב
 ושמרתם את בריתי: כהונה ומלכות דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: ר' נחן אומר
 וכתר שם טוב על גביהם (ס):

ז. ויבא משה מלמד שלא הלך לביתו ולא פנה לעסיקים אחרים: ויקרא לוקני
 העם. מלמד שנהג משה כבוד בוקנים מלמד שהוקנים קודמין לכל ישראל מלמד שנשחמש
 משה בוקנים שברורו: וישם לפניהם. מסדירן לפניהן: וישם לפניהם מאיר עיניהם בהם:
 דיא וישם לפניהם אמור על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: את כל הדברים האלה
 אשר צוהו ה'. אף לגשים:

ח. ויענו כל העם יחדו לא בחנופה ענו ולא נטלו עצה זה מזה: ויאמרו כל
 אשר דבר ה' נעשה. מקבלין אנו עלינו: וישב משה את דברי העם אל ה'. *זה יום
 השלישי: דיא וישב משה את דברי העם אל ה' בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שאעים
 ששמע שולחו של אדם את השליחות צריך הוא שיחזור את שליחותו:

ט. ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בערב הענן אין ענן אלא
 ערפל קשה שענן שניתנה בו תורה דומה לענן שעל גבי הר סיני: וענן שעל גבי הר
 סיני היה ערפל קשה שני (פ' ט"ז) וענן כבוד על ההר: *ר' יוסי הגלילי אומר משה
 נחקדש בענן שבעה שני (כ"ד ט"ז) ויכסהו ענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי
 מתוך הענן זה היה אחר דברות והוא תחלת ארבעים יום: ר' עקיבה אומר ויכסהו הענן
 ששת ימים למשה לפהרו ויקרא אל משה ביום השביעי זה היה אחר דברות והוא תחלת
 ארבעים יום (ע): כעבור ישמע העם בדברי עמך. ר' יהודה אומר אמר לו הקב"ה למשה
 הריני אומר לך דבר ואתה משיבני והריני חוזר ומודה לדברך: רבי אומר לא משני כבודו
 של משה הורה המקום לדבריו אלא כך אמר לו מצוות שנתתי לך במרה הריני חוזר
 ושונה אותן אני לך כאן: אינו אומר אשר צוה ה' אלא אשר צוהו ה' (פ' ו'): מלמד
 ששומעין מפיך כששומעין מפי הקודש ולא מפיך אלא מפי זקנים העתירים לבא אחרך
 ומפי הגביאים לכך נאמר וגם כך יאמינו לעולם: ויגר משה. וכי [מה] אמר לו הקב"ה
 למשה שיאמר להן לישראל ומה אמרו ישראל למשה שיאמר לפני המקום הרי הוא
 אומר (פ' י"ב) והגבלת את העם סביב לאמר וגו' דברי ר' יוסי בירי יהודה: רבי אומר
 *לפי שאמר להן מתן שבר אם שמעו: ומניין שאם לא ישמעו שאמר להם כל עונשין
 תיל (כ"ד ג') ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. ויען כל העם
 קול אחד מלמד שאחד קולו של גדול ואחד קולו של קטן שווים לפני המקום:

י. ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום זה יום רביעי: *ומחר
 וכבסו שמלותם. [שיטבלו יכול] שיטבלו ביום החמישי והלא אם יטבלו ביום החמישי הרי
 הן עריבי שמש לשישי מה תיל וקדשתם היום שיטבלו ביום הרביעי (ס): ומה היו עושין
 בחמישי היה משה כותב את הדברים כאדם שכותבן בסמפונות (צ): בששי מהוא אומר
 (ע' כ"ד ד') וישכם משה בבקר ויבין מוכח תחת ההר ושתים עשרה מצבה לשנים עשר
 שבטי ישראל: למי היו מצבות האלו ר' יהודה אומר לשנים עשר שבטי ישראל וחכמים

(ס) מצות די ייג, ספרי קרח פי' קייט. (ע) עי' יונא ד' ע"ח. (פ) יצנות ויז
 ע"ב ועי' מכילתא לפ' היו ככוניס וטנת פיו ע"ב. (ג) כחזו בגליון פירות ספרי זכרונות ויז
 דטו"ל ל"י *στυμφωρον*, סעעעעלנז גל"ח.

אומרים לכל ישראל: *וכן הוא אומר (שם ה') וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות על ידי כל ישראל הקריבם: מיכאן אמרו בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית במילה וטבילה וקרבתן (ק) ואחר כך ניתנה להם תורה: מילה דכתיב (ייב מ"ח) וכל ערל לא יאכל בו מל אותן משה רבינו במצרים כדי שיאכלו את הססח וכן הוא אומר (יח' מ"ז ו') ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיוך ואמר לך בדמיוך [חיי] ואומר לך בדמיוך חיי שני דמים הללו זה דם מילה ודם הססח: וקרבתן דכתיב (כ"ד ה') וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת על ידי כל ישראל: וטבילה דכתיב וכנסו שמלוחם אין לי שהן טעונין אלא כבוס בגדים מניין שהן טעונין טבילה דין הוא אם בשעה שאין טעונין כבוס בגדים טעונין טבילה בשעה שטעונין כבוס בגדים דין הוא שיטענו טבילה (ר):

י"א. והיו נכונים ליום השלישי *מלמד שקבעו להם בית ועד: כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם. מלמד שלא היו בהן סומין: ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיבוס אומר מניין אתה אומר שאם היו יוצאי מצרים חסרין אפילו אחד לא היתה תורה ניתנת להן ת"ל כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם: *מיכאן שלא עמד דור ולא עתיד דור לעמוד הראויין לקבל את התורה כאלו: ועליהם הוא אומר (משלי ב' ז') יצפן לישירים תושיה מגן להולכי תום:

י"ב. והגבלת את העם סביב לאמר *מלמד שקבעו להן תחומין: לפי שהוא אומר (ל"ד ג') גם העאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא אין לי אלא למורחו לצפוני ולדרומו ולמערבו מניין ת"ל סביב מכל מקום: השמרו לכם עלות בהר. זו אוהרה יכול לא יעלה אבל היא מותר ליגע ת"ל ונגע בקצהו יכול יעלה בלוגתקא ת"ל עלות בהר מכל מקום: כל הנוגע בהר מות יומת. עונש:

י"ג. לא תגע בו יד אין בית העולמים בשום מגע: לא תגע בו יד *ולא שנגע בו ברבר אחר: כי סקול יסקל. אין לי אלא נסקל מניין אפלו נדחה ת"ל או ירה יירה: מניין שאם נסקל הרי הוא נדחה ת"ל סקול יסקל או ירה יירה כל חייבי סקילות נדחין: מניין שאם מת ברחייה אחת יצא ת"ל או ירה יירה: בהמה. אין לי אלא בהמה חיה מניין ת"ל אם בהמה הוא הרין לכל בהמה חיה ועוף בין טמאים בין טהורים: איש. אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל אם איש: לא יחיה. הרי זה עונש: במשוך היובל המה יעלו בהר. כשיפסוק (ש) השופר וכן הוא אומר (יהושע ו' ה') והיה במשך בקרן היבל כשמעכם את קול השופר ובערבאי קרן לדכרא יובלא (ת): ר' יוסי אומר לא מקומו של אדם מכברו אלא אדם מכבר את מקומו שכל זמן שהשכינה על גבי הר סיני העולה לראשו חייב מיתה נסתלקה שכינה טמאים ובעלי מומין מותרין לעלות לשם: וכל זמן

(ק) כריחות ט' ע"א. ועיי רמזים ר"פ י"ג נתי אפיקורי צ"א. (ר) יצמות נתי ע"ב. וכי ע"ז צעל מה"ג: לפי צבעמאות חמורות הוא חומר וכנס נגדיו ורמז צערו צמים וסחר לומר שהוא מנוח צנדים וסחר טעונין כבוס: וטבילת גופו היא על כל טומאה צין טומאה חמורה צין טומאה קלה: וכבוס נגדים אינו נוהג אלא צטומאה חמורה וכן הוא חומר צטומאות הקלות הטונע צנלחה וטמא עד ערכ והטונע צני חנדה יטמא עד סערכ הוא עונא וחינו מנוח צנדים לפיכך הוא טעון טבילה ואין נגדיו טעונין כבוס: הוי כבוס צנדים חמור הוא: אם הלריך הכחוב כחן לכבוס צנדים שהוא חמור קל וחומר לטבילת גופו שהיא נהגת ככל טומאה צין חמורה צין קלה. (ט) ע' רמזי צילה ה' ע"ב צנס המכילתא. (ת) ר"ס כ"ו ע"א.

שאהל מועד נטוי הנכנס לתוכו חייב מיתה נסתלק אהל מועד טמאין ובעלי מומין מותרין ליכנס:

י"ד. וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא הלך לתוך ביתו ופנה לעסיקין אחרים: מניין שנשהיה מחזיר את השליחות לא היה מחזירה אלא בבקר תיל (ל"ד ד') ויסל שני לוחות אבנים כראשונים וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני זה הכלל לכל שנצטווה מה תיל (שם) כאשר צוה ה' אותו אלא זה בנין אב שנשהיה משה מחזיר את השליחות לא היה מחזירה אלא בבקר: ויקדש את העם. * הפרישם מן האשה לפי שהתורה נקראת קדושה: שני (משלי ט' י') ודעת קדושים בינה לפיכך צריך האדם להתקדש לה כרי שתדבק בו: והלא דברים קל וחומר מה אם לחם ומים שאי אפשר לגוף לחיות שלא בהן נתקדש מהן משה רבינו ארבעים יום עד שניתנה לו תורה על אחת כמה וכמה שצריך לאדם ליטהר לה מכל טומאת הגוף וכן הוא אומר (תהי' י"ט י') יראת ה' טהורה אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מהטומאות לכך נמשלה התורה בשמן לומר לך מה השמן הזה כל המשקין אדם יכול להכנס בהן דולוס (א) חוץ מן השמן (ב) כך דברי תורה אין אדם יכול להכנס בהן דולוס: ומניין שנמשלו דברי תורה בשמן שני (תהי' מ"ה ח') על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברריך: דיא אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מלהשתמש בה שלא יאמר הואיל ואני חכם חייבין בני אדם לשמשיני חייבין בני אדם לפרנסני: הלל היה אומר ורישתמש כתנא חלף: הא כל הנאות מרביר תורה נטל חלקו מן העולם: ומה בלשאצר שנשתמש בכלי בית המקדש נעקר מן העולם המשתמש בכלי שבו נברא העולם על אחת כמה וכמה (ג): דיא אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מן הגיאות: ר' יוסי בירי יהודה אומר מפני מה תלמידי חכמים מתים כשהן קטנים לא מפני שגואפין ולא מפני שגוולין אלא מתוך שהן גסין בעצמן: דיא יראת ה' טהורה אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מאהבת כסף וזהב שכן הנביא אומר (מ"א י"ג ח') אם תתן לי את חצי ביתך לא אכזב עמך: וכן אלישע אומר (מ"ב ה' ט"ז) חי ה' אשר עמרת לי לפניו אם אקח: וכן דניאל אומר (דני' ה' י"ז) מתנתך לך להוין ונבוכיטך לאחזן הב: אמר ר' יוסי בנו של ר' חלפתא (ד) סעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד ונתן לי שלום אמר לי מאין באתה אמרתי לו מבני עיר גדולה של חכמים ושל סופרים באתי אמר לי רצונך שתשב אצלי ואחן לך פרנסה וכסף וזהב אמרתי לו אפילו אתה נותן לי כל ממון שבעולם איני יושב: אמר לי ולא קבלת עליך אמרתי לו והלא כל הרוחות והנשמות שאתה רואה בעולם כולן תוורין לעפר ואין עומד לאדם בשעת מיתתו אלא דברי תורה בלבד: ואף ירושלים לא חרבה אלא מפני ששעה של תורה שני (מ"ב א' ה') בפשע יעקב כל זאת אמר לי ברוך המקום שנחן לכם דברי תורה שהתו עסוקין בה ובטוחים ועוובים כל הבלי עולם אמרתי לו יהי רצון שלא תעלה קנאתינו על לב אחרים ולא קנאת אחרים על לבינו ונפטרתי ממנו: דיא אימתי היא טהורה כשאדם מטהר עצמו מן העבירות: הא לפי שדברי תורה צריכין טהרה וקדושה לכך נאמר ויקדש את העם: ויכנסו שמלותם. אין לי אלא כבוס בגדים מניין שהן טעונין טבילה דין הוא ומה אם בשעה שאין טעונין כבוס בגדים טעונין טבילה: כאן שנמענו כבוס בגדים דין הוא שימענו טבילה:

(ה) ל"י δόλος כניס. (ג) מוספתא זיק ט"ז. (ג) נדרים ט"ז ע"א. (ד) ע' פ' קיין ח"כ.

ט"ז. ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים יוכל משה אמר דבר זה מפי עצמו ת"ל (פ' י"א) והיו נכונים ליום השלישי וכאן היו נכונים לשלשת ימים נכונים נכונים לגורה שוה ומה והיו נכונים האמור להלן קודש שיאמר למשה אף היו נכונים האמור כאן קודש שיאמר למשה: רבי אומר מקומו מוכרע: וקדשתם היום שימבלו ביום הרביעי(ה) * ר' אלעזר בן עזריה אומר מניין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שני' היו נכונים לשלשת ימים אל חגשו אל אשה: ר' ישמעל אומר פעמים שהן ארבע עונות פעמים שהן חמש פעמים שהן שש: רבי עקיבה אומר לעולם חמש(ו):

ט"ז. ויהי ביום השלישי בהיות הבקר * כומן שנאמר לו מלמד שהומן והמעשה מסייעין את השעה שחיים ניתנין בה לכל באי העולם: יכול ניתנה בלילה ת"ל ביום ביום ולא בלילה: יכול ניתנה בשתיקה ת"ל ויהי קולות וברקים קולות וקולי קולות: ברקים וברקי ברקים קולות משונין זה מזה וברקים משונין זה מזה וכן הוא אומר (תה' כ"ט ג') קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים קול ה' בכוח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים קול ה' חוצב להכות אש קול ה' יחיל מרכב קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות וכהיכלו כלו אומר כבוד מגיד הכתוב שכיום מתן תורה היו עננים וברקים וירידת גשמים וכן הוא אומר (שופ' ה' ד') ה' בצאתך משעיר בצעריך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים: ואומר (תה' ע"ז מ"ט) קול רעמך בגלגל האירו ברקים חבל וכמו קול שופר נשמע באויר שני' וקול שופר חזק מאד עד שרעש כל העולם כולו ונתקבצו כל אומות העולם אצל בלעם בן בעור אמרו לו דומה שהמקום מאבד את עולמו במים כענין שני' (תה' כ"ט י') ה' למכול ישב אמר להן שופים שבעולם כבר נשבע שאינו מביא מכול לעולם כענין שני' (ישעי' נ"ד ט') כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אמרו לו ודאי מכול של מים אינו מביא אבל הוא מביא מכול של אש אמר להם אינו מביא לא מכול של מים ולא מכול של אש אמרו לו והקול הזה למה אמר להם תורה הוא נותן לעמו שני' (תה' כ"ט י"א) ה' עון לעמו יתן ואין עון אלא תורה שני' (איוב י"ב ט"ז) עמו עון ותושיהו אמרו לו אם כן ה' יברך את עמו בשלום(ז): ויחרד כל העם אשר במחנה. נודעו * והלא דברים קל וחומר ומה ישראל שעתידין ומעותדין לפני הר סיני נודעו אומות העולם על אחת כמה וכמה: וכן הוא אומר (תה' ע"ז ט') משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה:

י"ז. ויוצא משה את העם לקראת האלהים [אמר] ר' יוסי (בן) יודן היה אומר (דבי ל"ג ב') ה' מסיני בא על סיני נגלה ואני אומר מסיני בא לקבל בניו בשמחה מושלו משל להיד לחתן שיצא לקראת כלה מכבודו של יוצא אתה למד מה כבודו של נכנס לכך נאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. נאספו ועליהם מפורש בקבלה (שה"ש ב' י"ד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה: ר' אלעזר אומר אין דבר זה אמור אלא על הים: הראיני את מראיך (שם) כענין שני' (י"ד י"ג) התיצבו וראו את ישועת ה': השמיעיני את קולך (שה"ש שם) כענין שני' (י"ד י') ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה': כי קולך ערב (שה"ש שם) ותעל שועתם אל האלהים (ב' כ"ג): ומראיך נאוה (שה"ש שם) ויאמן העם (ד' ל"א): רבי עקיבה אומר אין דבר זה אמור אלא לפני הר סיני הראיני את מראיך כענין שני' (כ"ד ד') וישכם משה בבקר ויבן מובה תחת ההר: השמיעיני את קולך כענין שני' (ע' פסוק ח') ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר

(ח) ע"י מכלתח ולעיל ס' י'. (ו) טנת סיו ע"ח. (ז) ע"י לעיל ר"ט פ' יתרו.

ה' נעשה ונשמע: כי קולך ערב היטיבו כל אשר דברו (דב' ה' כ"ה): ומראך נאזה באהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' (ויק' ט' ה'): "אחרים אומרים אין דבר זה אמור אלא לדורות הבאים: יונתי בחגיו הסלע כענין שני (ישעי' ט' כ"ב) על חוג הארץ: בסתר המדרגה אלו ישראל שיושבין בצד צרחה של מלכות עד שיגיע זמנו: הראיני את מראיך זה מעשה: השמיעיני את קולך זה תלמוד: כי קולך ערב ומראיך נאזה להודיעך כמה מעלות בין תלמוד למעשה: וכבר נמנו בעליית בית ערים מי גדול תלמוד או מעשה אמר ר' מרסון גדול תלמוד אמר ר' עקיבה גדול מעשה ענו כלם ואמרו גדול תלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד (ח): דיא ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכסה עליהם הקביה את ההר כנגיית ואמר אם מקבלין אתם עליכם את התורה [מוטב] ואם לאו כאן תהא קבורתכם באותה שעה געו כולן בכבייה ושפנו לכם כמים בתשובה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (כ"ד ז') אמר הקביה ערבים אני צריך הרי שמים וארץ יערבנו אמר להן עסיקין הן אמרו בנינו יערבנו אמר הרי ערבים טובים וכן הוא אומר (תה' ח' ג') מפי עוללים ויונקים יסרת עון ואומר (הוש' ד' ו') ותשכח [תורה] (ה') אלהיך אשכח בניך גם אני (ט):

י"ח. והר סיני עשן יכול מקום קודש ת"ל כולו לא מקום הקודש: מפני מה מפני אשר ירד עליו ה' באש * מגיד הכתוב שהאש ליחכה את הרקיע וירדה לה על הר סיני ונעשה כלבת אש לרמוז בו וכן הוא אומר (ישעי' ס"ד א') כקדוה אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך: באש. מגיד שנמשלו דברי תורה באש מה אש חיים לעולם כך דברי תורה חיים לעולם: מה אש קרב לה אדם נכוה חק ממנה צנן כך דברי תורה קרב ממנה אדם נכוה חק ממנה צנן היינו דתנן והוי מחחמם כנגד אורן של חכמים והוי והיר מנחלתן שמא תכוה: * מה אש קטן מדליק את הגדול וגדול מדליק את הקטן כך דברי תורה קטן למד מן הגדול וגדול למד מן הקטן (י): כל המפרסר (כ) באש בעולם הזה וזכה ומפרסר לעולם הבא: וכי מה יש לנו יש הולך צדקות ורובר מישרים: דיא כל המקבל עליו דברי תורה שנמשלו באש פורקין ממנו עול מלכות שנמשלו באש וכל הפורק ממנו עול תורה שנמשלו באש נוחנין לו עול מלכות שנמשלו באש וכן הוא אומר (יחז' ט"ו ו') ונתתי [את] פני בהם מהאש יצאו והאש האכלם: מה אש בני אדם העמלים בה ניכרין בין הבריות כך תלמידי חכמים ניכרין בדבורן ובהלכותן ובעמיתותן בשוק (ל): ויעל עשנו כעשן הכבשן. * מה כבשן זה בודק את החביות מהן יוצאות לייך ומהן יוצאות לשמן ומהן יוצאות חרוזות (מ) כך דברי תורה בודקין את בני אדם וכן הוא אומר (תה' י"ח ל"א) אמרת ה' צירוסה הא לא ניתנו מצוות אלא לצרופה בהן דעת הבריות (נ): כעשן הכבשן. יכול כעשן הכבשן וראי ת"ל (דב' ד' י"א) [וההר] בוער באש ומה ת"ל כעשן משמיעין את האוון מה שיכולה לשמוע: כיוצא בו אתה אומר (יחז' ט"ג ב') והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים כקול מים רבים אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את האוון מה שיכולה לשמוע (ס): כיוצא בו אתה אומר (תה' כ"ד ח') עוון וגבור ה' גבור מלחמה אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את

(ח) ע"י כל הניל נמדדט סה"ט פ"ג ד"ה יונתי בחגיו הסלע. (ט) מד' סה"ט פ' מסכני אמריך ומד' סה"ט פ' מפי עוללים. (י) תענית ז' ע"א. (כ) כתוב בגליון: סירוס מהנלכל בחוק האש וחינו מתיירא ומנו. (ל) ספרי חלח הנדכה פ' מיינינו א"ס ד' (מ) כתוב בגליון: סי' נקוצות. (נ) וייר פ' י"ג. (ס) ע"י לעיל ד' 94 סערה ס'.

האוזן מה שיכולה לשמוע: כיוצא בו אתה אומר (עמ' ג' ח') אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר אפשר לבריותיו כמותו אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע: כיוצא [בן] אתה אומר (דב' ל"ב ב') יערף כמטר לקחי אפשר שהגשמים גדולים מן התורה שהוא מושלה בהן אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע: ויחדר כל ההר מאד. נודעו וכן הוא אומר (תה' ס"ח י"ז) למה תרצדון הרים נבנונים היכן אתם מרצין דינכם הרי אתם כבעלי מומין או גבן או דק: ההר חמד אלהים לשבתו זה סיני: אף ה' ישכן לנצח זה בית העולמים:

י"ט. ויהי קול השופר הולך וזזק מאד בנוהג שבעולם כל זמן שהקול הולך הוא חושש אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כל זמן שהקול הולך הוא מתגבר כל זמן שבני תורה הולכין דעתן מתישבת וכן הוא אומר (אי' י"ב י"ב) בישישים חכמה (ע): משה ידבר והאלהים יענו בקול. ר' אליעזר אומר כבוד גדול חלק לו המקום למשה שלא היה המקום מדבר עד שמשה אומר לו דבר כבר קבלו בניך את דבריך עליהם בשמחה ר' עקיבה אומר [מניין] שבקול ובכוח ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע ישראל תיל משה ידבר והאלהים יענו וראי מה תיל בקול מלמד שבקול ובכוח ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע:

כ'. וירד ה' על הר סיני אל רא"ש ההר יכול ירד וראי תיל (ב' כ"ב) כי מן השמים דברתי עמכם [ומה תיל] וירד ה' על הר סיני אמרו מעתה (נקבעו) [נקבעו] שמי שמים העליונים וניתנה רשות לאש ללהט את המים וכן הוא אומר (ישעי' ס"ד א') כקרוח אש המסים מים תבעה אש ירד לו היציע התחתון ועמד לו על גבי הר סיני ודבר עמהן מן השמים אלו שמים שעל גבי הר סיני: ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה. * כיון שעלה משה לרקיע חברו עליו מלאכי השרת אמרו לפני הקביה רבשל"ע מה ילוד אשה עושה כאן אמר להם ליטול תורה באתי אמרו לפני הקביה רבנו של עולם חספסק בעליונים שני (תה' ח' ב') ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים כדאי ומה לך ולשוכני עפר אמר לו הקביה למשה בן עמרם החור להם תשובה אמר לפניו רבנו של עולם וכי יכול אני להשיב את מלאכייך אמר לו התוק בכסא והחור להם תשובה ההיד (אי' כ"ז ט') מאחו פני כסא פרושו עליו ענגו מלמד שאחו בכסא ופרש עליו מויו ענגו וסיככו כרי שלא ילהמיהו המלאכים באשם וכן הוא אומר (ליג' כ"ב) ושכתי כפי עליך עד עברי: כיון שאחו בכסא אמר להם אתם אומרים חספסק בעליונים: וכי מה אתם צריכין לה אמרו לו ומה כתוב בה אמר להם כתוב בה (כ' ג') לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכי יש מכם עובדי ע"ז: כתוב בה (כ' ו') לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכי יש לפניכם מקום שבעוה: כתוב בה (כ' י"ג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב: וכי יש בכם מכל המרות הללו: כתוב בה (כ' י"ב) כבר את אביך ואת אמך וכי יש לכם אב ואם: כיון ששמעו כך אמרו רבנו של עולם תנה לו כרי שיסתפקו בה התחתונים שאין העליונים צריכין לה הרא הוא דכתיב (תה' ח' י') ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: וכיון שראו מלאכי השרת שנתן לו הקביה את התורה אף הם עמדו ונלו לו מסתורין הרא הוא דכתיב (תה' ס"ח י"ט) עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם: ואף מלאך המות כיון שראה כל המלאכים גלו

לו מסתירין אף הוא נלה לו מסתירין אמר לו בשעת שהמגפה באה הקטר קטרת והיא נעצרת: כיון שהתחילה המגפה מה הוא אומר (במ' י"ז י"א) ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת ואומר ויעמר בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה וכן הוא אומר (דב' ל"ג י') ישימו קטורה באפיך (פ):

כ"א. ויאמר ה' אל משה רד העד בעם וגו' * מי שעלה זרוו שלא יראה ומי שלא עלה זרוו שלא יעלה: סן יהרסו אל ה' לראות. שלא יפגרו את התחומין: ונפל ממנו רב. אין רב אלא אכלוסין מניד שאם נפל אהר מהן לארץ מעלה עליו כאלו אכלוסין לפניו: דיא ונפל ממנו רב ממי שמיעומו מעכב את רובו:

כ"ב. וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו ר' יהושע בן קרחא אומר אלו בכורות: רבי אומר זה נדב ואביהו (צ): בשני מקומות נאמר כהנים ולא נאמר נדב ואביהו (ק): ובשני מקומות נאמר נדב ואביהו ולא נאמר כהנים (ר): סן יפרץ בהם ה'. * שלא יעשה בהם פרצה: ד"א סן יפרץ בהם ה' שלא יפרוץ:

כ"ג. ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלות (את) [אל] הר סיני. זו היא שרי יהודה אומר אמר לו הקב"ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה משיביני והריני חוזר ומורה לדבריך: כי אתה הערות בנו לאמר הגבל את ההר. אמר לו כבר עשו להם תחומין ונודדו:

כ"ד. ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה יכול הכל עלו עמו תיל והעם אל יהרסו לעלות: יכול הכהנים עלו עמו תיל ועלית אתה ואהרן עמך ואין הכהנים עמך: יכול אהרן במחיצה תיל (כ"ד ב') ונגש משה לברו אל האלהים אמור מעתה משה מחיצה לעצמו ואהרן מחיצה לעצמו:

כ"ה. וירד משה אל העם ויאמר אליהם מלמד שלא הלך לתוך ביתו לא סנה לעסיקין אחרים: * אין לי אלא דברות הר סיני שלא הלך לתוך ביתו ולא סנה לעסיקין אחרים מניין אף דברות אהל מועד שלא הלך לתוך ביתו ולא סנה לעסיקין אחרים תיל (ל"ד ל"ד) ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה: * כיון שירד משה לקרא לאהרן השמיע הקב"ה קולו כדי שלא יאמרו ישראל קולו שיהיה ברקיע: יצא קול הראשון והשמיע והארץ רעשו וההרים והגבעות נתמוטטו והימים והנהרות ברחו וכל האילנות כרעו: והמתים שבישראל חיו ועמדו על רגליהם ונתעו ישראל וחזרו לאחוריהם שנים עשר מיל ופרחה נשמתן (ש): אותו הקול שמעו בו אנכי ולא יהיה וכן הוא אומר (תה' ס"ב י"ב) אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי באותה שעה אמרו למשה קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו (דב' ה' כ"ד) ושמע הקב"ה קולן וערב לפניו שלה למיכאל ולגבריאל ואחוז בשתי ידיו של משה שלא ברצונו והגישוהו לערפל שני (כ"י כ"א) ומשה ניגש אל הערפל (גש) [גנש] אין כתיב כאן אלא גנש בעל כרחו והשמיע שאר הדברות לישראל ועליו נאמר (משלי כ"ה י"ז) כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדוניו ישיב:

(פ) ע' כל הכיל טנה סיח עיז פסיקתא דנתי פ"ב. (ג) זנחיס קטיו ע"ז. (ק) טנות י"ט, כ"ז וכ"ד. (ר) טס כ"ה. ח' וט', ועיכ נל זה ולימד על זה טהכהניס הס כ"ד ולכניהו. (ט) ע' טנה סיח עיז ומדכס טהלים סיח פ' חץ רעשה.

[כ]. א'. וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (ח) אמר להן דין אני נוהג ביניכם (א) ובין כל הדברים שאלו לא קבלתם עליכם לא הייתי נפרע מכם אינו דומה מקבל לשאינו מקבל: ר' יהודה הנשיא מושלו משל לה'יד לאחר שנשא אשה אמרין לה התלקחת ליה פסי עמריה (ב) כך אתם ישראל נמשכתם לי נתמשכתם לי נקוי (ג) שחעשו לי רצוני: ד'א וידבר אלהים מלמר שהדברים שנאמרו כאן הן שנאמרו להלן (ד) שניהם לענין אחד מה שאי אפשר לו לפה לומר ואי אפשר לה לאוזן לשמוע: כאן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה ולהלן הוא אומר (תהי סיב י"ב) אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי ואומר (י'רמי' כ"ג כ"ט) הלא כה דברי כאש נאם ה' מה אש זה נחלק לכמה ניצוצות כך דבור אחד יוצא לכמה מקראות (ה): ד'א וידבר אלהים אני נפרע על ידי כך ואני שמשלם שכר על ידי כך (ו) וכן הוא אומר (דב' ה' ד') פנים בפנים דבר ה' עמכם (ו) ד'א וידבר אלהים מלמד שהיה אומר להם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (ח): ד'א וידבר אלהים את כל הדברים יכול באחרונה אמרו לו קיבלנו עלינו תיל אנכי ה' אלהיך אנכי היה בכלל (ט) ויצא מוצא מן הכלל למד על הכלל מה אנכי היה לו דבור בפני עצמו וקבלה בפני עצמו (י) [אף כל הדברות היה להן דבור בפני עצמן וקבלה בפני עצמן]: מה תיל לאמר. מלמד שהיה אומר להן על כל דיבר ודיבר על לאו לאו ועל הין הין (כ):

ב'. אנכי ה' אלהיך אני הוא זה ומי שיש לו רשות יבא וימחה (ל): ר' שמעון אומר לענין השחתת עולם נאמר (ברא' ז' ד') ומחיתי את כל היקום אני הוא זה ומי שיש לו רשות יבא וימחה: כיוצא בו אתה אומר (ע' ישעי' מיה י"ט) לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך אני דובר צדק אני הוא ומי שיש לו רשות יבא וימחה: ד'א אנכי ה' אלהיך אלוה אני (אני) על כל באי העולם יכול אף אתה כיוצא בהן תיל אלהיך: יכול אני עליך בפני עצמך תיל אנכי ה' אלוה אני על כל באי העולם: הא כיצד אלוה אני על כל באי העולם ושמי יחול עליך: כיוצא בו אתה אומר (ע' ירמי' ל"ב, ט"ז וכו') כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל הנה אני אלהי כל בשר אלוה אני על כל באי העולם יכול אף אתה כיוצא בהן תיל אלהי ישראל יכול עליך בפני עצמך תיל אני ה' אלהי כל בשר הא כיצד אלוה אני על כל באי העולם וחל שמי עליך: ד'א אנכי ה' אלהיך מה תיל אלהיך אמר הקב"ה אם [אתם] עושין רצוני הרי אנכי ה' (ט) ונאמר כי (ל"ד ו') ה' ה' אל רחום וחנון ואם לאו אלהיך אני נפרע משנאיכם (ג) שאין תיל אלהיך אלא לשון

(ח) מנאן וחיילך כל המכילתא דרשב"י משונה ממכילתא שלנו ולח חניין עוד סימן * לפני מנאמר שלא נמלא ממכילתא שלנו. (ח) דסם חלטים מורה על מדה דקין. (צ) כחוצ דגליין: כלומר כיון שנישאלה לו נפלי למדו ועשי מלכתא. וע' יומא כ"י ע"ג. (ג) לפי הענין הוא כמו ראוי וכשר הדבר. (ד) נמשנה תורה. (ה) ע"י מכילתא לפי זכור את יום השבת וספרי דברים פ' ל"ג שנועית כ"י ע"ג. (ו) דסם של מדה דקין מורה על שכר ועונם. (ז) מנאמר ע"פ פסיקתא רנתי פ' כ"א: נשעה שהיה מראה להם פורענותן של רשעים סיה מראה להם צפנים זועפות וכו' וכשהיה מראה להם מתן שכרם של דייקים לעתיד לנאם סיה מראה להם צפנים שמתות וכו'. (ח) לישנא דמתני' (אבות ה' ז') נקט ופ"י שהיה אומר הדברות כסדר ולא 'צ' דברות צנח אחת ע' מכילתא. (ט) צכלל כל המנאות יש מנאות חכמי דהיינו מנאות הסם דאם אינו מנאמן מנאות הסם אין כאן שום מנאות. י' דמתחלה לדין לקבל מלכותו וחי"כ שחר המנאות. וכתיב ממכילתא פ' ו' וכסם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי. (כ) ע' מכילתא. (ל) ע' מכילתא: שכשעוד הקב"ה אומר חכמי וגו' ע"י עמד ומיחה כנגדו וכו'. (מ) מדה הרמזים. (נ) לישנא מעליא.

דיין: דיא אנכי ה' אלהיך מלמד שהחזיר הקביה תורתו על כל אומות העולם ולא קבלו ממנו חזר לו אצל ישראל ואמר אנכי ה' אלהיך (ס): אשר הוצאתיך מארץ מצרים אפילו אין לי עליך אלא שהוצאתיך מארץ מצרים כדאי: מכית עבדים. אפילו אין לי עליך אלא שפדיתוך מבית עבדים דיי:

ג'. לא יהיה לך יכול לא יקיים לעצמו אבל יקיים לאחרים ת"ל לא יהיה: מה ת"ל לא יהיה לך מלמד שכל המקיים ע"ז לעצמו עובר משום שמים משום לא יהיה ומשום לך (ע): אלהים. יכול לפי שנקראו אלהים יכול יש בהן צורך לסני ת"ל אחרים (פ): ד"א מה ת"ל אלהים אחרים שלא יעשה אלוה של כסף ושל זהב ויאמר לא שקוין אלא לאלוה (צ) לא גילול אלא לאלוה ת"ל אלהים אחרים אע"פ שאין אתה מחזיק בו לשם אלוה אי אתה רשאי לקיימו: ד"א אחרים אחרונים באחרונה נעשו כן הוא אומר (דב' ל"ב י"ז) חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם (ק) לא הועילו לך ולא הועילו לאבותיך ולא הועילו כלום טימיהן: ד"א אחרים שמאחרין את הטובה מלבוא לעולם: ד"א אחרים שעושיין את עובדיהן אחרין (ר): על פני. לא כדמותי ולא כדמות שמי: ד"א על פני מלמד שמביאין אף לעולם (ש):

(ס) ע"ז מכלתא, ע"ז ז' ע"ז, פסיקתא רנתי ס' כ"א. (ע) ע"ז מכלתא ופסל ר"ט קדשים טהבים הדמיון, ומכלתא טכאן ללא כמאן וליע. (פ) ע"ז מ"ט ר' יוסי במכילתא. (ג) כלומר לשם שמים (*). (ק) מוצא נשם מוכרעני מ"ט טודרוס הלוי ח"ל דף 1 סערה ע"ז. (ר) מכלתא. (ט) מוצא ג"כ מ"ט ח"ל נשם מוכרעני.

(*) ע"ז כתב לי הרב מר"ה ר' אברהם אבא שי"ף נ"ו: לא אדוני! אין הפירוש כן ומלבד שלא שמענו מעולם לעשות לשם שמים אלוה של כסף ושל זהב לא יתכן סוים דברי המכילתא ת"ל אלהים אחרים אע"פ שאין אתה מחזיק בנ לשם אלוה. כלומר לשם שמים ועל כרחך צ"ל דפ"י לשם אלוה דסיפא היינו. "לשם ע"ז" ולא לשם שמים וא"כ לא סיפא רישא ולא רישא סיפא ופשוט בשינוי פ"י המכילתא כן שלא יעשה אדם אלוה של כסף ושל זהב ויאמר לא שקוין [פ"י אין אסור לעשות] אלא לאלוה [לשם ע"ז] לא גילול [פ"י אין אסור ומתועב לעשות] אלא לאלוה [לשם ע"ז] וא"כ הוא שאינו עושה לשם ע"ז הוא דשרי ת"ל אלהים אחרים דאחרים מותר ללמדנו דאע"פ שהעושה בעצמו מחזיק אותן "אחרים" ולא לאלוה קרובים כדרך שמחזיקים אותם עובדיהן אפ"ה אסור וד"ש אע"פ שאין אתה מחזיק בו לשם אלוה אי אתה רשאי לקיימו. עכ"ל הרב הנ"ל.

ואני אומר לתרץ דבריו מ"ש: "כלומר לשם שמים" כונתי היתה עפ"י מ"ש הכוזרי מאמר א' ס"י ע"ז להתנצלות ישראל במעשה העגל שתיו כמה אנשים מהם מבקשים נעבר מורגש יכונן נגדו כשאר האומות מבלי שיבכשו באלוה מוציאם כמצרים, וחמתם היתה בעיור אשר נאסר עליהם ושיחסו ענין אלהי על מה שעלו בידם ורצונם מבלי מצות האלקים, ולא היה העון ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאם ממצרים אך היה מרי לקצת מצותיו כי הוא יתברך הזהיר מן הצורות והם עשו צורה עיישית. לזאת כונתי בכתבי שעושה אלהי של כסף ואלוה של זהב לשם שמים, וכן פירשתי סוף המאמר אע"פ שאין אתה מחזיק בו לשם אלוה כלומר לעבוד הצורה עצמה אלא שאתה עושה לכון נגדה בשעה שעובדין לשם אע"פ אסור וילוף לה מאלוה אחרים. מפני שאחרים דהיינו האומות היו עושיין כן כמ"ש הכוזרי שם עיי"ש; ומפני שהכוזרי יד כל אדם שמשמשת בו סמכתי על המבין ולא הארכתי לפרש. ועפ"י דרך הרב רא"א שי"ף נ"ו היה נ"ל לפרש עפ"י מ"ש במכילתא סוף פ"י ד"א לא תעשו לכם אלהי כסף שלא תאמרו הרי אנו עושיין לנו כדרך שאחרים עושיין במדינת ת"ל לא תעשו לכם עכ"ל (ע) הנ"ל בסה"מ לרמב"ם ל"ת ד). ולפ"ז מאמר דילן דמכרשב"י ילוף זאת מאלוה אחרים דאע"פ שאינו מחזיקו לשם אלוה אלא לנו כדרך שאחרים עושיין אסור. — והבוחר יבחר.

ד'. לא תעשה לך מלמד שכל העושה עיו לעצמו עובר משום שמים משום לא תעשה ומשום לך (ח): פסל. אין לי אלא פסל כשהוא אומר כל תמונה. לרבות חמה ולכנה כוכבים ומולות: אשר בשמים. לרבות שמים עצמה: ממעל. לרבות מלאני השרת: ואשר בארץ. לרבות הרים וגבעות נחשים ועקרבים: מתחת. לרבות את ההתמוות: ואשר במים. לרבות את חיות הים ואת הרולפנין (א): מתחת. לרבות את השלשולין (ב): לארץ. לרבות ארץ עצמה: כשהוא אומר כל תמונה לא ברמות ולא ברמות בבואה שלהן ולא חיות רעות ולא ברמות חיות שלמעלה: אם סופינו לרבות כולן מה חיל פסל אלא אם אתה עושה כן נמצאת פוסל עולם ממני והריני פוסל עולם ממך (ג):

ה'. לא תשתחוו להם משתחווה אתה (להם) [לאדם] יכול אאלו נעבד כהמן חיל לא תשתחוו להם ולא תעבדם לא תשתחווה דרך עבודה (ד): לא תשתחווה להם השתחווה בכלל היחה ולמה יצאת להקיש אליה מה השתחווה מיוחדת מעשה יחירי וחיבין עליה בסני עצמה בין שהוא עוברו בין שאינו עוברו: כך כל עבודה המיוחדת לשם אם עשה לעיו חיבין עליה בין שהוא עוברו בין שאינו עוברו (ה): ומה הן העבודות המיוחדות לשם וביחה וקטור השתחווה ונסוך אם עבד בהן לעיו אע"פ שאין דרך עבודתה בכך חיבין (י): ולא תעבדם. שלא יעבור עיו כדרך עבודתה כגון שוורק אבן למרקלים או יספור עצמו לפעור או יקריב שערו לכמוש (ו) או יעביר בנו למולך וכיוצא בהן וכן הוא אומר (דבי י"ב ל') איכה יעברו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני הא אינו חייב עד שיעבור כדרך עבודתה: נמצאו שלש כרחות בעיו (ח) העובר אותה כדרך עבודתה: והעובר אותה באחת מארבע עבודות המיוחדות לשם אע"פ שאינו כדרך עבודתה: והמקבל עליו באלוה אע"פ שלא עבד (ט): ד"א ולא תעבדם שלא ירחיץ שלא יסוך שלא ינעיל שלא יכבד שלא ירביץ שלא ינשק שלא ינפף לאחד ממיני עיו (י): כי אנכי ה' אלהיך. [מלמד שראו סנים שעתיר לשלם שכר צדיקים לעתיד לבא וכלפי שהגביאים משמיעים אותו בלשונות הרבה כתוב אחר אומר (דני' ז' ט') לבושה כתלג חזיר וכתוב אחד אומר (עי' ישעי' ס"ג ב) מדוע ארום לבושיך וכי יעלה על דעתך שלפי שעה הם רואים לכך נאמר ביחוקאל (אי' א') ואראה מראות אלהים אמר להם הרבה ראיות ראיתי עד שזכיתי לקבל פני השכינה (כ): אל קנא. מלמד שראו סנים עתידות ליפרע מן הרשעים לעתיד לבא: אל קנא אל דיין אל קשה אל אכזרי: ד"א אל קנא וכי יש לפגוע קנאה וכי נפרע על ידי קנאה הא אין נפרע לא על ידי אבן ולא על ידי חץ ולא על ידי חלקוק (ל) כניבול ההולך אחר [עיו] חילפתני בו: שאל אנריסם סבא את רבן גמליאל אין מתקנא לא בגדול ממנו ולא בכיוצא בו אלא בקטן ממנו (מ) וכן הוא אומר (ירמי' י"ז י"ג) כי שמים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים אלו עזבו אותי מקור מים חיים עלובין היו על אחת כמה וכמה לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים: פקר. אין סוקד אלא מוכיר וכן הוא אומר (ברא' כ"א א) וה' ספק את

(ח) ע' ספרא ריש קדשים פ' אלהי מסכה לא העשו לכם. (ט) כי צנליון: פי' לזרע אדם צים, ועי' צכרות ח' ע"א ורס"י ע"ס. (ז) כ' צנליון: פי' חולעיס סנקקע היס, ועי' ר"ה כ"ד ע"ג. (ג) הריני מטידין מן העולם. (ד) סנהדיין ס"א ע"ג. (ה) עי' סנהדיין ס' ע"ג ולקמן פ' משפטים כ"ג י"א צנכילתא ז'. (ו) סנהדיין ס' ע"ג. (ז) עי' רמזים ס' סנהדות ל"ח ו'. (ח) עי' סנהדיין סיד ע"ג. (ט) ע' סנהדיין ס"ג ע"א. (י) סנהדיין ס' ע"ג. (כ) הנוסבד הוספתי עפ"י מה שהביא ר' טודרוס ה"ל ג"ס ונדרשתי. (ל) כ צנליון: פי' קלנא. (מ) עי' מנכילתא ועי' כ"ס ע"א.

שרה ואומר (ג' ט"ז) סקד סקדתי אתכם: ר' יהודה אומר כונס אני עונותיהם לירי ותולה עד ארבע דורות כיהוא בן נמשי וכן הוא אומר (מ"ב ט"ז י"ב) בני רביעים ישובו לך על כסא ישראל והיה לו בן ("). כתוב אחד אומר סוקד עון אבות על בנים וכתוב אחד אומר (ע' יח' י"ח י"ט) אב לא ישא בעון הבן ובן לא ישא בעון האב אם היו אבות וכאין תולה להן ואם לאו אין תולה להן: מושלו משל לה"ד דומה לאהר שלוח מן המלך מאה מנה וכפר בו: ובא בן בנו ולוח מן המלך מאה מנה וכפר בו: לרביעי אין מלויין אותו מפני אבותיו שהיו כפרנין וכן הוא אומר (אי"ב ה' ז') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו אל חדי קורא עונותיהם סבלנו אלא עונותינו סבלנו מי גרם לנו לסבול עונות נפשנו אבותינו שהיו כפרנין: סקד עון אבות על בנים. יכול על יוצא ירך בלבד ת"ל ועל בני בנים. יאמר זה שאלו בן הייתי אומר הא אין תולה אלא לבן בלבד מניין לשלשה וארבעה דורות ת"ל על שלשים ועל רבעים לשנאי: לשנאי. בזמן שחופסין מעשה אבותיהם(ג):

ו. ועושה חסד לאלפים יכול ליוצאי ירך בלבד ת"ל (רבי' ז' ט') לאלף דור: יאמר זה שאלו בן הייתי אומר הא אינו עושה אלא לאלף דור ומניין לאלפים ולאלפי אלפים ת"ל ועושה חסד לאלפים: לאהבי. למי שעושה לפני מאהבה: ולשמרי מצותי. למי שעושה לפני מיראה: להודיעך כמה מעלות יש בין העושה מאהבה לעושה מיראה(ס) וללמדך שמדת הטוב מרובה יתר ממדת פורעניות על אחת חמש מאות: דיא נאמר בספוק זה ארבעה לאוין למה כנגד ארבע מלכויות אמר הקב"ה לישראל ראו שלא ישעו אחכם לא תעשה כך לא תעשה כך: למה שאני עתיד ליסרע מהן בסוף דכתיב כי אנכי ה' אלהיך אל קנא סוקד עון אבות עונו של נבוכדנצר שהוא אב שלמלכויות על בנים זה בנו בלשצצר: על שלשים זו מלכות מדי שכן הוא אומר (דני' ז' ה') ותלת עלעין בפומה: על רבעים זו מלכות יון שכתוב בה (שם ו') וארבעה רישין לחיותא: לשנאי זו מלכות אדום הרשעה שכתוב בה (מלא' א' ג') ואת עשו שנאתי: ואחר כך ועושה חסד לאלפים לאהבי מיכאן אתה למד שאין הקב"ה משרה שכירתו בציון עד שהוא נפרע מן האומות וכן הוא אומר (יוא' ד' כ"א) ונקיתי דמס לא נקיתי וה' שוכן בציון:

ז. לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא אין שוא אלא דבר שלא היה ולא נהיה ולא עתיד להיות: כי לא ינקה ה' (אלהיך). לחוד שנאמר בחורב(ע) תשובה ונקה: יכול תהא תשובה מכפרת ת"ל כי לא ינקה ה' (ס): אין זה קל וחומר מעתה שלא תהא תשובה מכפרת (אלא) על דבר שחייבין עליו מיתה לשמים: או על כל לא תעשה שבתורה לא תהא תשובה מכפרת ת"ל כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא: על זה אין תשובה מכפרת היא על כל לא תעשה שבתורה: הרי זה קל וחומר

(כ) נרכות ז' ע"א. (ס) ע"י ספרי דברים פי' ל"ב. (ע) טעמית ל"ד ז' דכתיב ונקא לל ינקה ורשטיין ונקס הוא לטניס (יומא פ"ו ע"א). (ס) על ללו דלל חטא.

(* כאן העיר הרב הנ"ל וז"ל: הננו מעיר דר' יהודה לשיטתו ב"ה דל"ב ב' דר' יוסי אמר פקדונות היה כוכרונות כגון וה' פקד את שרה וכגון פקד פקדתי אתכם וכדברי המכילתא אין פוקד אלא מזכיר כו' והיינו כר' יוסי אבל ר' יהודה אומר שם ב"ה פקדונות אינן כוכרונות ולכן חולק ג"כ כאן במכילתא עמ"ש אין פוקד אלא מזכיר אלא אומר כונס אני עונותיהם לירי כו' דמפרש פוקד מענין גניזה והטמנה כגון ויפקד בבית (מ"ב ה' כ"ד) עכ"ל הרב הנ"ל.

מעֵתָה שְׁתָּאָה תְּשׁוּבָה מִכִּפְרָת עַל מִצּוֹת עֲשֵׂה וְעַל מִצּוֹת שֵׁישׁ בַּה קִּיּוֹם עֲשֵׂה: אִמּוֹר מֵעַתָּה כֹּל שֶׁהוּא מִלֵּא תִשָּׂא וּלְמַטָּה עֵבִירוֹת קִלּוֹת וּתְשׁוּבָה מִכִּפְרָת וְכֹל שֶׁהוּא מִלֵּא תִעֲשֶׂה וּלְמַעְלָה עֵבִירוֹת חֲמוּרוֹת וְאִין תְּשׁוּבָה מִכִּפְרָת (צ): יִכּוֹל לֹא יִהְיֶה יוֹם כְּפוּרִים מִכִּפְרָת תִּיל (וּיק' מִיז ל') כִּי בְיוֹם הַזֶּה יִכְפַּר עֲלֵיכֶם:

ח'. זְכוֹר וּשְׂמוֹר שְׁנֵיהֶם נֹאמְרוּ לְעֵנִין אַחַד מֵה שְׂאֵי אִפְשָׁר לִפְסָה לְדַבֵּר וּמֵה שְׂאֵי אִפְשָׁר לְאוֹזֵן לְשִׁמּוֹעַ כֵּן הוּא אֹמֵר וְיִרְבֵּר אֱלֹהִים אֶת כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: וְאוֹמֵר (תַּח' סִיב יִיב) אַחַת דְּבַר אֱלֹהִים שְׁתִּים זוֹ שְׁמַעְתִּי (ק): שְׂמַאי הוֹקֵן אֹמֵר זָכְרָה עַד שְׂלֵא תִכּוּבָה וּשְׂמֵרָה מִשְׁתַּכּוּבָה: וְאוֹמְרוּ עֲלֵיו עַל שְׂמַאי הוֹקֵן שְׂלֵא הִיָּה זָכְרוֹן הַשְּׁבֵת זוֹ מִתּוֹךְ פִּי לִקַּח חֲפִין טוֹב אִמֵּר זֶה לְשִׁבְתָּה: כְּלִי חֲדָשׁ אִמֵּר זֶה לְשִׁבְתָּה (ר): וְאוֹמְרוּ עַל שְׂמַאי הוֹקֵן כֹּל יְמֵי הִיָּה אוֹכֵל בְּכַבּוֹד שִׁבְתָּה מִצָּא בְהַמָּה נָאָה אֹמֵר זוֹ לְכַבּוֹד שִׁבְתָּה: מִצָּא אַחֲרַת נָאָה מִמֵּנָה מִנִּיתָ אֶת הַשְּׁנֵיָּה וְאוֹכֵל אֶת הָרֵאשׁוֹנָה: אֲכַל הַלֵּל הוֹקֵן מֵדָה אַחֲרַת הַיָּתֵה בּוֹ שֶׁכֵּל מֵעֲשִׂיו לְשֵׁם שָׁמַיִם דְּתַיִב (תַּח' סִיח כ') בְּרוּךְ ה' יוֹם יוֹם (ש):

זְכוֹר וּזְכִירוֹהוּ עַל הַכּוֹס (ת) מִיִּכְאֵן שְׂאִין מִקְדְּשֵׁין אֵלֶּה עַל הַכּוֹס שֶׁל יִין: דִּיא זְכוֹר וּשְׂמוֹר זָכְרָה עַד שְׂלֵא תִיכְנַם וּשְׂמֵרָה מִשְׁתִּיכְנַם מִיִּכְאֵן שְׂמוֹסִיפִים מַחֹל עַל קוֹדֶשׁ בְּכַנְסִתָּה וּבִיצִיאָתָה (א): דִּיא זְכוֹר ר' יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָא אֹמֵר מִנִּין שְׁנֵשְׂאָתָה מוֹנָה הוּי מוֹנָה אַחַר בְּשִׁבְתָּה וּשְׁנֵי בְשִׁבְתָּה וּשְׁלִישִׁי בְשִׁבְתָּה רְבִיעִי בְשִׁבְתָּה חֲמִישִׁי בְשִׁבְתָּה וְעֶרֶב שִׁבְתָּה תִיל זְכוֹר (ב): אֶת יוֹם. אִין לִי אֵלֶּה יוֹם לֵילָה מִנִּין תִּיל לְקִדְשׁוֹ (ג): מֵה תִיל יוֹם כְּבוֹד יוֹם קוֹדֶם לְכַבּוֹד לֵילָה (ד): לְקִדְשׁוֹ. בְּלֵילָה קִדְשׁוֹ: מִנִּין שְׂאֵם לֹא קִדְשׁ בְּלֵילָה מִקְדָּשׁ וְהוֹלֵךְ כֹּל יוֹם תִּיל זְכוֹר אֶת יוֹם הַשְּׁבֵת לְקִדְשׁוֹ (ה): אִם אִין לוֹ אֵלֶּה כּוֹס אַחַר קִדְשׁוֹת הַיּוֹם קוֹדֶמַת לְכַבּוֹד יוֹם וּלְכַבּוֹד לֵילָה (ו): דִּיא לְקִדְשׁוֹ בְּמָה אַתָּה מִקְדְּשׁוֹ בְּמֵאכֵל וּבְמִשְׁתָּה וּבְכַסּוֹת נְקִיָּה (ז) שְׂלֵא תִהַי עֲסוֹרְחֵךְ שֶׁל שִׁבְתָּה כְּסִעוֹרְתָה הַחֹל וְלֹא עֲטִיפְחֵךְ שֶׁל שִׁבְתָּה כְּעִיפְחֵךְ בַּחֹל (ח): וּמִנִּין שְׂאִפְלוֹ עֵנִי לֹא יִהְיֶה מֵאֲכַלוֹ שֶׁל שִׁבְתָּה כְּמֵאֲכַל הַחֹל (ט) תִּיל זְכוֹר אֶת יוֹם הַשְּׁבֵת לְקִדְשׁוֹ:

מ'. שִׁשֶּׁת יָמִים תַּעֲבֹד רַבִּי אֹמֵר הָרִי זוֹ גּוֹרָה אַחֲרַת שְׁכַשְׁם שְׁנַצְמוּ יִשְׂרָאֵל עַל מִצּוֹת עֲשֵׂה שֶׁל שִׁבְתָּה כֵּךְ נַצְמוּ עַל הַמְּלֵאכָה (י): ר' אֵלְעִזָּר בֶּן עִירִיָּה אֹמֵר גְּדוּלָּה מְלֵאכָה שְׂלֵא שְׂרַת שְׁבִינָה בְּיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁעֲשׂוּ מְלֵאכָה שְׁנֵי (כִּיָּה ח'): וְעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וּשְׁכַנְתִּי בְּחוֹכְמָה (כ): ר' יוֹסִי הַגְּלִילִי אֹמֵר גְּדוּלָּה מְלֵאכָה שְׂלֵא קָנַם הַמְּקוֹם מִיתָה עַל אֲדָם אֵלֶּה מִחוּךְ בְּטִילָה שְׁנֵי (בְּרַאִי כִּיָּה יִזוֹ) וְיִגּוּעַ וְיִמַּת וְיֵאֱסָף אֶל עַמּוּיוֹ (ל): ר' עִקִּיבָה אֹמֵר גְּדוּלָּה מְלֵאכָה שְׁדַרְי נְהַגָּה שׁוּוֹה פְּרוּטָה מִן הַקִּדְשׁ מִבִּיא מְעִילָה וְחוֹמְשָׁה וּמִבִּיא אִשָּׁם בְּשִׁתִּי מְלַעִים וְהוֹפְעֵלִין שְׁהוּוּ עוֹשִׂין בְּהַקִּדְשׁ גּוֹשְׁלִין שְׁכָרִין מִתְּרוּמַת הַלִּשְׁכָּה (מ): ר' שְׁמַעוֹן אֹמֵר גְּדוּלָּה מְלֵאכָה שְׂאִפְלוֹ כֵּהֵן גְּדוּלָּה נִכְנַם בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שְׂלֵא בְשַׁעַת עַבְדוּתָה חַיִּיב

(ג) עֵינִי מִכִּילְתָּה וְיוֹנָל פִּינִי עֵינִי וְתוֹסַפְתָּה סָס פִּיִּד. (ק) עֵינִי לָד 103 הַעֲרַם ה'.

(ר) מוֹנָל גְּדוּמִין לְשִׁמּוֹעַ כִּי מ' נַכְסִי מִכִּילְתָּה אַחֲרַת. (ט) מִכִּילְתָּה וּבִנְלָה עֵינִי עֵינִי.

(ח) פְּסָמִים קִיּוֹ עֵינִי. (ז) עֵינִי סְפָרָל אֲמוֹר סִדֵּק יִיד וְרָסָה מִי עֵינִי. (ג) עֵינִי מִכִּילְתָּה וְרִמְזִין וְפָסִי רְצַתִּי פ' כִּיָּב. (ג) עֵינִי פְּסָמִים קִיּוֹ עֵינִי. (ד) חִסְפָּתָה זָכְרוֹת גִּי מ'. פְּסָמִים קִיָּה עֵינִי. (ה) פְּסָמִים סָס. (ו) סָס. (ז) עֵינִי מִכִּילְתָּה זָל פִּיטֵי וְשִׁבְתָּה קִיָּע עֵינִי. (ח) סִנְתָה קִיָּב עֵינִי. וְפָסִי רְצַתִּי פ' כִּיָּב. (ט) עֵינִי פְּסָמִים קִיָּב עֵינִי. (י) אֲזוֹת דְּרִינִי פ' יִינִי. וְעֵי הוֹלָתָה רְשִׁיזִי שְׁעַטְעֵר נוֹסַחַל ז' פ' כִּיא. (כ) זָלְדִרִינִי פִּינִי זָלְדִרִינִי טְרַפּוֹן. (ג) זָלְדִרִינִי סָס זָלְדִרִינִי יוֹפִי. (ג) עֵינִי אֲלִרִינִי סָס. וְנִכְסִי מִלֵּא סָס מִלֵּא זֶה זָלְדִרִינִי אֲלִנְעוֹר.

מיתה (ג) ובשעת מלאכה טמאים ובעלי מומין מותרין להכנס (ס): ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. זו היא שבת שמאי אימרינן אין שורין דיו וסגנין וכרשנין אלא כדי שיצורו מבעוד יום: ואין פורשין מצודות חיה ועופות אלא כדי שיצורו מבעוד יום: ואין שוענין בקורת בית הברד ובעיגולי הגת אלא כדי שיוובו מבעוד יום: ואין פותקין מים לנגות אלא כדי שתתמלא מבעוד יום: ואין נותנין בשר בצל וביצה על גבי האש ולא חבשיל לתוך התנור אלא כדי שיצולו מבעוד יום ובית הלל מתירין בכלן אלא שבת שמאי אומרינן ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך שחאה מלאכתך נאמרה מערב שבת: ובית הלל אומרינן ששת ימים תעבד ועושה אתה כל שושה ושאר מלאכתך היא נעשית מאליה בשבת (ע): ועשית כל מלאכתך שחאה בשבת כמי שאין לו מלאכה (ס):

י. ויום השביעי שבת אין לי אלא מצות עשה מצות לא תעשה מנין תיל לא תעשה כל מלאכה: אין לי אלא מצות עשה ומצות לא תעשה מיתה מניין תיל (ליא ט"ו) כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו תיל (שם ט"ז) ושמו בני ישראל את השבת: אין לי אלא עונש ואזהרה למלאכת יום: עונש ואזהרה למלאכת לילה מניין תיל (ויק' כיג ל"ב) מערב עד ערב אם אינו ענין ללילי יום הכסורים תנהו ענין ללילי שבת (צ): אין לי אלא מצות עשה ומצות לא תעשה מיתה מניין תיל (ליא י"ד) מחלליה מות יומת: שבת לה אלהיך. [שבות מן המחשבה] (ק) מיכאן אמרו לא ישייל אדם בשדה בשבת לירע מהיא צריכה (ר) ולא במרחץ לרחוץ בה מחשיכה וכל חשכונות שצריך להן בין שעברו בין שעתידין לבוא אין מחשבין אותן בשבת (ש): לא תעשה כל מלאכה. יכול לא יקנב את הירק ולא ידיח את הכלים ולא יציע את המטות תיל מלאכה: נאמרה כאן מלאכה ונאמרה מלאכה במשכן מה מלאכה האמורה במשכן מלאכה שיש עמה מחשבה אף כאן מלאכה האמורה בשבת מלאכה שיש עמה מחשבה: וכולי כי היכי דכתיבא לעיל (ח): אתה ובנך ובתך. יכול בנו ובתו (מ) הגדולים כשהוא אומר אתה הרי בנו ובתו הגדולים אמורין מה תיל בנך ובתך אלו בנו ובתו קטנים (א) שלא יאמר לבנו קטן הכנס לי כלי זה מן השוק הכנס לי כלכלה זה מן השוק: קטנים הבאין לבבות אין שומעין להן שאף הן נצטוו על השביתה (ב): יכול יחור אחריהן שלא ישברו חרסים שלא יתוו צירוות תיל אתה מה אתה מרעת עצמך מלאכת עצמך אף הן מרעת עצמן מלאכת עצמן (ג): יאמר בן מה תיל בת מסני שיש בבן מה שאין בבת ויש בבת מה שאין בבן: בן אכיו חייב בו מצוות למולו לפרותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיטו על סני המים ולהשיאו אשה מה שאין בבת: בת אביה (חייב) [זכאי] במציאתה ובמעשה יריה ובהפר גרדיה מה שאין בן בבן: הא מסני שיש בבן מה שאין בבת ובבת מה שאין בבן צריך לומר בבן וצריך לומר בבת (ד):

(ג) כדדרשינן צ"כ ריש אחרי ככל עת זה יסיכ, וע' נמחת כ"ז ע"ג. (ס) עי' עירובין ק"ה ע"א ותוס' צ"ב י"ד ע"א ד"ה שלח. (ע) עי' כל זה צמטנה ונתוספתא פ"ק דשבת וצנני ע"ס י"ח ע"א ויש ע"ס כונה שנויים. (ס) מנכילתא. (ג) עי' מנכילתא סדרתא נקרא אחרינא. (ק) עי' מנכילתא, והכא דריש ונלח' דמחשבה אינו נוכיח אלף ה' וכן צמטי דבתי פ"ג. (ר) ויקרא ד"ה סוף פ"ד. (ט) שבת ק"ג ע"א וע"ג. (ח) פ' בא י"ב ט"ז (ד' 11). (א) מנכילתא. (ב) שבת ק"א ע"א. (ג) פ' כיון שעושה ומלאכה עלמנו הכי הוא עושה מדעת עלמנו ואינו עושה לדעת אכיו ומותה. ע' שבת ק"א ע"א ומה שהניח הכעז"א ע"ס נכסם הירושלמי. (ד) ספלא אמור פרשה א' ו'.

ועבדך ואמתך. יכול כעבד ואמה [העברים] ואינו כמוך (ה) ואיזה זה עבד ואמה החושבים(ו): ובהמתך. למה אני צריך אם לומר שלא יעשה בה מלאכה הרי כבר נאמר לא תעשה כל מלאכה מה ת"ל ובהמתך שלא ישכיר אדם בהמתו לנוי ולא ישאלנו ושלא תצא במשוי בשבת(ז): ונרך אשר בשעריך. אם כבר צדק הכתוב מדבר כבר אמר (כמ' ט"ז ט"ז) הקהל חקה אחת לכם ולגר הנר הא מה אני מקיים ונרך בגר תושב הכתוב מדבר שהוא שכירו ולקטיו של ישראל שלא ינחנו לעשות לו מלאכה בשבת אבל לעצמו ומרעת עצמו עושה(ח):

ו"א. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וכי לששה ימים נבראו והלא כבר נאמר (תה' ל"ג ו') בדבר ה' שמים נעשו אם כן למה נאמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים אלא להפדע מן הרשעים שהן מאבדין את העולם שנברא לששה ימים וליתן שכר טוב לצדיקים שהן מקיימים את העולם שנברא לששה ימים(ט): דיא כי ששת ימים עשה ה' וגו' על שום שלשה דברים ניתנה להן שבת לישראל על שום יציאת מצרים דכתיב (דב' ה' ט"ו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים: ועל שום כי ששת ימים עשה ה' וגו' ועל שום וינה ביום השביעי(י): את הים ואת כל אשר בהם. ים בכלל מעשה בראשית היה אלא מגיד שיש שבח בים כנגד כל מעשי בראשית: כיוצא בו אתה אומר (תה' ק"ד כ"ו) לויתן זה יצרת לשחק בו והלא לויתן בכלל מעשים שבים היה אלא מגיד שיש שבח בלויתן כנגד כל מעשים שבים(כ): וינה ביום השביעי. מלמד שלא נברא הנחה אלא עד יום השביעי: דיא וינה ביום השביעי וכי יש לפניו עמל וינע והלא כבר נאמר (ישעי' מ' כ"ח) לא ייעף ולא ייגע איך למה נאמר וינה אלא להפדע מן הרשעים שהן מאבדין את העולם שנברא בעמל וינע דיא וינה והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שאמר והיה העולם ביה שאין לפניו עמל וינע הכתיב על עצמו וינח: אדם שכתוב בו (איו' ה' ז') כי אדם לעמל יולד על אחת כמה וכמה יהא חייב להיות נח בשביעי(ל): על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. במה בירכו וקדשו בירכו במן וקדשו במן: בירכו במן בכל יום הוא אומר (ט"ז ט"ז) עמר לגלגלת ובשבת הוא אומר (ט"ז כ"ב) שני העמר לאהר: בכל יום הוא אומר (ט"ז כ"ג) וירם תולעים ויבאש ובשבת הוא אומר (ט"ז כ"ד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו(מ): ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס אומר בירכו במאורות וקדשו במאורות: בירכו במאור פניו של אדם וקדשו במאור פניו של אדם ואעים שנתקלקלו מאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת: ואעים שנתקלקלו מאור פניו של אדם מערב שבת לא לקה עד מוצאי שבת כן הוא אומר (ישעי' ל"ב) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אמר לו ר' יוסי מה אני צריך והלא כבר נאמר (תה' מ"ט י"ג) ואדם ביקר כל ילין לא לן כבודו עמו אלא במל כבודו ונמשל כבהמות נדמו אמר לו אין הגורה היחה מערב שבת ולא לן עד שנגורה עליו גורה ולא לקה עד מוצאי שבת(נ):

(ה) נחמיה ופטיטא סלריך לסצות צצנת. (ו) עצדים כנענים עללים וסלא טצלו סדיכס כבר תוסצ ומסני סקצלו ז' מלוט זכי נח (דנענדיס סנימוליס וסצלו ספטיטא דמיצין לסצות) ומייירי טעוסינ מללכס ליסרלל, דלענלון סרי, ע' כייחוט מ' עייל וינמות מיח ע"צ. (ז) מנולר צע"ז ס"ו עייל ונצנת פרק צנת צחמה. (ח) ינמות מיח ע"צ, ועי"ס צלל"ס. (ט) סס' רצתי סכ"ג וע' זיר ס"י. (י) סינוח סלדס מייגעו כלקמן. (כ) סס' רצתי ס' כ"ג. (ל) מנילחל. (מ) סס' רצתי סכ"ג, וע' מנילחל. (נ) ע' סס' רצתי סכ"ג, זיר סיייל ומנילחל.

י"ב. כבוד את אביך ואת אמך כבוד זה אינו יודיע מהוא כשהוא אומר (משלי ג' ט') כבוד את ה' מהונך: אומר מעתה מאכיל ומשקה ומלכיש ומכסה ומוציא ומכניס(ס): ר' שמעון בן יוחאי אומר גדול כבוד אב ואם שהשוה הקביה כבודן לכבודו ומוראן למוראו: כתיב כבוד את ה' מהונך וכתיב כבוד את אביך ואת אמך: כתיב (דב' ו' י"ג) את ה' אלהיך תירא וכתיב (ויק' י"ט ג') איש אמו ואביו תיראו. כתיב (ויק' כ"ד ט"ז) ונקב שם ה' מות יומת וכתיב (כ"ט י"ז) ומקלל אביו ואמו מות יומת אכל הכאה אי אפשר כלפי מעלן וכן הרין מפני ששלשתן שותפין בו אביו ואמו והקביה(ע): ד"א כבוד את אביך ואת אמך את אביך. לרבות אשת אביך: ואת אמך. לרבות בעל אמך וכשהוא אומר ואת אמך לרבות אחיך הגדול שהייב לנהוג בו כבוד ואינו חייב בכבוד אשת אביו אלא כל זמן שאביו קיים: וכן אינו חייב בכבוד בעל אמו אלא כל זמן שאמו קיימת אבל לאחר מיתתן אינו חייב בכבודן(ס): למען יאריכו ימך על האדמה. ולא בגולה ולא בחושבות(צ):

י"ג. לא תרצה מכלל שני (במ' ל"ה ט"ז) מות יומת הרוצח למדנו עונש אוהרה מניין ת"ל לא תרצח(ק): מניין אמר הריני רוצח על מנת ליהרג הרי זה מותרה ת"ל לא תרצח: מניין ליוצא ליהרג ואמר הריני רוצח הרי זה מותרה ת"ל לא תרצח: ד"א לא תרצח לא תחיר דמו של רוצח(ר): לא תרצח לא תעשה הדם שיהיה צוות(ש) עליך: קשה היא שפיכות דמים שאין לה כפרה אלא רציחה שני (במ' ל"ה ל"ג) ולא ירין לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם ברם שושכו: וכן את מוצא כשהרג שאול נוב עיר הכהנים והשמיר את הגבעונים שהיו שם מהוא אומר (ע' ש"ב כ"א א') ויהי רעב בימי דוד שלוש שנים וישאל דוד בה' ולמה לא שאל אלא לאחר שלוש שנים אלא שבשנה ראשונה אמר להם צאו וראו שמא יש בכם עובדי ע"ז שהגשמים נעצרים בעון ע"ז שנאמר (דב' י"א ט"ז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועברתם אלהים אחרים וגו' והרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר יצאו וברקו ולא מצאו: שנה שנייה אמר להם צאו וראו שמא יש בכם מגלי עריות שהגשמים נעצרים בעון גלוי עריות שני (ירמ' ג' ג') וימנעו ריבבים ומלקוש לא היה ומצח אשה וונה היה לך יצאו וברקו ולא מצאו: שנה שלישית אמר להם צאו וראו שמא יש בכם פוסק צדקה ברבים ואינו משלם שהגשמים נעצרים בעון מי שפוסק צדקה ואינו משלם שני (משלי כ"ה י"ד) נשיאים רוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר יצאו וברקו ולא מצאו: מיכאן ואילך אינו אלא שפיכות דמים מיד שאל כאורים ותומים (ש"ב כ"א א') ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים (ח) אם כן להורג נר קל וחומר אחד מישראל:

י"ד. לא תנאף מכלל שני (ויק' כ"י י') מות יומת הנואף והנואפת למדנו עונש אוהרה מניין ת"ל לא תנאף(א): מניין אמר הריני נואף על מנת ליהרג הרי זה מותרה

(ס) מכלתא קידושין ל"א ע"ב. (ע) זמכילתא נסס רני ונפיר ס' כ"ג—כ"ד נסס חני דנני, וע"י קידושין ל"י ע"ב נסס חני, וסוף ח"כ קדשים. (פ) כתובות ק"ג ע"א. (ג) מוטנות הן מקוונות סהיסודים כתייטנו טס נח"ל כמו אלכסנדריה טל מנזים ודומי. (ק) ע' מכלתא. (ר) דכ"ט נוטיקון לא תחיר (לסרוב) דנח עד עמדו למספ. (ט) ל"ל לוד, ודכ"ט לא מלניח. סהסד מוסס כל זמן סהסרנח מי כמסופר נססיקתח נחתי ס' כ"ה, ועייט. (ח) ע' מדכס סמוחל ס' כ"ה, ינמות עיח ע"ב. (ז) מכלתא.

תֵּל לֹא תִנָּאֵף: מִיָּיִן הָאוֹכֵל בִּקְעָרוֹ וְרוּאָה אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ אוֹכֵל בִּקְעָרָה שֶׁל חֲבִירוֹ וְהִיא שׁוֹתָה בְּכוֹסוֹ וְרוּאָה עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ שׁוֹתָה בְּכוֹסוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ הִיא זֶה מוֹתֵרָה תֵּל לֹא תִנָּאֵף (ב): דִּיא לֹא תִנָּאֵף לֹא תִינָאֵה בִּאֲפָג (ג) מִיכָאן [אֲמַרֵן] אֲסוּר לְהֵרִיחַ בְּשָׁמַיִם שְׁעַל עֵירוֹה מִן הָעִרְיוֹת: דִּיא לֹא תִנָּאֵף אֶל תִּנִּיחַ אֶת הָאֵף שִׁיבֵא לְעוֹלָם (ד): דִּיא לֹא תִנָּאֵף מְרֻבֵּעַ (ה) שְׁלֵא יִנָּאֵף לֹא בִיר וְלֹא בְּרַגְלָא וְלֹא בְּעֵיץ וְלֹא בְּלֵב (ו): וּמִיָּיִן שֶׁהִיר מוֹנֵה דְכִתִּיב (יִשְׁעֵי א' ט"ז) יִרְיֵכֶם דְּמִים מִלֹּא (ז): וּמִיָּיִן שֶׁהִרְגִלִים מוֹנֵה דְכִתִּיב (מִשְׁלֵי י"ט ב') [וְאִין] בְּרַגְלִים חוֹטֵא (ח): וּמִיָּיִן שֶׁהִעֲנִיִם וְהֵלֵב מוֹנֵן דְכִתִּיב (בְּמִי ט"ו ל"ט) וְלֹא תִתּוֹרוֹ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אִתָּם זְוֵנִים אַחֲרֵיהֶם: קִשָּׁה הִיא הוֹנוֹת שְׁלֵא נִיטְלוֹ עֲשָׂרִים וְאַרְבַּעַה חֲכִישׁוּיִן אֲלֵא עַל יְדֵה דְכִתִּיב (יִשְׁעֵי ג' ט"ז) וְיֹאמֵר ה' יַעַן כִּי גִבְהוֹ בְּנוֹת צִיּוֹן וְתִלְכַנְתְּ נַטְוִיֹת גְּרוֹן וּמִשְׁקֵרוֹת עֵינַיִם: נַטְוִיֹת גְּרוֹן שֶׁהִיוּ מֵהַלְבִּין קֶצֶרָה בֵּין אֲרוֹכוֹת וְאַרְכוּבָה בֵּין שְׁתֵּי קֶצֶרוֹת: וּמִשְׁקֵרוֹת עֵינַיִם שֶׁהִיוּ סוֹקְרוֹת עֵינַיהֶם בְּסִקְרָה: הַלֹּךְ וּמִשְׁפָּחָה תִלְכַנְתְּ בְּבִתֵּי יָד שְׁלֵחֶם: וּבְרַגְלֵיהֶן תַּעֲבֹסְנָה שֶׁלְפִיחֹת מִלֹּאֹת אֲפֻרְסָמוֹן מִנִּיחֹת תַּחַת עֲקֵבֵיהֶן כְּדִי שִׁיחִיהָ רִיחֵן גְּדוּףָה מְהוּא אֹמֵר שֶׁם (שֵׁם י"ח) כִּיֹּם הָהוּא יִסֵּר ה' אֶת תַּפְאֵרֶת הָעֹכְסִים וְהַשְּׁבִיטִים וְהַסְהַרְוִיִם: הַנְּטִיפוֹת וְהַשְּׁרוֹת וְהַרְעֵלוֹת: הַפְּאִיִּים וְהַצְעָדוֹת וְהַקְּשׁוּרִים וּבִתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְחָשִׁים: הַמְּבַעוֹת וְזִמְמֵי הָאֵף: הִרֵי שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר חֲכִישׁוּיִם זֶהֱב וְכִסָּף: הַמְּחַלְצוֹת וְהַמְּעַטְפוֹת וְהַמְּטַפְחוֹת וְהַחֲרִיטִים: וְהַגְּלִיזִיִּים וְהַסְרִיגִיִּים וְהַצְנִיפוֹת וְהַרְרִירִים: וְהִיא תַּחַת בִּשְׁם מֶקֶד וְתַחַת נִקְפָה וְתַחַת מַעֲשָׂה מַקְשָׁה קִרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מִתְּנֹרֶת שֶׁק־בִּי תַּחַת יוֹפֵי הִיא אֶחָד עֶשֶׂר חֲכִישׁוּיִם בְּנִדְרִים (ט): קִשָּׁה הִיא הוֹנוֹת שֶׁהֲאָרִיךְ הַקִּבְיָה לְנִבְיָאֵי הַשִּׁקְרָה עַל הַכֹּל חוּץ מִמֶּנָּה וְמִי הֵן אֵלּוֹ זֶה אַחֲאָב בֶּן קוּלִיָּה וְצַדִּיקָה בֶּן מַעֲשִׂיָה שְׁנֵי (יִרְמִי' כ"ט כ"ג) יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ נִבְלָה בִּישְׂרָאֵל וַיִּנָּאֲפוּ אֶת נְשֵׁי רֵיעֵיהֶם מִה הִיוּ עוֹשִׂיִן הִיא אַחֲאָב אֹמֵר לְאִשָּׁה הַשְּׁמַעִי לְצַדִּיקָה וְאֵת יוֹלְדֵת נְבִיאֵי: וְצַדִּיקָה אֹמֵר לָהּ כֹּה אָמַר ה' הַשְּׁמַעִי לְאַחֲאָב וְאֵת יוֹלְדֵת נְבִיאֵי: בְּמִלֹּאֹת שֶׁפָּקוּ יֵצֵר לוֹ (אִוִי' כ' כ"ב) כֹּד מִטַּת שְׁעַתְהוֹן עָשׂוּ כֵן בְּכַתּוּב שֶׁל נְבוֹכַדְנֶצַּר וּכְיוֹן שֶׁהִרְגִישׁ בְּהֵן אָמַר אֱלֹהֵיהֶם שֶׁל אֵלּוֹ שׁוֹנֵא זִמְמָה הוּא: מִיד הַכִּיר בְּהֵן שֶׁהֵן נְבִיאֵי שִׁקְרָה וְהִבִּיא אוֹתָן אֲמָרוּ לוֹ אַמַּת דְּבִרְיֵנוּ וְנִבְיָאֵי אַמַּת אֲנַחְנוּ אֲמַר לָהֶם יֵשׁ לִי לְבָדוּק אֶת נְבִיאֵי הָאֵמַת שֶׁהִרֵי הַשְּׁלַכְתִּי מֵהֶם לְאוֹר וְנִיבְצִלוּ חֲנַנְיָה מִישְׁאֵל וְעוֹרִיָּה אֵף אֲנִי אֲבָדוּק אֲתֶכֶם אֲמָרוּ אֲחֵן הִיוּ שְׁלֹשָׁה וְאַנְחָנוּ שְׁנַיִם אֲמַר לָהֶם בַּחֲרוּ לָכֶם מִי שֶׁתִּרְצוּ: אֲמָרוּ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצֶדֶק הַכֹּהֵן: עֲשֵׂה לָהֶן מִיָּגֵן גְּדוֹל וְנִתְּנָן בַּחוּכָן וְהִסִּיק חֲתִיתְהוֹן הֵן נִשְׂרָפוּ שְׁנֵי (ע' יִרְמִי' כ"ט כ"ב) וְלִקַּח מֵהֶם קִלְלָה לְכָל גְּלוֹת יְהוּדָה לְאֲמַר יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּצַדִּיקָה וְכַאֲחֲאָב אֲשֶׁר קָלַם מֶלֶךְ בְּבַל בְּאִשׁ: וְיְהוֹשֻׁעַ נִיבְצֵל דְכִתִּיב (וִכְרִי' ג' ב') הֲלֹא זֶה אֹדֵד מוֹצֵל מֵאִשׁ (י): קִשָּׁה הִיא הוֹנוֹת שֶׁהִיא אֶחָד מִשְׁלֹשָׁה דְבָרִים שֶׁפִּירֵשׁ בְּהֵן הַכְּתוּב גִּיהֵם וְאֵלּוֹ הֵן הַבָּא עַל אִשָּׁת אִישׁ וּבְעַל לְשׁוֹן הָרַע וּמִלְכוּת הָרַשְׁעָה: הַבָּא עַל אִשָּׁת אִישׁ (כ) שְׁנֵי (מִשְׁלֵי ו' כ"ז) הִיחַתָּה אִישׁ אִשׁ בַּחֲקוּיֹ וּבְגִדְדוֹ לֹא תִשְׂרַפְנָה כֵן הַבָּא אֶל אִשָּׁת רַעְוָה לֹא יִנְקָה כָּל הַגּוֹעֵעַ בָּהּ: וּבְעַל לְשׁוֹן הָרַע דְכִתִּיב (תה')

(ג) נִדְרִים כִּי עֵיב. (ג) מוֹצֵל צִפִּי הַטְּשָׁנוֹת לְנוֹכְסִים כְּסֻדְרִין פִּז' וְגֵד, וְע' פְּכִיא מֵה' לִיכְרִי צִלָּה ס"ג. (ד) סָפִי נְכֵי פ' כ"ד, צְמֻדְנֵר נֵכֵי פִי צ'. (ה) אֲרַבְעֵי אֲוֹמִיֹת. (ו) ע' נֵדָה י"ג עֵיב. וְע' פִּיר טַס, וְיִקְרָא נֵכֵי פְכִיג י"ג. (ז) נֵדָה טַס. (ח) ע' עִירֻזִין ק' עֵיב. (ט) ע' טַנָּה מִיב עֵיב, יוֹמַל ע' עֵיב, פִּס' דְר"כ סַסְקָא י"ז, סַסְקָא נְכֵי פְלִיא, וְיִיר פְּטִיז, מוֹדַס פ' סוֹרוֹ טַמַל, וְלַעֲנִין כִּד חֲכִשְׁטִינ' ע' טַמַת נֵכֵי פְּטִיא: כֵּלָּה ז' מוֹקְשַׁעַת נְכִיב מִינֵי חֲכִשְׁטִינ'. (י) ע' כְּסֻדְרִין לְג' ע"ל, תַּמְנוּמַל וְיִקְרָא ו', הוֹלַת נְכֵיב וְיִקְרָא אֹס' י' סָפ' דְר"כ כִּס'. (כ) ע' סוֹטֵס ד' עֵיב.

קיב ג') מה יתן לך ומה יוסף לך לשון רמיה חצי נבור שנונים עם נחלי רתמים (ל) ומלכות הרשעה דכתיב (ישע' מז' י"ג) נלאת ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים הנה היו נקש אש שרפסם :

מ"ו. לא תגנב מיכלל שני (כ"א מ"ו) וגונב איש ומכרו ונמצא בירו מוח יומת עונש שמענו אזהרה מניין ת"ל לא תגנב הרי זה אזהרה לגונב נפש(מ): אחד הגונב את האיש או את האשה את הגדול או את הקטן אפלו קטן בן יומו הרי זה חייב(ג): ולענין ממון הוא אומר (ויק' י"ט י"ז) לא תגנבו הרי זו אזהרה לגניבת ממון(ס):

מ"ז. לא תענה ברעך עד שקר אין שקר אלא מבהה כאיוה צד הסקיד לו והב לא יאמר לו מרגלית מרגלית לא יאמר לו והב: מכלל שני (רבי י"ט י"ט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אם ממון ממון אם מכות מכות אם עונשין עונשין עונש שמענו אזהרה מניין ת"ל לא תענה ברעך עד שקר(ע):

י"ז. לא תחמד ולהלן הוא אומר (דבי' ה' י"ח) לא תתאוה לחייב על תאוה בסני עצמה וחמרה בסני עצמה מניין התאוה אדם סופו לחמוד שני לא תתאוה ולא תחמוד: מניין חמד אדם סופו לגזול שני (מיכ' ב' ב') וחמרו שרות וגולו(ס): תאוה בלב וכן הוא אומר (דבי' י"ב ב') כי תאוה נמשך: וחמור במעשה וכן הוא אומר (שם' ו' כ"ה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך(צ): יכול לא יתאוה על בתו ליטלה ת"ל אשת רעך מה אשת רעך שהיא אסורה לך אף כל דבר שאסור לך: אי מה אשת רעך שחייבין עליה מיתת בית דין אף אין לי אלא דבר שחייבין עליו מיתת בית דין ת"ל ביתו ושדהו (ע' דבי' ה' י"ח) או מה אלו מיוחדין שנקנין בכסף ובשטר ובחוקה אף אין לי אלא דבר שנקנה בכסף ובשטר ובחוקה ת"ל עבדו ואמתו: או מה אלו מיוחדין דברים שהן בקרקע אף אין לי אלא דבר שהוא בקרקע ת"ל שורו וחמורו(*) או מה אלו מיוחדין ששמירתן עליך(ק) אף אין לי אלא דבר ששמירתו עליך מניין לא יתאוה למקלו ולא יתאוה למנעלו ולא יתאוה לפוגרתו ת"ל וכל אשר לרעידך: יכול לא יאמר לאוי(ר) עיני כעיני לאוי שערי כשערו ת"ל שורו וחמורו עבדו ואמתו ביתו ושדהו מה אלו מיוחדין דברים שאפשר להן לבא תחת ידיך וחבירך חסירן אף אין לי אלא דבר שאפשר לו לבא תחת

(ג) ערכין ט"ו ע"ג. (ד) מכלתא. (ה) סנהדרין פ"ה ע"ג. (ס) מכלתא. (ע) מכלתא. (פ) מוצא נסי' סנהדרין ל"ח רס"ו נסס מכלתא. וע' פ"ח מ"ה' גזילת ס"י ותינו ומיע' טס. ומינוך ונלוס חט"ז. (ז) ע' מכלתא סוף פ"ח. (ק) שאלת מלווה לטמנס טלח ילכו וזיקה. ע"י מנסה ריש צנח קמח. (ר) כמו סלווי.

(*) כתב ע"ז הרב מו"ה ארי' מררכי אברק"ק ראדין וז"ל: ותמוה לכאורה דמאי קאמר מתחלה אין לי אלא דבר שנקנה בכסף שריח ת"ל עבדו ואמתו דמשמע אף דברים שאין נקנין בכשריה והרי קיזושין כ"ב ע"ב דעבד כנעני הוי כקרקע לענין קנין כשריח. גם אי אין נקנין בכשריה אמאי אמר אח"ז דהן כקרקע לכן נלע"ד להפוך הגי' וצ"ל אי מה אלו מיוחדים שהן בקרקע אף אין לי אלא דבר שהוא בקרקע ת"ל עבדו ואמתו אי מה אלו מיוחדין שנקנו בכשריה אף אין לי אלא דבר שנקנה בכשריה ת"ל שורו וחמורו. ובוה יבואו דברי המכילתא על מכונס כהלכה. עכ"ל. והנה אף שרבר חכמה דבר הרב נ"י מ"מ קשה לי להגיח הגהה גדולה כוו דאינו מוכן האיך נכשל הסופר במעות כזה. וע"כ נראה ליישב הגי' שלפנינו דכונת המכילתא דביתו ושדהו אינן נקנין רק בכשריה ולא במשיכה והגבהה משא"כ בעבד שנקנה גם במשיכה ולר"ש גם בהגבהה כמטלטלין כדאימא בקידושין שם ולקמן כ"א כ"ו.

ידיך וחבירך חסירין: דיא לא תחמד אשת רעיך עכרו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעיך יש לך מי שהוא חומר את כל הדברים האלו אלא מתוך שהוא בא על אשת חברו ויולדת בן זכר בעלה סבור שהוא בנו נמצא מוריש לו ביתו ושדהו ועברו ואמתו שורו וחמורו וכל אשר לרעיך: אלו הן עשר הרברות אנכי ולא יהיה לא תשא וזכר כבד ולא תרצה ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ולא תחמד חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה רבי ר' חנינה בן גמליאל (ש) וחכמים אומרים עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה (ה) חמשה כנגד חמשה: לא תרצה כנגד אנכי מלמד שכל הרוצח כאלו ממעט בדמות (א): לא תנאף כנגד לא יהיה מלמד שעזי שקולה כנגד ניאוף וכן הוא אומר (ירמי' ג' ט') והיה מקול זנותה והחנק את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ב): לא תגנב כנגד לא תשא שכל הגונב סופו לישבע: לא תענה כנגד זכור כיוכל אמר הקב"ה אם הערת על חברך עדות שקר מעלה אני עליך כאלו הערת שלא בראתי עולמי בששת ימים ולא נחתי בשביעי: לא תחמד כנגד כבוד שכל החומר אשת חברו עולה ממנה בן מכבוד את מי שאינו אביו ומקלל את אביו (ג): יכול לא יהא חייב עד שיעבור על כולן ת"ל לא תרצה לא תנאף לא תגנב לא תענה לא תחמד לחייב על כל אחד ואחד בפני עצמו אם כן למה נאמר להלן (דב' ה' י"ז) לא תרצה ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ולא תחמד מגיד שכלן חסוּסין זה בזה פרץ אדם באחד מהן סופו לפרוץ בכלן: מניין רצה אדם סופן לנאוף דכתיב (משלי א' י') בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אם יאמרו לכה אתנו נארבה לרם נצמנה לנקי חנם גורלך תפיל בתוכינו כיס אחד יהיה לכולנו: ומניין נאף סופן לגנוב דכתיב (תהי' ג' י"ח) אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקד: מניין גנב סופן לבוא לירי שכוּעַת שוא דכתיב (משלי כ"ד) חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד:

י"ח. וכל העם רואים מלמד שלא היו בהם סומים: מיכלל שני (רבי ד' ל"ה) אתה הראת לדעת מלמד שלא היה בהן טפשיין: מיכלל שני (י"ט ח') ויענו כל העם יחרו מלמד שלא היה בהן אלמים: מיכלל שני (רבי ד' ל"ז) מן השמים השמיך את קולו מלמד שלא היו בהן חרשיין: מיכלל שני (רבי כ"ט ט') אחם נצבים מלמד שלא היו בהן חגרים (ד): ומניין שלא היה בהן אחד חושש בראשו וחש בשיניו ת"ל (תהי' ק"ה ל"ז) ואין בשבמיו כושל: את הקולות, בנוהג שבעולם מה שאי אפשר לראות את הקול אבל כאן ראו את הקולות ואת הלסידים כשם שראו את הלסידים כך ראו את הקולות (ה): וירא העם. מה ראו כבוד גדול ראו: ר' אליעזר אומר מניין שראתה שפחה בישראל מה שלא ראה גדול שבנביאים (ו) שני וירא העם מה ראו כבוד גדול ראו: וינועו. אין לשון ניעה אלא מירוף כן הוא אומר (ישעי' כ"ד י"ג) נוע חנוע הארץ בשכור ואומר (ישעי' ז' ב') וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח: ויעמרו מרחוק. למה אני צריך והלא כבר נאמר (ספ' כ"א) ויעמד העם מרחוק מלמד שהיו הולכין שנים עשר מיל וחוזרין שנים עשר מיל על כל דבר ודבר (ז):

(ט) כן הוא נזכר במלמד שראו את הלסידים כשם שראו את הלסידים כן ראו את הקולות (ה): וירא העם. מה ראו כבוד גדול ראו: וינועו. אין לשון ניעה אלא מירוף כן הוא אומר (ישעי' כ"ד י"ג) נוע חנוע הארץ בשכור ואומר (ישעי' ז' ב') וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח: ויעמרו מרחוק. למה אני צריך והלא כבר נאמר (ספ' כ"א) ויעמד העם מרחוק מלמד שהיו הולכין שנים עשר מיל וחוזרין שנים עשר מיל על כל דבר ודבר (ז):

(ט) כן הוא נזכר במלמד שראו את הלסידים כשם שראו את הלסידים כן ראו את הקולות (ה): וירא העם. מה ראו כבוד גדול ראו: וינועו. אין לשון ניעה אלא מירוף כן הוא אומר (ישעי' כ"ד י"ג) נוע חנוע הארץ בשכור ואומר (ישעי' ז' ב') וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח: ויעמרו מרחוק. למה אני צריך והלא כבר נאמר (ספ' כ"א) ויעמד העם מרחוק מלמד שהיו הולכין שנים עשר מיל וחוזרין שנים עשר מיל על כל דבר ודבר (ז):

י"ט. ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה כוונתו שיעמדו להם נביאים וכן הוא אומר (דב' י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' אלהיך (ח): אבל משהו מלעיבים במלאכי אלהים פסקה מהם רוח הקדש כן הוא אומר (דהיב' ל"ו ט"ו) והיו מלעיבים במלאכי האלהים: ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. אם נחוסף להם דבר אחד מתים היו: וכי מה ראו לומר למשה אחר דברות והלא כבר נאמרו אלא מלמד שהיו סוברין שדבר אחר עתיד לומר:

כ'. ויאמר משה אל העם אל תיראו אמר להם לא נתן לכם את התורה ולא עשה לכם נסים ונברות אלא לבעבור נסות אתכם לגדלכם (ט) על כל באי העולם כענין שני (מ"ב כ"ה כ"ו) נשא אויל מרודך: ד"א כי לבעבור נסות אתכם לגדלכם במצוות כענין שני (זכר' ט' ט"ז) כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו ואומר (תהי' ס' ו') נתת לייריך גם להתנוסס: ד"א כי לבעבור נסות אתכם בודאי (י) לשעבר הייתם שונגין עכשיו מזדיין לשעבר לא הייתם יודעין מתן שכרן של צדיקים ומחת פורענותן (כ) של רשעים לעתיד לבא: עכשו אתם יודעין מתן שכרן של צדיקים ומחת פורענותן של רשעים לעתיד לבא: ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כל שיש לו בושח פנים לא במהרה הוא חוטא (ל):

כ"א. ויעמוד העם מרחוק. מה אני צריך והלא כבר נאמר (פס' י"ח) ויעמדו מרחוק אלא מלמד שהיו ישראל הולכין שנים עשר מיל וחזרין שנים עשר מיל על כל דיבר ודיבר: ומשה ניגש אל הערסל. יכול לערסל הפנימי או לערסל החיצון ת"ל אשר שם האלהים אמור מעתה שתי חומות של ערסל היו והיה משה מהלך ביניהן עד שמגיע לערסל הפנימי (ט) וכן שלמה אומר (מ"א ח' י"ב) ה' אמר לשכן בערסל: מיכאן אמרו כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא מאחורי ספקלריאות שאינן מאירות ומשה רבינו מאחורי (ספקלריאות) [ספקלריא] אחת המאירה (ג):

כ"ב. ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל כה בלשון הקודש כה כענין הזה כה כסדר הזה כה בפסיקות הללו כה בפרשיות הללו ככל אשר צוה ה' לא לפחות ולא להוסיף (ס): אחס ראתם. לא מפי עדים ולא מפי כתב: כי מן השמים דברתי עמכם. הרי שני כתובים מכריעין (ע) זה את זה כתוב אחר אומר (י"ט כ') וירד ה' על הר סיני וכתוב אחר אומר אתם ראתם כי מן השמים דברתי עמכם: ואי אפשר לומר וירד שכבר נאמר כי מן השמים דברתי עמכם: ואי אפשר לומר מן השמים שכבר נאמר וירד הכריע (דב' ד' ל"ו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הנרולה מלמד שהרביץ המקום ביה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים על ראש ההר וכן הוא אומר (שיב כ"ב י') ויש שמים וירד וערסל תחת רגליו (ס):

כ"ג. לא תעשוני אתי שלא יעשה אדם מזבח כנגד מזבח ושלחן כתבנית שלחן ומנורה כתבנית מנורה כברי ר' מאיר (צ): אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. למה

(ח) מכילתא ופסרי דנכיס פי' קע"ו. (ט) ע' מכילתא. ויש כלן ז' פירושים נחלי לגדלכם. (י) כלומר כחשמונאי. (כ) נחת פורענותן. ע' חרנוס לשונות ט' ט"ו. (ל) מכילתא. (מ) ע' מכילתא ולעיל י"ט ט' והוצא מנאור זה צטס עכרסצ"י מ"י עודרוס חלוי חניל ל"ד 1 הענה ט'. (נ) ויקרא דנה פ"א. וע' סוכה מ"ט ע"ג. (ס) לעיל י"ט ג' וע' מכילתא. (ע) ל"ל נכחשין. (פ) מכילתא. (צ) ע' ר"ה כ"ד ע"א.

אני צריך והלא כבר נאמר (פ' ד') לא תעשה לך פסל וכל תמונה מה תיל אלהי כסף ואלהי זהב שיכול הואיל והותר מכללו במקדש יהא מותר בכללו בנבולין תיל לא תעשו לכם (ק) : ר' ישמעאל אומר אזהרה שמענו עונש לא שמענו מכלל שני (כ"ה י"ח) ועשית שנים כרובים זהב יכול הואיל והותר במינו במקדש אם עברו בנבולין לא יהא חייב תיל אלהי כסף ואלהי זהב מקיש אלהי כסף לאלהי זהב מה אלהי זהב הרי הוא בכלל אזהרה והרי הוא בכלל עונש אף אלהי כסף הרי הן בכלל אזהרה והרי הן בכלל עונש (ר) : דיא לא תעשו אתי אלהי כסף לא תעשו כדמות שמשים שמשמשין לפני במרום (ש) :

כ"ד. מזבח אדמה תעשה לי יכול אדמה וראי תיל (דב' כ"ו ו') אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך כשחכנס לארץ עשה לי מזבח המחובר באדמה (ת) דברי ר' יהודה: ר' מאיר אומר תחת עורות היה חלול (א) והמזבח היה מחובר באדמה: תעשה לי. ולא שנתגולו ולא שנשתקצו בעבודת אחרים מכאן גנוו בני חשמנאי את אבני מזבח ששיקצום מלכי יון (ב): תעשה לי. כל מקום שני' לי הרי הוא קיים לעולם (ג): גדולה עבודה שהרי לא פתח הכתוב אלא בה מזבח אדמה תעשה לי וזכחת עליו: וכן את מוצא באהל מועד שלא פתח לו אלא בעבודה תחלה שני' (ויק' א' א') ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה': וכן את מוצא בכניסתן לארץ שלא פתחו אלא בעבודה תחלה שני' (יהוש' ח' ל"א) או יבנה יהושע מזבח: אף לעתיד לבוא אין פותחין אלא בעבודה תחלה שני' (תה' ס"ו י"ג) אבוא ביתך בעולות: וכן את מוצא בעלייתן מן הגולה שלא פתחו אלא בעבודה תחלה שני' (עור' ג' ג') ויכינו את המזבח על מכוונתיו: וזכחת עליו. יכול שתהא זביחה בראשו של מזבח תיל (דב' י"ב כ"ז) ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך בשר ודם על מזבח ה' אלהיך ואין זביחה על מזבח ה' אלהיך: אם כן למה נאמר עליו בסמוך לו בענין שני' (במ' ב' ב') ועליו מטה מנשה (ד): את עולותיך ואת שלמך. אין לי אלא עולה ושלמים מניין לרבות בכורות ומעשרות חטאות ואשמות תיל את ואת: מניין לקומץ וללבונה ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים תיל את ואת (ה): מניין לאימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים תיל את ואת: בכל מקום אשר אזכיר את שמי. מכלל שני' (דב' י"ב ה') לשום את שמו שם ואומר (במ' ו' כ"ז) ושמו את שמי על בני ישראל יכול לא תהא ברכת כהנים נוהגת אלא במקדש: בנבולין מניין תיל בכל מקום אשר אזכיר את שמי: או יכול מזכיר את השם בנבולין תיל אבוא אליך וברכתך סרס את המקרא זה והפכיהו ככל המקום אשר אבוא אליך שם תזכיר את שמי בכרכתך מכאן אמרו במקדש מזכיר ככתבו ובמרינה בנניו (ו): דיא בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' ר' חנניה בן תרדיון אומר מניין לשלשה שיושבין ועוסקין בתורה שהשכינה ביניהן שני' (תה' פ"ב א') אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישמוט: ר' חלפתא איש כפר חנניה אומר משמו שניים מניין שני' (מלא' ג' ט"ז) או נדרו ריא [ה'] איש אל אל רעהו ויקשב ה' וישמע: אתר מניין שני' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך (ו) :

(ק) מכלתא ועי' דמ"י. (ר) נאמר קשה לפרשו. ועי' דמ"י ל"ב כ"ז. (ט) ר"ס כ"ד ע"ב. (ח) מכלתא. זמחיס גיח ע"ל. (ז) נפני קצר הסהוס, אבל תחת המזבח לא היה חלול, ועי' מלניע פ"א מ"ס בית המצודה ה"ג. (ז) מדות פ"א מ"ה, ע"ז ל"ב ע"ב. (ג) עי' תחומות ל"ט ויקחו לי תנומה. (ד) עי' מכלתא ועי' דלקוטי דתל לקוטי סלי ל"ד ז' ומה שהענינו ס"ס. (ה) עי' מכלתא. (ו) מכלתא וספרי דמדבר ס"י ל"ע. (ז) עי' אבות ס"ג.

כ"ה. ואם מזבח אבנים תעשה לי חובה(ח): אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תיל (דבי' כ"ו ו') אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך חובה ולא רשות: משום ר' ישמעאל אמרו כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה(ה*) ואם מזבח אבנים: ואם תקריב מנחה בכורים (ויק' ב' י"ד) אם כסף תלוה את עמי (כיב כ"ד): תעשה לי. שתהא חציבתן והבאתן ובנייתן לשמי(ט): לא תבנה אתהן גזית. שלא יהוא מגוררות במגירה ולא עשויות במסר ומאיכן מביאין אותן מכתולת הקרקע חופרין עד שמגיעין למקום הניכר שאינו מקום עבודה ובניין ומוציאין ממנו האבנים או מביאין אותן מן הים הגדול(י): מכלל שני' כי חרבך הנפת עליה ותחלליה. יכול לא יהיו פסולות אלא אם כן נתגווזו בחרב תיל לא תניף עליהם ברזל הרי ברזל כחרב: אם סופנו לעשות ברזל כחרב מה תיל כי חרבך הנפת עליה זו היא שרבן יוחנן בן זכאי אומר מה ראה ברזל ליפסל מכל מיני מתכות כולן מפני שחרב נעשית ממנו חרב סימן פורעניות ומזבח סימן כפרה מעבירין דבר שהוא סימן פורענות מפני דבר שהוא סימן כפרה: והלא דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות כפרה בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל: בני תורה שהן כפרה לעולם על אחת כמה וכמה שלא יגע בהם אחד מכל מויקין שבעולם(כ): לא תבנה אתהן גזית. [אתהן] אין אתה בונה גזית: בונה אתה גזית היכל ועורות: יכול אם נפגמה אבן אחת מלמעלה יהא מזבח כולו מחולל תיל ותחלליה היא מחוללת ואין המזבח מחולל(ל): מיכאן אמרו כל אבן שנגע בה ברזל או שנפגמה עד שתחגור בה הצפורן כסבין של שחיטה פסולה למזבח ולכבש(ם): ד"א ותחלליה מניין לכל עבודות שעבד והמזבח פסול שיהיו פסולות תיל ותחלליה:

כ"ו. ולא תעלה במעלות על מזבחי יכול לא יעלה אבל יהא מותר לירד תיל אשר לא תגלה ערוחק עליו(נ): יאמר זה שאילו בן הייתי אומר יכול יהא מזבח קטן ויעמוד בארץ ויקשרי תיל (ויק' י"ד ב') והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה: אם בן למה נאמר ולא תעלה במעלות שלא יעשה לו מעלות אלא בונין כבש כמו תל ברומו של מזבח מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והעולה במעלות על המזבח לוקה ואפלו במעלה אחת דכתיב ולא תעלה במעלות במעלת כתיב(ס): אשר לא תגלה ערוחק עליו. מה אני צריך והלא כבר נאמר (ביח ט"ב) ועשית להם מכנסי בר לכסות בשר ערוה מה תיל אשר לא תגלה ערוחק עליו שכשעולה למזבח לא יהא פוסיע פסיעה נסה אלא מהלך עקב בצד גודל(ע): אין לי אלא למזבח לעורות מניין תיל ולא תעלה במעלות על מזבחי. ונאמר עליו אין עליו אלא בסמוך לו וכן הוא אומר (תה' ג"ה ט"ו) בבית אלהים נהלך ברגש(פ): יכול לא יעשה מעלות להיכל ולעורות תיל ולא תעלה במעלות על מזבחי למזבח אי אתה עושה מעלות עושה אתה מעלות להיכל ולעורות: ד"א ולא תעלה במעלות על מזבחי כשהוא אומר וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך יכול יתבונן אדם לחטא כדי שיקריב קרבן תיל ולא תעלה במעלות אל תקרא

(ח) ע"י ס' הסרטים לר' יונה זן נגלח לך 35 הערה 25. (ח*) מנילחא. (ט) ע"י ירושלמי יומא פ"ג ה"ו. (י) נודות פ"ג מ"ד, וע"י רמב"ם פ"א מה' ז"ה צ"ד סנדלח סטאב מנילחא דילן. (כ) חוספתא ז"ק פ"ו ו'. ונאמר זה מונח מ"ל טודרוס הניל (ל' 1 הערה ט') נסס מנדדכצני. (ל) ע' כ"ז מנילחא וס"ג למדות מ"ד. (מ) חולין י"ח. וע"י רמב"ם פ"א מה' ז"ה צ"ד וט"ו. (נ) מנילחא. (ס) רמב"ם ס"ס ה"ז. (ע) מונח נסס"ו לרמב"ם ל"ח ס' נסס מנילחא. (פ) ע"י מנילחא דלגיגא.

במעלות אלא במעילות(צ): שלא יאמר אדם איוה מעילה שקרבנה חמור שאלך ואעשנה ואעלה עולה גדולה וכן הוא אומר (ישעי' ס"א ח) כי אני ה' אהב משפט שונא גול בעולה:

פרשת ואלה המשפטים.

[כ"א]. א'. ואלה המשפטים ר' יהודה אומר המשפטים ניתנו לישראל במרה קודם מתן תורה שני (ט"ז כ"ה) שם שם לו חק ומשפט(ק) יכול לא נשנו בסיני ת"ל ואלה המשפטים: ר' ישמעאל אומר כל מקום שני אלה חזין מן הראשונים וכל מקום שני ואלה מוסיף על הראשונים כאן שני ואלה מוסף על הדברות העליונים מה הדברות העליונים מסיני אף המשפטים מסיני(ר) וכן הוא אומר (מלא' ג' כ"ב) זכרו תורת משה עברי אשר צויתי אותו בחורב ונני חקים ומשפטים ואומר (נחמי' ט' י"ג) ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצוות טובים: ר' עקיבה אומר אשר תשים לפניהם למה נאמר לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת שנה ושלש ורבע(ש) מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו ת"ל (דב' ל"א י"ט) ולמדה את בני ישראל ומניין עד שתהא סדורה בפני ת"ל (שם) שיטה בפיהם ומניין שחייב להראות לו פנים בה(ת) ת"ל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ערכם לפניהם כשלחן ערוך(א): ד"א אשר תשים לפניהם לפני בני ישראל לא נאמר כן אלא לפניהם לפני שבהן(ב) מלמד שאין שונין בריני ממונות לעם הארץ: ד"א ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ר' ישמעאל [אומר] אלו שלש עשרה מדות(ג) שהתורה נדרשת בהן שנמסרו לו למשה בסיני ואלו הן מקל וחומר: מגזירה שוה: מבנין אב מכתב אחד מבנין אב משני כתובים: מכלל ופרט מפרט וכלל: מכלל ופרט וכלל ואי אחא דן אלא כעין הפרט: מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד ולא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טעון אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טעון אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש ואין אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירו הכתוב לכללו בפירושו: דבר למוד מענינו: דבר למוד מסופו: שני כתובין המכתישין זה אה זה עד שיבא הכתוב [השלישין] ויכריע ביניהן(ד): ד"א אשר תשים לפניהם ולא לפני גוים לפניהם ולא לפני הדיוטות(ה):

ב'. כי תקנה עבד עברי והלא לא היה לו לסמוך לאלה המשפטים אלא כי יריבון כי יצאו וכי יכה איש שהן דינין: דורשי רשומות אומדין לפי שנצטוו במרה על

(ג) כלומר צעניכות. (ק) עי' מנילחא הולחא רמ"א. (ר) עי' מנילחא ושמות רבא ורבי. (ט) עי' עירובין כ"ד ע"ג. (ת) להנינו טעם הדגד ע' רמ"י ס"ג. (ח) מנילחא. (צ) לנדולים ומסונים שבהן. ע' ז"ר פ' ג"א. (ג) דמשפטים היינו דינים, ודינים היינו מדות, כמו שאמרו והלא דין הוא. היינו דבר זה אפטר ללמוד צדקת אחת מייצ' מדות. (ד) בעל מדרש הגדול רונז' כהן על מדרש י"ג מדות שהביא ריש ויקרא, ועדכס זה הולחתי לאור צכפר צככת אכדקס סנדפס לכבוד ידידי מו"ה אכדקס צעלנינער עת מלחא לו צנעיים סנה צנח חרס"ג. (ה) גיטין ס"ח ע"ג.

הדינין ונחן להן עשרת הדברות אמר משה רבונו של עולם שמא יתעה יצר הרע את בניך ויעברו על המצוות וחגלה אותן מלפניך ותמכרם לעבדים לכך פתח כי תקנה עבד עברי כשחקניאם למלכויות אל ישחעבדו בהן יותר משש מלכויות שש שנים יעבד בכל ומרי ופרס ויון ואשור ורומי: וכשביעית יצא לחששי חנם. אמר לפניו רבונו של עולם אל ישחקעו ביד רומי אלא זכות עשה עמהם חנם ובשביעית יצא לחששי חנם: אם בנסו יבא היה למקרא לומר אם לברו יבא לברו יצא מהוא בנסו אמר חס ושלום אם גרמו עונות אויבים באין אליהם באנפים כנשרים שטמים בשמים דכתיב (איכה ד' י"ט) קלים היו רודפינו כנשרי שמים רבונו של עולם כנסים של בטחונות הן להם מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם (ישעי' ס' ח'):

... (ו) (אם לאינו (ו) הן לי רשות שאומר לפניך. היה ר' אלעזר בן ערך דורש עד שהייתה איש מלהמת מכל סביבו כיון שראה רבן יוחנן בן זכאי שהייתה האיש מלהמת מכל סביבו ירד מעל החמור ונשקו ואמר לו ר' אלעזר בן ערך אשרי יולדתך אשריך אברהם אבינו שזה יצא מחלציך הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאונים ור' אלעזר בן ערך בכף שנייה מכריע הוא את כולם (ח): פרק (ט) כי תקנה עבד עברי. (מניין) [שמניין] (שתהא) [כשתהא] קונה לא תהא קונה אלא עבד עברי תיל כי תקנה עבד עברי (י) (מנין) [ומניין] כשיהא נמכר לא יהא נמכר אלא לך תיל (ויק' כ"ה י"ט) ונמכר לך (מניין) [ומניין] כשבית דין מוכרין אותו לא יהא מוכרין אותו אלא לך תיל (דב' ט"ז י"ב) כי ימכר לך (כ) אחיך העברי: [כי תקנה עבד עברי זה שהוא מוכר את עצמו ולהלן הוא אומר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה זה שבית דין מוכרים אותו לך בא הכתוב ללמדך לשון קצרה כי תקנה עבד עברי בין שמוכר את עצמו ובין שבית דין מוכרין אותו לך] (ל): כי תקנה עבד עברי. אתה קונה מעצמו ואי אתה קונה אמה עבריה מעצמה שהיה ברין ומה עבד עברי שאין אביו מוכרו הרי הוא מוכר את עצמו אמה עבריה שאביה מוכרת אינו דין שתהא מוכרת תיל כי תקנה עבד עברי עבד עברי אתה קונה מעצמו ואי אתה קונה אמה עבריה מעצמה (ט): [קל וחומר לעברי שיהא אביו מוכרו (ג) תיל (פס ו') כי ימכור איש את בתו לאמה איש מוכר את בתו ואין איש מוכר את בנו (ס) ר' ישמעאל אומר בעבד עברי הכתוב מדבר את אומר בעבד עברי או אינו אלא בעבד כנעני ומה אני מקיים (ויק' כ"ה ט"ז) והתנחלתם אותם לבניכם

(ו) הרב מו"ה שניאור זלמן סעטעטער כ"י ראש ציה"מ לרננים אשר נעוויאלק הדפוס 'ז עלים ומכילתא דרשב"י, אשר נולד בקאמנידנעג, צניע The Jewish quarterly review שנת 1904 ל' 4:13 עד 4:17, ומה שהוספתי והספתי כאלן עפ"י הדפוס סס ארסוס צענול כ"ז. (ז) חסר ראש השאלה ויש למלאות החסרון עפ"י צנלי חגיגה י"ד ע"ב, ירוש' סס פ"ב ה"א, תוספתא פ"ב, ויכל דמכילתא דרשב"י היה כאלן דרש כ"ז: ל"א ול"א המשפטים אשר תשים לפניכם אלה תשים לפניכם ואלו אחת עם לפניכם ונעשה מוכר ונעשה צד' יוחנן בן זכאי וכו'. ולפי' האי מלאך אגדה על כי תקנה עבד עברי שכתוב לליל העניק צבל מהיג ומקור אשר ולא ומכילתא דרשב"י. (ח) חזות פ"ב מ"ח. ט) כאלן נדסס ככ"י, פ"ק. ונדלה וזה שהמכילתא דרשב"י היחה כמלקת לפ"ק, ועיין ההוספות מ"י שאוסף לקמן כ"א ל"ז בסיף הפסוק. י) ספרי דברים פ' ק"ה, ילקוט צהר רמז חס"ו צסס ח"כ, וצ"ח סלנו ליתא. כ) ספרי שס, ח"כ צהר פרק ז'. ל) פליג על מכילתא סלנו וע' קידושין י"ד ע"ב דזה דעת ר' אליעזר. מ) וכן הוא צמכילתא לקמן ס' וכי ימכור איש את בתו וכו' ר"פ הרמזים ה' עבדים פ"א ה"ב, ועי' מ"י"ט סס דהרמזין חולק ע"ז. פ) ומה שנת שאינה מוכרת את עצמה אצ"ה מוכרת ה"ן שמוכר את עצמו אינו דין שיהא אצ"ה מוכרו. ק) מכילתא פרסס ג' לפס' ז'.

אחריכם לרשת אחווה בלוקח עבד מן הגוי אבל בלוקח עבד מישראל יכול יצא בשש ת"ל כי חקנה עבד עברי שש שנים ולהלן הוא אומר (רבי ט"ז י"ב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה הוא שנאמר כן והוא שנאמר להלן אחיך אף כן אחיך⁹ (ע): עברי. נאמרו מצוות הללו בעבד עברי בכותו של עבר: דיא בכותו של אברהם שהיה מעבד הגהר: דיא בכות ישראל שהיו מדברים בלשון עברי (פ) שני (ע' ג' י"ח) ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו (צ): שש שנים יעבד. אף את הבן יכול אף ה"ורש [ת"ל (רבי ט"ז י"ב) ועבדך שש שנים] אחר שריבה הכתוב מיעט מביא אני את הבן שקם תחת האב ליעידה ולשרה אחווה ומוציא אני את ה"ורש שלא קם תחת האב ליעידה ולשרה אחווה (ק): דיא שש שנים יעבד אפילו בוריה שאם ברח [חייב] להשלים שני עבודה (ר): דיא שש שנים יעבד לרבות את המטייל בשוק ולרבות את החולה (ש) ומוטל על המטה שהוא עולה לו מן המנין: דיא יעבד שלא ימכר אומנתו לאחר לא יעשנו בלן לרכים ספר לרכים נחתום לרכים שלחני לרכים יכול אפילו היתה אומנתו כך ת"ל יעבד ר' יוסי אומר ובלבד שלא יחדש לו אומנות של כלום (ת): ובשביעית יצא. יכול בתחלת השנה או בסופה הרי אתה דן שנה שבע מוציאה עבדים ויובל מוציא עבדים מה מצינו ביובל בתחלתו ולא בסופו (א) אף זו בתחלתה ולא בסופה או כלך לדרך הווי שנת שבע מוציאה עבדים ושביעית משמטת מלוה מה מצינו בהשמטת מלוה ולא בתחלתה (ב) אף זו בסופה ולא בתחלתה נראה ל"מי דומה דנין דבר שתלוי ביובל מדבר שחלוי ביובל ואל יוכיח השמטת מלוה שאין תלוי ביובל או כלך לדרך הווי דנין דבר שאין צריך קדוש בית דין מדבר שאין צריך קדוש בית דין ואל יוכיח יובל שצריך קדוש בית דין ת"ל שש שנים יעבד כו' אמור מעתה מתחלתה ולא בסופה (ג): דיא ובשביעית יצא פעמים שהוא עובד בשביעית שאם פגעה שנת השמטה בתוך השש עובד בה שאין השמטה משמטת עבדים (ד) אבל פגע בו שנת יובל אפילו בשנה שניה למכירתו יצא שני (ויק' כ"ה י"ג) בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוותו (ה): יצא לחפשי חנם. מכלל שני (רבי ט"ז י"ג) וכי תשלחנו חפשי מעמך מלמד שמצוה לומר (לא) [לן] צא יכול אם אמר לו צא הרי הוא יוצא ואם לאו אינו יוצא ת"ל יצא לחפשי חנם (ו): חנם. ל"מי שני באן חפשי ונאמר להלן (ס"ו כ"ו) חפשי יכול מה חפשי שני להלן שומר (ז) אף חפשי האמור כאן שומר ת"ל חנם אינו צריך גט שחרור (ח): דיא חנם יכול אם היה חולה ומוטל במטה והוציא עליו רבו יציאות יהא צריך ליתן לו ת"ל יצא לחפשי חנם (ט): דיא חנם יכול שלא בהענקה ת"ל (רבי ט"ז י"ג) וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם הענק תענק לו: דיא לרבות גרעון כסף (י): דיא יצא לרבות שטר מבאן אמרו עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בחמשה דברים בשנים וכיובל ובגרעון כסף ובשטר שחרור ובמיתת האדון בלא בן (כ):

(ע) מכלתא דילן, והונא כאן גזס ר' יסמעאל, וזה מלאה סמכילתא דילן היא מכלתא דר' יסמעאל. (פ) ע' צ"כ פ' ת"ז ויגר לזכרהם העברי. (ג) עד כאן עפ"י כ"י הניל עלה ח'. (ק) ספרי דברים פ"י ק"י"ה, קידושין י"ז ע"ג. (ר) קידושין ט"ז ע"ג. (ס) ע"י קידושין י"ז ע"א ורמזים ה' ענדים פ"ג היה ונל"ג ע"ס. (ת) ע' מכלתא ותיב צהר ס"ק ז' ה"ג. (ח) ערכין כ"ח ע"ג. (צ) ע"ס וספרי דברים פ"י ק"י"ה. (ג) ירושלמי פ"ק דקידושין ט"ג. (ד) ערכין י"ח ע"ג, וע"י מכלתא. (ה) קידושין ט"ו ע"א, וע' רמב"ם פ"ג מה' ענדים ט"ב. (ו) מכלא הול"א רמזים דינו פ"ג מה' ענדים ט"ב. (ז) כ"ר ח"ג ע"ז לקמן צמכילתא ור"ס צקידושין כ"ד ע"ג. (ח) ומכלתא. (ט) ע' מכלתא. (י) קידושין י"ד ע"ג. (כ) ע"ס וע"י ע"א.

ג'. בנפסו יבא בנפסו יצא יכול אף גזירה תיל אם אינו אלא רשות(ל): ר' אליעזר בן יעקב אומר בנפסו יבא בנפסו יצא אין לך עליו אלא עבודה(מ): אם בעל אשה הוא. מה הוא רבו חייב במונותיו אף אשתו ובניו רבו חייב במונותיהן עראן אני אומר אשה ובנים שהיו לו עד שלא לקחו רבו לא יהא רבו חייב במונותיהן או אינו אומר כן אלא אשה ובנים שהיו לו משלקחו רבו רבו חייב במונותיהן שכבר נתחייב במונותיו: אבל אשה ובנים שהיו לו עד שלא לקחו רבו לא יהא רבו חייב במונותיהן תיל אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו שתי נשים כאן אחת עד שלא לקחו רבו ואחת משלקחו רבו יכול אף אלו היו לו ארוסה ושומרת יבם תיל ויצאה אשתו עמו שהיא עמו יצאת וזו שאינה עמו יכול אפלו היתה אשתו ססולה כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט תיל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא ראויה להתקיים עמו יצתה וזו שאינה ראויה להתקיים עמו יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו תיל הוא מה הוא מדעת רבו אף אשתו [מדעת] רבו יכול יהא מעשה אשתו ובניו ובנותיו של רבו ודין הוא מה עבר כנעני שאין רבו חייב במונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו זה שרבו חייב במונותיו אינו דין שהיא מעשה בניו ובנותיו של רבו תיל הוא [הוא] מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו יכול שחאה מציאתו וירושתו של רבו תיל (דבי מ"ז י"ב) ועברך אין לך עליו אלא עבודה יכול מסני שיצא לרון בחדש לא יהא זכאי במציאתה וירושתה של אשתו תיל אם בעל. אשה הוא החזירו הכתוב לכללו בפירוש הרי הוא כבעל מה הבעל זכאי במציאתה ובירושתה של אשתו אף זה זכאי במציאתה וירושתה של אשתו: דיא ויצאה אשתו עמו אל תפרישנו מאשתו ולהלן הוא אומר (ויק כ"ה מ"א) ויצא מעמך הוא ובניו עמו אל תפרישנו מבניו(ג):

ד'. אדניו יתן לו אישה יכול גזירה תיל אם אינו אלא רשות(ס): אדניו יתן לו אשה. לרבות את הבן(ע): יתן לו אשה. בשפחה כנענית הכתוב מדבר אהא אומר בשפחה כנענית הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בבת חורין תיל האשה וילדיה חתיה לאדוניה אם בת חורין היאך ולדות לבעל(ע): דיא יתן לו כוסה איתו ויבא עליה(צ) ואפלו היה כהן שהוא אסור בוונה(ק) נותן לו שפחה כנענית ויבוא עליה והבנים עבדים או יכול אפילו אין לו אשה ובנים מישראל הרי הוא מותר בשפחה כנענית תיל ויצאה אשתו עמו בומן שעמו אשה ובנים הוא נותן לו שפחה ואם לאו אינו יכול(ר): דיא יתן לו אשה אחת נותן ואינו נותן לו שתי נשים(ש) יכול לא יתן לכן חז"ל שתי נשים תיל אדניו יתן לו אשה לו אין נותן שתי נשים נותן הוא לכן חז"ל שתי נשים(ת) יכול יתן אשה אחת לשנים כדרך שנותן לעבדיו הכנענים שפחה אחת לשנים תיל אדניו יתן

ל) ע' ומכילתא. (נ) ע קידושין כ' ע"א. (כ) רוב דנכי סומכי מדיא חס צעל חסא הוא עד כלן סובלו צמננן על סמורא כלן צסס ומכילתא חסיתא דל' סמננן, ועיי"ט, ועייב צת"כ נהר פיק ז' ה"ג, ורמנננ' ס"ג מהי ענדים היא וס"ג ונל"מ סס. ופי' אל תפרישנו מלשמו ומנניו ע' צמנננ' ס"ג מהי ענדים היא. (ס) ומכילתא. (ע) חס מה האדון ועובד את הנין גם הנין יכול ליתן לו שפחה כנענית, ויכל דמננה מלס, כנזנחיס ע' ע"א. (פ) ומכילתא. (ז) קידושין ע"ז ע"א. (ק) קידושין כ"א ע"ב. (ר) סס כי ע"א. (ט) סמי ספחות כתיב רמנננ' ס"ג מהיב היא. (ת) לדעת הפוסקים דספחה מותרת מן סמורא (ע' מל"מ ס"ג מהיב ס"ג) ויירי כלן צב' ספחות ולדעת הפוסקים דספחה חסירה מהיב ל"ל דמייירי צב' נשים צנית חורין, ויכל דלינטיך ללשנענין צנטיא חס צנו סונוך לפרקו, ע' ינמות ס"ב ע"ב

לו אשה אשה אחת נותן לו ואין אשה אחת לשנים (א) יכול לא יתן לעבריו הכנענים שפחה אחת לשנים תיל אדניו יתן לו אשה לו אין נותן שפחה אחת לשנים נותן הוא לעבריו הכנעניים שפחה אחת לשנים (ב): וילדה לו בנים או בנות. מקיש בן לבת מה הבת אין לה קידושין על בן חורין ואין יוצאה הימנו כגט (ג) אף הבן אין לו קידושין על בת חורין ואין יוצאה הימנו כגט (ד): האשה וילדיה. כל בנים שיוולדה בין ממנו בין ממקום (אחת) [אחר] הרי אלו עכרים (ה): תהיה לאדוניה. מלמד שיוצאה בלא גט: דיא האשה וילדיה תהיה לאדוניה יכול אם רצה רבו למכור אשתו ובניו כשהוא חתניו יכול הוא לעכב על ידיו תיל האשה וילדיה תהיה לאדוניה: והוא יצא בנפשו. לרבות לו יציאות הרבה בשנים וכיובל וכנרעון כסף ובשטר ובמיתת האדון בלא בן (ו):

ה'. ואם אמר יאמר עד שיאמר וישנה וישלש (ז): העבר. ולא אמה מכלל שני (דב' ט"ו י"ז) ואף לאמתך תעשה כן להעניק יכול לרציעה תיל העבר ולא אמה (ח): דיא העבר עד שיאמר כשהוא עבר ויכול אם אמר בתוך שש יהא נרצע תיל לא אצא חפשי עד שיאמר בשעת יציאתו הא אינו אומר אלא כסוף שש (ט): אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני. אמר ר' שמעון (י) אם לאו מה עלתה על לבי שאם אינו אוהב היאך הוא נרצע מכאן אתה אומר היה אוהב את רבו ורבו אין אוהבו הוא היה אוהב על רבו והוא אינו אוהב את רבו הרי זה [אינו] נרצע שני (דב' ט"ז ט"ז) כי אהבך: לו אישה וכנים ולרבו אין אשה וכנים הרי זה אינו נרצע שני אהבתי את אדני את אשתי ואת בני: ר' אלעזר בן עזריה אומר חלה אצל רבו או שחלה רבו אצלו הרי זה אין נרצע שני (שם) כי טוב לו עמך:

ו'. והגישו אדוניו אל האלהים מוליכו אצל שלשה ואומר דבריו כפניהם (כ): והגישו אל הרלת או אל המוזה. יכול יהא רוצעו במוזה ודין הוא ומה דלת שאין בה מצות מוזה יש בה מצות רציעה מוזה שיש בה מצות מוזה אינו דין שיהא בה מצות רציעה תיל (שם י"ז) ונתת באזנו וברלת ברלת ולא במוזה יכול ברלת העומד או ברלת העקור תיל או אל המוזה מה מוזה מעומד אף דלת מעומד (ל) אין לי אלא דלת שיש בה מוזה דלת שאין בה מוזה מניין תיל והגישו אל הרלת או אל המוזה ראשונה מה היתה דלת שאין בה מוזה (מ): ורצע אדוניו. ריבה אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט: אדוניו ולא בנו אדניו ולא עברו (נ) אדוניו ולא שלוחי אדוניו (ס): [אזנו]. נאמר כאן אונו ונאמר להלן (ויק' י"ד י"ד) אונו מה אונו האמורה להלן ימנית בגובה שבאזן אף אונו האמורה כאן ימנית (ע) בגובה שבאזן (פ). ר' אלעזר א' ר' יודן היה אומר (צ)

(ח) ע' ונכילתא. (ז) רננים פיג מסייע הית. (ג) כדליף לקמן מתהיה לאלוניה. (ד) דאין קידושין לענד, וע' ונכילתא לפי והוא ילא גנפו ות"כ צדק פרסו וי סיג. (ה) ע' ונכילתא. (ו) עיל נד 119 הערה כ. (ז) ע' ונכילתא. וחולי דרש כאן שישלש מדכתיב עוד כמטתה הוכה והיה כי יאמר. (ח) קידושין י"ז ע"ג, ספרי דננים סים קבי. (ט) קידושין כיצ ע"ג ספרי דננים רים קביא. (י) מכלן עד סוף הפסוק כספרי סס ונש"ס סס, ופסטר דנניחו כאן גטס ר' שמעון וטוס דסס ספרי רים, חונס מומייחי ח' דחלק אלל רבו גטס רלנ"ע סיו דסמות הסח"ס היו וקונלין אלל צטל ונכרעצני. (כ) רננים פיג מסייע ה"ט. (ל) ונכילתא. (מ) רננים פיג מסייע ה"ט. (נ) ונכלן עד אלת צחו האיס מוכר" נספ' ז' הדפסתי הכל עפ"י כ"י טל הרב ונהרש"ז טעכטער ה"ל נד 118 הערה ו'. (ס) ונכילתא ורננים סס. (ע) ונכילתא. (פ) ספרי דננים פי קבי. (צ) ע"י לעיל י"ט, י"ז.

במולת סה רוצעו (שמה) [שמה הוא] כהן ונמצא פוסלו מן העבודה ואני אומר כל עצמו כהן אינו נרצע (ק): מרצע. אין לי אלא מרצע מניין לרבות את (המוזה) (המחש) ואת המכתף (ר) ואת הסיל ואת הסירה (ש) תיל (רבי' טו י"ז) ולקחת דברי ר' יוסה בר רבי יהודה רבי אומר מרצע מה מרצע מיוחד מן המתכת אף אין לי אלא מן המתכות (ת): ועברו לעולם. יכול אף הבן תיל [ועברו ולא בנו ולהלן (רבי' טו י"ז) הוא אומר] והיה לך ולא לבן (א) שהיה ברין מה כסף שאין קונה יתיר על שש [קונה לבן רצועה שקונה יתיר על שש] אינו דין שתהא קונה לבן תיל והיה לך ולא לבן. קל וחומר לרצועה שלא תהא קונה יתיר על שש מה כסף שהוא קונה לבן אין קונה יתיר על שש [רצועה שאין קונה לבן אינו דין שלא תהא קונה יתיר על שש] תיל ועברו לעולם. יכול לא תהא רצועה יוצאה ביובל ודין הוא ומה אם כסף שהוא קונה לבן [יוצא ביובל] רצועה שאינה קונה לבן אינו דין שיצא ביובל לא אם אמרת בכסף שאינו קונה יתיר על שש תאמר ברצועה שהיא קונה יתיר על שש תיל (ויקי' כיה י') ושבתם איש אל אחותו ואיש אל משפחתו תשובו זה הנרצע לפני היובל שהיובל מוציא (ב) [ומה תיל] ועברו לעולם כל ימי עולמו של רוצע (ג) אפילו נמכר שלושים וארבעים שנה לפני היובל מנין ליתן את האמור כן (ד) להלן (ה) ואת האמור להלן [בן] תיל (לעולם) [עולם עולם] לגיירה שוה: פ"ק (ו).

ז. וכי ימכור איש את בתו לאמה (ו) מכלל שני (כי ב' ואם (ח) אין לו ונמכר בגניבתו יכול תהא אשה נמכרת בגניבתה תיל (פס' ל"ז) כי (ימכר) [יגנב] (ט) איש האיש נמכר בגניבו ואין האשה נמכרת בגניבתה יכול לא תמכר בגניבת עצמה תמכר בגניבת אביה (אומרת) [אמרת] הין אם בגניבת עצמה אינה נמכרת תמכר בגניבת אביה. מפני מה אינה נמכרת בגניבת עצמה מפני שהיא [אינה] מוכרת את עצמה תמכר בגניבת אביה שכן אביה [מוכרה תיל כי ימכר איש האיש מוכר ואין בית דין מוכרין] (י): (כ) את בתו. האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו שהייתי אומר ומה אם אמה עברייא שאינה מוכרת עצמה מדעתה אביה מוכרה עבד עברי שהוא מוכר עצמו מדעתו אינו דין

(ק) קידושין כ"א ע"ג וע' מכילתא. (ר) כ"ג פיר' הפקתב. (ט) כ"ג פיר' מיני קוליס. (ח) קידושין כ"א ע"ג. מפרי דברים סי' קכ"ג. (ח) מכילתא, קידושין י"ז ע"ג. (ז) מכילתא. (ג) שאינו עובד את בנו. (ד) ננוכר עלונו. (ה) צפ' רחש דמיירי צמכרוו צ"ד כלעיל פסוק ז'. (ו) ע' לעיל נד 118 הערה ט'. (ז) צמדרש הגדול כחז כחן ח"ל: וכי ימכור איש את בתו לאמה. הרי זה בכלל היה וילא מן הכלל לטעון טעון אמר שלא כענינו ילא להקל ולהחמיר: להקל עליה שהיא יולא צמיננין ולהחמיר עליה שאם רחש הארון ליעד מיעד עכ"ל ומאמר זה הוא מנדרש י"ג מדות. ע' פסר ציכת אצרחס נד 47. ומכ"ל שלפנינו נראה שהמאמר אינו ומכילתא דרשב"י, דלא כמו שפיערתי לפני. (ח) לפנינו כחז: אם, אמנס צממה כ"י איתא: ואם. (ט) כן יש להביא. ע' לקמן ס' ל"ז. (י) המאמר המוסגר הוספתי עפ"י מדרש הגדול להשלים צום חסרון של כ"י. (וע' סוטה כ"ג ע"ג ומכילתא ס"ג) והנה המסיג לא הניח אלא סוף הדבר כי ימכר איש וכו' ואין צ"ד מוכרין (וכמו שהדפסתי ג. הפלס"ט ע"ג נד 321) מפני שצבר לפני המסקנא אין אני לריבין לדרש כי יגנב איש. דמאי ימכר איש איכא למילף דאין צ"ד מוכרין צין בגניבת אביה צין בגניבת עצמה. אך זה ענות, דכי ימכר איש מיירי צקטנה דאביה מוכרה וקמיל דאין צ"ד מוכרין הקטנה בגניבת אביה. ומ"מ לריבין קרא דכי יגנב איש דגם בגדלות דוקא איש נמכר בגניבתו ולא אשה, דפשיטא דכי יגנב איש מיירי בגדול. ולקמן פס' ל"ז חזין דאף לפוס ומסקנא קאי דרש דכי יגנב איש. (כ) כחן נלסם הכ"י ומחיל העתק מנדרש הגדול.

שיהא אביו מוכרו תיל וכי ימכר איש את בתו בכו ולא בנו(ל): דיא בתו וכו קטנה יכול אף נערה תיל בתו בכו ולא אם יצאת נערה שראויה להיות אם(מ) מכאן אמרו האב רשאי למכור את בתו עד שתביא סימנין אבל משתביא סימנין אינו רשאי למכרה: לאמה. לשפחות: דיא לאמה אמה (לפסולה) [לפסולה] כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הואיל וקידושין חוששין בה(ג) שאין אדם רשאי למכור את בתו אלא אם כן העני ולא מצא מה יאכל(ס) וכשהוא מוכרה אינו מוכרה אלא למי שיש לו בה קידושין(ע): לא תצא כצאת העבדים. שלא תהא נוטלת אחריו דלאים ובלריות(פ) למרחץ דברי ר' אליעזר אמר לו ר' עקיבה מה אני צריך והלא כבר נאמר (ויקי כיה ליש) לא תעבד בו עבודת עבד(צ) מה תיל לא תצא כצאת העבדים שלא תהא יוצאה על השן ועל העין כעבדים שהיה בדין ומה עבד כנעני שאין יוצא בשנים וביובל ובנרעון כסף הרי הוא יוצא על השן ועל העין זו שיוצאה בשנים וביובל ובנרעון כסף אינו דין שיוצאה על השן ועל העין תיל לא תצא כצאת העבדים(ק):

ה. אם רעה אין לי אלא כעורה נאה מניין תיל בעיני אדוניה. בעיני בנו מניין תיל רעה ר' אליעזר אומר אם רעה בעיני אדוניה לרבות את הסולין(ר): אשר לא יעדה. מכלל לאו הין שאם רצה ליעד הרי הוא מיעד: יעדה. מדעתה(ש) מלמד שאינו מקדשה אלא מדעתה והוא הדין לכל הנשים שאין מתקדשות אלא מדעתם וברצונם והלא דברים קל וחומר ומה אמה עכריה שהיא כבושה תחת ידו אמרה תורה יעדה מדעתה שאר [נשים] לא כל שכן וכיצד מיעדה אומר לה בפני שנים הרי את מקודשת לי ואינו צריך ליתן לה קידושין: דיא יעדה מלמד שאין מיעד שתיים כאחת(ת): יעדה והסדה. מלמד שמצות יעדה קורמת למצות סדייה(א): והסדה. מלמד שיוצאה בנרעון כסף(ב): דיא והסדה מלמד שבית דין מסדין אותה בעל כרחו(ג) דיא יעדה והסדה אין ייעוד אלא בזמן סדייה שאם ייעדה בתוך שש אפלו בסוף סרוטה אחרונה הרי זה ייעוד(ד) אבל אם יעדה אחר שש אין כאן ייעוד: לנכרי לא ימכור. יכול לא ימכרנה אבל יתנה במתנה תיל לא ימשול. יכול לא ימכרנה לאחרים אבל ימכרנה לקרובים תיל לעם לא ימכור. יכול לא ימכרנה אבל יתנה במתנה תיל לעם לא ימשול. יאמר לאחרים מה אני צריך לומר לקרובים שאלו נאמר לאחרים ולא נאמר לקרובים הייתי אומר לא ימכרנה לאחרים אבל ימכרנה לקרובים יאמר לקרובים [מה אני צריך לומר לאחרים שאלו נאמר לקרובים ולא נאמר לאחרים הייתי אומר לקרובים] האסורין לה לא ימכרנה אבל ימכרנה לאחרים המתורין לה צריך לומר לאחרים צריך לומר לקרובים: אין לי אלא אמה עברייה עבד עברי מניין אמרת קל וחומר ומה אמה עברייה שהוא רשאי ליעדה לו ולבנו אינו רשאי למוכרה עבד עברי שאין לו בו רשות כלל על אחת כמה וכמה(ה)

(ל) ע' וניכילתא. (מ) ע' וניכילתא ונדכיס ע'ו ע'יא. וע' סנהדרין סיט ע'יא דדכיס גיכ וכל אב. (נ) קידושין י"ט ע"ג. ירושלמי סס פ"א ס"ב. (ס) קידושין כ' ע'יא. וע' רמז'ס פ"ד מה"ע ס"ב. (ע) ע' קידושין כ' ע"א. (פ) ע' ז"ר פ"ח: דליים ופגדיות סולכיכא לה למרחץ. וע' גמרא ע"כ ע"כ דליים וזלגדיות והוא מלשון רומי balneariae בגדי נחמץ. (ז) תיכ נזה פק ז' ס"ב. (ק) ע' וניכילתא. (ר) קידושין י"ט ע"ב. (ש) קידושין י"ט ע"א. רמז'ס פ"ד מה"ע ס"ב. (ת) רמז'ס סס ס"ז. ח' וניכילתא. (צ) קידושין ט"ז ע"א צס חוקית. (ג) קידושין י"ח ע"א. (ד) קידושין י"ט ע"א. (ה) כל זה דרמז'ס פ"ד מה"ע ס"י וע"ס צלמינו. וע' ס' מעין הסכמא שחמה דרמז'ס פ' דלא כח מהני תנאי דקידושין י"ח ע"ג. והנך רואם דדינו מנעין קדום דמכרשבי ילא.

ואם מכר לא עשה כלום ואינו לוקה(ו): בכגורו בה. כיון שפרש מליתו עליה אין יכול למכרה(ז): ד"א לא ימשול למכרה בכגורו בה ר' שמעון אומר הראשון שבגד בה וגירשה (עליה) אין אתה רשאי לשעבדה מכאן אמרו אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אשות(ח):

ט. לבנו ייעדנה יכול גוירה תיל ואם אינו אלא רשות: לבנו. ולא לאחיו שהיה ברין מה אם הבן שלא קנתה לו תורה יבמה קנתה לו יעירה אח שקנתה לו תורה יבמה אינו רין שחקנה לו יעירה תיל לבנו ולא לאחיו(ט): לבנו ייעדנה. כתיי אביו מערה ואין מערה לאחר מיתת אביו(י): כמשפט הבנות יעשה לה. וכי מה למרנו למשפט הבנות מעתה אלא הרי זה כמלמד נמצא למד מה אמה עבריה היעודה אין מונעין ממנה שאר כסות ועונה כך כל הבנות(כ): ד"א כמשפט הבנות מה בת משקדשה אביה חייבין עליה מיתת בית דין ואין יוצאה אלא בנט [אף אמה עבריה משייערה חייבין עליה מיתת בית דין ואין יוצאה אלא בנט](ל):

י. אחרת יקח לו יכול גוירה תל-אם. אינו אלא רשות: אחרת יקח. ולא של הפקר(מ): אחרת יקח לו. מלמד שמוטר לקנות לו אשה אחרת לשם אישות: אחרת יקח לו. הרי [אחרת] לו כוו מה זו נקנית בשטר אף זו נקנית בשטר(נ): שארה. זו פורסה כענין שני (מיכי ג' ג) אשר אכלו שאר עמי: כסותה. זו כסותה: עונתה. זו דרך ארץ. כענין שני (ברא' ל"א ג') אם תענה את בנותי ר אליעזר בן יעקב אומר שארה כסותה לפי השאר תן כסות שלא ילבישה כסות ילדה בוקנה וכסות זקנה בילדה: כסותה ועונתה לפי עונתה תן כסותה שלא יתן לה כלים של חמה בימות הגשמים וכלים של גשמים בימות החמה(ס): לא יגרע. מלמד שהוא עובר בלא תעשה איוה היא עונתה כל אחד ואחד לפי מלאכתו כיצר הטיילים בכל לילה בעלי אומנות פעמים בשבת החמרים פעם אחת בשבת הגמלים פעם בחדש הספנין פעם לששה חרשים תלמידי חכמים מלילי שבת ללילי שבת(ע): לא יגרע מלמד שהאשה עולה עם בעלה ואינה יורדת(פ):

י"א. ואם שלש אלה לא יעשה לה ר' אליעזר אומר זה שאר כסות ועונה אמר לו ר' עקיבה מה אני צריך והלא כבר נאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע מה תיל שלש אלה אמור מעתה לא יערה לא הוא ולא בנו ולא פראה(צ): ויצאה חנם. מה אני צריך אם ללמד שחמה יוצאה בסוף שש הרי כבר נאמר (דב' ט"ז י"ב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים מה תיל ויצאה חנם ריבה לה הכתוב יצאה אחרת ויצאה חנם אלו ימי הבגר אין כסף אלו ימי הנעורים מכאן אמרו יתירה אמה עבריה על עבד עברי שהיא יוצאה בסימנין(ק):

י"ב. מכה איש אין לי אלא מכה את האיש מכה את האשה ואת הקטן מניין תיל (ויקי' כ"ד י"ז) כי יבה כל נפש בין איש ובין אשה ובין קטן אין לי אלא האיש

(ו) וכן רמב"ם פ"ט נ"ה סנהדרין לא ונה לאו זה נלאוין שלוקין עליהן. (ז) ונכילתא. (ח) קידושין י"ח ע"ג. (ט) קידושין י"ח ע"ג. (י) רמב"ם פ"ד נ"ה ע"ה. (כ) ונכילתא. (ל) קידושין י"ח ע"א. (מ) שמואלקת לזנות. ע"י נ"ר סוף פ' ט': נני אלס טל הפקר וע"י ח"כ קדושים ריש פ"ק ז'. (נ) ע' קידושין ט"ז ע"א ולי"ע. (ס) ונכילתא. כחזונו וי"ז ע"ג. (ע) כחזונו פ"א ע"ג וי"ז ע"ג. (פ) טס וי"ח ע"א. (ק) כל הנהגות הזו נוכל מ"י אבן גולת נס' הקנהו טער ל"ד נ"ד 214 נסס נקוהו ז"ל. (ק) ע' ונכילתא ורמב"ם פ"ד נ"ה ע"ה.

המכה אשה המכה מניין תיל מכה בין איש בין אשה: אם כן למה נאמר איש שיכול אפלו הכה את הנפלים ובן שמונה יהא חייב תיל איש מה איש מיוחד שהוא בן קיימה יצאו הנפלים ובן שמונה שאינו בני קיימה (ר): ומת. מניר שאינו חייב עד שימות מכאן אתה אומר הכהו ובא אחר וכלבלו האחרון חייב (ש): מות יומת. אין אנו יודעין במה תהא מיתתו של זה הרי הוא אומר (ס: ב') נקם ינקם ונאמר להלן (ויק' כ"ו) והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית מה נקימה האמורה להלן בסיף אף נקימה האמורה כאן בסיף (ת):

י"ג. ואשר לא צדה היה בכלל ויצא לפעון טעון אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר (א): ואשר לא צדה. אין אשר לא צדה אלא שלא נהכווין לו כן הוא אומר (כ"ו ל"ה כ"ב) או השליך עליו כל כלי בלא צדייה (ב): והאלהים אנה. אין אנה אלא שמורקף (ג) לו כן הוא אומר (מ"ב ה' ז') כי אך דעו נא וראו כי מחאנה הוא לי ובן הוא אומר בשמשון (שופט' י"ד ד') כי תואנה הוא מבקש מפלשתים: והאלהים אנה לידו. מגלגלין וכות על ידי וכאי וחובה על ידי חייב זו היא ששאל שרנגינום את אלינום ואת פנסם אחיו כשגור עליהם מיתה אמר להן אני בנו של נבוכדנצר ואתם בניו של חנניה מישאל ועוריה יבוא מי שהציל את חנניה מישאל ועוריה מיר נבוכדנצר ויציל אחכם מירי אמרו לו נבוכדנצר וזה שלא לשפך דם נקי וחנניה מישאל ועוריה וכו' שלא יחרגו בחייבי מיתה אתה אי אתה כדאי ליעשות נסין על ידיך ואנו אין אנו כדאי שיעשו לנו נסים אתה נתחייבת לשפך דם נקי ואנו נתחייבנו מיתה וכי אם אין אתה הורגינו אין אנו מתים אין חמה באה עלינו ואנו מתים אין נחשים ועקבים נושכין אותנו ואנו מתים כתוב בתורתנו ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו מגלגלין וכות על ידי וכאי וחובה על ידי חייב וכשנמות תדע שאנו בניו של חנניה מישאל ועוריה לא מתו עד שבאת עליו ריופלי מרומי ונתחו את ראשו והיו מחטשין את עיניו (ד): ושמתו לך. בחיך מלמד שמגלגלין למדבר (ה): טקום. נאמר כן מקום ונאמר להלן מקום מה מקום האמור להלן ערי לויים קולטין אף מקום האמור כאן מחנה לוייה קולט (ו): שמה. שם תהא דירתו שם תהא קבורתו (ז):

י"ד. וכי יויד איש על רעהו להרגו בערמה אין הודה אלא בשאט בנפש בענין שני (ר"ב י"ח כ"ב) בורון דברו הנביא (ח): איש. פרט לקטן: על רעהו. פרט לאחרים (ט): רעהו. פרט לגר תושב מוציא אני את אחרים שאין להם מצוות בישראל עדאן לא אוציא את גר תושב שיש לו מצוות בישראל (י): תיל רעהו פרט לאחרים

* (ג) עי' מנכילתא ותיכ אמור ריש פרק כ'. (ט) ע' תיכ טס ומסדדין ע"מ ע"א. (ח) עי' מנכילתא לקמן פ"ו. (ז) מפורש במדרש י"ג מדות סהדפסתי בספר נרכת אנרכס ל"ד 67 וז"ל: כל מכה נפש לפי עדים ירצה את הרצח הרי הסורג ככלל שופכי דמים היה כשהוא אומר ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושנתי לך מקום הרי ינא לפעון טעון אחר שהוא בענינו ינא להקל ולא להחמיר להקל עליו לידו צבלת ולא להחמיר עליו טאס סרגו גואל הדם בגבול עיר מקלטו כהרגו עליו אע"פ טלא מלינו לו נקדא מלא נמלינו למידין לדינו מן המקדא הזו ואם ינא לא הרצה את גבול עיר מקלטו ורצה גאל הדם את הרצח אין לו דם ממוץ הוא דלין לו דם הא לפניס יס לו דם עכיל. ועי' מה ססעכותי סס. (ז) עי' ספרי מקטני פ"י ק"ס וז"כ כ"ו ע"ב. (ג) כמו שמתקין עי' מ"י נכאסית מ"ח. ח. (ד) חענית י"ח ע"ב. ספדא אמור פרק ט', סמחות פ"ח. (ה) נכות י"ב ע"ב. (ו) עי' מנכילתא. (ז) נכות י"ח ע"ב. (ח) עי' סנהדרין מ"א ע"א ופי' ע"א. (ט) מנכילתא. (י) סנאוויין להמיותו.

רעהו פרט לגר תושב(כ): להרגו בערמה. פרט למתכוין להרוג את זה והרג את זה(ל): להרגו בערמה. זה שבא עליו בתסקופין(מ) כיואב שהרג את אבנר דכתיב (שיב גי כיג) ויטהו יואב אל תיך השער לדבר אתו בשלי: מעם מובחי. הא אלו היה שונג היה המוכח קילטו ואין קולט אלא גנו של מוכח בית עולמים ואין קולט אלא [שינג אבל מויד אפלן] בהן ועבודה בידו דוחין אותו ממנה וממיתין אותו(ג) אמר ר' יוסי קל וחומר דברים מה עבודה שהיא רוחה שבת דוחין אותה להמית נפש מפני נפש שבת שעבודה רוחה אותה דין הוא שירחה אותה בשביל להחיות ספק נפש(ס): תקחנו. אין לי אלא רוצח בלבד מניין לרבות שאר המומתין תיל תקח תקחנו(ע): למות. ולא לגלות ולא ללקות(פ): למות ולא לעונשין: דיא מעם מובחי מניין שתהא סנהדרין סמוכה למוכח תיל מעם מובחי תקחנו למות(צ): ומניין שאין ממיתין אלא בפני הבית תיל מעם מובחי תקחנו למות הא אם יש מוכח אתה ממית ואם לאו אין אתה ממית(ק) מכאן אמרו ארבעים שנה קודם הרבן בית שני בטלו דיני נפשות מישראל מפני שגלו סנהדרין ולא היו במקומן במקדש(ר):

מ"ו. ומכה אביו ולא אבי אביו(ש): אמו. ולא אם אמו: אביו ולא הספק: אמו ולא הספק(ח): מכה אביו ואמו מות יומת. יכול לא יהא חייב עד שיכס שניהם כאחד תיל (ויקי' כ"ד כיא) ומכה אדם יומת ואפלו אחד מהם(א) מה תיל מכה אביו ואמו יכול הגיורת שהיתה הורתה שלא בקרושה ולירתה בקרושה יכול יהא חייב על מכת אמו תיל ומכה אביו ואמו את שחייב על מכת אביו חייב על מכת אמו את שאינו חייב על מכת אביו אינו חייב על מכת אמו(ב) יכול אם הכן לאחר מיתה יהא חייב ודין הוא ומה קלה שאין נוהגת בכל חייבין עליה לאחר מיתה מכה שהיא נוהגת בכל אינו דין שיהוא חייבין עליה לאחר מיתה תיל (שם) מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה אינו חייב לאחר מיתה אף מכה אביו ואמו לא יהא חייב לאחר מיתה(ג): יכול אם הכן ולא עשה בהן חבורה יהא חייב תיל מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה אינו חייב עד שיעשה בה חבורה אף מכה אביו ואמו לא יהא חייב עד שיעשה בהן חבורה(ד) מכאן אמרו אינו חייב עד שיוצא טיפת דם או עד שיצטרך הדם יכול אם הכה אותן שונג יהא חייב בתשלומין תיל מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה לא חלק בה בין שונג למויד לחייבו בתשלומין אף מכה אביו ואמו לא חלק בהן בין שונג למויד לפטרו מן התשלומין והוא הדין לכל עבירה שיש בה מיתה שאין בה תשלומין(ה): מות יומת. אין אנו יורעין כמה תהא מיתתו של זה תיל (ויקי' י"ט י"ח) ואהבת לרעך [כמוך] ברור לו מיתה יפה והיזה ויהו חנק רבי אומר לא מפני שהיא יפה אלא מפני שהיא מיתה סתם וכל מיתה האמורה בתורה סתם הוא חנק(ו) מניין לא יכולת להמיתו בחנק המיתו באחת מכל מיתות בין קלות בין חמורות תיל מות יומת מכל-מקום(ז):

(כ) רננים פ"ג מה' רולח הי"ח. (ל) סנהדרין ע"ט ע"א. (מ) צעלילות. (נ) ע' מכוח י"צ ע"א. ירושלמי פ"ג ה"ז. מדרש שמואל פכ"ה. (ס) ע' מכלתא ויומא פ"ה ע"א. (ע) סליחה דוחה עבודה ע' סנהדרין ל"ה ע"ג. (פ) מכלתא. (ק) מונח צדמדין לצמוד צ"ה כ"ט צ"ס מכלתא. (ר) ע"ז ח' ע"ג. (ס) ולא אמרינן לענין זה בני ננים ס' כננים. (ת) ת"כ קדשים פרק ע' ה"ח. (י) ע' מכלתא. ות"כ אמור פרק כ' ה"ח. (יג) רננים פ"ה מה' מנרים ה"ט וי'. (ג) ע' ת"כ קדשים פרק ע' ה"י ואמור פרק כ' ה"ח. (ד) ת"כ אמור ס"ס. (ה) כחונות ל"ה ע"א צ"ס תנא דני חזקיה וע' ירושלמי ס"פ ה"ג. וכבר אמרו שחזקי' הוא הממדר מדרש צ"י. (ו) מכלתא. (ז) ע' סנהדרין מה' ע"ג.

ש"ן. וגונב איש אין לי אלא הגונב את האיש הגונב את האשה ואת הקטן מניין ת"ל (דב' כ"ד ז') כי ימצא איש גונב נפש בין אשה בין קטן אין לי אלא איש הגונב אשה הגונבת מניין ת"ל גונב בין איש בין אשה אם כן למה נאמר איש יכול אצלו נגב את הנפלים ובן שמונה יהא חייב ת"ל איש מה איש מיוחד שהוא בן קיימה יצאו נפלים ובן שמונה שאינן בני קיימה (ח): מניין שאינו חייב עד שיגנוב בעדים ת"ל כי ימצא איש גונב ומניין שאינו חייב עד שימכור בעדים ת"ל ומכרו (ט): ונמצא בידו. ונמצא פרט למי שמצויין בידו יצא האב שנגב את בנו ומלמד תינוקות שנגב אחד מן התינוקות ואמטורפוס של יתומים שנגב אחד מן היתומים שהן מצויין בידן תמיד (י) יכול מכרו לאחד מקרוביו יהא חייב ת"ל (שם) נגב נפש מאתו עד שיפרישנו מאתו (כ) או יכול לפי שמצינו בעבד כנעני שכיון שנתן בו דמים קנה יכול אף זה כן ת"ל ומכרו ונמצא בידו מגיד שאינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ר' יהודה אומר משיכניסנו לרשותו וישחמש בו שני (שם) והתעמר בו ומכרו (ל): מות יומת. כסתם מיתה האמורה בחורה בחנק (מ) והרשעים קרויין מתים לפני מקום מניין שכיון שעבר אדם עבירה הרי הוא מת לפני מקום ת"ל (דב' י"ז ו') [יומת המת (נ) ד"א מניין לא יבולת להמיתו בחנק המיתו באחת מכל מיתות בין קלות בין חמורות ת"ל (ס)] מות יומת מכל מקום (ע):

י"ז. ומקלל אביו ולא אבי אביו: אמו. ולא אם אמו: אביו ולא הספק אמו ולא הספק (פ): מקלל אביו ואמו מות יומת. יבול לא יהא חייב עד שיקללם שניהם באחת ת"ל (ויק' ב' ט') אשר יקלל את אביו ואת אמו אחר מהם (צ) ומה ת"ל ומקלל אביו ואמו יכול הגיזרת שהיתה הורתה שלא בקדושה ולירחה בקדושה יהא חייב על קללת אמו ת"ל מקלל אביו ואמו את שהוא חייב על קללת אביו חייב על קללת אמו ואת שאינו חייב על קללת אביו אינו חייב על קללת אמו (ק): יכול אם קללן לאחר מיתה לא יהא חייב ודין הוא ומה מכה שהיא נוהגת בכל אין חייבין עליה לאחר מיתה קללה שאין נוהגת בכל אינו דין שלא יהא חייבין עליה לאחר מיתה ת"ל (שם) אביו ואמו קלל דמיו בו אסלו לאחר מיתה (ר): יכול אסלו קללם בכנוי יהא חייב נאמר ומקלל אביו ואמו ונאמר (ויק' כ"ד ט"ז) איש כי יקלל אלהיו מה להלן בשם אף כאן בשם (ש): מות יומת אין אנו יודעין כמה תהא מיתתו של זה ת"ל (ויק' כ' ט') דמיו בו ולהלן הוא אומר (שם כ"ז) באבן ירגמו אותם דמיהם כס מה דמיהם האמור להלן בסקילה אף דמיו האמור כאן סקילה (ת) נמצא חומר בדיבור יתר מן המעשה שהרי המכה בחנק והמקלל בסקילה מניין לא יבולתה להמיתו בסקילה המיתו באחת מכל מיתות בין קלות בין חמורות ת"ל מות יומת מכל מקום (א):

י"ח. וכי ירלבון אנשים אין דבר טוב יוצא מתוך מריבה כן הוא אומר (ברא' י"ג ז') ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לזט מה גרם לזוט לפרוש מן הצדיק ההוא הוי אומר זו מריבה ואומר (דב' כ"ה א') וכי (ב) יהיה ריב בין אנשים מי

(ח) מנילחא. (ט) ספרי כי תלל ס' רע"ג. (י) כנזכר ס"ט וס' גנינא ס"ה, סנהדרין ס"ו ע"א, ספרי ע"ס. (כ) סנהדרין ע"ס. (ל) סנהדרין פ"ה ע"ג, ספרי ע"ס. (מ) מנילחא. (נ) זכוח י"ח ע"ג. (ס) הנוסכר הוספתי ע"י סנהל, וי"ל להעמתיק דלג מן "ת"ל" עד "ת"ל. (ע) כדלעיל נד 126 הערה ז'. (פ) לעיל נד 126 אות ה'. (ז) מנילחא, ח"כ קדשים פ"ק ט' ס"ט. (ק) ע' ח"כ ע"ס ולעיל נד 126 אות א'. (ר) מנילחא, ח"כ ע"ס ס"ה. (ס) סנהדרין פ"ו ע"א, וע"י מנילחא. (ח) מנילחא. (ח) לעיל 126 הערה ז'. (צ) ז"ל כ"י.

ג"מ להן ללקות הוי אומר וז מריבה (ג): כי יריבון אנשים בתחלה הן באין לירי סמון ואח"כ הן באין לירי מכות ואחר כך הן באין לירי עונשין: כי יריבון אנשים. אין לי אלא אנשים מניין לרבות שתי נשים איש ואשה ת"ל (פס' י"ט) ונקה המכה בין איש בין אשה (ד) מה ת"ל אנשים אנשים ולא שוורים (ה) שהיה ברין ומה אם במקום שפטר על נזקי עצמו חייב על נזקי שורו וחמורו כן שחייב על נזקי עצמו אינו דין שיהא חייב על נזקי שורו וחמורו ת"ל אנשים ולא שוורים: והכה איש. פרט לקטן: רעהו. פרט לאחריים: את רעהו. פרט לגר תושב (ו): כאכן או באגרופ. אין לי אלא אבן ואגרופ המיוחדין מניין לרבות כל דבר ת"ל ונקה המכה בכל דבר מה ת"ל באבן או באגרופ שמעון התימני אומר מה אגרופ מיוחד שמסור לעדים ולעדה כך כל דבר שמסור לעדים ולעדה (ז): ולא ימות רק שבתו יתן. הא אם מת מסור (ח):

י"ט. אם יקום והתהלך יבול ממטה זה למטה זו ת"ל בחוץ. אין לי אלא חוצה מניין לרבות חצירו ונחתו ת"ל אם יקום והתהלך קטע ירו וקטע רגלו שומע אני אין בזה על משענתו ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ מה ת"ל על משענתו. על בריו הכתוב קורא גוסו משענת (ט): ונקה המכה. אמר ר' נחמיה אם לאו מה עלתה על לבי שיהא זה מיטייל בשוק וזה בא ונהרג אלא אפלו ניתק ומת מחמת מכה ראשונה הרי זה מסור (י): ונקה המכה. יכול מכלום ת"ל רק שבתו יתן. אין שבתו אלא בטליחו שני (ל"א י"ז) וביום השביעי שבת וינפ"ש אין לי אלא שבת ונוק צער בושט רסוי מניין ת"ל יתן (כ): רק שבתו. יכול יהוא רואין אותו כאלו עושה סלע כיום וכאלו עושה שתיים סלעים ת"ל ונקה המכה רק שבתו יתן שבתו אחרונה יתן לא שבתו ראשונה אלא רואין אותו כאלו חגר שומר מקשאות ומדלעות ואם תאמר לקתה מדת הדין לא לקתה שכבר נחן לו דמי ירו ודמי רגלו (ל) אבל אם הכהו וצמחה ירו הכהו וצמחה רגלו ואפלו עושה עשר סלעים ביום נוחן לו כפועל בטל של אותה מלאכה (מ): רק שבתו יתן ורפא ירפא. עלו בו צמחין מחמת המכה חייב לרפאותו וליתן לו שבתו שלא מחמת המכה חייב לרפאותו ומסור ליתן לו שבתו דכתיב רק שבתו יתן שבתו ולא שבת שבתו (נ): ורפא ירפא. ירפא וחוזר ומרפא או יכול אפלו עבר על דברי הרופא ואכל דבש ומיני מתיקה שהדבש ומיני מתיקה קשין למכה והעלחה מכתו גרנותו יהא חייב ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא (ס): דיא ורפא ירפא התורה נחנה רשוה לרופא לרפא (ע):

כ'. וכי יכה איש את עבדו או את אמתו יכול בעבד ואמה העברים הכתוב מדבר ת"ל עבד ואמה עבד ואמה שתורתן שווה זו לזו יצאו עבד ואמה העברים שאין תורתן שווה זו לזו דברי ר' יהודה: ר' שמעון אומר הרי הוא אומר (פס' כ"א) כי כספו הוא יצאו עבד ואמה העברים שאין לו בהן כסף (ס): וכי יכה איש. אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל נקם ינקם בין איש בין אשה מה ת"ל איש פרט לקטן (צ): בשבט.

ג) ספרי דברים פ' רפ"ו ור"ג. ד) ע"י מנילחא וספרי סס. ה) ע' לקמן פ' כ"ג וז"ק מ"ג ע"א. ו) ע' לעיל פסוק י"ד ולקמן פ' ל"ה. ז) ז"ק ל' ע"ג. ח) מנילחא פ"ג. ט) מן הסלעונים ע' לעיל לד' 126 אות ה'. י) ע' מנילחא פ"ג. י"א) ע"א וע"ג. כ) ע' מנילחא. ל) ז"ק פ"ה ע"ג. מ) ז"ק פ"ו ע"א. נ) ז"ק פ"ה ע"א. ס) ע"א ומנילחא. ע) ע"א וזכרות פ' ע"א. ס) ע' מנילחא. וס) ע"א ר' יסמעאל. ז) ע' לעיל פס' י"ח.

אין לי אלא בשבט מניין לרבות כל דבר תיל נקם נקם בכל דבר (מה תיל בשבט אלא לומר לך בשבט הוא שיש בו דין יום או יומים אבל אם הכהו בסכין וסייף וכיוצא בהן ואמרוהו למיתה אינו בדין יום או יומים אלא אפלו מת לאחר שנה הוא נהרג עליו) (ק): ומת תחת ידו. מה אני צריך והלא אפלו מת לעשר שעות הרי זה חייב מה תיל ומת תחת ידו אלא אם אינו ענין למיתה תניהו ענין לשעבוד מכאן אחת אומר האומר להבירו עבד זה מכור לך לאחר שלשים יום ר' אליעזר אומר שניהם חייבין בדין יום או יומים זה מפני שאינו שלו וזה מפני שאינו ברשותו (ר): נקם ינקם. נאמרה כאן נקימה ונאמר להלן (ויק' ביו כ"ה) והבאתי עליכם חרב נקמת מה להלן סייף אף כאן בסייף (ש) יכול עשה בו מכה שאין בה כדי להמית כמכה שיש בה כדי להמית ודין הוא חייב בעבד וחייב בכך חורין מה בן חורין עד שיהא במכה כדי להמית אף בעבד עד שיהא במכה כדי להמית (ח):

כ"א. יום יכול יום אחד תיל יומים. או יומים יכול שני ימים תיל יום אמור מעתה יום שיש בו שני ימים הוי אמר מעת לעת (א): יעמד לא יקם. לא יהרג בסייף: כי כספו הוא. יצאו עבד ואמה העברים שאין לו בהם כסף (ב): כספו. פרט לשותפין: הוא. פרט למי שחציו עבד וחציו בן חורין (ג):

כ"ב. וכי ינצו אנשים לעשות את שאין מתכוין במתכוין (ד): כי ינצו אנשים ונגפו אשה. אנשים מתנצין ונגפו אשה הרה אין לי אלא בכי ינצו שעשה את שאין מתכוין במתכוין מניין אף בכי יריבון נעשה את שאין מתכוין במתכוין תיל כי ינצו וכי יריבון מצות היא מריבה ומריבה היא מצות מה בכי ינצו נעשה את שאין מתכוין במתכוין אף בכי יריבון נעשה את שאין מתכוין בן הוא נותן נוק וצער ולהלן הוא נותן שבת ורפוי מנין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה תיל כי ינצו אנשים וכי יריבון אנשים והלא מצות היא מריבה ומריבה היא מצות אלא ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן (ה): כי ינצו אנשים. אין לי אלא אנשים מניין לרבות שתי נשים אשה ואיש תיל ענש יענש בין איש בין אשה מה תיל אנשים אנשים ולא שוורים מכאן אמרו שורו שנגף את האשה פטור מדמי ולדות (ו): אלו נאמר נגפו אשה ויצאו ילדיה הייתי אומר עד שיהיו לה שני ולדות ובעל מניין יש לה בעל ואין לה ולדות (ז) יש לה ולדות ואין לה בעל תיל ונגפו אשה הרה מכל מקום (ח): יכול אין כל הענין מדבר אלא בבת חורין מנין לרבות את הגיורת ואת השפחה משוחררת תיל ונגפו אשה הרה מכל מקום (ט): ולא יהיה אסון. שומע אני אסון באשה או אסון בולדות תיל (פס' י"ב) מכה איש פרט לולדות הא מה תיל ולא

(ק) ע' רמב"ם פ"ג מה' רולח סי"ד סכחז נדין זה: יכאס לי וכו', איכ נלאס שדין זס אינו ומכילתא דרשב"י אלח צעל מהיג הוילחו מהסמ"צ. ועיכ הסמנתי עאלמר זס. (ר) ע' ז"ק ג' ע"א. ונכאס ונכאן דליא דריש מתחת ידו ופי' לידו סייעו רטוחו. כדליחסא צירוסלמי קידושין פיג ה"א. (ט) מכילתא. (ח) ע' מכילתא וי"ל דנעל מה"ג הסמיטי דרסס דמכילתא משום דרסס צבטנ כהרמזים וכמ"ס לעיל אות ק' ופ"ל דמציאין לענין עונס מן הדין להקל צבורסין, ע' צמפטי המכילתא. (ז) מכילתא. (ז) לעיל ל"ג 128 אות פ'. (ג) ע' ציק ג' ע"א. (ד) לענין חסלומוין, וע' מכילתא דריש ל"י למתכוין להרוב חת זס והרג חסר. (ה) ע' ירוסלמי נזיר פ"ט ת"ס ומנהדרין פיט סיג. (ו) ז"ק נ"צ ע"א. (ז) חין לה צ' ולדות אלח ולד ח' וע' מכילתא. (ח) ע' ציק מיט ע"א ורמזים פ"ד מה' חובל ומזיק סיג. (ט) ע' ציק סס ורמזים סס ה"ד.

יהיה אסון באשה ולא בולדות (י): ולא יהיה אסון ענש. הא אם יש שם אסון אין נענש (ב): ענוש יענש. בין איש בין אשה ענוש יענש בכסף ובשווה כסף (ל): כאשר ישית עליו בעל האשה. יכול אם אמר מנה הוא נותן מנה ואם אמר מאה מנה יהא נותן מאה מנה ת"ל ונתן בפלילים בדוינים (מ) אם כן למה נאמר כאשר ישית עליו בעל האשה לימד שרמי ולדות לבעל ואם אין לה בעל הרי הוא שלה (נ):

כ"ג. ואם אסון יהיה ונתת נפש יכול הרג אדם ובהמה כאחד וקטע ראשו של זה ואצבעו של זה כאחד יכול יהא חייב מיתה ותשלומין ת"ל נפש תחת נפש ולא נפש תחת נפש ובהמה ולא נפש תחת נפש ועין (ס) אבל הרג אדם ואחיב הרג בהמה קטע ראשו של זה ואחר כך קטע אצבעו של זה חייב שני נפש תחת נפש [עין] (ובהמה) נפש תחת נפש ועין (ע) זה הכלל כל שיש בו עון מיתה ותשלומין כאחד נידון במיתה ופטור מן התשלומין:

כ"ד. עין תחת עין משלם נוק דמי עינו: ..... (ע*) בן עזאי אומר הרי הוא אומר חבורה תחת חבורה ולהלן הוא אומר (פס' י"ח) והכה איש את רעהו באבן או באגרוף הא חבורה (חבורה) [אמורה] מה חבורה האמור להלן שבתו יתן ורפא ירפא אף כאן שבתו יתן ורפא ירפא חבורה ככלל היתה ויצאת ללמד ולא ללמד על עצמה אלא ללמד על הכלל מה חבורה שני בה תחת הרי היא תשלומין אף (כאן) [כל] שני בו תחת הרי הוא תשלומין (ס) או יכול אף נפש תחת נפש ת"ל (במ' ליה ל"א) ולא תקחו כפר לנפש רוצח [לנפש רוצח] אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לאיבריך (צ):

כ"ה. כויה תחת כויה אם חבורה כבר נאמר אלא אעפ"י שאין בה חבורה כגון שהכהו בספור (ק) או במסמר על צפרו במקום שאין עושה חבורה (ר) (מכאן אתה אומר המחסר חבירו אבר משלם המשה דברים נוק וצער ושבת ורפוי ובשח(ש): נוק וצער אמור כאן: שבת ורפוי למעלה ובשח במקום אחר שני (דב' ביה י"א) ושלחה ידו והחזיקה במבושיו(ת): נוק שמיך אותו כמה הוא שוה שלם וכמה הוא שוה אחר שחיסרו אבר: צער אומדין כמה אדם רוצה שיתן שיחתכו ידו בסם ולא יחתכו אותה בסכין: שבת רואין אותו כאלו הוא שומר: רפוי אומדין בכמה ימים ירפא וכמה צריך: ובשח הכל לפי המבייש והמתבייש(א) ואם לא חסרו אבר פטור מן הנזק ואם אין בה צער פטור מן הצער ואם אין בה שבת פטור מן השבת ואם אין בה רפוי פטור מן הרפוי ואם אין בה בושח פטור מן הבושח(ב):

(י) לחינו חייב על סעודתין עי סנהדרין כ"ז ע"ג. וע' ומכילתא. (כ) כתובות ל"ז ע"ג. (ל) לטוס כסף כסף עי ז"ק ז' ע"א. (מ) ומכילתא. (נ) כמו ספקס דרמנ"ס פ"ד מתי חובל ה"ג. וע' הסגות הלאצ"ד. (ס) לכאורה נראה דל"ל: נפש תחת נפש ולא נפש ובשח תחת נפש ולא נפש ועין תחת נפש. ע' חנל דני חוקי' כתובות ל"ח ע"א וחוק' סס ד"ה סא כתי; אך אפשר ליישב גי' שלפנינו עפ"י מה שפי' צמ' הכחז והקבלה על פסוק עין תחת עין דחמת היינו תשלומין עייש וכתיב לך' פ' כ"ד תחת סרי הוא תשלומין. (ע) כתיב לגרום ופי' מדכתיב עין סמוך לנפש תחת נפש דרשינן נפש תחת נפש ועין כלומר לסעמיס נותנין נהריגת נפש תשלומין נפש ועין. והיינו צעון מיתס ותשלומין זה חסר זה. וע' חוספתא זיק פ"ט הי"ז. (ע*) צעל מ"ג סעמיט כאן קלח מנכרשכ"י וע' חנל דני חוקי' ז"ק כ"ו ע"ג. (ס) רננ"ס פ"א מ"ס חובל ה"ה. ועי רננ"ן פ' כ"ד. (ז) זיק פ"ג ע"ג. (ק) בספור. (ר) ע' ז"ק פ"ד ע"ג. (ט) זיק פ"ג ע"ג. (ת) זיק כ"ז ע"א. (י) מנכרשכ"י חובל. (ז) רננ"ס פ"ב מ"ס חובל. וכנראה מ"ס סהקנתי חינו מנכרשכ"י.

כ"ו. וכי יכה איש את עין עבדו יכול בעבד ואמה העברים הכתוב מדבר ת"ל עבד ואמה עבד ואמה שתורתן שווה זה לזה יצאו עבד ואמה העברים שאין תורתן שווה זו לזו וכי יכה איש אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל לחפשי ישלחנו בין איש בין אשה מה ת"ל איש פרט לקטן(ג): את עבדו. עד שיהא מזכוכין לו(ד): את עין. יכול כיון שהכהו על עינו יהא יוצא בן חורין ת"ל ושחתה יצא זה שלא שחת יכול אסילו הכהו כנגד עינו ואינו רואה כנגד אוזנו ואינו שומיע ת"ל את עין עד שיכהו על עינו(ה):

כ"ז. ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל [יכול] כיון שהכהו על שגו יהא יוצא בן חורין ת"ל יפיל עד שעה שיפילנה לארץ מניין אתה אומר הכהו על שגו ונגרדה ואינו יכול להשתמש בה יהא יוצא בן חורין ת"ל שן ועין מה עין ששחת אף שן ששחת(ו) יכול אסילו הפיל שגו של חלב ת"ל עין ושן מה עין שאינה חזרת אף שן שאינה חזרת(ז): יפיל. עד שיתכוין לו היה רבו רופא אמר לו כחול לי עיני וסימאה חתור לי שני והפילה שיחק באדון ויצא לחירות שאע"פ שלא נתכוין להזיק הרי נתכוין ליגע באברי העבד(ח): אין לי אלא שן ועין בלבד מניין קטע ראש אונו ראש חטמו ראש אצבעו וראש רדין שבאשה ת"ל לחפשי ישלחנו ריבה יכול אסילו חתך הימנו לטריין של כשר ת"ל עין ושן מה עין ושן מיוחדין שהן ראשי איברים והן מומין שבגלוי ואינן חזרות אף אין לי אלא ראשי איברים שהן בגלוי ואינן חזרות מכאן אמרו על ארבעה ועשרים ראשי איברים העבד יוצא בן חורין ואלו הן ראשי אצבעות ידים ורגלים וראש האזנים וראש החוטם וראש הגויה וראשי רדין שבאשה(ט) מכאן אמרו עבד כנעני נקנה בחמשה דברים בכסף ובבשר ובחוקה ומשיכה והגבהה(י) וקונה את עצמו בשלשה דברים בכסף או בשטר או בראשי איברים:

כ"ח. וכי יגח פרט לשהגחיהו מכאן אמרו שור האצטרין סמור לפי שאינו אלא מעושה(כ): שור. אין לי אלא שור שאר בהמה חיה ועוף מניין ת"ל כי יגח מכל מקום(ל): כי יגח. אין לי אלא נגיחה נגיפה נשיכה רביצה בעיטה מניין נאמר בן כי יגח שור ונאמר למטן(מ) ליה) וכי יגוף שור מה למטן עשה נגיפה כנגיחה אף כאן נעשה נגיחה כנגיפה(נ): את איש. עד שיהא מתכוין לו(ג): או את אשה. עד שיהא מתכוין לה: איש ואשה. אין לי אלא איש ואשה מניין לרבות קטן וקטנה טומטום ואנדרנינס ת"ל את איש או את אשה(ס): ומת סקול יסקל השור. לעשות שאר בהמות כשור(ע) אין לי אלא אלו שנגמר דינן מניין לרבות ילדותיהן וערוביתיהן ת"ל סקל יסקל(פ): ולא יאכל את בשרו. מה אני צריך וכי אין אנו יודעין שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה מה ת"ל ולא יאכל את בשרו מגיד שאם שחטו משנגמר דינו בשורו אסור באכילה(צ) יכול אם שחטו עד שלא נגמר דינו יהא אסור באכילה ת"ל סקל יסקל ולא יאכל את שהוא בכלל סקילה בשורו אסור באכילה ואת שאינו בכלל סקילה בשורו מותר באכילה(ק):

(ג) ע' לעיל ט' כ'. (ד) רמב"ם פ"ה מה' ענדים ה"א. (ה) קידושין כ"ד ע"ב.
 (ו) רמב"ם פ"ה מה' ענדים ה"א. (ז) מכלתא. (ח) קידושין כ"ד ע"ב. (ט) קידושין כ"ד ע"א וכ"ה ע"א. (י) ע' רמב"ם פ"ה מה' ענדים ופ"ב מה' מכירה ה"ב. (כ) ז"ק ל"ט ע"א. (ל) ע' מכלתא וז"ק כ"ד ע"ב. (מ) ע' לקמן לפסוק ל"ה. (נ) ע' ז"ק מ"ד ע"א וע"ב. (ס) ע' מכלתא וז"ק מ"ב ע"ב. (פ) ע' לעיל אות ל'. (ק) ע' סנהדרין ע"ט ע"ב ופ' ע"א. (צ) מכלתא ופסחים כ"ב ע"ב. (ק) ע' ז"ק מ"ד ע"ב.

לא יאכל בשרו. אין לי אלא בשר מניין ליהן גידים ועצמות קרנים וטלפים כיוצא בכשר תיל את בשרו לרבות(ר): לא יאכל בשרו אפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה(ש): ובעל השור נקי. בן עזאי אומר נקי מרמי כולו כארס שאומר יצא איש פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום(ח) ר' אלעזר בן עזריה אומר נקי מרמי ולדות ר' אלעזר אומר נקי מחצי נוק(א):

כ"ט. ואם שור נגח אין לי אלא שור שנגח והוא תם מניין עד שיעירו בו תיל אם שור נגח: הוא. ודאי ולא ספק: תמול. הרי שנים: שלשום. הרי שלשה: מלמד שאין נעשה מועד עד שיעירו בו שלשה ימים זה אחר זה(ב): והועד בבעליו. אין הערה אלא בסני בעלים מנין אף בבית דין תיל(פס' ליו) או נודע כי שור נגח או נודע בבית דין(ג): ולא ישמרנו בעליו. אין לי אלא בעלים מניין לרבות שואל ושומר חנם שכיר ונושא שכר(ד) תיל ולא ישמרנו את שדרך שמירתו עליו אם כן מה תיל ולא ישמרנו בעליו פרט לשואל ששאלו בחוקת שהוא תם ונמצא מועד(ה): ולא ישמרנו. הא שמרו ספור מן הכופר: ולא ישמרנו את שיש בו דעת לשמור שיהו ספורין מן הכופר(ו): והמית איש או אשה. מה אני צריך והלא כבר נאמר וכי יגח שור את איש או את אשה ומת אלא לפי שהוא אומר ואם שור נגח הוא מתמול שלשום יכול אעפ"י שלא המית יהא חייב תיל והמית איש או אשה(ז): איש או אשה. מה האיש נוקין לבניו אף אשה נוקיה לבניה אין הבעל יורש כופרה(ח) שאין הבעל יורש את אשתו כשהוא בקבר(ט): השור יסקל. מה אני צריך והלא כבר נאמר סקול יסקל השור אלא לפי שהוא אומר וגם בעליו יכול בשם שהשור נסקל כך בעליו נסקלין תיל השור יסקל השור נסקל ואין בעליו נסקלין(י) אם כן מה תיל השור יסקל וגם בעליו יומת. כמיתת הבעלים כך מיתת השור מה מיתת בעליו ברחייה ובסקילה(כ) ובעשרים(כ) ושלשה אף מיתת השור ברחייה ובסקילה ובעשרים ושלשה(ל): דיא השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת השור כך מיתת הבעלים מכאן אמרו שור שהוא טרפה או של אדם טרפה שהרג את הנפש אינו נסקל(מ): דיא השור יסקל וגם בעליו יומת אין גומרין דינו של שור אלא בסני בעליו(נ) או יכול אם אין לו בעלים אינו נסקל תיל השור יסקל מכל מקום(ס): דיא וגם בעליו יומת יכול מיתה ממש הרי זה למוד מענייניו אם כבר יושת עליו אם מיתה ממש מה אני מקיים(במ' ליה ל"א) ולא תקחו כופר לנפש רוצח אלא מיתה בירי שמים ואם נתן כפר נתכפר לו(ע):

ל'. אם כופר יכול רשות תיל ונתן פדין נפשו חובה ולא רשות(ס): כפר יושת עליו. יכול אם אמר מנה יהא נתון מנה אם אמר מאה מנה יהא נתון מאה מנה נאמר

(ד) ע' פסחים כ"ב ע"ב. (ט) ע' לעיל לד' 32 הערה ז'. (ח) ע' פסחים ס"ס נ"ט
 זן זומא. (ה) ע' מכילתא וזיק מ"א ע"ב וע"ג ע"א. (ז) מכילתא וז"ק כ"ב ע"ב. (ג) זיק
 כ"ד ע"א. (ד) ע' ז"ק מ"ד ע"ב. (ה) ע' ז"ק מ' ע"א. (ו) לפוקי חסיו ע' זיק ט' ע"ב.
 (ז) ע' מכילתא דמטיק ל"ס לנ"ט. (ח) ז"ק מ"ב ע"ב. (ט) דע דנזיק ט"ו ע"א דריש חנא דני
 חוקי' מהאי קרא דהסוה הכחז א"ס ל"א. (י) ופטר דהאי דרש חסר כאן. (י) ז"ל
 כסהיל צקנד דהיינו נכסים סלואיין ולא צלו לה עד לאחר מיתה. ולישנא כשהוא צקנד לא
 סייך אלא צנוקא דניצ קניט ע"ב. וע' ירושלמי זיק פ"ד ה"ו. (י) וגם צעליו יומת היינו
 צידי שמים כדלקמן. (כ) כלומר מי סחייב סקילה יסנו צדחיה. (ל) ע' ירושלמי סנהדרין
 פ"א סוף ה"ב. (מ) ע' רמב"ם פ"י מה' כ"ט ה"ז וסנהדרין ע"ח ע"א (נ) ז"ק מ"ה ע"א.
 (ס) ס"ס מ"ד ע"ב רמב"ם ס"ס ה"ו. (ע) ע' מכילתא ורמב"ם ס"ס ה"ד וע' סנהדרין ט"ו ע"ב
 ד"ס דריש חנא דני חוקיה דרשא אחרינא, ואולי נשמע כאן. (פ) וממטכנין אוחו רמב"ם ס"ס ה"ד.

כאן יושבת עליו ונאמר להלן (פס' כ"ב) ישית עליו מה ישית עליו האמור להלן בבית דין אף יושבת עליו האמור כאן בבית דין(צ): ונתן סדיון נפשו. יכול סדיון נפשו של ניוק ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר הואיל ותסתת בעלים במיתה ופטרתם בכופר אמור מעתה סדיון נפשו של מוֹק(ק) מכאן אמרו שור של שוחמין שהרג כל אחד מהן משלם כופר שלם שהרי כל אחד מהן צריך כפרה שלימה(ר): אשר יושבת עליו. לרבות את הבן ואת הבת(ש): ככל אשר יושבת עליו. לרבות [שומר] חנם ושואל שכיר ונושא שכר(ח):

ל"א. או בן יגה או בת יגה מה אני צריך והלא כבר נאמר (פס' כ"ח) כי יגה שור את איש או את אשה ומת מה ת"ל או בן יגה או בת יגה לעשות קטנים כגדולים ודין הוא חייב אדם באדם ושור באדם מה מצינו אדם באדם לא חלק בו בין קטנים לגדולים במיתה אף בזה לא חלקו בו בין קטנים לגדולים במיתה [ועוד] קל וחומר ומה אם במקום שלא חייב את הקטנים כגדולים חייב על הקטנים כגדולים כאן שחייב את הקטנים כגדולים אינו דין שנחייב על הקטנים כגדולים לא אם אמרת אדם באדם שמשלם את הכשת האמר (בה) [בוה] שאינו משלם את הכשת ת"ל או בן יגה או בת יגה: אין לי אלא מועד חם מניין ודין הוא חייב בכך ובכת וחייב באיש ואשה מה איש ואשה לא חלק בהן בין חם למועד במיתה אף בכך ובכת לא נחלק בהן בין חם למועד במיתה ועוד קל וחומר מה איש ואשה שהורע כוחו בנוקים לא חלק בהן בין חם למועד במיתה הבן והבת שיפה כוחו בנוקים אינו דין שלא נחלוק בהן בין חם למועד במיתה אמרת כך דנין: דנין מן החמור לקל להחמיר עליו ואם החמיר במועד נחמיר בתם ת"ל או בן יגה או בת יגה שתי נגחות כאן נגיחה למועד ונגיחה לחם: אין לי אלא על כולו מנין לרבות את איבריו ת"ל או בן יגה או בת יגה שתי נגחות כאן נגיחה למיתה ונגיחה לנוקים(א): כמשפט הזה יעשה לו. כמשפט המועד במועד כך משפט החם בתם(ב) וחמשה מיני בהמה מועדין הן מחלחלת ברייתן ואינן צריכין העדה הזאב והארי והרוב והנמר והבורדלוס(ג):

ל"ב. אם עבד יגה השור או אמה יכול בעבד ואמה העברים הכתוב מדבר ת"ל עבד ואמה עבד ואמה שתורתן שווה זה לזה יצאו עבד ואמה העברים שאין תורתן שווה זו לזו הא בכנענים הכתוב מדבר(ד): כסף. יכול דינר (ה) ת"ל שלשים. יכול שלשים דינר ת"ל שקלים: כסף. יכול בכליות ועלמיות וקסמיות נאמר בן שקלים ונאמר להלן (ויק' כ"ה) שקלים מה שקלים האמור להלן בשקל הקודש אף שקלים האמור כאן בשקל הקודש(ו): יתן לארוננו. בין איש בין אשה יתן לארוננו בין קטן בין גדול: יתן לארוננו. יכול בבית דין ושלא בבית דין ת"ל יתן לארוננו והשור יסקל מה

(ג) ע' לעיל פ' כ"ג. (ק) זיק מ' ע"א. (ר) שם ומונ"ס שם ח"ס, וכתוב בגליון: זה הוא הכופר כנה טיחלו הדיינין שהוא דניי הנהגה הכל לפי סיוויי על נהגה ט"ל ככל אשר יושבת עליו וכופר העבדים בין קטנים בין גדולים זכרים או נקבות הוא תקנת הקלוז צמורה שלשים שקל כסף יפה בין סהים העבד שוים ונחל מנה בין שאלו שוים חלף דינר למי נוחטין הכופר ליוכטי הנהגה וחס המית חשה הכופר ליוכטיה ונחלים וחינו לנגעל ע"כ הגליון והוא לשון המונ"ס פ"א מ"ג נ"ג הלכה א' ו'. (ט) דגם נקטנים יסלם עפ"י ז"ר. (ת) דגם הם ישלמו עפ"י ז"ר, ועי' לד' 132 חות ד'. (ח) כל זה צנדיהא זיק מ"ג ע"ג ומ"ד ע"א ועיי"ט ונכילתא. (צ) כנראה מיידי כאן צבור צבור ול"ע, ועי' זיק ל"ג ע"א. (ג) זיק ע"ג ע"ג ועי' מונ"ס פ"א מ"ג כ"ה ה"ו. (ד) עי' לעיל פ' כ' וכ"ה, ועי' ונכילתא. (ה) חס חינו טוס חלף דינר לא יסלם חלף דינר, ועי' מנכילתא. (ו) נכורות מיי"ע ע"ג.

סקילתו בבית דין אף (מיתתו) [נתניה] בבית דין (ו): והשור יסקל. מה אני צריך וחלא כבר נאמר (פס' כ"ח) סקל יסקל השור מה תיל השור יסקל מכלל שנא' (להלן) ואם שור נגח הוא) [ואם עכר יגח השור] יכול כיון שנגח אעפ"י שלא המית יהא חייב תיל השור יסקל השור יסקל לגורה שווה מה השור יסקל האמור להלן המית אף השור יסקל האמור כאן המית ומה להלן במועד ולא בתם אף כאן במועד ולא בתם (ח) [דבר אחר] מפני שהיה בכלל ויצא לידון בחדש החזירו הכתוב לכללו (ט): (נאמר כאן שור שבע פעמים חד לגופיה והשאר לרבות שור האשה שור היתומים שור אפטרופין שור המרכב ושור הקודש ושור גר שמת שאין לו יורשין שכולן חייבין מיתה) (י):

ל"ג. וכי יפתח איש בור וגו' אין לי אלא איש אשה מניין תיל בעל הבור ישלם בין איש בין אשה אם כן למה נאמר איש פרט לקמן (כ) איש פרט לגבוה (ל): כי יפתח אין לי אלא הפותח הכורה מנין תיל או כי יכרה יאמר פותח שאין צריך כורה ומה אם פותח חייב כורה לא כל שכנ' אלו נאמר כן הייתי אומר פותח דיו כסוי אבל כורה עד שיטמטם יאמר כורה שאין תיל פותח אלו כן הייתי אומר כורה הוא שצריך כסוי אבל פותח אינו צריך לכסות לכך נאמר פותח ונאמר כורה (מ) יכול כורה ופתח ברשותו יהא חייב תיל (כ"ב ד') ובער בשדה אחר מה זה מיוחד שהוא חוץ מרשותו אף כל דבר שחוץ מרשותו הא אינו חייב עד שיחפור ברשות הרבים או יחפור ברשותו ויפתח לרשות הרבים (נ): אין לי אלא הפותח והכורה מניין לרבות שלקח ושניתן לו במתנה תיל בעל הבור ישלם מכל מקום (ס) [יכול חפר ופתח ומסר לרבים יהא חייב תיל בעל הבור ישלם] יצא זה שאין בעלים (ע): בור. אין לי אלא בור חריצין ונעיצין ושיחין ומערות מניין תיל ונפל שמה כל שיש בו נפילה אם כן למה נאמר בור מה בור שיש בו כדי להמית אף כל שיש בו כדי להמית וכמה כדי להמית עשרה טפחים (ס): כי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור. איש איש לרבות בור של שותפין (צ) ולרבות פותח אחר כורה ואחר פותח שהן חייבין (ק): אין לי אלא הפותח והכורה שואל ושומר חנם ונושא שכר והשובר מניין תיל ולא יכסנו את שדרך שכסוין עליו (ר): ולא יכסנו. הא אם כסוהו פטיר (ש): ונפל שמה. עד שיפול דרך נפילה פרט לשור שהרתיע מקול הכרייה וחזר לאחוריו ונפל (ת): שור או חמור. מה אני צריך אם ללמד על אדם שפטור הרי כבר נאמר והמת יהיה לו את שהמת שלו יצא אדם שאמור בהנאה (א) אם כן מה תיל שור או חמור שור ולא כליו חמור ולא כליו מכאן אתה אומר נפל לתוכו שור וכליו ושנתברו חמור וכליו ונתקרעו חייב על נזקי בהמה ופטיר על נזקי כלים (ב) או יכול אפילו הוזק בה אדם יהא פטור תיל כסף ישיב לבעליו לרבות את הנזקים (ג): אין לי אלא שור וחמור המיוחדין מניין לעשות שאר בהמה חייה ועוף כיוצא בהן משום

(ז) כלומר דלין גוזין חוסן חלא צ"ד מוונחין. ועי' צ"ק ס"ד ע"ג. (ח) עי' לנעיל ס' כ"ט. (ט) מכלילתא ועי' צ"ד ע"ג על י"ג מדות טהבאחתי לנעיל צפוק ח' אות ד'. (י) צ"ק מ"ד ע"ג. (כ) עי' לנעיל פסוק כ"י. (ל) וכן מונעט הקדש לקמן פסוק ל"ז מונכז מניח סלים ועי' צ"ק ע"ו ע"ג ורמז"ס פ"ג מה' י"ג ס"ג. (מ) צ"ק כ' ע"ג. ועי' מכלילתא. (נ) עי' צ"ק מ"ט ע"ג. (ס) רמז"ס פ"ג מה' י"ג ס"ג. (ע) צ"ק כ' ע"ג. (פ) צ"ק כ' ע"ג. (צ) ע"ס כ"א ע"ג. (ק) כמו כורה אחר כורה צ"ק כ"א ע"ג. (ר) עי' ג' 132 אות ד' ורמז"ס פ"ג מה' י"ג ס"ג. (ת) צ"ק כ"ב ע"ג. (י) ע"ס ורמז"ס פ"ג מה' י"ג ס"ג. (כ) ע"ס ורמז"ס פ"ג מה' י"ג ס"ג. (ל) עי' צ"ק כ"ב ע"ג. ועי' חוס' צ"ק י' ע"ג ד"ה טהבא. (צ) מכלילתא וצ"ק כ"ב ע"ג. (ג) עי' צ"ק כ"ב ע"ג ורמז"ס פ"ג מה' י"ג ס"ג.

ר' ישמעאל [אמר] נאמר כאן שור וחמור ונאמר להלן לענין שבת (כיג י"ב) שורך וחמורך מה שורך וחמורך האמורים לענין שבת עשה שאר בהמה חיה ועוף כיוצא בשור אף שור וחמור האמור כאן לענין נוקין נעשה שאר בהמה חיה ועוף כיוצא בשור (ד): מה ת"ל שור או חמור שור ולא בן ולא בת חמור ולא עבד ולא אמה שהיה בדין מה שור שאין מועד לעולם הרי הוא חייב על הבן ועל הבת ועל העבד ועל האמה בור שמוגד לעולם אינו דין שיהא חייב על הבן ועל הבת על העבד ועל האמה לא אם אמרת בשור שדרכו להזיק ולהלך תאמר בכור שאין דרכו להלך ולהזיק [ת"ל] ונסל שמה שור או חמור שור ולא בן ולא בת חמור ולא עבד ולא אמה (ה):

ל"ד. בעל הבור ישלם זה הוא שאמרנו בין איש בין אשה: דיא בעל הכור ישלם לרבות כל הקלה שהיא תולדות בור ואם הווק בה אדם חייב וכלים פטור (ו): כסף ישיב לבעליו. זו היא שאמרנו לרבות את הגזקים: והמת יהיה לו. לניוק מכאן אמרו שמיין לזקים שרואין במה פחת ומשלם לו הפחת (ו): והמת יהיה לו. מלמד שהוא חייב להטריה עליו בנבלה עד שימצאה לו (ח): והמת יהיה לו. פרט לשור פסולי המוקרשין שאין לו בעלים (ט):

ל"ה. וכי יגוף שור איש אין [לי] אלא נניסה מניין לעשות (נניסה) נניחה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנניסה ודין הוא חייב שור באדם ושור בשור מה מצינו שור באדם נעשה בו נניסה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנניחה (י) אף בזה נעשה בו נניחה נשיכה רביצה ובעיטה כנניסה ועוד קל [וחומר] מה שור באדם שלא עשה בו את שאין מתכוין כמתכוין (כ) עשה בו נניסה נשיכה רביצה ובעיטה (בנניסה) [כנניחה] זה שעשה בו את שאין מתכוין כמתכוין (ל) אינו דין שנעשה בו נניחה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנניסה לא אם אמרת בשור ואדם שנידון בנפשו בזה שאין נידון בנפשו ת"ל ומת לעשות נניחה נשיכה רביצה ובעיטה כיוצא בנניסה (מ) אין לי אלא שור מניין לעשות שאר בהמה חיה ועוף כיוצא בשור הוא [הדין] והיא התשובה (נ) ת"ל ומכרו את השור החי לרבות כל בעלי חיים: כי יגף. בקרן הכתוב מרבר (ס): איש. פרט לקטן איש פרט לנכוח (ע): רעהו. פרט לאחרים: את רעהו. פרט לגר תושב יכול לא ישלם על ידי הגוי ולא יהא הגוי משלם על ידיו שכן מצינו בענין הקדש שאין משלם על ידי הקדש ולא יהא הקדש משלם על ידו ת"ל שלם ישלם לרבות של גוים ושל גר תושב יכול יהא משלמין כחם חצי נוק ובמועד נוק שלם ת"ל שור רעהו שור רעהו יוצא כסדר הוה ולא של אחרים יוצאין כסדר הוה (ס) ועליהן הוא אומר הוסיע מהר סארן הוסיע פנים כנגד כל באי העולם (צ): ומת. זה הוא שאמרנו לעשות נניחה נשיכה רביצה בעיטה כיוצא בנניסה: ומכרו את השור החי. זה הוא שאמרנו לרבות כל

(ד) צ"ק כ"ד ע"ג, חוספתא פ"ו ה"ט. (ה) צריחא ז' כנכאס פליגא דלנעיל ל' 134
 אות ז' סה"ל כנכילתא דל' יתמנאל. (ו) חוספתא צ"ק פ"ו ה"ד. ונניסי סייג נה' כימ ס"ב.
 ז' ע' מנילתא וביק י' ע"ג נכס תנא דבי חזקיה. (ח) צ"ק ס"ס. (ט) צ"ק כיג ע"ג.
 י' ל"ל דלעיל צ"פ כימ ים ללמוד דניסא וכו' כיולא דנניסה מדכתיב גבי מועד והניח איס
 או אסא וצג"ט דסס ממועד כדליתא דנכילתא עיי"ט וחס דיליף לעיל גצג"ט מכאן היינו
 לפי המסקנא דסכא דיליף מקרא דנניסה וכו' כיולא דנניסה. (כ) ע"ל פ' כימ אות ל'.
 ל' ע' חוספתא צ"ק ס"ג ה"ד הולאס לוקקענדמלדעל וע' צ"ק מ"ד ע"ג. (מ) ע' מנילתא.
 נ' ע"ל פ' כימ אות ל'. (ס) צ"ק ז' ע"ג. (ע) ע' מנילתא וביק ל"ז ע"ג. (ס) סס.
 ז' ירושלמי צ"ק פ"ד ס"ג נכס חזקיה.

בעלי חיים: ומכרו את השור החי. מלמד שאינו משלם חצי נוק אלא מגופו לסיכך אם אינו שווה אומר הרי שהויק לסניך (ק): וחצו את כספו. שיתן לו בכספו חצי נוק: ר' יהודה אומר שור שיפה מאתים שנגה לשור יפה מאתים והנבלה יפה חמשים וזו נוסל חצי החי וחצי המת וזה נוסל חצי החי וחצי המת שני ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון אמר לו ר' מאיר לא בזה דיברה תורה אלא בשאין הנבלה יפה כלום הא מה תיל וגם את המת יחצון אף את הפחת יחצון משלם לו חצי הפחת (ר): וגם את המת יחצון. לרבות שכח הנבלה שאם השביחה בין שעת נניחה לשעת עמדה בדין חולקין השכח בין המויק והניוק (ש): ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון. יכול שור יפה מנה שנגה שור יפה חמש [סלעים] ואין הנבלה יפה כלום יהא זה נוסל חצי החי וחצי המת ויהא זה נוסל חצי החי וחצי המת נמצא מפסיד חמשה ונוטל החמשים וכי למה יצא מועד להחמיר עליו אין משלם יתר על מה שהויק הוי לא דברה תורה אלא בומן ששניהן שווין: כיוצא בו שור יפה חמש [סלעים] שנגה לשור יפה מנה והנבלה יפה חמשים יהא זה נוסל חצי החי וחצי המת ויהא זה נוסל חצי החי וחצי המת ונמצא משלם שני [דיגרים] ומחצה ונוטל חמש ועשרים היכן מצינו שהמויק נשכר בכל מקום שיהא נשכר כאן תיל בעליו שלם הבעלים משלמין ואין הבעלים נוטלין (ת) הא לא דברה תורה אלא בומן ששניהן שווין:

ל"ו. או נודע בכית דין בבעלים מניין תיל (פס' כ"ט) והועד בבעליו. הא אין העדה אלא בפני בית דין ובפני בעלים (א): נגח. הרי יום: תמול. הרי שנים: שלשום. הרי שלשה הוי אין מועד עד שיועד שלשה ימים ולא שלשה פעמים (ב): ולא ישמרנו בעליו. הא אם שמרו כראוי ויצא והויק סמור (ג): ולא ישמרנו. לרבות שואל ושומר חנם ונושא שכר ושוכר כעליון (ד): דיא ולא ישמרנו מי שיש בו דעת יצאו חרש שומה וקמן שאין [בהן] דעת לשמור (ה): שלם ישלם. לרבות של חרש שומה וקמן הא כיצד מעמידין להן אפטרופין ומעידים בפני אפטרופין ואם הויקו יהוא חיבין לשלם (ו): שור תחת השור. מלמד שמשלם נוק שלם: והמת יהיה לו. לניוק (ו): יכול יהא אומר לו תן לי מאה [מנה] תחת שורי (והלא) [והלה] אומר טול שור יפה חמש סלעים תחת שורך תיל שור תחת השור מה תחת האמור להלן דמים (ח) אף כאן דמים: והמת יהיה לו. מיטפל בנבלה עד שימציאה לו (ט):

ל"ז. כי יגנב איש אין לי אלא איש אשה מניין תיל ישלם בין איש בין אשה איב למה נאמר איש לענין שלמטה האיש נמכר בנגיבו ואין האשה נמכרת בנגיבה (י): שור או שה. אין לי אלא שור ושה המיוחדין מניין לרבות הכלאים תיל או שה (כ) יכול שאני מרכה את הכוי תיל חמשה בקר ישלם תחת השור [ונגין] את שכולו שה יצא זה שאין כולו שה (ל): ומכחו. לפי [ש]יצאת בהמה ממאה שאין לה מביחה משמע מוציא את בהמה ממאה שאין לה מביחה ומביא את חיה שהורה שיש

(ק) ז"ק ט"ו ע"א וע' רמזים פ"א מה' נ"ו ס"ג. (ר) ז"ק ל"ד ע"א. תוספתא ז"ק פ"ג ס"ג. (ט) ז"ק ל"ד ע"ב. רמזים פ"ז מה' כ"ט ס"ה. (ח) ז"ק ל"ד ע"ג. וע' מכילתא. (ז) ז"ק ל"ד ע"א וע"ב פ' כ"ט. (ז) ע"ס כ"ג ע"ב. (ג) ז"ק מ"ה ע"ב. (ד) פ' כ"ט. (ה) כללע"ל פ' כ"ט חות ר'. (ו) ז"ק ל"ט ע"א. (ז) ע' מכילתא סוף פ"א וז"ק י' ע"ב ע"ס חנה דני חזקיה. (ח) ע' ל"ט פ' כ"ד חות פ'. (ט) ע"ל פ' ל"ד חות ח'. (י) ע' לקמן ס' כ"ב פ' ז'. (כ) ז"ק ע"ז ע"ב. (ל) תוספתא ז"ק פ"ז ס"ט.

לה טביחה ת"ל שור ולא חיה שהיה ברין ומה בהמה שאינה במצות כסוי הרי היא בתשלומי ארבעה וחמשה חיה שהיא במצות כסוי אינו דין שתהא בתשלומי ארבעה וחמשה ת"ל שור ולא חיה (ט): שה. ולא עופות שהיה ברין מה בהמה שאינה [באם] על הבן הרי היא בתשלומי ארבעה וחמשה עוף שהוא באם על הבן אינו דין שיהא בתשלומי ארבעה וחמשה ת"ל שה ולא עופות (ג): וטבחו או מכרו. אין לי אלא הוא שלוחו מניין ת"ל וטבחו או מכרו(ט): אין לי אלא גונב ומוכר גנב ונתן במתנה גנב והקיף גנב והחליף גנב ופרע כחובו מניין ת"ל או מכרו(ע) יכול גנב וירש ואחר כך טבח גנב והקדיש ואחר כך טבח יהא משלם תשלומי ארבעה וחמשה ת"ל כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו מה גניבה שאינה שלו אף טביחה ומכירה שאינה שלו יצא זה שהוא שלו(ט): יכול מכרו חוץ מידו וחויץ מרגלו יהא משלם תשלומי ארבעה וחמשה ת"ל וטבחו או מכרו מה טביחה כולה אף מכירה כולה(ז): וטבחו או מכרו. מכאן לשוחטין שנגבו שאין הייבין עד שימכרו שניהם או יטבחו [שניהם] שני וטבחו או מכרו(ק): וטבחו או מכרו. [ולא] מי שאין חייב על טבחו אלא משום מכרו יצא הגונב את הקדשים וטבחן שהוא חייב כרת משום שוחט קדשים בחוץ שיהא פטור מתשלומי ארבעה וחמשה (ר) יכול יהא חייב תשלומי כפל ת"ל (כ"ב ו') ונגב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים מבית האיש ולא מבית הקדש(ש): וטבחו. פרט לשוחט ונתנבלה בידו ולגונח ולמעקר (ת) או יכול שאני מוציא את המרסס ת"ל וטבחו שחיטה שאינה ראויה לאכילה שמה שחיטה(א): חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה. גזירת מלך: יכול יהא אומר תן לי מאה מנה תחת שורי והלה אומר מול חמשה(ב) שוורים בני חמש [חמש]^ו סלעים תחת שורך נאמר כן תחת ונאמר להלן תחת מה תחת האמור להלן אין משלם אלא דמים אף תחת האמור כן אינו משלם אלא דמים(ג): [ע"ב]^ו(ד):

[כ"ב]. א'. אם במחירתת אין לי אלא במחירתת מניין לרבות הצרו ונתנו וקרקפו ת"ל ימצא הגנב מכל מקום אם כן למה נאמר במחירתת אלא במחירתת הכה ומת אין לו דמים יצא חוץ למחירתת דמים לו(ה): יכול יהא צריך עדים ת"ל במחירתת מחירתת היא עירותו(ו) אם כן למה נאמר ימצא לענין שלמעלה חמשה בקר ישלם יכול ישלם על פי עצמו ת"ל ימצא אין ימצא מכל מקום אלא בעדים(ו) [פ]^ו(ח):

(ו) עי' ספרא אגור פרשה ח' הי"ח וטי' ועי' ונכילתא. (ז) עי' ספרא ט"ס ולקוטי צמר לקוטי שלי לך 24 הערה ח"ג. (ט) עי' כתובות ל"ג ע"ג, ויפא שיער הסכס מהי"י הלוי שנחלפו ט"ס ונאמני תנא דני חזקיה ותנא דני ר' ישמעאל. (ע) ז"ק ע"ח ע"ב. (פ) ז"ק ע"ד ע"ב. (ז) ז"ק ע"ח ע"ב. (ק) עי' ז"ק ט"ס דהיינו מלענת שניהם. (ר) כרי כחוי' זן הקנס דכח פוטרי ונתשלומין. וליע דהא זלל"ה פטור מוגנב מניח האיש ופטרי דליטריין ל"ג ט"ס דל' צקדים שחייב צחקיותן ונגב מניח האיש קרינן צהן. (ט) ז"ק ע"ו ע"א. (ח) ז"ק ע"ח ע"ב. (ט) ט"ס עי' ע"א. (ז) מנאן עד כ"ב ח' היו לפני שונה עליס נכ"י (חקספארד ?) ונכילתא דרשב"י אשר צטונו טלח לי הרב מ"ה שניאור זלמן שעכטער, ראש ציט"ו לרנדים אשר צנעויהלך, ונגס שהספתי והנחתי עפ"י כ"י זה רשומתי צמיען עגול כזה ^ו. וגם מנאמתי עפ"י אותו כ"י כונה ונאמתי שהדפסתי צהפלם צאשר ראייתי טלח לוקמו מנכרדשני. (ג) ע"ל ז' 136 אות ח'. (ד) כן כתוב צכ"י ונ"ל דהוא פרק או פסקא ע"ב. (ה) פליג אצרייתא דרשב"י צידושלמי סנהדרין פ"ח הי"ח. והוא כתבי ר"ח ט"ס. אצ"ו של חזקיה וכ"ה צדנצ"ס פ"ט מה' גנינה ס"א. (ו) כלומר העדלתו והיינו התרלתו כדאיחא צכסנהדרין ע"ב ע"ב. (ז) עי' ספרי דנדים פ"ח קנ"ח. (ח) כ"כ צכ"י ונ"ל ע"ג פ' והיינו פרק או פסקא ע"ב. עיין לקמן סוף פסוק צ'.

והכה. בכל ארם: ומת. בכל דבר: אין לו דם. אין לו דמים. בין בחול בין בשבת (ט):
 °[ולהלן הוא אומר דם לו דמים לו בין בחול בין בשבת]°:

ב'. אם זרחה השמש עליו וכי עליו בלבד (היא) [חמה]° וזרחת והלא על
 כל העולם כולו היא זרחת אלא מה זרחת שמש שהיא בגלוי כך כל (דבר)° שהוא
 [בגלוי]° מה זרחת שמש שלום לו כך כל דבר שהוא שלום לו (י): דם לו דמים לו.
 בין בחול בין בשבת (ב) °[להלן הוא אומר (דב' כיב כ"ז) כי כאשר יקום איש על רעהו
 ורצחו נפש כן הרבר הוה. הרי הלז כוה מה זה ספק נפשות (ל) אף זה ספק
 נפשות. מה זה אם מוחא (מ) בידו להורגו קדם להורגו (נ): אף זה אם מוחה
 להורגו קדם להורגו הו]° דמים לו שלם ישלם. הא אם אין לו דמים אינו משלם (ס)
 °[מה זה מיוחד עשה את שאין מיתכון כמתכין. נידון בנפשו פטור מן הממון כך כל
 דבר נעשה את שאין מיתכון כמתכין נידון בנפשו פטור מן הממון]° (ע): אם אין
 לו. מלמד שאין שמין לו בראוי כבמחוק (פ) °[אם אין לו מלמד שאין שמין מן
 המטלטלין]° (צ) אם אין לו. מלמד שאין מסתינין לו עד שימות אביו או עד שתבוא
 ספינתו ממדינת הים: ונמכר בגניבתו. אין נמכר (בסמומו) [במומו] (ק) ונמכר בגניבו אין
 נמכר (באפילו) [בכפלו] ונמכר בגניבו אין נמכר ונישנה (על ידי אחר)° [בגנבו. אין לך
 עליו מעתה (ר) ר' אלעזר אומר אומר עד שיהא שקול כנגד גניבו]° ונמכר בגניבו (ש)
 האישי נמכר בגניבו ואין האשה נמכרת בגניבתה (ת): [ע"ד פ']°

ג'. אם המצא תמצא בידו הגניבה ראו אותו שנכנס ולא מצאו בידו גניבה
 מצאו בידו גניבה ולא ראו אותו שנכנס פטור עד שיראו אותו שנכנס וימצאו בידו
 גניבה (א): מכלל שני [להלן]° (פס' ו') ונגב מבית האיש מגיד [הכתוב]° שאינו
 חייב עד שיוציאו מרשות בעל הבית (ב) יכול אף זה כן מניין אתה אומר הגביהו
 ברשות בעל הבית הרי זה חייב (ג) ת"ל אם המצא תמצא בידו הגניבה: משור. [לפי
 שמצינו בתשלומי ארבעה וחמשה . . . שהגונב בשתפות ושותף שגנב מחברו שהוא
 פטור יכול אף זה כן ת"ל משור]° אפילו מקצת שור (לרבות שותפין שגנבו)° (ד): עד שה.
 לפי שמצינו בתשלומי ארבעה וחמשה שאם מכרו חוץ מידו וחוזן מרגלו שהוא פטור (ה)
 יכול אף זה כן ת"ל עד שה אפילו מקצת שה: משור עד חמור עד שה חיים. (יאמר)
 [יאמר]° שור וגניבה והכל בכלל אלו כן הייתי אומר מה זה מיוחד שיש בו בכורה למוכח
 אף כשאני מרבה איני מרבה אלא דבר שיש בו בכורה למוכח והיוה זה שה ת"ל שה
 כבר שה אמור מה ת"ל (גניבה) [הגניבה]° לרבות דבר אחר: (יאמר) [יאמר]° שור
 ושה (וגניבה) [והגניבה]° (והלא) [והכל]° בכלל אלו כן הייתי אומר מה זה מיוחד שיש
 בו (בכורה) [בכור]° לכהנים אף כשאני מרבה איני מרבה אלא דבר שיש בו (בכורה)
 [בכור]° לכהנים והיוה זה זה החמור ת"ל חמור כבר חמור אמור מה ת"ל [הגניבה]

(ט) סנהדרין ע"ז ע"ז. (י) טס ע"ז ע"ז ועי' מכילתא. (כ) לפקח עליו את הגל
 כדמפסם בסנהדרין ע"ז ע"ז. (ל) עי' מכילתא. (מ) מוחס כמו מכה. (נ) תבא להוכיח
 הסכם להוכו. (ס) טס ע"ז ע"ז. (ע) עי' לעיל לז' 126 הערה ח'. (פ) טאס יש לנגב
 חוז לבנות אחר זמן אין סמין הסוד לנגב. (ז) חולי ס"ל כריה או כסף או מיטע. זיק
 ע' ע"ז. (ק) נוכות ני ע"ז. (ר) כריאה ס"ל אפילו הגנבה טוה יומר מכסף ומכרו חוץ
 חייב לשלם אח"כ, והרמזים פינ מתי גניבה הי"ד לז' ספק כן. (ט) קידושין י"ח ע"ז.
 (ח) ע"ל סי' כ"א פ' ז'. (ח) ע' טעווח ותי ע"ז. (צ) היינו חס לז' הגניבה חלל ומסכו
 וילא. (ג) ע' ז"ק ע"ט ע"ז. (ד) צימ' ח' ע"ז. (ה) לעיל לז' 137 אות ז'.

לרבות דבר אחר: יאמר שור ושה וחמור ונגיבה (והלא)° [והכל]° בכלל אלו כן הייתי אומר מה אלו מיוחדין (ו) שיש (בה) [בהן]° רוח חיים אף כשאני מרכה איני מרכה אלא דבר שיש בו רוח חיים ת"ל חיים כבר חיים אמורין מה ת"ל [ה]נגיבה לרבות דבר אחר: יכול הגונב את בנו ומכרו יהא (חיוב) [משלם]° תשלומי (כפל) [כסול]° ודין הוא מה אם אלו שאין חיוב על מכירתן מיתה משלם תשלומי (כפל) [כסול]° בנו שהיב על מכירתו מיתה (ז) אינו דין שישלם תשלומי כפל ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין שוכאי במכירתן יצא בנו שאין זכאי במכירתו: מוציא אני את בנו שאין זכאי במכירתו ועד אן לא אוציא את בתו שוכאי במכירתה ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין שוכאי במכירתן לעולם יצאת בתו שאין זכאי במכירתה לעולם: מוציא אני את בתו שאין זכאי במכירתה לעולם ועד אן לא אוציא את הקרקעות שוכאי במכירתן לעולם ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין [שיש בהן]° שבר ושביה ומתה יצאו קרעות שאין בהן שבר ושביה ומיתה (ח): מוציא אני את הקרקעות שאין בהן שבר ושביה ומיתה ועד אן לא אוציא את העבדים שיש בהן שבר ושביה ומיתה ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו [מיוחדין]° ששמירתן עליך יצאו עבדים שאין שמירתן עליך: מוציא אני את העבדים שאין שמירתן עליך ועד אן לא אוציא את השטרות ששמירתן [עליך]° ת"ל משור עד חמור עד שה מה אלו מיוחדין שמתנתן נמורה (ט) לך יצאו שטרות שאין לך בהן אלא ראייה (י): חיים שנים ישלם. אעים [שלא]° בשבועה (כ)° [והלא דין הוא חיוב כן וחיוב כבעל הבית מה מצינו כבעל . . . הבית (ל) שאין משלם אלא לאחר שבועה אף זה לא ישלם אלא לאחר שבועה ועוד קל וחומר מה בעל הבית שמשלם חומש ואשם (מ) אין משלם אלא לאחר שבועה זה שאין משלם חומש ואשם אינו דין שלא ישלם [אלא] לאחר שבועה ת"ל חיים שנים ישלם אעים שלא בשבועה. יכול בשבועה [על סי] עצמו ודין הוא חיוב כן וחיוב כבעל הבית מה מצינו כבעל הבית אין משלם על סי עצמו (נ) אף זה לא ישלם על סי עצמו. ועוד קל וחומר ומה בעל הבית שמשלם חומש ואשם אין משלם על סי עצמו זה שאין משלם חומש ואשם אינו דין שלא ישלם על סי עצמו. לא אם אמרת כבעל הבית שאין משלם [אלא] לאחר שבועה תאמר בזה שמשלם לפני שבועה ולאחר שבועה. הואיל ומשלם לפני שבועה ולאחר שבועה ישלם על סי עצמו ת"ל (כי ימצא) [אם המצא] אין ימצא בכל מקום אלא עדים:°

ד. כי יבער המבער חיוב [לשלם]° מכאן אתה אומר הגנבים שפתחו את הדיר ופתחו את המוקצה ויצתה (ס) בהמה והויקה הגנבים סטורין ובעל הבית סטור שני ושלח את בעירה יצא זה שלא שלח הוציאוה הגנבים הגנבין חיובין ובעל הבית סטור שני כי יבער ישלם המבער חיוב לשלם: נעל כראוי וקשר כראוי° [ועשה לה מחיצה נבואה עשרה טפחים ומסרה לזקן ולחולה שיש בו דעת]° ויצתה [בהמה]° והויקה סטור שני ושלח את בעירה יצא זה שלא שלח: נעל שלא כראוי וקשר שלא כראוי° [ועשה מחיצה שאינה גבוהה עשרה טפחים]° (או שמסרה) [ומסרה]° לחרש שומטה וקטן [שאין

(ו) עי' כל זה צניק סיג עיג צסס חנל דבי חוקי. ז) אם אחר נכז את צנו ונוכזו חייב עליו נתיחה. ח) עי' ירושלמי טעויות פ"ו ה"ו. ט) צכ"י גל': טענתן עליך נמודה לך. והוא ט"ס עי' לקמן פס"ח. י) עי' לקמן פ"ח' ע"ל כל דבר פסע. כ) צריחא דציק ס"ד ע"ג. ל) הוא הסומר כדכתיב ונקרב צבל הנית. מ) אם כפר ונסעזע ואח"כ הודס. נ) כדכתיב אשר ייטעיון אל' פרע למרשיע את עולמו. ס) צכ"י כ': וילחא.

בהם דעת]° ויצתה [בהמה]° והויקה חייב שני כי יבער ישלם המבעיר חייב לשלם (ע): שדה או כרם. אין לי אלא שדה וכרם המיוחדין מניין לרבות כל דבר תיל או כרם (ב) יכול שאני (צ) מביא את שקרעה כמות ושואכלה את הכלים (ק) תיל כרם מה כרם מיוחד שהוא (ר) סירות אף כל דבר שהוא סירות או מה כרם סירות גמורין אף אין לי אלא סירות גמורין מניין אפילו אכלה ורעין ושחלין (ש)° [הרי אלו שמין לן]° תיל שדה: °[רי שמעון אומר כרם והלא הכרם בכלל שדה היה מה תלמוד לומר שדה או כרם מלמד שאם אכלה סנין או בושר רואין אותן כאילו הן סירות גמורין (ת): ושלח את בעירה. בהמה שהיתה מהלכת כדרכה ברשות רבים ונפלה לגינה וניהנתה אם שלא מאיליה משלמת מה שניהנתה. ואם מאיליה משלמת מה שהויקה (א). אין שמין בית קב מסני שהוא משביח. ולא בית כור מסני שהוא (. . . נים) [פוגם] אלא שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה (ב): ושלח את בעירה. אין לי אלא שן לאכול את הראוי לה מנין לרגל לשבר בדרך הלוכה (ג) תלמוד לומר ושלח את בעירה לא השן בכלל הרגל היית שני (ישעי' ה' ה') הסר מסוכתו והיה לבער סריץ גדרו והיה למרמס (ד) ואין לי אלא אלו בלבד מנין הויקה בדרך הלוכה בגוסה בדרך הלוכה חמור במשוי שעליו כדרך הלוכה (ה) מה אילו מיוחדין שהויקו כדרכן ובראוי להן משלמין נוק שלם כך כל המויק כדרכו ובראוי לו משלם נוק שלם. עימ]° ושלח את בעירה. אין לי אלא שן לאכול את הראוי לה ורגל לשבר בדרך הלוכה מניין לשן לאכול את שאין ראוי לה ולרגל לשבר שלא בדרך הלוכה תיל ובער בשדה אחר לרבות דברים אחרים יכול על הכל משלם נוק שלם ודין הוא והלא שור שהויק את חבירו בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה שור מיוחד שהויק כדרכו בשאין ראוי לו בתם משלם חצי נוק ובמועד נוק שלם כך כל רבר שהויק כדרכו בשאין ראוי לו בתם משלם חצי נוק ובמועד נוק שלם (ו): °[וכער בשדה אחר. ולא בשדה בעל הבית (ו). יכול אף על פי שנתן לו רשות בעל הבית לנדרוש תלמוד לומר ובער בשדה סכל מקום (ח): פ]° מיטב שדהו ומיטב כרמו [ישלם.]° מלמד שאין שמין לו אלא מן הערית (ט) °[יכול אם הויקה בוברית יהו שמין לו מן הערית (י) תיל שדה שדה אמורה למעלה ואין לי אלא (כ) בלבד]° מניין לכל המשלם קנס (ל) (שאינו משלם) [שאין שמין לן]° אלא מן הערית תיל מיטב שדהו ומיטב כרמו זה בנין אב לכל המשלם קנס שאין שמין לו אלא מן הערית: מיטב שדהו ומיטב כרמו. מלמד שאין שמין לו אלא מן המטלטלין (מ) [אין לי אלא זה בלבד]° מניין לכל המשלם קנס (שלא

ע) זיק כיה עיצ ותוספתא טס פיו ייע. (ס) דניש או כלעילי כיא לז' ועיי"ט הערה כ'. (ז) זכיי כחוז: שכי. (ק) זיק ייע עיצ ועיי ומכילתא. (ר) זכיי כ' טהו. (ט) זכיי גי: רחם זרעים וחכלה זרעים. (ת) ע' זיק כיה עיצ וייע עי"א. (י) ז'ק ז'ק כיה עיצ. (ז) תוספתא ז'ק פ"ו כ"א וירושלמי טס פיו ה"ז. (ג) ז'ק ט"ו ע"ב. (ד) ירושלמי ריש זיק. (ה) זיק י"ז ע"ב. (ו) ע' זיק י"ז ע"א וייע ע"ב. (ז) זיק כ"א ע"ב. (ח) זיק כ"ע ע"ב. (ט) גיעין מ"ח ע"ב. (י) גיל לפעם: יכול פיעלס מן העידית קרקע גדולה כמו הויברית שהזיקה תיל שדהו שלל יעלס מן העידית רק קרקע שהיא שדה כמו שהדה האמורה למעלה כי יעבר איש שדה דהיינו שהדה שהזיקה. (כ) גיל: אלל זה זכנד. (ל) לכאורה סיה נלחם להגיה לזיל נוק זנקוס קנס, אך קשה להגיה ד' פעניים דלפטר דחגל דנכייחא דילן קרי לתשלומי נוקי מווננו קנס, ועיין כחוזות י' עי"א דחכ"א קנס חכמים זנקוס חקנת חכמים. (מ) דמעטלנין כל תילי מיעב הוא כ"א ז'ק ז' ע"ב, ועיי' רונזים פ"ח מה: כינו ה"י. וזכיי גכס שאין שמין לו מן המטלטלין אך לקמן גם זכיי גי' ז' פעניים: אלל מן המטלטלין.

ישלם) [שאיין שמין לן]° אלא מן המטלטלין תיל מיטב שדהו ומיטב כרמו זה בנין אב לכל המשלם קנס (שלא ישלם) [שאיין שמין לן]° אלא מן המטלטלין: ° [מיטב שדהו וגוי מלמד שאיין שמין בראוי כבמוחזק (ג): כרמו. פרט לגבוה (ס): ישלם. מכל מקום שני ישלם משלם נוק שלם: פ"א]°

ה. כי תצא אש לעשות את שאיין מתכוין כמתכוין (ע) המדליק בתוך שלו יצתה אש ואכלה בתוך של חבריו הרי זה חייב (ס) יכול עברה נחל או שלולית דרך היחיד (צ) ודרך הרבים שש עשרה אמה וגרר שהוא גבוה ארבע אמות יהא חייב (ק) תיל ומצאה עד שיהא מצוי לה יכול עד שיהא מכביש למטה והולך (ר) תיל קוצים או מה קוצים שגדלו מחמת עצמן יכול אין לי אלא דבר שגדל מחמת עצמו תיל גדיש או מה גדיש מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע יכול אין לי אלא דבר שהוא תלוש מן הקרקע תיל קמה או מה אלו מיוחדין שהן ראויין לדלוק יכול אין לי אלא דבר שראוי לדלוק מניין ספספה נירות ספספה מציבות של שיש (ש) ומצבות של פשתן ואבנים שמתקנות לו לכבשנו תיל שדה (ת) אין לי אלא דבר שלא הוכער דבר שהוכער מנין (כבשנו) [אכלה כבשנות]° של סיד כבשנות של יוצרין תיל המבעיר את הבערה (א) ° [אין לי אלא המבעיר המכבה מנין כיבת כבשנות של סיד כבשנות של יוצרים תלמוד לומר הבעירה (ב) או יכול אף המגדיש בתוך שדה חבריו שלא ברשות תיל גדיש וקסה מה קמה בתוך שלו אף גדיש בתוך שלו (ג): פ"ב המדליק בתוך שלו ויצתה אש ואכלה נדישו של חבריו הרי זה חייב. היו בו כילים ודלק חייב על הגדיש וחייב על הכלים דברי ר' יהודה. וחכמים אומרים רואין את מקום הכלים כאילו מלא תבואה אין משלמין אלא דמי גדיש בלבד. מורה ר' יהודה לחכמים במשאל מקום לחבריו להגדיש והטמין בו כילים ודלקו. אין משלמין אלא דמי גדיש בלבד. היה גדיש חישין ומחוסה שעורין. או שעורין ומחוסה חישין אין משלמין לו אלא דמי גדיש בלבד (ד)]° היה שור קשור בגדיש ודלק עמו או חמור קשור בגדיש ודלק עמו חייב ואם היו מותרין סמור שני גדיש וקמה מה אלו מיוחדין שאין יכולין לברוח יצאו אלו שיכולין לברוח (ה): לפי שמצינו בשור שאם מסרו לחרש שוטח וקטן שהוא חייב יכול אף השולח את הבערה ביד חרש שוטח וקטן יהא חייב (ו) תיל כי יבער ישלם המבעיר חייב לשלם: ° [המדליק בתוך שלו ויצתה אש ואכלה בחצירו של חבריו הרי זה חייב שכן דרך חצר להיות מכניס את הכל לחיבה (ז). ואין לי אלא אלו בלבד מנין המכה בפטיש ויצא והויק בין ברשות היחיד ובין ברשות הרבים (ח) ונפח שהניח גץ על גבי ברזל ויצא והויק בין ברשות היחיד ובין ברשות הרבים מה זה מיוחד שעושה בתוך שלו ומויק בשאינו שלו הרי הוא חייב. כך כל

(ג) ע' לעיל דף 138 הערה ס'. (ס) ע' צ"ק ו' ע"ג חוסי' דיה שור רעהו. (ע) מנילחא. (ס) ע' צ"ק ס"א ע"ג. זכיי אחא כאן: מה זה מיוחד עשה את שאין מיוחדין כמיוחדין כך כל דבר נעשה את שאין מיוחדין כמיוחדין. עכ"ל. ולריך להיות לעיל אחרי: שאין מיוחדין כמיוחדין. (ג) זכיי גר: דרך נשות סימיר. (ק) סס. (ר) טמחא הולכת ומכרכת זעשנים ונקפמים טעל גבי קרקע וכפירטיי ציק ס"א ע"א על נכפסת. וככיי גר' מוכס לפסיה והולך. (ט) זכיי גר': מעונות על שים, ונ"ל דחמת, מנצות של פסתחן" ג"ל מעונות של פסתחן" והוא מענה האדמה שהפסתחן זרוע סס. (ת) ירושלמי ציק פ"ו ס"א. וזכ"ל ס' ע"א. (ח) אף המבעיר מה שזוער חייב. ועיי' כלים פ"ח מ"ט. (צ) כלומר אף המזיק את הנפירה דהיינו שזככה חייב. (ג) עי' צ"ק ניט ע"ג. (ד) צ"ק ס"א ע"ג וס"ג ע"א. (ס) ציק סס. (ו) ציק ניט ע"ג. (ז) צ"ק ס"א ע"ג. (ח) צ"ק ס"ג ע"ג.

העושה בתוך שלו ומויק בשאינו שלו יהא חיב.° אין לי אלא אלו בלבד מניין אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור ואחד הביא את העצים מניין שאחרון אחרון חיב ת"ל כי יבער ישלם המבעיר חיב לשלם אין לי אלא אלו בלבד מניין אחד הביא את העצים ואחד הביא את האור ובא אחר (וניבה המנבה הוא שחיב) ° [וניבה יש בו כדי לנבא הרי הו חיב] ° ת"ל כי יבער ישלם המבעיר חיב לשלם (ט): הרי ארבעה אבות נויקין השור והבור המבעה וההבער לא [הרי] ° השור כהרי המבעה ולא [הרי] ° המבעה כהרי השור לא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בה רוח חיים ולא זה וזה שדרכן לילך ולהויק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהויק לכך נאמרו ארבעתן (י): [פ"ד] °

ו. כי יתן איש (אל רעהו) ° אין מתנת קטן כלום ° [אין לי אלא בומן שנתן קטן וחבע קטן. נתן קטן וחבע גדול מנין שני עד האלי יבא דבר שניהם עד שתהא שעת תביעה ושעת נתניה שוין] ° (כ): איש. פרט לגבוה (ל) אין לי אלא בומן שנתן להקדש נתן לו הקדש מניין ת"ל אם לא שלח ידו במלאכת רעהו רעהו ולא של הקדש (ג) ° [אין לי אלא בומן שנתן להקדש ונתן לו הקדש נתן לגיבור ופדאו: חולין והקדישו מנין ת"ל עד האלי יבא דבר שניהם עד שתהא שעת תביעה ושעת נתניה שוין] ° (ג): רעהו. פרט לאחרים: רעהו פרט לגר תושב (ג) אין לי אלא בומן שנתן לגוי נתן לו הגוי מניין ת"ל אם לא שלח ידו במלאכת רעהו: ° [ואין לי אלא בומן שנתן לגוי ונתן לו הגוי. נתן לגוי וניתגיר או שנתן לו הגוי ואחר כך ניתגיר מנין ת"ל עד האלי יב. דב' שני' עד שתהא שעת תביעה ושעת נתניה שוין] ° (ע) כסף. מה כסף מן הגדל בארץ יכול שאני מוציא את כלי הים (ג) [שאינן] מן הגדל בארץ ת"ל או כלים ° [דב' ר' יהודה] °: לפי שמצינו שחיב בטענה וחייב בהודאה מה הודאה בשווה פרוטה אף הטענה בשווה פרוטה ת"ל כסף מעה כסף דברי בית שמאי ובית הלל אומרין [הטענה] ° שתי כסף (צ): [פ"ד] ° [מכלל שני רעהו פרט לגבוה יכול שני מוציא את כסף מעשר תלמוד לומר כסף:] ° (ק) [לשמור. ולא לאבד] °: לשמר. ולא לחלק לעניים לשמר ולא להשליך לשמר ולא ליתן במתנה (ר): ונגב מבית האישי. ולא מראש (הגג) [גגו] ° (ש) מגיד שאם לא שמר כדרך השומרין חיב: ונגב מבית האישי. ולא מבית (הגונב) [הגנב] ° (ת) אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כסף ולא המוכח ומוכר אחר הגנב משלם תשלומי ארבעה וחמשה: אם ימצא הגנב ישלם שנים. מה אני צריך (והרי) [והלא] ° כבר נאמר אם המצא תמצא בירו הגניבה (שנים ישלם) ° מה ת"ל אם ימצא הגנב מגיד שאם שלם לבעל הפקדון ואחר כך נמצא הגנב משלם תשלומי כסף או תשלומי ארבעה וחמשה (לשמור) [לשיני] ° (א): ר' ישמעאל אומר אם ימצא הגנב

(ט) כל זס זנשנה סס. (י) עי' מכילתא ונשנה ריש זיק. (כ) כל זס זנזיק ק"ו ע"ג. (ל) עי' חוס' ז"ק סי' ע"א ד"ס רעסו. (מ) ע' זימ כיו ע"א כ"ז ע"ג. (נ) ע' רנז"ס סי' ונה' סכירות ה"ס. (ס) עיי' לעיל כ"א ל"ה, ולקמן ל"ד 145 אות י'. (ע) רנז"ס סי' ונה' סכירות ה"ס. (פ) וצירושלמי טעונוט ס' ה"א תני ר"נ או כלים להציא כלי חסם. ועיי' כלים סי' מ"ג. (ז) משנה ריש קידושין ועיי' ירושלמי סס. (ק) חולס ס"ל כרי' צקידושין יד ע"ז דמעשר מוון סדיוט הוא ופולי יש לחלק זין מעשר לכסף מעשר כדלשכתן צירושלמי מ"ס ס"א ה"א, ע' רנז"ס סי' מ"ה מ"ס ה"כ. (ר) ז"ק ל"ג ע"א וירושלמי טעונוט פ"ח ס"א. (ס) ירושלמי טעונוט סי' ס"א. (ת) מכילתא, ז"ק ס"ט ע"ג. (י) משנה ז"נ ל"ג ע"ז ועיי' צירושלמי.

מה אני צריך והלא כבר נאמר אם המצא תמצא בידו הגניבה מה ת"ל אם ימצא הגנב אם ימצאו לו עדים לבעל הבית שטענו טענת גנב הרי זה משלם תשלומי כסול (ב) יכול ישלם על פי עצמו^ו [ורין הוא חייב כן וחייב בגנב מה מצינו בגנב אין משלם על פי עצמו אף זה לא ישלם על פי עצמו. לא אם אמרת בגנב שמשלם תשלומי כסול (ג) תומר בזה שאין משלם תשלומי כסול הואיל ואין משלם תשלומי כסול ישלם על פי עצמו]^ו ת"ל ימצא אין ימצא בכל מקום אלא בעדים (ד): יכול ישלם לפני שבועה ולאחר שבועה [ורין הוא חייב כן וחייב בגנב מה מצינו בגנב משלם לפני שבועה ולאחר שבועה אף זה ישלם לפני שבועה ולאחר שבועה. ועוד קול וחומר ומה גנב שאין משלם חומש ואשם משלם לפני שבועה ולאחר שבועה זה שמשלם חומש ואשם אינו דין שישלם לפני שבועה ולאחר שבועה]^ו ת"ל [המצא תמצא בידו הגני' אימתי ... מתייחדת לאחר שבועה דבר אחר]^ו אשר ירשיעון אלהים אימתי נקרא רשע לאחר שבועה (ה): [פ"י]^ו [יכול יהא חייב על טענת אבוד ודין הוא חייב כו' וחייב בנושא שכר. מה מצינו בנושא שכר אינו חייב על טענת אבוד. אף זה לא יהא חייב על טענת אבוד. ועוד קול וחומר ומה נושא שכר שמשלם אבירה וגניבה אינו חייב על טענת אבוד זה שאין משלם אבירה וגניבה אינו דין שלא יהא חייב על טענת אבוד ולא אם אמרת בנושא שכר שאין משלם תשלומי כסול תאמר בזה שמשלם תשלומי כסול ת"ל אם ימצא הגנב על הגניבה הוא חייב. ואינו חייב על טענת אבוד (ו) יכול אם אברו או שנגנבו אצלו יהא חייב ודין הוא חייב כו' וחייב בנושא שכר מה מצינו בנושא שכר משלם אבירה וגניבה אף זה ישלם אבירה וגניבה. ועוד קול וחומר מה נושא שכר שאין משלם תשלומי כסול ת"ל משלם אבירה וגניבה זה שמשלם תשלומי כסול אינו דין שישלם אבירה [וגניבה] ת"ל אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (ז) יכול ישלם תשלומי כסול על שליחות יד ודין הוא חייב כו' וחייב בנושא שכר מה מצינו בנושא שכר שאין משלם תשלומי כסול על שליחות יד אף זה לא ישלם תשלומי כסול על שליחות יד. ועוד קול וחומר ומה נושא שכר שמשלם אבירה וגניבה אין משלם תשלומי כסול על שליחות יד זה שאין משלם אבירה וגניבה אינו דין שלא ישלם תשלומי כסול על שליחות יד. ולא אם אמרת בנושא שכר שאין משלם תשלומי כסול תימר בזה שמשלם תשלומי כסול ת"ל (סס') אם המצא תמצא בידו הגני' על הגניבה משלם תשלומי כסול ואין משלם תשלומי כסול על שליחות יד: [פ"י]^ו

ז. אם לא ימצא הגנב אם לא ימצאו לו עדים לבעל הבית שטענו טענת גנב (ח): ונקרב בעל הבית אל האלהים. לשבועה^ו [אנו יכול לתשלומין ת"ל אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ד"א נאמרה כן קריבה ונאמ' להלן קריבה. מה קריבה האמ' להלן שבועה, אף קריבה האמ' כן שבועה]^ו (ט): אם לא שלח ידו [במלאכת רעהו. מה אני צריך והלא בידו היית מה ת"ל לומי' אם לא שלח ידו במל' רעה' הוציא כלים

(3) ע"י ז"ק ס"ג ע"ב. (ג) טלל נטעוה. (ד) ע"ל פסוק גי. (ה) ע"י ז"ק ס"ג ע"ב וירושלמי טעוה פ"ח ה"ג ולעיל פ"ג גי. (ו) ע"י ז"ק ס"ג ע"ב. (ז) דוקא על שליחות יד חייב ולא על אבירה וגניבה. (ח) נכ"י גר': גוננו. (ט) צמח"ג כחוב כלן כנמכילתא דר' ישמעאל: ונקרב בעל הבית וגוי' טעוה חכי לשלול צאורים ותומים וכו' ונקרב בעל הבית וגוי' לטעוה חסח טעוה וכו' וכו' עד וס' כלן צ"ד אף להלן צ"ד עכ"ל. וכאן הדפסתי עפ"י כ"י שטעטער והלשון ז"ע קלמ' וכו' דקרינא סאמורה לחנן היינו עד הא' ינוח דבר טעיהס דו' סיל קרינא וזו סיל ציחס.

מתוך קלצטר (י) והוציא בהמה ורכב עליה חייב שני אם לא שלח ידו במלי רעהו שלח זה מכל מקום^ו (כ).

הי. חישב לשלח יד [בפסוקו של חבירן]^ו בית שמאי מחייבין ובית הלל פוטריין בית שמאי אומריין על כל דבר פשע לעשות את המחשבה כמעשה ובית הלל (פוטריין) [אומי]^ו אם לא שלח ידו [במי רעי מניד שאינו חייב] עד שישלח יד אם כן למה נאמר על כל דבר פשע שיכול אין לי אלא הוא מניין לרבות את עבדו ואת שלוחו תיל על כל דבר פשע (ל): [מניין]^ו היטה (ט) את החבית ונטל הימנה ונשברה אין משלם אלא רביעית (תיל) [שני]^ו על פשע על מה שפשע: עקרה (ז) משלם דמי כולה שני על כל דבר פשע על כל מה שפשע (ס) העכירה ממקום למקום ונשברה כחוך ידו לצורכו חייב לצורכה פטור (ע) שני (אם לא שלח ידו לצורך עצמו) ^ו [פשע יצא זה שלא פשע]^ו [פ"ה]^ו: על כל דבר פשע על שור על חמור [על שה]^ו. ייאמר (ס) שור ופשע והכל בכלל אלו כן הייתי אומר מה זה מיוחד שיש בו בכורה למזבח ^ו [אף כשני מרבה איני מרבה אלא דבר שיש בו בכור למזבח ואיוו זה שה תלי לומי שה כבר שה אמור מה תלי לומי פשע לרבות דבר אחר. ייאמר שור ושה ופשע והכל בכלל אילו כן הייתי אומר מה אילו מיוחדין שיש [בהן] בכור לכהנים אף (בשני) [כשני] מרבה אינו מרבה אלא דבר שיש בו בכור לכהנים ואיוו זה חמור תלי לומי חמור כבר [חמור] אמור מה תלי לומי פשע לרבות דבר אחר ייאמר (ושור) [שור] ושה וחמור ופשע והכל בכלל אילו כן הייתי אומי מה אילו מיוחדין שיש בהן רוח חיים אף (בשני) [כשני] מרבה איני מרבה אלא^ו דבר שיש בו רוח חיים תיל שלמה יכול אף הקרקעות תיל על שור ^ו [על חמור על שה מה אילו מיוחדין שיש בהן שבר ושבויה ומיתה יצאו קרקעות שאין בהן שבר ושבויה ומיתה. ועד אן לא אוציא את העבדים שיש בהן שבר ומיתה תלי לומי על שור על חמור על שה. מה אילו מיוחדין ששמירתן עליך יצאו עבדים שאין שמירתן עליך [מוציא אני את העבדים שאין שמירתן עליך] ולא אוציא את השמרות ששמירתן עליך תלי לומי על שור על חמור על שה מה אילו מיוחדין שמתנתן נמורה לך יצאו שמרות^ו שאין [לך]^ו בהן אלא ראייה (צ): [פ"ט]^ו יכול יהא חייב על סחות משוה פרוטה תיל שלמה מה שלמה מיוחדת שיש בה [שוה]^ו פרוטה (כך אינו חייב עד שיודה בפרוטה ויכסוד בשתי מעין (ק) ותהיה ההודיה ממין הטענה) (ר) [חייב להכריז כך כל דבר שיש בו שוה פרוטה חייב להכריז]^ו (ש) טענו שור וחמור (ושה)^ו והורה באחד מהן הרי זה חייב שני על שור ועל כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה על חמור ועל כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה על שה ועל כל (שלמה) [אבדה]^ו אשר יאמר כי הוא זה: טענו בשור והורה בשוה והורה בשור פטור מה ראיית להביא את זה ולהוציא את זה מביא אני את זה שהורה מקצת טענה (ת) ומוציא אני את זה שלא הורה מקצת טענה: ^ו [מנה לי בידך אין לך בירי והיה . . . לך בירי ונתתיו לך (א). יש (לך)]

(י) הוא קלצטר, והיינו סל, ע' כלים פ"כ מ"א. (כ) ע' צ"ג מ"א ע"א. (ל) צ"ג מ"ג מ"ד ע"א, ועיי' מכילתא. (מ) צכ"י גל: מיטא. (נ) צכ"י גל: עקדה. (ס) צ"ג מ"ג ע"ב. (ע) עיי' צ"ג מ' ע"ב. (פ) כן הניכסא צכ"י. (ז) ע"ל פסוק ג'. (ק) סנועות ל"ט ע"ב. רמז"ס ס"ג מה' טוען ונטען ה"א. (ר) סנועות ל"ט ע"ב. (ס) דקלא גס נסומר אכידס מייכי דכתיב על כל אכדה. עיין צ"ק כ"ז ע"א וצ"ג כ"ז ע"א. (ט) דטענו חטין וטעריין וסודס צל' מסן חייב, סנועות מ' ע"א. (ח) כנלס חכ"י מלסן עד מה דלית וכי ממק ומוסב, וע' סנועות ל"ט ע"ב וסס מ' ע"ב.

[ל]י בידך מנה וכסות ומנה ובהמה פטור נח . . . . מהן חמשים דינר חיב מה ראתה להביא את זה ולהוציא את זה אביא . . . אני את זה שהורה ממין המענה ומוציא אני את זה שלא הורה ממין המענה^ו (ב): אשר יאמר כי הוא זה. יכול כשם שהנמירה בשתי כסף כך ההודייה בשתי כסף תיל כי הוא זה אפילו שווה פרוטה (ג): עד האלהים יבא. טענו בחוץ והורה לו וכא לכית דין וכפר אם יש לו עדים שהורה בפניהם חייב (ד) ואם לאו פטור שני עד האלהים יבא דבר שניהם מה שדיברו שניהם בחוץ: עד האלהים יבא דבר שניהם. זו שבועה נאמר להלן שניהם (ה) ונאמר כאן שניהם מה להלן שבועה אף כאן שבועה מכאן אמרו שלשה נשבעין מן התורה השומר ומורה במקצת ומי שחייבו עד אחד (ו): מניין שאין מטיין על פי אחד לחובה תיל אשר ירשיעון אלהים (ז): [אשר ירשיעון אלהים]. פרט למרשיע עצמו מכאן אמרו אין אדם משלם קנס על פי עצמו (ח): ישלם שנים לרעהו. ר' ישמעאל אומר קורא אני עליו כאן ישלם שנים וקורא אני עליו להלן ישלם אחדו בראשו וחמישיתו יוסף עליו כיצד יתקיימו שני הכתובים כל המשלם את הקרן חייב בחומש וכל שאינו משלם את הקרן פטור מן החומש (ט): ישלם שנים לרעהו. לרעהו ולא להקדש לרעהו ולא לאחרים (י):

ט. כי יתן איש אל רעהו יכול שתי הפרשיות כולן בענין אחד וכי כתוב וכי (כ) אינו אלא כי מלמד שהוא ענין אחר הוי פרשה ראשונה בשומר חנם פרשה שנייה בנושא שכר ושוכר (ל) שומר חנם נשבע על הכל ופטור שומר שכר פעמים נשבע [ופעמים] משלם (מ): כי יתן איש. אין לי אלא איש אשה מניין תיל ישלם בין איש בין אשה אם כן למה נאמר איש פרט לקטן (נ): רעהו. פרט לאחרים רעהו פרט לגר תושב רעהו פרט להקדש שאין חייבין עליהן שבועה (ס): חמור או שור או שה. אין לי אלא אלו המיוחדין מניין לרבות שאר בהמה תיל וכל בהמה (ע). מניין לרבות שאר המטלטלין תיל וכל לשמור. יכול שאני מרבה שמרות ועבדים וקרקות תיל חמור או שור או שה מה אלו מטלטלין אף אין לי אלא מטלטלין (פ): ומת או נשבר או נשבה. יאמר מיתה מה אני צריך לומר שבוייה ושבורה אלו כן הייתי אומר מה מיתה מיוחדת שאין בו רוח חיים יצאת שבורה ושבויה שיש בהן רוח חיים צריך הכתי' לומר מיתה שבורה ושבויה: יאמר שבורה מה אני צריך לומר שבוייה ומתה אלו כן הייתי אומר מה שבורה מיוחדת שהיא בסניך (צ) יצאת שבוייה ומתה שאין בסניך צריך כתי' לומר שבורה ושבויה: יאמר שבוייה מה אני צריך לומר שבורה ומתה אלו כן הייתי אומר מה שבוייה מיוחדת שיש בה רוח חיים יצאת שבורה ומתה שאין בהן רוח חיים (ק) צריך הכתי' לומר מיתה שבורה ושבויה מניין לרבות שאר כל האונסין תיל מת או נשבר או נשבה (ר): ומת. שתהא מיתתו בירי שמים: או נשבר. ששברתו חיה: או נשבה. ששבוהו למטיין עדיין אני אומר השבר והשבי בין שיכול להצילה [בין שאינו יכול להצילה תיל ומת

(ג) ע"כ נדפס עפ"י כ"י. (ג) ע"ג 144 אות ק'. (ד) והוא טאמר אחס עדי. סנהדרין כ"ט ע"א. (ה) טעונת סי' חסיה צין טניהס. (ו) רמזים פ"א מה' טוען ונטען ס"ב. (ז) ע"י לקמן כ"ג ז' לא חסיה אחרי רבים לרעות. (ח) צ"ק ע"ס ע"א. (ט) מכלתא. (י) סס וע"ל פסוק ו' ורמזים פ"ב מה' טעונת ה"ס. (כ) דיהי' מטעמי ו' מוסיק על ענין ראשון. (ל) צינן ל"ד ע"ב. (מ) טעונות מיט ע"א. (נ) טעונות מיט ע"א. (ס) ע"י מכלתא. (פ) טעונות מיט ע"א. (ק) צינן ל"ד ע"ב. (ר) ע"ל פסוק ו'. (ע) ע"י מכלתא. (פ) ע"י טעונות מיט ע"א. (צ) צינן ל"ד ע"ב. (ז) כלומר טע"ס טעונת עניין חיה לפניך. (ק) דיי"ל כיון שטענא והיא טע"ס טעונת מיט ע"א. (ר) כ"ל רוח חיים. (ר) כ"ל דדיקס או לרבות כלנעיל ל"ד 140 אות ט'.

מה מיתה שאינו יכול להצילה] אף שבר ושבו שאינו יכול להציל (ש): אין רואה. בעדים הכתוב מדבר (ת) נאמר כאן רואה ונאמר להלן (ויק' ה' א') והוא עד או ראה מה ראה האמור להלן שני עדים אף רואה האמור כאן שני עדים: אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם. הא יש עדים בעל הבית סמור מכל דבר איסי בן יהודה אומר אין ראה שבועת ה' תהיה בין שניהם הא יש רואה יביא ראה ויפטר ואם לאו חייב לשלם (א): שבועת ה' תהיה בין שניהם. בנקימת חסין (ב): בין שניהם. להוציא את הירושלם: שניהם. להוציא את שכנגדו חשוד על השבועה: בין שניהם. שלא ישיבוענו הדיין על כרתו: ר' נתן אומר בין שניהם מניד שהשבועה חלה על שניהם (ג):

י. שבועת ה' תהיה בין שניהם אינה זוה מבין שניהם אם הנשבע נשבע על שקר סופה לחזור עליו אם המשביע משביע על שקר סופה לחזור עליו (ד) הרא דאמרי בין זכאי בין חייב לדידי שבועה לא תקרב: אם לא שלח ידו. לצרכו אתה אומר לצרכו או שלא לצרכו הרי אתה דן נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה להלן לצרכו אף כאן לצרכו (ה): ולקח בעליו. מקבל ממנו השבועה (ו): ולא ישלם. מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בנבילתו (ז): דיא ולקח בעליו ולא ישלם. כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין (ח): דיא ולקח בעליו ולא ישלם כשהוא אומר שבועת ה' תהיה בין שניהם אין אנו יודעין איוה ישבע ויתן (ט) תיל ולקח בעליו ולא ישלם כיון שקיבלו בעלים שבועה הלא (י) סמור מלשלם יכול אף השכיר והנגול והנחבל כן תיל בין שניהם פעמים שוה נשבע ופעמים שוה נשבע (כ): דיא ולקח בעליו ולא ישלם השאילו שור ורבע את האדם ושור ונגח את האדם אם עד שלא נגמר דינו מסרו לבעליו סמור ואם משנגמר דינו מסרו לבעליו חייב (ל) שני ולקח בעליו ולא ישלם את שדרך בעלים לקבל אותו יצא זה שאין דרך בעלים לקבל אותו אמור מעתה אלו המטלמלין (מ):

יא. ואם נגב יגבב אין לי אלא נגבה אברה מניין הרי אתה דן הואיל ונגיבה חסרון שמירה ואבירה חסרון שמירה אם למדת על הנגיבה שחייב לשלם עליה אף אברה חייב לשלם עליה (ג): מעמו. כל שהוא עמו אמר לו השאיליני פרתך ושלחה לו ביד בנו ביד עברו או ביד שלוחו ונגבה בדרך יכול יהא חייב (ד) תיל מעמו מרשותו של שומר: ישלם לבעליו. בין איש בין אשה בין קטן בין גדול: דיא ישלם לבעליו אם לאו מה עלתה על לבי שלא לבעליו הוא משלם אם תאמר תקון מקרא הוא (ע) הרי כבר נאמר (פס' ד') מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם אין כן בעלים (פ) מה תיל ישלם לבעליו לבעליו ולא לבעל חוב לבעליו ולא לבעל הנוק ולא לבעל המסדון מכאן אתה אומר היו לו מסדון או מלוה ביד אחרים למי יתנו ר' טרסון אומר יתנו לכושל שבהן ור' עקיבה אומר יתנו לירושין שהירושין סמורין מלשבע (צ):

(ט) מכילתא. (ח) מכילתא. (ז) ע' מכילתא וזימ ס'ג ע'א. (ז) ע' מכילתא וזעזעות ל'ח ע"ג. (ג) כל זה נמכילתא. (ד) זה פירוש על שהשנועה חלה על שניסוס. ועיי' זעזעות וזי' ע"ג חוס' דיה חלה ותוספתא סס ס"ו ס"ג. (ח) מכילתא. (ז) ע' ז'ק ק"ו ע'א. (ז) מכילתא. (ח) זעזעות מ'ד ע"ג. (ט) כלומר ישבע לו יתן דלס לא נשבע משלם. וע' ירמלאי רפ"ז זעזעות. (י) כמו חלה. (כ) משנה רפ"ז זעזעות ומדכנן וקרא אסכתא זעלמא וע' תוספתא סס ס"ו ס"ג. (ג) ז'ק ל'ח ע"ג. (ז) כנללס הוא דלס אחר שדלס מן ולקח דעיידי זמטלמלין ומפדס דולקח קלי אפקדון. (כ) מכילתא. (ס) זימ ל'ח ע"ג. (ע) דך קלח לומר כן. (פ) אין כתיב כאן ישלם לבעלים. הכי דלון דך סמקלח לומר כן. (צ) כחזות ס'ד ע'א.

י"ב. אם מרף ימרף זה עדר דברי ר' יאשיהו אעפ"י שאין ראה לרבר וכר לדבר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שני כרעים או כרל אוון (עמו' ג' י"ב): יביאהו עד. ר' יוחנן ביר' יאשיהו אומר יביאהו עד יביא עדים שנטרסה באונס (ק): [אבא שאול אומר יביא עדידה לכיד וכן הוא אומר כאשר יציל הרועה מפי הארי וגו'] (ר) יביאהו עד [הטרסה]. יוליד הכעלים אצל טרסה ויהא סמור מלשלם או] (ש) אעפ"י כן יהא חייב לשלם הדין נתון והואיל ואכרה חסרון שמירה וטריסה חסרון שמירה אם למדת על אכירה שחייב לשלם אף טריסה יהא חייב לשלם תיל טרסה לא ישלם יכול כל טרסה לא ישלם תיל ואם טרף ימרף בשתי טריסות הכתי מדבר: הטרסה לא ישלם. יש טרסה שהוא משלם ויש טרסה שאינו משלם איוו טרסה שחייב לשלם כגון טריסת חתול ושועל ואיוו טריסה שסמור מלשלם כגון טריסת ארי וזאב כל שהוא כדרך האונס סמור וכל שאינו כדרך האונס חייב כשם שחלקה תורה בין טרסה לטרסה ובין אונס לאונס כך תחלק בין מיתה למיתה ובין שבורה לשבורה ובין שבוייה לשבוייה בין מיתה למיתה כיצד היתה רועה לפניו ונסלה ומתה סמור סיגסה הרעיבה נעל הדלת בפניה ונסלה ומתה חייב: בין שכר לשכר כיצד היתה [רועה] לפניו על פתח שער העיר ונסלה ונשברה (ת) סמור העלה לראשי צוקין העבירן כאחת ורחסן אחת לחברתה ונסלה ונשברה חייב: בין שבוייה לשבוייה היתה רועה לפניו על פתח העיר בא גיים ונסלה סמור הוליכה למקום גדודי חיה ולסמים בא גיים ונסלה חייב (א):

י"ג. וכי ישאל איש נחק הכתי את השואל מכלל שומר שכר ואמרו ענין בפני עצמו (ב): איש. אין לי אלא איש אשה מניין תיל ישלם בין איש בין אשה אם כן למה נאמר איש פרט לקטן: מעם רעהו. פרט לאחרים: מעם רעהו פרט לגר תושב (ג): מעם רעהו מניד שאינו חייב עד שיוציאה מרשותו (ד): ונשבר או מת. אין לי אלא שבורה ומתה אכרה וגניבה מנין ודין הוא חייב כן וחייב בנושא שכר מה מצינו בנושא שכר משלם אכרה וגניבה אף זה ישלם אכרה וגניבה ועוד קל וחומר ומה נושא שכר שאין משלם את האונסין משלם אכרה וגניבה זה שמשלם את האונסין אינו דין שישלם אכרה וגניבה זה הוא קל וחומר שאין לך עליו תשובה (ה): ונשבר או מת. אין לי אלא שבורה ומתה שבוייה מניין ודין הוא נאמר כן שבורה ומתה ונאמר להלן (פס' ט') שבורה ומתה מה שבורה ומתה האמורה להלן שבוייה עמהן אף שבורה ומתה האמורה כן שבוייה עמהן (ו) מה שבורה ומתה האמורה להלן פרט לעבדים ולשטרות ולקרקעות אף שבורה ומתה [האמורה] כן פרט לעבדים ולשטרות ולקרקעות (ז): בעליו אין עמו שלם ישלם אם בעליו עמו לא ישלם. וכי [אין] אנו יודעין שבעליו אין עמו שלם ישלם ואם בעליו עמו לא ישלם אלא מעמים שבעליו עמו חייב אין בעליו עמו סמור כאיזה צד השואל את הפרה ושאל בעלה עמה השוכר את הפרה ושכר בעלה עמה שאלה ושכר בעלה או שכרה ושאל בעלה אעפ"י שהבעלים עומדין וחורשין במקום אחר נסלה ומתה סמור שני אם בעליו עמו לא ישלם אבל שאלה ואחר כך

(ק) מכלתא. (ר) מאמר מוסגר זה הוספתי עפ"י תשובות הגאונים הולאת הרכני ס' רכיע (סהוגה טס נסס ספרי דני רב והדגס טנכילתא דילן הוצג נסס מכלתא דלרץ יסרל) ועפ"י מה סהוגה הרננץ כן נסס מכלתא דננני ועי' ז"ק י"א ע"א. ט) הוספתי המוסגר עפ"י מכלתא ועיי"ט. ח) מכלן נכלא טלא פי' נסבר טננרתו חיה כמו לנעיל פסוק ט'. ח) ע' כל זה צ"מ ז"ב ע"ב. צ) מכלתא. ג) כלנעיל פסוק טי. ד) מכלתא. ט) צ"מ ז"ס ע"א ועי' מכלתא. ו) עי' מכלתא. ז) ע"ל נד 145 אות ט.

שאל בעלה או שכרה ואחר כך שכר בעלה שאלה ואחר כך שכר בעלה שכרה ואחר כך שאל בעלה אעים שהבעלים עומדין וחורשין על גבה נפלה ומתה חייב שני בעליו אין עמו שלם ישלם (ח): אין לי אלא שואל שאם שאל בבעלים פטור שומר חנם ונושא שכר והשוכר מניין אמרת קל וחומר ומה שואל שמשלם את הכל פטור בו שאלה בבעלים שומר חנם שהוא פטור מן הכל נושא שכר ושוכר שהן פטורין מן האונסין אינו דין שיהוא פטורין בו בזמן שהיא שמירה בבעלים (ט): בעליו אין עמו שלם ישלם. מכאן אמרו השואל משלם את הכל חוץ מן המתה בשעת מלאכה ובלבד שלא ישנה (י):

י"ד. אם בעליו עמו יכול אם אמר לאחרי צא והשאל עם פרתו ויצא ונשאל (עמו) [עמה] יהא פטור ת"ל בעליו עמו בעליו ולא שלוחו (כ): הרי שלש פרשיות לשלשה דינין ראשונה לשומר חנם שנייה לשומר שכר שלישית לשואל שומר חנם נשבע ופטור מן הכל ונושא שכר נשבע על האונסין ומשלם את שאינן אונסין שואל משלם את הכל חוץ ממתה בשעת מלאכה וכלן אם היו בבעלים אפילו פשעו פטורין (ל): אם שכיר הוא בא בשכרו. בשוכר הכתי' מדבר אל תקרא שכיר הוא אלא שכור הוא: בא בשכרו. שומע אני ישבע ויהיה פטור על הכל הרי אתה דן הואיל ונושא שכר קהנה והשכיר קהנה אם למדתה על נושא שכר שנשבע על האונסין ומשלם את הגניבה ואת האכירה אף שוכר נשבע על האונסין ומשלם את הגניבה ואת האכירה: והרי שומר חנם שהוא מהנה ופטור מלשלם הוא יוכיח על השוכר אעפ"י שהוא מהנה יהא פטור מלשלם אמרת הפרש נושא שכר נקנה ומהנה והשוכר נהנה ומהנה לא תביא שומר חנם שמהנה ואינו נהנה אם למדת על נושא שכר שנשבע על האונסין ומשלם את האכרה ואת הגניבה [אף שוכר נשבע על האונסין ומשלם את האכרה ואת הגניבה] (מ):

ט"ו. וכי יפתה איש בתולה דרך אשה להתפתות מן האיש ואין דרך האיש להתפתות מן האשה כשהיה ר' אליעזר מגיע לפסוק הוזה היה אומר חכל על דא דרך ארץ אשה מתפתה מן האיש קטן מתפתה מן הגדול וכן ירמיה אומר (ירמ' ב' ו') פתתי ה' ואסת אבל אבותינו מה הוא אומר (תה' ע"ח ל"ו) ויפתוהו בפייהם (ג) וכי דרך ארץ גדול מתפתה מן הקטן ובלשונם יכובו לו וכי דרך ארץ גדול מקבל דברי כוב אלא שפיתו בעצמן וכיובו בעצמן (ס) ואעים בן וישיעם למען שמו (תה' ק"ו ח'): בתולה. פרט לבעולה ולמוכת עץ (ע) בתולה פרט לבוגרת ולאלונית (פ): אשר לא ארשה. פרט לשאתארסה ונתגרשה מן האירוסין (צ): ושכב עמה. מדעתה וברצונה ושכב עמה עד שיבוא עליה כדרכה (ק) ובערים יכול תהי נקנית לו בפיתויה ת"ל מהר ימהרנה לו לאשה. מלמד שצריכה הימנו קידושין (ר) יכול אעים שאינה ראויה לו לאשות [ת"ל] מהר ימהרנה לו לאשה את שראויה לו לאשות להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה

(ח) ירוסלמי פ"ט ד"ג, וכנראה נ"ך לטגיס ט"ס. (ט) ע"י צ"מ ל"ס ע"א. (י) צ"מ ל"ו ע"ב. (כ) רמזים פ"ג מה' ט"לס ט"ס, וע"י צ"מ ל"ו ע"א. (ל) צ"מ ל"ס ע"א. (מ) מכלתא. (נ) מכלתא. (ז) ע"י מסיקתא דבתי סוף פ' כי חטא. (ס) ליתנא מעליא, וע"י מכלתא סוף פרסא י"ג. (ע) ע' כחצות ל"ח ע"א ופכרי דכ"ס פי' רמ"ד. (פ) כחצות ל"ס ע"ב, ע' ע"ב. (ז) מכלתא. (ק) רמז"ס פ"ח מה' נעלם סימ. דל"ח כפכרי דכ"ס פי' רמ"ד ונע"ס דר"ס ושכב עמה וסוכב עמה כל טכ"ס. (ר) קדושין מ"ו ע"א.

וחלוצה לכהן הדיוט ממורת ונתינה לבן ישראל בת ישראל לממור ולנתין (ש) יכול הואיל וראויה לו לאישות יהא חייב בקנסה ת"ל

ט"ז. אם מאן ימאן אביה (ת) מלמד שהרשות ביד האב למאן: בומן שאין לה אב מניין שהרשות בידה ת"ל מאן ימאן מניין אף הבעל ממאן ת"ל מאן ימאן מכל מקום (א): לתתה לו. איש אחר שקרש אשה (אחר) [אחת] (שקידש אשה) מקודשת שנים שקרשו אשה אחת אינה מקודשת: ד"א לתתה לו מלמד שאב זכאי בקדושי בתו קטנה (ב): כסף ישקול. אבל לא שמענו כמה הרי אתה דן נאמר כאן כסף ונאמר באונם (רבי כיב כ"ט) כסף מה כסף האמור באונם חמשים אף כסף האמור כן חמשים כמהר הבתולות וכי מה למרנו למוהר הבתולות מעתה הרי זה בא כמלמד ונמצא למד מה להלן חמשים אף כאן חמשים (ג):

י"ז. מכשף מכשפה משמע תופש את הזכר ותופש את הנקבה או ממני מה נקראו כשפים על שם נשים לפי שרוב כשפים בנשים (ד): לא תחיה. זו אוהרה לבית דין שלא להחיות את המכשף (ה): לא תחיה. ר' יוסי הגלילי אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (דב' כ' ט"ז) לא תחיה כל נשמה מה להלן בסיף אף כאן בסיף ור' עקיבא אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (י"ט י"ג) אם בהמה אם איש לא יחיה מה להלן סקלה אף כאן סקילה: אמר לו ר' יוסי הגלילי עקיבא אני דן לא תחיה מלא תחיה ואתה דן לא תחיה מלא יחיה אמר לו אתה דנו מן הגוים שאין להם מיתה אלא בסיף ואני דנו מישראל שיש להם מיתות הרבה בן עזאי אומר כל שוכב עם בהמה מות יומת נתנו ענין לו מה זה כסקילה אף זה כסקילה (ו):

י"ח. כל שוכב עם בהמה מה אני צריך אם איש הבא על הבהמה כבר אמור ואם אשה מביאה את הבהמה כבר אמורה מה ת"ל כל שוכב עם בהמה זה הזכר המביא את הבהמה עליו (ז) אין לי אלא בהמה חיה מנין ת"ל כל שוכב עם בהמה: מות יומת. כסקילה (ח):

י"ט. זוביח לאלהים יחרם יכול בשוחט קדשים בחוץ הכתי מדבר ת"ל זוביח לאלהים יחרם זה הזוביח לע"ז עצמה אין לי אלא זובח מקמר ומנסך מנין ת"ל בלתי לדי לבדו ריקם את כל העבודות שהן לשם המיוחד מה זו מעשה יחירי וחייבין עליה לע"ז בין שהוא עובדו בין שאינו עובדו אף כל שהוא מעשה יחירי חייבין עליה לע"ז בין עובדו בין שאינו עובדו (ט): זובח לאלהים יחרם. יכול העובד ע"ז יהיו נכסיו אסורין בהנאה יכול ע"ז עצמה לא תהא אסורה בהנאה ת"ל (דב' ו' כ"ז) שקץ תשקצנו

(ט) ומכילתא ועי' כתובות כ"ט ע"ג ג"ז אונס. (ת) זכ"י שהיה ציד הסכס מהר"י הלוי כתוב: ח"ל אם נחן ינחן אציה, עד שינחן אציה מלמד שהסכס ציד האז לנחן. והסכס הנ"ל שיער שז"ל: יכול הוחיל ואינה ראויה לו לאישות לא יחא מייב צקנסת ת"ל אם נחן ינחן אציה עד שינחן אציה, ע"כ. וזה נוסכים עם צרייתא דחני חזקיה שהובחא צירוש' כתובות פ"ג ה"א ועם ת"י. --- ולפי הגי' שלפנינו כ"ל להגיש שז"ל ל"כונס"ח תחת צקנסת"י. (ח) כתובות ל"ט ע"ג. (ז) כתובות מ"ו ע"ג. (ג) כל זה צמכילתא. (ד) סנהדרין פ"ז ע"א. (ה) רמז"ס פ"ד מה' סנהדרין ה"ג. ועי' סה"מ ל"ט ס"י. (ו) סנהדרין פ"ז ע"א ועי' ומכילתא. (ז) סנהדרין פ"ד ע"ג. ועי' ומכילתא ומ"כ קדשים פרק י'. (ח) ומכילתא ומ"כ ס"ס. (ט) עי' סנהדרין פ"ט ע"ג ולעיל כ"ה ד"ס לא תשתחוו להם וירושלמי שנת פ"ז ח"ג צ"ס תני חזקיה ומדעס על י"ג מדות (שהולמתי לאור נ"ט צרכת אצרכס) מדה ז'.

וחעב תתעבנו כי חרם הוא עיו עצמה אסורה בהנאה אין העובר עיו נכסיו אסורין בהנאה: בלתי לדי לברו. להביא את המשחף מכאן אמרו כל המשחף שם אחר עם הקביה נעקר מן העולם (י):

כ. וגר לא תונה שתי אונאות ברבר אחת אונאת ממון ואחת אונאת דברים (כ): ולא תלחצנו. שתי לחיצות ברבר אחת לחיצת ממון ואחת לחיצת דברים (ל): כי גרים הייתם. אמר להם אם תושפין אתם אותי לשום גר אף גר תושש אתכם על שום כי גרים הייתם בארץ מצרים כן הוא אומר (הושי' ב' ה') פן אפשיטנה ערומה והצגתיה וגו':

כ"א. אלמנה ויתום אין לי אלא אלמנה ויתום מנין לרבות כל אדם תיל לא תענון (מ) אם כן למה נאמר אלמנה ויתום ממהרני ליפרע על ידי אלמנה ויתום יתר מכל אדם (נ) שהאשה קובלת על בעלה בן קובל לאביו אבל אלו אין להן למי שיקבלו אלא לי בלבד: ד"א כל אלמנה אסילו אלמנתו של מלך (ס) ויתום אחד יתום מאב ואחד יתום מאם ועד אימתי נקראין יתומין עד שיעמדו לעצמן (ע): לא תענון. מכלל שני אם ענה תענה יכול לא יהא חייב עד שיענה ויענה תיל לא תענון אסילו ענוי אחר אם כן למה נאמר אם ענה תענה לחייב על כל ענוי וענוי (פ):

כ"ב. ענה תענה אחד המענה גוסן במלאכה או לבן בדברים או יכול אסילו ללמדן תורה וללמדן אומנות תיל תענה (צ): אם צעק יצעק אלי. יכול לא יהא חייב עד שיצעק ויצעק תיל צעקתו אסילו צעיקה אחת אם כן למה נאמר אם צעק יצעק לחייב על כל צעקה וצעקה: שמוע אשמע צעקתו. לא כשם שאני שומע מזה אני שומע מזה (ק):

כ"ג. וחרה אפי נאמר כאן חרה אף ונאמר להלן (ר) חרי אף מה חרי אף האמור כן חרב אף חרי אף האמור להלן חרב מה חרי אף האמור להלן עצירת גשמים ונלות אף חרי אף האמור כן עצירת גשמים ונלות (ש): ד"א נאמר כן אף ונאמר להלן אף (ח) מה אף האמור להלן דבר וחיה רעה אף [אף] האמור כן דבר וחיה רעה נמצינו למדים שבכל מקום שני חרי אף חמשה מיני פורענות דבר וחרב חיה רעה ועצירת גשמים ונלות (א): והרגתי אתכם בחרב. וכי המקום הורג אותם בחרב אלא מביא עליהם מי שהורג אותם בחרב (ב): והיו נשיהם אלמנות ובניהם (ג) יתומים. ממשמע שני והיו נשיהם אלמנות איני יודיע שבניהם יתומים אלא נשיהם אלמנות יושבות ומשמרות כשבויין אינן יכולות להנשא בניהם יושבין ומשמרין כשבויין אינן יכולין לירד לנחלה (ד): ד"א אם מענים אתם את הרין לסוף נשיהם מתענות בבתי דינין אחרים ובניהם מתענין

(י) סנהדרין ס"ג ע"א וע' מכילתא. (כ) מדכתיב צ' פעונים כלן וזיקלא י"ט ל"ג. (ל) מדכתיב עוד וגר לא תלקח לך כ"ג ט', וע' צ"מ כ"ט ע"ב. (מ) מכילתא. (נ) כלקמן פ' כ"ד. (ס) עי' ספרי דברים פ"י רפ"א ורננ"ס פ"י ונ"ס' ליעות ה"י. (ע) רננ"ס ע"ס ועי' גומעין סחמנ"ס דף י"ח ע"א סחמנ"ס ע"אין הול"א רננ"ס דין ז"א. ועתה תלאה כי גומעין קדוש מולאו. (פ) ע' מכילתא. (צ) רננ"ס ע"ס. (ק) יותר אני שומע מלונק, וכתיב במכילתא. (ר) דברים י"א י"ז. (ס) מכילתא. (ת) היינו אף אני אעשה זאת (ויק' כ"ו ע"ז), וע' ת"כ ע"ס. ושם נאמר ג"כ דבר וחיה רעה נפסקו כ"ב וכ"ה. כן פ"י ר' דוד פתרו בפירושו לפסרי. (ח) כל זה בפסרי דברים פ"י ע"ג. (צ) וכן תיל ויקלא כ"ו כ"ה דקטלנין נחרצא. (ג) כינה סמדרס. (ד) מכילתא, צ"מ ל"ח ע"ב.

כבתי אחרים: אבה יודן איש צידון (ה) אומר משום רבן גמליאל מניין שלא יאמר אדם איני כדאי שיתפלל על בית המקדש ועל ארץ ישראל ת"ל שמוע אשמע צעקתו וכי איוו מדה מרובה מדת הטוב או מדת המורענות הוי אומר מדת הטוב ומה מדת המורענות המועטת היחיד מתפלל והמקום שומע תפלתו מדת הטוב המרובה דין הוא שהיחיד מתפלל והמקום שומע תפלתו:

כ"ד. אם כסף תלוה יכול רשות ת"ל (רבי ט"ו ח') והעבט תעביטנו חובה לא רשות: משום ר' ישמעאל אמרו כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלושה שהן חובה וזאת אחת מהן (ו): כסף. אין לי אלא כסף מניין לרבות בהמה פירות וכלים ת"ל תלוה אין לי אלא הלואה מניין לרבות נזק וחצי נזק ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה ת"ל אם כסף אם כן למה נאמר תלוה מכאן אתה אומר מרבין על השכר ואין מרבין על המכר הא כאיזה צד השכיר לו ביתו והשכיר לו שדהו אמר לו אם מעבשיו אתה נותן לי במנה ולאחר זמן במאה וחמשים מותר משום רבית: מכר לו ביתו ומכר לו שדהו אמר לו אם מעבשיו אתה נותן לי במנה ולאחר זמן במאה וחמשים אמר משום רבית (ו) שני אם כסף תלוה את עמי את העני עמך מה הלואה מיוחדת לא ממה שאתה נותן לו אתה נוטל ממנו יצא זה (שמי) [שמה] שאתה נותן לו אתה נוטל ממנו (ח): עני עמך. אין לי אלא עני עשיר מניין ת"ל עמך: אשה מניין ת"ל את עמי אם כן למה נאמר (עמי) [עני] מטהרני ליפרע על ידי עני יתר מן העשיר (ט): לא תהיה לו כנושה. אם הלויחה אותו לא תדחקנו לא תעקוץ (י) על שדהו או על חמורו: לא תהיה לו כנושה שלא ירחקנו ולא יתבענו כשירע שאין לו (כ): לא תהיה לו כנושה לא היה למד לשאול בשלומי לא ישאל בשלומי לשלח לו דורון לא ישלח לו דורון (ל): לא תשימון עליו נשך. איזה הוא נשך זה הנושך סאה סכור וסלע ממנה (מ): ונשך זה רבית (נ) קשה היא הרבית שכל המלוה כרבית אין לו חלק לעולם הבא דכתי' (ע' יחוקי י"ח י"ג) בנשך נתן ורבית לקח וחי לא יחיה וחי היה בעולם הזה לא יחיה לחי העולם הבא (ס): כל הענין מדבר בלשון יחידים אם כסף תלוה לא תהיה לו כנושה כאן בלשון מרובה לא תשימון עליו נשך מלמד שהרבה נוקקין למלוה אחת מכאן אתה אומר אחד המלוה ואחד הלווה ואחד הערב ואחד העדים כולן חייבין (ע):

כ"ה. אם חבול תחבול יכול שהרשות בידו לחבול ת"ל (רבי כ"ד י') לא תבוא אל ביתו לעכוט עכוטו אם כן למה נאמר אם חבול תחבול מי שיש לו רשות לחבול בשלוח בית דין הכתי' מדבר (ס): חבול תחבול. לחייב על כל חבול וחבול: עד בוא

(ס) ונפתחתה דאסתר רבתי אימתא אצל אוריין איש לין משום ר' גמליאל ונילקוט סס הגי' אצל גוריון (ועי' נענסה סוף קידושין) ועי' במדקס אצל גוריון על אסתר סס"ל סהכס רס"ג. וכל דהוא אצל יודן דכלן כמו איסי בן יהוד' סנקל גיב איסי בן גוריא עיש גור ארי יהוד' ועי' תוספתא סללות פייס ס"ז וינמות פייס ס"ז. (ו) ונילחא. (ז) צימ סיה עיאל. (ח) תוספתא צימ רפיד וכמו סהגים סס צעל ונחת צבורים וכן סגי צכיי ערטרט סה"ל רניש נוקקענמאנדל. ועי' פ' ונחת צבורים ולפי' גיל סהדרס סנכאן לא קאי על דינא דמנתי' אלא על פי' אחר ספי' צעל סתוספתא צמרבין על סהכר. (ט) עיל פ' כ"א. (י) גיל לא סעקוף וכדליתא צידוסי גיטין פיה סיה סיל אלא סיה אדם רואה את סדה סזכו יפה ונלוה אותו ונעות ועוקף ונוטלס וננו. (כ) רנציס פיל נח' מלוה ס"ב ונזה מיושב קוסי' הלחמי סס. (ל) צימ עיה ונדרבנן וקרא סמנחא. (נ) מנחנה רפיה דצימ. (ס) גנ' סס נשך וסרנית חדא ונילחא. (ס) פדריס פליגי. ועי' חוס' צימ ע' ע"ז דיה ססיך וסווס ס' ע"א. (ע) צ"מ עיה ע"ב. (פ) צימ קייג ע"ב.

השמש. אי אפשר לומר עד כוא שכבר נאמר (שם י"ג) כבוא השמש ואי אפשר לומר כבוא שכבר נאמר עד כוא מה ת"ל עד כוא ומה ת"ל כבוא מלמד שמתחיל בלי יום ביום וכלי לילה בלילה מחזור לו את (הסניג) [הסגוס] בלילה ואת המחרישה ביום אבל אין מחזור לו את (הסניג) [הסגוס] ביום ולא את המחרישה בלילה (ז): תשיבנו לו. לו אתה מחזור ואי אתה מחזור לורשיו (ק):

כ"ו. כסותה זו חלוקה: שמתלו. זו מליתו: לערו. זה עור קטובליה (ר) שלו: במה ישכב. לרבות את הכר ואת הכסת ואת הסדין אין לי אלא אלו בלבד מניין לרבות שאר הכלים ת"ל כסותה שמתלו לערו במה ישכב: יכול אפילו היו לו שני כלים ואין צריך לאחד מהן (ש) ת"ל היא כסותו והיא שמתלו והיא לערו במה ישכב בן עזאי אומר לערו את שעורו משמש בה פרט למקופלת ומנחת חביבה: והיה. אין והיה אלא מיד (ת): כי יצק אלי ושמעתי כי חנון אני. אע"פ שאני נפרע על ידי כך אני הוא שנותן שכר על ידי כך: היה ר' שמעון אומר אהבי ממון אוהבין זה את זה והגולגין אוהבין זה את זה וההמסנין אוהבין זה את זה ומלוי רבית אוהבין זה את זה למי נאה ליפרע מכל אלו אני הוא שאין בו אחת מכל המדות הללו:

כ"ז. אלהים לא תקלל יכול אם אמר לו ארור אתה יהא חייב ת"ל אלהים לא תקלל מגיד שאינו חייב עד שיפרש בשם או בכנוי (א): ר' אליעזר בן יעקב אומר אלהים לא תקלל ליתן אוהרה על ברכת השם (ב): יכול אם קללן לאחר מיתה יהא חייב ודין הוא ומה עונש מועט חייבין עליו לאחר מיתה אוהרה מרובה אינו דין שיהוא חייבין עליו לאחר מיתה ת"ל (ויק' י"ט י"ד) לא תקלל חרש מה חרש מיוחד שהוא חיים אף כל שהוא בחיים והמקלל את המת פטור (ג): אלהים לא תקלל. מלמד שהמקלל את הדיין עובר משום שחיים משום דין ומשום חבירו (ד): ונשיא בעמך לא תאור. מלמד שהמקלל את הנשיא עובר משום שלש משום דין ומשום חבירו ומשום נשיא (ה): נשיא בעמך לא תאור. בנוהג מנהג עמך פרט לשפירשו מדרכי צבור כירבעם בן נבט (ו):

כ"ח. מלאכתך ודמעך מלאחך אלו בכורים שהן נישלין מן המליאה ודמעך זו תרומה (ז) שהיא נקראת דמע (ח): לא תאח. לא תאח דבר שראוי להקדימו מלמד שכל המקדים תרומה לבכורים מעשר ראשון לתרומה מעשר שני לראשון עובר בלא תעשה אלא מפרישן על הסדר בכורים ואחריהם תרומה ואחריהן מעשר ראשון ואחרי מעשר שני (ט): ר' אליעזר בן יעקב אומר לא תאחך שלא תאחך בשעת הגרון מליהנם לבעלים: בכור בניך תחן לי. יכול יתנם לי ודאי (י) ת"ל (במ' ג' גיא) ויחן משה את כסף הסדיום לאהרן ולבניו אין לי אלא בומן הוא לדרורות מניין ת"ל (שם) על פי ה' כאשר צוה ה' את משה (כ) אם כן למה נאמר בכור בניך תחן לי כל זמן

(ג) ספרי דברים פי' רע"ז. (ק) ז"מ ק"ג ע"ל. (ר) כחוב צנליון פי' נטע והוא צליע מנע כליתחא צמכילחא. ועי' ערוך. (ט) זימ קיינ ע"ל. חוספתח שס פי' ה"ט. (ס) ספרי דברים פי' י"ה. (ח) שבעות ל"ו ע"ל. רמז"ס פכיו מנ"ס סנהדרין ה"ג. (ז) רמז"ס סהינן לית ס' צמס מכלחא. ועיי' חינוך מנזח ס"ט. (ג) ת"כ קדשים פרשה ז' ה"ג. (ד) רמז"ס פכיו מנ"ס סנהדרין ה"ג. (ה) רמז"ס ס"ט. (ו) מכלחא. ועיי' הגי' צילקוט. (ז) מכלחא. (ח) ונלח דמע צלשון שוונוני הוא חלצ. ולכך נקרא תרומת דמע שהתרומה הוא חלצ (צמדצז י"ח. י"ג) ועי' טהרות פי"ג ניג. (ט) מכלחא. (י) כלומר לי מנחם. דהיינו עימן הסדיון להקדש. (כ) ונקרא צמדצז י"ח טיו אינו מוכח שיחטנו דני הסדיון לכהן ד"ל דסס להקדש.

שאתה נותנו כמצותו מעלה אני עליך כאלו נתנו לי ואם לאו מעלה אני עליך כאלו
אותי קפחתה:

כ"ט. בכור בניך תתן לי כן תעשה לשורך לצאנך מה בכור אדם
בנבולין כך בכור בהמה בנבולין (ל) אלא שאין (מ) עולין לירושלים אבל נאכלין
בטומן בכל מקום: דורשי רשומות אומי אלהים לא תקלל מלאחך ורמעך לא תאחר
שאם קללת דיין תבואחך את מקלל וכן את מוצא כשקלקלו הדין נתמעטה התבואה
דכתי' (רות א' א') ויהי בימי שפוט השופטים שהיה הנשפט שופט את שופטיו (ג) ויהי
רעב בארץ מפני שעותו את הדין אבל אם זכיתם הדין תהיה תבואתך שלמה מלאחך
ורמעך לא תאחר ואם עשיתם כן הוין לך בנים זכרים בכור בניך תתן לי עשיתם כן
הרי שורך וצאנך והברכה מצויה בכל מקום: לפי שהוא אמר ביום השמיני תתנו לי
יכול יהוא ישראל נותנין בכור בהמה לכהן כשהוא בן שמונה תיל בכור בניך תתן לי
כן תעשה לשורך לצאנך מה בכור אדם אינו נסדה אלא לשלשים יום אף בכור בהמה
שלשים יום מכאן אתה אומר עד כמה ישראל חייבין לטפל בבכור בהמה דקה שלשים
יום יכול אף בגסה שלשים יום תיל כן תעשה לשורך ריבה לו הכתי' עשייה אחרת
עד כמה ישראל חייבין לטפל בבכור דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום (ס): שבעת
ימים יהיה עם עמו וביום (ע) השמיני. יכול בכור בשר ביום השמיני ופסול מיום השמיני
ולהלן תיל במוקדשין (ויק' כיב כ"ז) מיום השמיני והלאה ירצה יכול יהוא כשרין משמיני
ואילך ופסולין ביום השמיני תיל ביום השמיני תתנו לי מניין ליתן את האמור של זה
בזה ואת האמור של זה בזה תיל אמו אמו לגורה שוה (פ) מה אמו האמור להלן קדש
יונק מן החול אף אמו האמור כן קדש יונק מן החול מכאן אמרו לא יניקו קדשים זה
את זה (צ): תתנו לי. מלמד שכל הקרבנות כשרין מיום השמיני ואע"פ כן משלשים
יום ולמעלה חביב יותר (ק):

ל'. ואנשי קדש תהיון לי. איסי בן יהודה אומר כל זמן שהקביה מוסף
מצוה לישראל הוא מוסף להן קדושה (ר): ואנשי. אין לי אלא אנשים נשים מניין
תיל תהיון לי: ובשר בשדה. אין לי אלא שנטרסה בשדה בנג וכחצר ובחברה מניין תיל
טרסה לא תאכלו (ש) יכול נטרסה באונה וברגלה תהא אסורה תיל לכלל תשליכין אותו
שנטרסה כבשר הראוי לכלב (ת): רבי אליעזר בן יעקב אומר טרסה לא תאכלו ליתן
אזורה על הטרסה אין לי אלא שנטרסה מניין לבשר שפירש מן הכהמה שהוא באזורה
תיל ובשר בשדה לא תאכלו (א): מניין לאכר עובר שיצא ואחר כך נשחטה אמו שהוא
בלא תעשה תיל ובשר בשדה טרסה כיון שיצא למקום שהוא לו כשדה טרסה אקרא
בו (ב) מניין לבשר קדשים שיצא לחוץ לקלעים ובשר קדשים קלים שיצא חוץ לחומת
ירושלים ובשר פסח שיצא חוץ לחבורה שהן בלא תעשה תיל ובשר בשדה טרסה כל
שיצא חוץ ממחצתו בשר בשדה טרסה אקרא בו (ג) לא תאכלו. אין אכילה פתוחה

(ל) רשאי ליתנו לכהן ככל מקום. וע' מכילתא. (מ) ז"ל: טהן. (נ) ע"י ריש רות
רבה. (ס) זכורות כ"ו ע"ג. (ע) צנקהל כתוב: ציום לבל זמכילתא וצמי גרס וציום.
וכן לק' ל"א י"ז. (פ) ת"כ אמור פתסה ח' ה"ה. (ז) מוכילתא וע' מעילה י"ג ע"א.
(ק) רמז"ס פ"א מהי מעסה קדנות ה"ג, מעסה סוף פ"ק דפרס. (ר) מוכילתא. (ט) ע'
מכילתא. (ת) מנאן למד הרמז"ס דרשתו פ"ד מהי מנאכלות אסורות ה"ז. (י) מולין ע"ג
ע"ג. (יג) מולין ס"ח ע"א, וע' רמז"ס ס"ה מה' מ"א ה"ט, (ג) זמחיס פ"ג ע"ג.

מכוות: לכלב תשליכון מלמד שהיא מותרת בהנאה (ד): אותו. אותו אתה משליך לכלב ואין אתה משליך בהמת קדשים שמתה לכלב (ה):

[בג]. א'. לא תשא שמע שוא שלא ידבר מניגורין לפניו (ו) מניין לדיין שלא ישמע מענת אחר מבעלי דינין עד שלא יבוא חכירו [תיל] לא תשא שמע שוא (ז): ומניין שלא ישעון אדם מענת שקר תיל לא תשא שמע שוא (ח) מניין שלא ישעם אדם דבריו לדיין תחלה תיל לא תשא שמע שוא לא תשיא שמע שוא (ט): ומניין אוהרה למספר לשון הרע ולמקבל לשון הרע תיל לא תשא שמע שוא לא תשיא (י): אל תשת ירך עם רשע. זו אוהרה שלא ישיא רשע עד (כ): ומניין לער אחר שיהייע בחברו שהוא רשע אל יעיד עמו תיל אל תשת ירך עם רשע אל תצטרף עמו לעדות (ל): להיות עד חמס. אל תשת חמסן עד מכאן אמרו הרועים והגולנים והחמסנים וכל החשודים על החמסן פסולין מן העדות (ם):

ב'. לא תהיה אחרי רבים לרעות מניין שדיני נפשות בעשרים ושלשה תיל (במי ליה כיר—כיה) ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת עשרה מוכין ועשרה מחייבין שלשה מניין ממשמע שני לא תהיה אחרי רבים לרעות מכלל שאי אתה הווה עמהן לרעה [אבל] אתה הווה עמהן לטובה יכול שאי אתה הווה עמהן לרעה כל עיקר תיל אחרי רבים להטות אמור מעתה הואיל ואמרה תורה הרג על פי עדים הרג על פי מטיין מה עדים אין פחות משנים אף מטיין אין פחות משנים אין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי שלשה ועשרים (ג): רבי אומר ממשמע שני לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני היה עמהן לטובה אם כן למה נאמר אחרי רבים להטות שלא תהא המותך לטובה כהמותך לרעה המותך לטובה על פי אחד ולרעה על פי שנים (ד): ולא תענה על רב לנטות. שלא תאמר בשעת מניין דיי שאהיה כפלוני אלא אמור מה שבפניך (ע) [יכול אף דיני ממונות כן תיל אחרי רבים להמות] (פ) דיא לא תענה על רב לנטות שלא ילמד חוכה מי שלימד זכות בדיני נפשות (צ): דיא לא תענה על רב לנטות מכאן שמתחורין לזכות ואין מתחורין לחובה (ק): דיא לא תענה על רב לנטות מכאן שאין פותחין בדיני נפשות תחלה לחובה אלא לזכות (ר): דיא לא תענה על רב לנטות מכאן אין מתחילין בדיני נפשות תחלה אלא מן הצד לא מן הגדול על רב כתי' (ש): דיא לא תענה על רב מכאן שאין מושיבין מלך בסנהדרין (ת):

ג'. ודל לא תהדר יכול לא יהדרנו במסן תיל בדינו. שלא יהדרנו ברין

(ד) ע' פסחים כ"א ע"ג. (ה) תמונה ל' ע"ג וע"ג ל"ג ע"א. (ו) ע' רמזים פכ"א מה' סנהדרין ה"י וע' שנועות ל' ע"ג וגי' כי מייכען סס: מנין סלג יעסח דכרו סנגרו, ועי' פי' רמזים ססוואו צפי' ערוך הסלס ערך סניגור. (ז) מכלתא וע' שנועות ל"א ע"א. (ח) ע' שנועות סס מה סדכס מפ' מדכז סקר סחק. (ט) סס. (י) מכלתא וע' פסחים ק"ח ע"א. (כ) רמז"ס פי' מה' עדות ס"א. (ל) סס וע' שנועות ל' ע"ג. (מ) ע' מכלתא וסנהדרין כ"ה ע"ג. (נ) ע' מענה ריט סנהדרין, חוספתא סס פיג ס"ז וירושלמי פ"א ס"א צסס חני חזקיה. (ס) חוספתא סס וע' רמז"ס סה"מ ל"ח רפיג סמסס נלח סה"י לפניו מלמד זכ גם צמכלתא דרי יסמעאל. (ע) רמז"ס סה"מ ל"ח רפיג צסס מכלתא, וע' חינוך ס"י ע"ז וע' חוספתא סנהדרין פיג ס"ח. (פ) חוספתי עפי' רמזים סה"מ סס וע' רמזים ס' סנהדרין פי' ס"א. (צ) סנהדרין ל"ג ע"א, וע' רמזים סה"מ סס וס' סנהדרין פי' ס"ג. (ק) סנהדרין סס. (ר) סס. (ס) סנהדרין ל"ו ע"א. (ת) סנהדרין י"ח ע"ג.

שלא תאמר עני הוא זה בן טובים הוא זה אוכנו בדין ונמצא מתערנס בנקיות תיל ודל לא תהדר בריבו ולהלן הוא אומר (ויק' י"ט ט"ו) לא תשא פני דל (א):

ד. כי תפגע אין לי אלא מצות עשה מצות לא תעשה מניין תיל (דב' כ"ב א') לא תראה (ב) את שור אחיך: אין לי אלא אחיך אויבך מניין תיל שור אויבך מכל מקום (ג) [יכול] אף של אחרים בן תיל (שם) אחיך (ד). מה אחיך שהוא עמות (ה) עמך כך כל אדם שהוא עמות עמך: אם כפסת את יצרך (ו) לעשות שונאך אוהבך מבטיחך אני שאני עושה שונאך אוהבך: כי תפגע. יכול פגיעה ממש תיל כי תראה יכול משיראנו מרחוק תיל כי תפגע הא כאיזה צד ראייה שהיא כפגיעה אחד משבעה ומחצה במיל שיעור רוס (ז): תועה. כל שדרך תעיתו מכאן אתה אומר היה חמור רועה כדרכו וכלים מונחין כדרכן אין נוקק להן חמור מפסיג בין הכרמים כלים מונחין באמצע דרך הרי זה יוקק להן (ח): השב תשיבנו. מכלל שני (כ"י י"ב) ככר את אביך ואת אמך יכול אפילו אמרו לו אביו ואמו אל תחזיר ישמע להם תיל השב תשיבנו (ט): החזירה וברחה מניין שחייב להחזיר תיל השב תשיבנו אפילו מאה פעמים (י): לו. החזירם לאחך או לרשות שהיא שלו (כ):

ה. כי תראה אין לי אלא מצות עשה מצות לא תעשה מניין תיל (דב' כ"ב ד') לא תראה (ל): כת' כי תראה וכת' כי תפגע ראייה שהיא כפגיעה (ט): חמור שונאך. שונא ואויב זה מישראל הוא וכי אפשר והכת' אומר (ויק' י"ט י"ז) לא תשנא את אחיך אלא זה שראוהו שעבר עבירה והתרה בו ולא פירש ואין שם עד אחר כרי ללקותו ולפטרנו שמצוה לשנאתו עד שיחזור למוטב אע"פ כן מצוה להחזיר אבירתו ומצוה לפרוק עמו ולטעון דכת' (יח'ו ל"ג י"א) חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע (ג): רובץ. ולא עומד: חחת משאו. ולא פרוק (ס): וחדלת מעווב לו. מניין אתה אומר היה אדם גדול או שהיה כהן והוא בבית הקברות או שחשבה לילי שבת שאין רשאי ליוקק לה תיל וחדלת מעווב לו פעמים שאחה חודל פעמים שאי אתה חודל (ע): עוב תעוב עמו. זו מצות פריקה ולהלן הוא אומר (דב' כ"ב ד') הקם תקים עמו זו מצות טעינה פריקה בחנם וטעינה בשכר (פ) מצות פריקה קודמת למצות טעינה (צ): עוב תעוב עמו. הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לפרוק פרוק או לא תפרוק פסור שני עמו יכול אפילו זקן וחולה תיל עוב תעוב (ק): עמו. לרבות משוי שעל כתיפו:

ו. לא תטה משפט אביונך מה אני צריך והלא כבר נאמר (דב' ט"ו י"ט) לא תטה משפט אחד עני ואחד עשיר מה תיל לא תטה משפט אביונך זה אביון במצוות שלא חאמר רשע הוא חוקתו שהוא משקר וחוקת זה שאינו משקר אעבר עליו את הדין תיל לא תטה משפט אביונך (ר): דיא משפט אביונך אי אתה מטה מטה אתה דינו של אחר

(א) ספרא קדושים פרק ד' סינ, ספרי דברים פי' י"ז. (ב) מכלילתא וספרי דברים פי' רכ"ב. (ג) ספרי טס. (ד) כתיבו ל"ב ע"ב. (ה) ממוכר דמה. עי' שנועות ל' ע"א. (ו) ע' צ"מ ל"ב ע"ב. (ז) מכלילתא. (ח) ספרי טס, צ"מ ל"ג ע"א. (ח) צ"מ ל' ע"ב. (ט) צ"מ ל"ב ע"א. (י) צ"מ ל"א ע"א. (כ) ע' רמב"ם פ"א מנה' הלכה ה"ד. (ל) מכלילתא וספרי דברים פי' רכ"ב. (מ) לעיל אות ז'. (נ) רמב"ם פ"א מנה' הלכה ה"ד, ועי' פסחים ק"ג ע"ב. (ס) צ"מ ל"ב ע"א. (ע) ע' מכלילתא וצ"מ ל' ע"א. (פ) צ"מ ל"ב ע"א. (צ) רמב"ם פ"א מנה' הלכה ה"ד, ועי' פסחים ק"ג ע"ב. (ק) צ"מ ל"ב ע"א. (ר) רמב"ם פ"ב מנה' סנהדרין ס"ה וע' מכלילתא.

מכאן אמרו ישראל וגוי שבאו לדין אם יש זכות לישראל בדינינו דנין לו בדינינו ואומר:
 לו כך דינינו ואם יש זכות לישראל בדיני גוים דנין לו בדיניהם ואומדין כך דינכם (ש):
 ז. מדבר שקר תרחק . . . (ת) מניין לדיין שלא ישמע דברי בעל דין
 קודם שיבא חברו תיל מדבר שקר תרי: מניין לבעל דין שלא ישמע דבריו לדיין קודם
 שיבוא בעל דין חברו תיל מדבר שקר תרי (א): ונקי וצדיק אל תהרג. אם לאו מה
 עלתה על לבי להרוג נפשות נקיים אבינוים אלא זה שיש לו צד לזכותו מכאן שאין
 עונשין באומדן הרעת (ב): מניין אתה אומר יש לו עדים ואין לו התראה יש לו התראה
 ואין לו עדים פסור (ג) שנים מעידין בו שהליל את השבת אחד מעיד שלקט תנין ואחד
 מעיד שלקט ענבים אחד מעיד שלקט שחורות ואחד מעיד שלקט לבנות (ד) יכול הואיל
 וחלל זה שבת מכל מקום יבוא ויהרג תיל ונקי וצדיק אל תהרוג: ונקי וצדיק אל תהרג.
 מלמד שמחזירין אותו לזכות יכול יהוא מחזירין אותו לחובה תיל ונקי וצדיק אל תהרג
 ואין לי אלא למיחה לגלות מניין נאמר כאן דבר ונאמר להלן (ה) דבר מה דבר האמור
 להלן גלות אף דבר האמור כאן גלות ואין לי אלא גלות למכות מנין נאמר כאן רשע
 ונאמר להלן (רבי ביה ב') רשע מה רשע האמור להלן מכות אף רשע האמור כאן
 מכות (ו) יכול אף בדיני ממונות לא יהיו מחזירין אותו לחובה תיל נקי וצדיק אל תהרג
 למיחה אי אתה מחזירו מחזירו אתה לממון (ז): יכול בשם שיצאו ירך כך יצאו ידי תיל
 כי לא אצדיק רשע (ח): כי לא אצדיק רשע. מצדיקו אני בתשובה (ט):
 ח. ושחד לא תקח . . . (י) כי השחד יעור . . . (כ) דיא
 כי השחד יעור עיני חכמים אומר על טמא טהור ועל טהור טמא: ויסלף רברי צדיקים.
 על אסור מותר ועל מותר אסור (ל):

ט. וגר לא תלחץ אמר ר' (לוי) [אליעזר] מפני מה הזהירה תורה על הגר
 בשלשים וששה מקומות מפני שסורו רע שלא יחזור לסורו (מ): כי גרים הייתם. מכאן
 אמר ר' אליעזר מום שבך אל תאמרו בחבירך (ג):
 י. ושש שנים תזרע את ארצך מניין לאורו ולדוחן ולפרגין ולשומשמן
 שהשרישו לפני ראש השנה שכונסה אתה בשביעית תיל ואספת את תכונתה בשביעית.
 יכול אעים שלא השרישו תיל שש תזרע ואספת ששה זרעים וששה אספים לא ששה
 זרעים ושבעה אספים (ס): ר' נתן בן יוסף אומר כתי' אחד אומר (ויק' ביה ג') שש שנים
 תזרע שריך וכתי' אחד אומר שש שנים תזרע את ארצך כאילו צד יתקימו שני כתובים
 אחד בשנכנסו ישראל לארץ ואחד כשעלו מן הגולה (ע):

(ט) ע' ציק קי"ג ע"א ופמרי דנריס פי' ע"ז. (ח) המלכס הגדול מניח כלן כנייתא
 דשנעות ל' ע"ז וע' ילקוט כלן. (ז) שנעות ל"א ע"א. (ג) רמנ"ס פ"כ מה' סנהדרין
 ה"א. וע' מכילתא וסנהדרין ל"ז ע"ז. (ג) ע' סנהדרין מ' ע"ז. (ד) זמכילתא: "אחד
 מעידו שעובד לחמה ואחד עובד ללזנה", וכן זמנ"ס סס. וע' פ"ב מה' עדות ה"ב.
 (ה) דנריס י"ט ד': חס דבר הלל. (ו) ע' סנהדרין ל"ג ע"ז. (ז) מלכתיז אל סהרג
 משמע דוקא למיחה אין מחזירין. (ח) מכילתא. (ט) דכיון שחזר בתשובה אינו נקרא רשע.
 (י) המה"ג מניח כלן ט"ס דכחצות קיה ע"א. (כ) נס כלן מניח כנייתא דכחצות טס. (ל) כל
 זס כפמרי דנריס פי' קמ"ד. (מ) ע"י מכילתא לעיל פי' י"ח וז"מ כ"ט ע"ז. (נ) ז"מ טס.
 (ס) ספלא זכר פתס א' ה"ז וס'. (ע) כשנכנסו לארץ היתה כל הארץ סלהס ע"כ אמר חס
 חלף. וכשעלו מן הגולה היו משועבדים למלכי פרס ולא היתה כל הארץ סלהס ועל זה
 כתיב תזרע שרך. ולענ"כ היתה שניעית נוהגת. וע' ספלא טס ה"ט וזיה י"ב ע"א זסס
 כי יונתן בן יוסף מלמד חס.

י"א. ובשביעית תשמטינה מלקשש: ונמשחה. מלסקל (ס) יכול יהא משיב עליה שומרין עד שחניע שעת הביעור ויתננה להן תיל ונמשחה (צ): ואכלו אביוני עמך. אין לי אלא עני עשיר מניין תיל (ויק' כ"ה ו') והיתה שבת הארץ לכם לאכלה אם כן למה נאמר אביוני עמך דומה לעניים (ק): ויתרם תאכל חית השרה. וכי שלא בטובתך אין חיה אוכלת מה תיל ויתרם תאכל חית השרה כל זמן שחיה אוכלת מן השרה אתה אוכל מן הבית כלה מן השרה כלה מן הבית (ר) מכאן אמרו הכובש חמשת מיני כבשין כהבית אחת רבן גמליאל אומר מי (שכל) [שכלה] מינו מן השרה מבער אותו את דמיו מן הבית (ש): יכול יהוא כולן מתבערין כאחת תיל כרמך. יכול יהוא כל הארצות מתבערין כאחת תיל ויתך. מה מצינו בשני מינין שבאילן לזה ביעור בפני עצמו ולזה ביעור בפני עצמו כך כל אחד ואחד יש לו ביעור בפני עצמו: יכול תהא כל שדה ושדה [צריכה ביעור בפני עצמו תיל...]. מכאן אתה אומר שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל (ח): כן תעשה לכרמך לויתך. והלא הכרם והוית בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה כרם מיוחד שהוא בעשה [ועוברין עליו בלא תעשה] דכת' (ויק' כ"ה ה) ואת ענבי גזירך לא תבצור כך כל שהוא בעשה עוברין עליו בלא תעשה (א): מניין אין מובלין ואין מפרקין אין מעסקין (ב) אין מעשנין אין מגומזין (ג) ואין מצדרין (ד) בעלין תיל כרמך. ומניין אין מקרסמין ואין מורדין ואין מספלין ואין מצדרין ואין מגומזין בעלין תיל ויתך:

י"ב. ששית ימים תעשה מעשיך מכלל שני (כ"י מ') ששית ימים (תעשה) [תעבר] ועשית כל מלאכתך ויום השביעי (תשבת) [שבת] אין אתה שובת אלא בשעה שאתה עושה כל מלאכה בשעה שאין אתה עושה כל מלאכה (ה) מניין תיל וכיום השביעי תשבת מכל מקום מקיש שבת לשביעית ומה שביעית שאין בה עון מיתה שובת הוא מערב שביעית לשביעית בשלושים יום שבת שיש בה עון מיתה אינו דין שצריך להוסיף מחול על קודש(ו): למען יגוח שורך וחמורך. מלמד שאחה מצווה על שביחת בהמה ואי אתה מצווה על שביחת הכלים(ז): ויגפש בן אמתך. ר' יוסי הגלילי אומר הגח לו ור' עקיבה אומר הרויח לו (ח): והגר. זה גר חושב שהוא שכירו ולקטו של ישראל שלא יניחנו לעשות לו מלאכה אבל לעצמו עושה (ט):

י"ג. ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו שלא ישכיר אדם בהמתו לגוי ולחשוד על השביעית (י) ר' אלעזר בן [יעקב] אומר ליתן לא תעשה על כל עשה האמור בפרשה (כ): ושם אלהים אחרים לא תזכירו. שלא ידור אדם בשם ע"ז ולא יקיים בשמה ולא יעשה את הגוי שידור בשם ע"ז שלו (ל): דיא ושם אלהים אחרים לא תזכירו זו אזהרה לנביא המתנבא בשם ע"ז לפי שהוא אומר (דב' י"ח כ') ומת הנביא ההוא עונש

(ס) סוכה נ"ד ע"ג. וסס גרסינן מלקשש. (ג) ע' ונכילתא. (ק) ע' ספלא זכר סק ח' סיו ונמסס סביעית סיס נ"ג. וע' ונכילתא. (ר) ספלא זכר סק ח' סיו סקמס כ"ג ע"ג. (ט) ע' סביעית סיס מ"ה. (ח) סביעית ס"ט מ"ג. (ז) מונל סקמס למנזיס מיט קליד זכס מכלילתא. וע' מינך ס"ד. (ג) כ"ג: ס"י כנו מלנקין. וע' סביעית ס"ב מיג ומיג. (ג) ע"ז כ' ע"ג. (ד) ע' חוספתל סביעית ס"א ס"י. (ס) דסיינו סביעית. וע' מכלילתא וס"ג. (ו) ריה ט' ע"א. וע' ירוסלמי ריש סביעית. (ז) ע' סבת י"ח ע"א. (ח) ע' סיעת ר"ע סנסוק זה סבימות מ"ח ע"ג ונמכלילתא זכ ס' ע"ו. (ט) ע' ליעול ס' יתרו כ' י'. (י) ע' ע"ז ע"ז ע"א וע"ג. (כ) ע' מכלילתא וספרי דכ"ג ס"י. (ל) ע' סנהדרין ס"ג ע"ג.

שמענו אזהרה מניין תיל ושם אלהים אחרים לא תזכירו (ט): דיא לא תזכירו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי אצל עיז סלונית ואני אשמור לך אצל עיז סלונית וכל עיז שבמקרא מותר להזכירה כגון פעור וכל ונבו וכמוש (ג): לא ישמע על סך. וזו אזהרה למדיח ולמסית (ס):

י"ד. שלש רגלים ולא בעלי קבין (ע) שלש רגלים הכל לפי רגליו של אדם אינו דומה הבא מבית סוני (ס) להבא מבית פרסי: תחג לי. שיקריב שלמי חגיגה (צ): תחג לי בחגיגה הבאה לשמה אדם יוצא ידי חובתו ואין אדם יוצא ידי חובתו בחגיגה שאין באה לשמה (ק) אם כן למה נאמר תחג לי כל זמן שאתה חונג למצותו מעלה אני עליך כאלו נדבה הבאתו וכומן שאי אתה חונג כראוי מעלה אני עליך כאלו אתה מועל בהר הבית ובעזרות כן הוא אומר (ישעי' א' י"ב) כי תבואו לראות פני מי בקש ואת מירכס רמס חצרי:

מ"ו. את חג המצות תשמור מכלל שני (רבי' פ"ו א') שמור את חרש האביב ועשית פסח יכול אין אתה עושה פסח אלא בשעה שיש לך אביב בשעה שאין לך אביב (ר) מניין תיל את חג המצות תשמור: דיא מה יציאת מצרים אע"פ שאין לך אביב אלא מצה מניין ליתן את האמור בפסח מצרים בפסח דורות ואת האמור בפסח דורות בפסח מצרים תיל שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך. מלמד שהשנה שיצאו בה ישראל ממצרים היתה כתקנה (ש): ולא יראו פני ריקס אף מן הצדקה ולא יראו פני ריקס אפילו כל שהוא ותכמים אומרים אין סחות לעולת ראייה ממעה כסף ולחגיגה שתי (ח) כסף:

מ"ז. וחג הקציר ר' ישמעאל אומר כל זמן שעצרת בשבת יום טוב (א) אחר שבת חונג וקוצר (ב): בכורי מעשיך מכלל שני (ל"ד כ"ב) בכורי קציר חטים אין לי אלא של חטים של שעורין מניין תיל אשר תזרע בשדה. אין לי אלא שזרע שעלה מאליו מניין תיל אשר בשדה. אין לי אלא שבשדה שבגן ושבחצר ושבחרבה מניין תיל (במ' י"ח י"ג) בכורי בל אשר בארצם (ג): דיא וחג הקציר בכורי מעשיך מלמד שאין מביאין בכורים קודם עצרת ואם הביא אין מקבלין ממנו (ד): וחג האסיף בצאת השנה. מכלל שני (דב' י"ד כ"ב) עשר תעשר את כל תבואת ורעך היצא השדה שנה שנה איני יודיע אימתי הוא שנה תיל וחג האסיף בצאת השנה ולהלן הוא אומר (ל"ד כ"ב) תקופת השנה אימתי שנה יצאה הוי אומר בתקופה יכול תקופת טבת תיל חג יצאת תקופת טבת שאין בה חג יכול תקופת ניסן שהרי יש בו חג תיל וחג האסיף שיש בה אסיף יצאת תקופת ניסן שאין בה אסיף יכול תקופת תמוז שהרי יש בה אסיף תיל חג האסיף בצאת השנה ולהלן הוא אומר תקופת השנה תקופה שיש בה חג ואסיף ושנה יוצאה בה והיוו וזו

(ט) רמז"ס ה' ע"ז פ"ה ס"ו וסמ"ג ל"ח כ"ו. (כ) סנהדרין ס"ג ע"ב. (ס) ע' סנהדרין טס. ובסמ"ג ל"ח ט"ו (הולחל בלחך) מוצא זה בטס ומכילתא דר' ישמעאל. וע' מגילת עז ל"ח ע"ז פ"ד ס"ח ומינוך פ"ז. (ע) חגיגה ג' ע"א. (ס) ג"ל טהור בית סלני והוא מקום קרוי. ולעומת זה בית פרסי היה מקום דחוק. ולפוס לערל אגרא. (ג) רמז"ס ריש ס' חגיגה. ועי' ספרל אמור ריש ספק י"ז וחגיגה י" ע"ג. (ק) עי' ריש זבחים. (ל) כגון טענינות ועי' מכילתא ד"ה וחג סקליר. (ט) ג"ל דדכש ון לנעוד מדש האניבי כי צו ילחל מנעלירם. (ח) סמלי דכריס ס' קמ"ג. ועי' ירוש' חגיגה פ"ה ס"ג. (ז) ל"ל: יוס טבוח ועי' חגיגה י"ז ע"א. (ז) ע' חגיגה י"ח ע"א. (ג) מנחות ס"ד ע"ב. (ד) זבחים פ"א מ"ג.

תקופת תשרי(ה): באספך את מעשיך. אין לך בהן אלא אסוף מניין לכל אחד ואחד
 שיהא לו אסוף בפני עצמו תיל באספך את מעשך כל אחד ואחד יש לו אסוף בפני
 עצמו מכאן אמרו באחד בשבט ראש השנה לאילן דברי בית שמאי ובית הלל אומרים
 בחמשה עשר בו כל אילן שחננו סירותיו לפני חמשה עשר בשבט הרי הוא לשעבר
 לאחר חמשה עשר בשבט הרי הוא לעתיד לבוא (ו):

י"ז. שלש פעמים יכול בכל רגל ורגל תיל בשנה יכול בכל זמן שירצה תיל
 פעמים אין פעמים אלא זמנים שני (ישעי' כ"ו ו') תרמסנו רגל רגלי עני פעמי דלים (ו):
 יראה. פרט לסומא שאין יכול לראות (ח): וזכרך. להוציא את הנשים: כל וזכורך. לרבות
 את הקטנים וזו הוא שבית הלל אומרים כל קמן שיכול לאחוזו בידו של אביו ולעלות
 מירושלים להר הבית חייב בראייה(ט): את פני האדון. אם עושה אתה את כל האמור
 בענין הריני מונה מכל עסקי ואיני עוסק אלא כך (י):

י"ח. לא תזבח על חמץ אין לי [אלא] וזביח זורק ומנסך מניין תיל דם זבחי (כ).
 מכאן אמרו אחד השוחט ואחד הזורק ואחד המקטיר או אחד מבני חבורה אם היה ברשות
 אחד מהן כזית חמץ בשעת זבחה עוכרין בלא תעשה (ל): זבחי. זה הפסח וכן הוא אומר
 (י"ב כ"ו) ואמרתם זבח פסח הוא לה': לא ילין חלב חגי עד בקר. מכאן אמרו הקטר
 חלבים כל הלילה(מ): לא ילין חלב חגי עד בקר. לפי שמצינו בקדשי קדשים שבזמן
 אכילתן הקטרתן יכול אף קדשים קלים בן תיל לא ילין חלב חגי עד בקר אין לי אלא
 חלבי חגיגה חלבי פסח מניין תיל (ל"ד כ"ה) ולא ילין לבקר זבח חג הפסח לרבות פסח
 בחגיגה והוא הדין לכל האמורין שאם הליגן עבר בלא תעשה(ג) זה הכלל כל שקירבו
 מתיריו ביום מעלין אותו כל הלילה(ס):

י"ט. ראשית נאמר בן ראשית ונאמר להלן (כ"ט י"ב) ראשית יכול מה
 ראשית האמור להלן עד ששייר מקצת (ע) אף ראשית האמור בן עד ששייר מקצת מניין
 שאם רוצה אדם לעשות כל שדהו בכורים עושה(ס) תיל בכורי אדמתך. אם כן למה
 נאמר ראשית ליתן בהן ראשית שיהוא קודמין לתרומה(צ): אדמתך. פרט לערים:
 אדמתך פרט לגולן(ק): תביא בית ה' אלהיך. מלמד שהוא חייב בטיפול הבאחן
 עד שביאם לבית הבחירה(ר): לא תבשל גדי. ר' עקיבה אומר חיה ועוף אינן טן
 התורה שני לא תבשל גדי בחלב אמו לא תבשל גדי בחלב אמו שלשה פעמים
 פרט לחיה ועוף ולבהמה טמאה: ר' יוסי הגלילי אומר נאמר (ד"ב י"ד כ"א) לא תאכלו
 כל נבלה ונאמר לא תבשל גדי בחלב את שאסור משום נבלה אסור לבשל בחלב עוף
 שאסור משום נבלה יכול [יהא] אסור לבשלו בחלב תיל בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב
 אם(ש): לא תבשל גדי בחלב אמו. אין לי אלא גדי בחלב אמו פרה בחלב אמה מניין
 תיל גדי בחלב בשור בחלב מכל מקום אסור: נאמר בן לא תבשל גדי ונאמר להלן (ל"ד

(ס) דנח' נתפסי כ"ה לנעשיות כליתא צ"ה י"ב ע"א. (ו) ריש ריש ועיי"ט דף
 ט"ו ע"ב. (ז) ספרי דברים פ"י קמ"ג, וע' חגיגה ג' ע"א. (ח) ריש חגיגה. (ט) ספרי ט"ט.
 חגיגה ד' ע"א. (י) ספרי ט"ט. (כ) ע' מנילמח. (ל) רמז'ם פ"ח מ"ח ק"פ ט"ה. ספרי
 ס"ג ע"א. (מ) ריש זכרות. (נ) ע' רמז'ם פ"ח מ"ח ק"פ ט"ז ונ"ל ט"ט. (ס) רמז'ם
 פ"ד מ"ח ועשה קרבנות ט"ב. (ע) חולין קל"ו ע"ב. (פ) זכורים פ"ב ו"ד. (ז) ע"ל כ"ב
 כ"ח מלמחך ודמעך. (ק) זכורים פ"ח מ"ב. (ר) ט"ט פ"ח מ"ט. (ס) מנילמח וספרי
 זכרים פ"י ק"ד.

(כ"ו) לא תבשל לא תבשל אחר לאיסור אכילתו ואחר לאיסור הנאתו ואחר לאיסור בישולו (ח):

פרשת כי תשא

[לא]. י"ב. ויאמר ד' אל משה דבר אל בני ישראל (א) אתה לא על ידי מליץ ולא על ידי שליח:

י"ג. את שבתותי תשמורו למה נאמר לפי שהוא אומר (כ"י) לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא דברים שהן אסורין משום מלאכה דברים שהן משום שבות מניין תיל אך את שבתותי תשמורו להביא את הדברים שהן משום שבות: וכבר היו ר' ישמעאל ור' עקיבא ור' אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך ולוי הסדר ור' ישמעאל בנו של ר' אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן ונשאלה שאלה מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת היה ר' ישמעאל אומר הרי הוא אומר (כ"ב א') אם במחירת ימצא הנגב והכה ומת אין לו דמים ספק שבא לגנוב ספק שבא להרוג והלא דברים קל וחומר ומה שפיכות דמים שהיא מטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה הרי הוא דוחה את השבת קל וחומר לפקוח נפש שירחה את השבת: ר' אלעזר בן עזריה אומר מה מילה שאינה אלא אחר מאיבריו של אדם תרחה את השבת קל וחומר לכל הגוף [אמרו לו] ממקום שבאתה אי מה להלן ודאי אף כן ודאי ולא ספק: ר' עקיבא אומר הרי הוא אומר (כ"א י"ד) מעם מוכחי תקחנו למות אם דוחה רציחה את העבודה שהיא דוחה את השבת קל וחומר לפקוח נפש שירחה את השבת: רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר אך חלק יש שבתוח שאתה שובת ויש שבתות שאין אתה שובת ור' שמעון בן מנסיא אומר הרי הוא אומר (פ' י"ד) ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם שבת מסורה ואי אתם מסורין לשבת: ר' נתן אומר הרי הוא אומר (פ' ט"ז) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת ספק עליו שבת אחת כדו שיעשה שבתות הרבה: כי אות היא ביני וביניכם. ולא ביני ובין אומות העולם: לדורותיכם. שיהוג הדבר (לדורות) [לדורות]: לדעת. למה נאמר לפי שהוא אומר ושמרו בני ישראל את השבת שומיע אני אף חרש שומע ומקמן במשמע תיל לדעת לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת: אני ה' מקדשכם. בעולם הוה מעין קדושת העולם הבא מגיד שקדושת שבת מעין העולם הבא הוה אומר (תה' צ"ב א') מומוד שיר ליום השבת ליום שכלו שבת:

י"ד. ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם זו שר' שמעון בן מנסיא אומר לכם שבת מסורה ואי אתה מסורין לשבת: כי קדש היא לכם. מגיד שהשבת מוספת קדושה לישראל לעולם מה לפלוני חנותו געולה משמר שבת מה לפלוני בטל ממלאכתו משמר שבת ומיעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא את העולם מששת ימי בראשית ונח ביום השביעי כן הוא אומר (ישעי' מג' י') אתם עדי נאם ה' ואני אל: מחלליה מות יומת. למה נאמר לפי שהוא אומר (פ' ט"ז) כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת עונש שמענו לא אזהרה לא שמענו תיל (כ"י) ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא עונש ואזהרה למלאכת יום עונש ואזהרה למלאכת לילה מניין

(ח) מולין קט"ו ע"ג. (ה) רזני מלמדי פרעה זו נמלאים (עם קלח חילופי גימטאות) במכילתא. ע"כ ליינתי כוכב כזו * לפני המלמדים סנתחדשו כפן.

תִּלְּךָ מַחְלִיחַ מוֹת יוֹמֵת עֹנֵשׁ שִׁמְעֵנו אֹהֲרָה לֹא שִׁמְעֵנו תִּלְּךָ יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת לֵהִי שֶׁאֵין תִּלְּךָ שֶׁבֶת אֲלֵא לִהְיֹא אֵת הַלַּיְלָה לְאַזְהָרָה דְּכַרְבִּי ר' אֲחִי בְּרִי יֵאֵשִׁיָּה ר' יְהוּדָה בֶּן בְּתוּרָה אֹמֵר הֲרֵי גֹיִם שְׁבָאוּ לְעִיר וְחָלְלוּ יִשְׂרָאֵל אֵת הַשְּׁבֶת יִכּוֹל יְהוּא יִשְׂרָאֵל אֹמְרִין הוֹאִיל וְחָלְלוּ מִקְצָתָהּ תְּהֵא שֶׁבֶת כּוֹלָה מַחְלִלָת תִּלְּךָ מַחְלִיחַ מוֹת יוֹמֵת אֲפִילוּ כְּהַרְף עֵין מַחְלִיחַ מוֹת יוֹמֵת: כִּי כָל הָעוֹשֶׂה בָּהּ מַלְאכָה. עַד שִׁיעֶשֶׂה מַלְאכָה גַּמּוּרָה הֲרֵי שֶׁכָּתַב אוֹת אַחַת בְּשַׁחְרִית וְאוֹת אַחַת בֵּין הָעֶרְבִים וְאֵרַג חוֹט אַחַד בְּשַׁחְרִית וְחוֹט אַחַד בֵּין הָעֶרְבִים שׁוֹמֵעַ אֲנִי יְהִי חַיִּיב תִּלְּךָ כִּי כָל הָעוֹשֶׂה בָּהּ מַלְאכָה עַד שִׁיעֶשֶׂה מַלְאכָה גַּמּוּרָה: וְנִכְרַת. לְמָה נֹאמֵר לְפִי שֶׁהוּא אֹמֵר (לֹא תַעֲשֶׂה כָל מַלְאכָה) [מַחְלִיחַ מוֹת יוֹמֵת] אֵין לִי אֲלֵא מוֹדֵר וְהִתְרַאֵת עֵדִים מוֹדֵר וְכִינּוּ וְכִין עֲצַמוּ מִנִּיין תִּלְּךָ וְנִכְרַת לִהְיֹא אֵת הַמוֹדֵר בִּינוּ לְבִין עֲצַמוּ: וְנִכְרַת. אֵין הִכְרַתָּה אֲלֵא הַפְּסֶקֶת הַנֶּפֶשׁ: הֵהִיא. מוֹדֵר דְּכַרְבִּי ר' עֲקִיבָה: מִקְרַב עִמָּה. וְעַמָּה שְׁלוֹם (ב):

ט"ז. שֶׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַלְאכָה ר' יִשְׁמַעֵאל אֹמֵר כְּתוּב אַחַר אֹמֵר שֶׁשֶׁת יָמִים (יַעֲשֶׂה) [תַּעֲשֶׂה] מַלְאכָה וְכְתוּב אַחַר (כ' ט'): אֹמֵר שֶׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂית כְּאִזְוָה צַד נַחֲקִימוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים כְּשִׁישְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹן הַמְּקוֹם מַלְאכְתָּן נַעֲשִׂית עַל יְדֵי אַחֲרִים כֵּן הוּא אֹמֵר (יַעֲשֶׂה יִמָּה ה') וְעַמְדוּ וְרִים וְרַעוּ צֹאנְכֶם וְכִשְׂאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹן מְקוֹם מַלְאכְתָּן נַעֲשִׂית עַל יְדֵי עֲצַמְךָ וְלֹא עוֹד אֲלֵא שֶׁאֵף מַלְאכְתָּ אַחֲרִים נַעֲשִׂית עַל יְדֵם כֵּן הוּא אֹמֵר (רַבִּי כִּיחַ מִיחַ) וְעַבְדְּךָ אֵת אִיבֵינוּ אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנוּ ה' אֵלֵינוּ (ג) בְּרַעֲב וְכַצְּמָא וְגו': וְכִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת שֶׁכָּתוּב קִדְשׁ לָהּ. לְמָה נֹאמֵר לְפִי שֶׁהוּא אֹמֵר (וַיִּקַּח כִּיג ד') אֱלֹהֵי מוֹעֲדֵי ה' מִקְרָאֵי קִדְשׁ [יְכֹל] כְּשֶׁם שֶׁמוֹעֲדוֹת מְסוּרִין לְבֵית דִּין כֵּךְ תְּהֵא שֶׁבֶת מְסוּרָה לְבֵית דִּין תִּלְּךָ וְכִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת שֶׁכָּתוּב קִדְשׁ לָהּ לְשֵׁם שֶׁבֶת מְסוּרָה וְאֵין שֶׁבֶת מְסוּרָה לְבֵית דִּין כֵּן הוּא אֹמֵר (וַיִּקַּח כִּיג ג') שֶׁבֶת הִיא לָהּ בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֶיכֶם: *כָּל הָעוֹשֶׂה מַלְאכָה כִּיּוֹם הַשְּׁבֶת. אֲפִילוּ מַלְאכְתָּ מִשְׁבֵּן: *מוֹת יוֹמֵת. שׁוֹמֵעַ אֲנִי בְּכָל מִיחָה תִּלְּךָ (במ') ט"ז לִיחַ) וְיֹאמֵר ה' אֵל מִשֶׁה מוֹת יוֹמֵת הַאִישׁ רְגוּם אוֹתוֹ בְּא' הוּי אֹמֵר בְּקִילָה:

ט"ח. וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשְּׁבֶת וְגו' זוּ הִיא שְׂרִי נִתְּן אֹמֵר פִּקֵּחַ עֲלֵינוּ שֶׁבֶת אַחַת כְּדֵי שִׁישְׁמוֹר שֶׁכָּתוּב הֲרַבָּה וְר' אֲלֵעָזָר אֹמֵר לַעֲשׂוֹת אֵת הַשְּׁבֶת [וְגו'] דְּכַר שֶׁהִבְרִית כְּרוּתָה כּוּ וְהִזְיוּ זֶה זֶה בְּרִית (מִלַּח) [מִלְּחָה] וְר' אֲלֵעָזָר בֶּן פְּרָסָא אֹמֵר מִנִּיין שְׁכַל הַמְּשַׁמֵּר שֶׁבֶת אַחַת כְּתַקְנָה מַעֲלָה עֲלֵינוּ הִכְתִּי כֹּאֲלוּ הוּא עוֹשֶׂה אֵת הַשְּׁבֶת תִּלְּךָ לַעֲשׂוֹת אֵת הַשְּׁבֶת לְדַרְתָּם בְּרִית עוֹלָם וְר' אֹמֵר מִנִּיין שְׁכַל הַמְּשַׁמֵּר שֶׁבֶת אַחַת כְּתַקְנָה מַעֲלִין עֲלֵינוּ כֹּאֲלוּ הוּא עוֹשֶׂה אֵת הַשְּׁבֶת מִיּוֹם שֶׁנִּכְרַתָּ הָעוֹלָם וְעַד שִׁיחִיו מֵתִים תִּלְּךָ לַעֲשׂוֹת אֵת הַשְּׁבֶת לְדוֹרוֹתֶם בְּרִית עוֹלָם: *דִּיא וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשְּׁבֶת שֶׁצִּרְיָךְ הַחוּסְףָּ מַחֲלוּ עַל הַקִּדְשׁ מוֹשְׁלִין אוֹתוֹ מִשָּׁל לְאֵרִי שֶׁהוּא עוֹרֵר מִלְּפָנָיו וּמִלְּאֲחֵרָיו (ד) וְמָה אִם אֲרִי שְׂאִינוּ מִמִּית אֲלֵא בַּעוֹלָם הִזָּה הֲרֵי בְּנֵי אֲדָם נֹזְהֵרִין מִלְּפָנָיו וּמִלְּאֲחֵרָיו כִּמְהָ מִלְּיָן קָל וְחוֹמֵר לְשֶׁבֶת שֶׁהִיא הוֹרֶגֶת מַחְלִיחַ בַּעוֹלָם הוּא וְלַעוֹלָם הַבָּא: ר' מֵאִיר מוֹשְׁלוּ מִשָּׁל לְמָה הֲרַבֵּר דּוּמָה לְמִי שֶׁהוּא שׁוֹמֵר אֵת הַפְּרָדִם אִם מִשְׁמְרוּ מִבְּפָנִים אִינוּ מִשְׁתַּמֵּר אִם מִשְׁמְרוּ מִבְּחוּץ הֲרֵי הוּא מִשְׁתַּמֵּר כֵּךְ הַמְּצוּוֹת צִרְיָכֶן אֲנִי לַעֲשׂוֹת לָהֶן שְׁמִירָה מִבְּחוּץ: וְיֵשׁ אֹמֵר מִשָּׁל אַחַר הַחֲרָב אֵין שְׁמִירָתָה אֲלֵא תִּיקָה הַכְּנֵדִים הַלְּלוּ אֵין שְׁמִירָתָן אֲלֵא קוֹפְסֵי אֵף שֶׁכָּתוּב וְיָמִים טוֹבִים אֵין שְׁמִירָתָן אֲלֵא מִן הַחֹל: ר' יַצְחָק אֹמֵר וְמָה אִם עֲרֵי הַלּוּיִם שְׂאֵין חַיִּיבִין עֲלֵיהֶן

(ג) מוֹנָח כְּסָפֵר הַזֵּים דְּל' עוֹדוֹס הַלּוּי הַזֵּכֵר לְעִיל לֵד 1 הַעֲנֵה ט' צִמָּס מִכְּלִמָּח
דְּרַעֲנִי. (ג) כִּינֵס הַסְּדֵקֵת. (ד) ע' מִכְּלִמָּח יִתְרוּ לְפָסוֹק זְכוֹר לַת יוֹם הַסֶּנֶת.

כרת ולא מלקות צריכין מגרש חוצה להן אלפים אמה לכל רוח קל וחומר לשבתות וימים
מוכים שצריכין מגרש לסניהן ולאחריהן:

י"ז. ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ולא ביני לבין אומות העולם:
אות היא לעולם. מגיד שאין השבת בטילה מישראל לעולם מפני שמסרו עצמן עליה:
שכל דבר שמסרו ישראל נפשם עליו נתקיים בידם כגון שבת ומילה ותלמוד תורה
וטבילה לפי שמסרו ישראל נפשם עליהן נתקיימו בידם ודבר שלא מסרו ישראל נפשם
עליו לא נתקיים בידם כגון בית המקדש והרינין שמימות ויובילות לפי שלא מסרו ישראל
נפשן עליהם לא נתקיימו בידן: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. וגו' ממה
שבת מיעבודה או אף מן הדין ת"ל וינמש מגיד שאין הדין ביטל מלפניו לעולם כן הוא
אומר (תהי' פ"ט ט"ו) צדק ומשפט מוכן כסאיך ואומר (שם צ"ו ב') ענן וערפל סביביו:
*דיא שבת וינמש שבת מן המאמרות של מעשה בראשית ונשלם כל חסצו שהוא
כנפשו וכלבבו לכך נאמר שבת וינמש: *גדולה שבת שהיא אחד מעשרה דברים שנאמר
בהן ברית: הקשט שני (בר' ט' י"ג) את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית: המילה
שני' (שם י"ז י"ג) והיתה בריתי כבשרכם: השבת שני' לעשות את השבת לדורותם ברית
עולם: ע"ז שני' (י"ט ה') ושמרתם את בריתי אמר ר' עקיבה זו ברית ע"ז (ה): ותלמוד
תורה שני' (ל"ד כ"ז) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית: שחרור עבדים שני'
(ירמ' ל"ד י"ג) אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים השלחו איש את אחיו
העברי: הכהונה שני' (במ' י"ח י"א) ברית מלח עולם היא: הלוייה שני' (מלא' ב' ד')
להיות בריתי את לוי: מלכות בית דוד שני' (תהי' פ"ט ד') כרתי ברית לכחירי נשבעתי
לדוד עבדי: ארץ ישראל שני' (בר' ט"ו י"ח) כיום הוא כרת ה' את אברם ברית לאמר
לזרעך [וגו'] : גדולה שבת שאין התינוק נימול עד שתעבור עליו שבת שני' (בר' י"ז י"ב)
ובן שמונת ימים ימול לכס: גדולה שבת שאין קרבן קרב עד שתעבור עליו שבת שני'
(כ"ב כ"ט) וביום (ו) השמיני תחגנו לי וגו': גדולה שבת שאין הכהנים כשרין לעבודה עד
שתעבור עליהן שבת שני' (כ"ט ל') שבעת ימים ילבי' הכהן: גדולה שבת שאין המזבח
עצמו כשר לעבודה עד שתעבור עליו שבת שני' (שם ל"ז) שבעת ימים תכפר על המזבח:
גדולה שבת שאין המצורע והוב והזבה הנדה והיולדת וטמא מת וזכין להטהר אלא אם
כן עברה עליהן שבת שכך הוא אומר בכולן שבעת ימים: גדולה שבת שאין האכל
מתנחם עד שתעבור עליו שבת שני' (בר' נ' י') ויעש לאביו אכל שבעת ימים: גדולה
שבת שבין שנידלדלו ישראל מן המצות לא עמדה להן אלא זכותה כשנידלדלו בימי
אחאב היא עמדה להן שני' (מ"א כ' כ"ט) ויחגו אלה נחם אלה שבעת ימים וכשנידלדלו
בימי אליהו היא עמדה להן שני' (שם י"ח מ"ד) ויהי בשביעית וכשנידלדלו בימי יהורם
היא עמדה להן שני' (מ"ב ג' ט') ויצא מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך
שבעת ימים: גדולה שבת שנתנה הקביה הבחנה לבחון בין גירי הצדק שהרי לא סירש
משש מאות ושלוש עשר מצוות אלא השבת בלבד שני' (ישע' ג"ז י') ובני הנכר הנלוים
אל ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים כל שומר שבת מיחללו ומחזיקים
כבריתי מכאן אמרו ישראל משומר המשמר שבתו בשוק הרי הוא כישאל לכל דבר
ושאינו משמר שבתו בשוק הרי הוא כגוי לכל דבר (ו):

(ח) ע"י לעיל י"ט ה' ומכילתא סס. (ו) ע"י לעיל נ"ד 153 סערה ע'. (ז) ע"י עינוין

[לד]. י"ב. השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ (ח) זו אזהרה שלא לכתוב ברית לעובדי ע"ז:

י"ג. כי את מזבחותם תתוצון זו מצוה עשה לאבר ע"ז וכל משמשיה וכל הנעשה בשבילה:

י"ד. כי לא תשתחוה לאל אחר לחייב על ההשתחויה אפילו שלא דרך עבודתה בכך:

ט"ו. פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהן וזבחו לאלהיהן מאחר שהוהיר שלא לאכול מזבחו אתה למד שזבחו אסור (ט) מכאן אמרו שחיפת הנכרי נכלה ומטמא במשא:

ט"ז. ולקחת מבנותיו לבניך מאחר שהוהיר שלא ליקח מהן אתה למד שהן אסורין ולהלן הוא אומר (דב' ז' ג') (לא) [ולא] תתחתן במ:

י"ז. אלהי מסכה לא תעשה לך הא אם אכל מזבחם הוא נושא מבנותם והן מטעין אותו והוא עובד ע"ז: לא תעשה לך. ואפילו לנואי: אלהי מסכה לא תעשה לך את חג המצות תשמר. מכאן אמרו כל המבזה את המועדות כאלו נטפל לע"ז:

י"ח. את חג המצות תשמר לימד על חולו של מועד שהוא אסור בעשיית מלאכה ולא בכל מלאכה הוא אסור אלא כרי שלא יהא כיום חול לכל דבר: למועד חדש האביב. יכול בזמן שיש אביב אתה עושה ססח ואם לאו אין אתה עושה ססח ת"ל את חג המצות תשמר בין שיש לך אביב בין שאין לך אביב אם כן מה ת"ל למועד חדש האביב (י) עשאו הכת' סימן לו ומכאן שמעברין את השנה מפני האביב (כ):

י"ט. כל פטר רחם לי יכול אף נקבה ת"ל וכל מקנך תזכר מה בכור בהמה זכר ולא נקבה אף בכור אדם זכר ולא נקבה: וכל מקנך. יכול אפילו גמל וסוס ת"ל פטר שור ושה הרי זה כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט (ל): ד"א ר' יהושע בן קרחה אומר כל פטר רחם לי הרי זה כלל יכול אף של אחרים ת"ל מקנך יכול אף של נקבה ת"ל תזכר יכול אף של חיה ת"ל פטר שור ושה זה הוא כלל שצריך לפרט (מ):

כ. ופטר חמור תפדה בשה ופטר חמור שני פעמים עד שיהיה היולד חמור והנולד חמור (נ): תפדה בשה. שה מכל מקום בין זכרים בין נקבות בין תמימים בין בעלי מומין בין קטנים בין גדולים: ד"א בשה לא בעגל ולא בחיה ולא בפרסה ולא בבליים ולא בכוי ולא בפסולי המוקדשין שהרי נאמר בהן (דב' י"ב ט"ז) כצבי וכאיל מה צבי ואיל אין סודין בהן אף פסולי המוקדשין אין סודין בהן (ס): ד"א תפדה בשה מניין אם אין לו שוה לפדותו שיהא סודיהו בשיווי ונותן דמיו לבהן ת"ל תפדה בשה מכל מקום לא אמרה תורה שה להחמיר עליו אלא להקל עליו שאם היה לו פטר חמור ששוה עשר סלעים סודיהו בשה אפילו שוה דינר (ע): תפדה בשה ואם לא תפדה וערסתו. מצות פדיה קודמת למצות עריסה: וערסתו. נאמר כאן עריסה ונאמר להלן (דב' כ"א ד')

(ח) לפיכך זו אין כאן מניחת דרי"ש. אך נאמר שאלו מנאמרי מדעם הגדול שצבאן מונח צבס מניחת חסנתי שנעל מתיג העתיק גם כאן מניחת דרסצ"י וע"כ ספקתי מנאמרי מה"ג אלו למניחת דרסצ"י. (ט) רמזים פ"ד מה' שחיעס הי"ל. (י) ע"י לעיל כ"ג ט"ז. (כ) סנהדרין י"א ע"כ. (ל) זכורות ו' ע"ל. (מ) ע"י מניחת צל ד"ס ט"ז. (נ) זכורות ס' ע"כ. וע"י על כל פסקו זה לעיל י"ג ו' מניחת צס. (ס) זכורות י"ז ע"ל. (ע) רמז"ס פ"ז מה' זכורים הי"ל.

עריפה מה להלן בקפ"ס ומאהריו ואסור בהנאה אף כאן בקפ"ס ומאהריו אסור בהנאה: כל בכור בניך תסדה. מגיד שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים וכולן בכורות שחייב לסדות את כלן: ד"א כל בכור בניך תסדה שאם עבר האב ולא סדהו כשיגדיל חייב לסדות את עצמו: כל בכור בניך תסדה ולא יראו פני ריקם. הרי שהיה לפניו סדיון בנו ועולת ראייה ואין לו כדי לזה וכדי לזה סדיון בנו קודם שני כל בכור בניך תסדה ואחר כן ולא יראו פני ריקם (ט):

כ"א. ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבת בהריש ובקציר תשבת והלא הריש וקציר בכלל כל מלאכות היו ולמה יצאו לומר לך מה חריש וקציר מיוחדין שהן אבות מלאכות וחייבין עליהן בפני עצמן אף כל שאר אבות מלאכות חייבין עליהן בפני עצמן (ז): ד"א בהריש ובקציר תשבת ר' שמעון בן אלעזר אומר מכלל שני בהריש ובקציר תשבת יש לך קציר מצוה שהיא דוחה את השבת והיה זה קציר העומר (ק) ר' ישמעאל אומר יכול תהא חרישת העומר דוחה את השבת תיל בהריש ובקציר קציר שזמנו קבוע יצא חריש שאין לו זמן קבוע: ר' יהודה אומר בהריש ובקציר תשבות חריש שקצירו אסור זה חריש של ערב שביעית וקציר שחרישו אסור זה קציר של מוצאי שביעית ור' שמעון אומר שבות מן החריש בשעת קציר ושבות מן הקציר בשעת חריש (ר):

כ"ב. וחג שבועות תעשה לך זה חג העצרת: בכורי קציר חטים. מכאן שאין מביאין בכורים קודם עצרת: וחג האסיף תקופת השנה. ולהלן הוא אומר (כ"ג ט"ז) בצאת השנה איהו הוא חג שיש בו אסיף ותקופה ושנה יוצאה בו הוי אומר זה תשרי (ש):

כ"ג. שלש פעמים בשנה אין פעמים אלא זמנים: יראה כל זכורך. לרבות את הקטן מכאן אמרו כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית אביו חייב להעלותו: את פני האדון ה'. אדון אני על כל באי העולם יכול אף אתה כיוצא בהן תיל אלהי ישראל יכול עליך בלבד תיל את פני האדון ה' הא כיצד אלוה אני על כל באי העולם ושמי יחול עליך (ח):

כ"ד. כי אוריש גוים מפניך ולא יחמד איש את ארצך דברה תורה כנגד היצר שלא יאמרו ישראל היאך אנו מניחין ארצינו ובתינו ושרדתינו וכרמינו ועוליך לרגל שמה יבואו אחרים וישבו במקומותינו לפיכך ערב להן הקביה ולא יחמד איש את ארצך בעלותך ליראות ולא עוד אלא שאין רשות לאחד מן המזיקין להזיק אתכם ומעשה באחד שהניח את כריו וכא ומצא אריות סובבין אותו ומעשה באחד שהניח בית תרנגוליו ובא ומצא חותלות מקורעין בפניהן לקיים ולא יחמד איש את ארצך (א):

כ"ה. לא תשחט על חמץ אחד השוחט ואחד המקבל ואחד הזורק ואחד המקטיר וכן אחד מבני הכורה אם היה ברשות אחד כזית חמץ בשעת שחיטת הפסח עוברין בלא תעשה (ב): ולא ילין לבקר וכח חג הפסח. מכאן שכל המלין אימורין עובר בלא תעשה:

כ"ו. ראשית בכורי אדמתך נאמר כאן ראשית ונאמר להלן (דב' כ"ו ב') ראשית מה להלן שבעת מינים אף כאן שבעת מינים (ג): אדמתך. פרט לערים ולגולן:

(ט) קידושין כ"ט ע"ג. (ז) ע"י שנת ע' ע"א. (ק) ע' ר"ס ט' ע"א. (ר) מלאך זמ
 עובד נפס ומכילתא מ"ל חזקתא ז' סמנזיס ז'ק' ונעפס נקיס, שילס לאור זפאלים סנת
 תרכ"ז, ל' 89. (ט) ע"ל כ"ג ע"ז. (ח) ע"י לע"ל כ' ז' ומכילתא נעפטיס פ"כ. (ט) ירושלמי
 פ"ח פ"ג ס"ז. (ז) ע"י לע"ל כ"ג י"ס. (ג) ע"י ספרי ר"ס כ"י חנ"א.

חביא בית ה' אלהיך. מלמד שהוא חייב להטפל בהן עד שיביאם לכית הבחירה (ד): לא תבשל גדי בחלב אמו. הרי זה בא לאסור בשולו קל וחומר אכילתו אין לי אלא גדי וחלב אם שור בחלב מניין תיל לא תבשל בחלב: אמר ר' יצחק בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו אחד לענינו ואחד לענין תורה ואחד לענין המעשרות לענינו מה כתיב (כיג י"ט) ראשית בכורי ארמתך וכתב בתריי (שם כ') הנה אנכי שולח מלאך לפניך לענין תורה מה כתיב ראשית בכורי ארמתך מה כתב בתריה ויאמר ה' אל משה כתב לך וכו' אמר הקביה למשה עד דסנדלא ברנלך כנוש כנוא מלא תבשל גדי בחלב אמו כתב לך וכו' לענין מעשרות (דב' י"ד כ"א) לא תבשל גדי בחלב אמו וסמך ליה (שם כ"ב) עשור תעשר אמר לו אל תגרמו לי לבשל גדיים במעי אמן שאם אין אחס עוסקים בתורה ומוציאין מעשרותיכם כראוי רוח אחת של קדים אני מוציא ושודפתן היך דכתיב (מ"ב י"ט כ"ז) ושדפה לפני קמה (ה):

פרשת ויקהל.

[לה]. א'. ויקהל משה (ו) למה נאמר לפי שהוא אומר (כ"ה ח') ועשו לי מקדש שומיע אני בין בחול בין בשבת מה אני מקיים מחלליה מות יומת (ל"א י"ד) בשאר כל המלאכות חוץ ממלאכת המשכן או אף במלאכת משכן ומה אני מקיים ועשו לי מקדש בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת והדין נותן הואיל ועבודה קרויה עבודה ומכשירי עבודה קרויין עבודה אם למדתי לעבודה שהיא דוחה את השבת קל קל וחומר למכשירי עבודה שדוחין את השבת ועוד קל וחומר מה עבודה שאינה באה אלא מכוח מכשירי עבודה שדוחין את השבת מכשירי עבודה שאין עבודה באה אלא מכוח מנין שאם נסגמה קרנו של מזבח או שנפגמה [הסכין] שומיע אני יתקנם בשבת תיל ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם בחול ולא בשבת: ויאמר אליהם אלה הדברים. רבי אומר להביא את ארבעים מלאכות חסר אחת שנאמרו לו למשה על פה:

ב'. ששת ימים תעשה מלאכה זו היא שרי' ישמעאל אומר כתוב אחד אומר ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב אחד אומר (כ' ט) ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך כאיזה צד יתקיימו שני כתובין הללו כשישראל עושין רצון המקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים כך הוא אומר (ישעי' ס"א ה') ועמדו זרים ורעו צאנכם וכומן שאין ישראל עושין רצון המקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן ולא עוד אלא אסילו מלאכת אחרים נעשית על ידיהן כן הוא אומר (דב' כ"ח מ"ח) ועבד את איביו אשר ישלחנו ה' בו: וביום השביעי יהיה לכם קדש. למה נאמר שלא יהו כהנים אומרין הואיל ומותרין אנו במקדש נהא מותרין בגבולין תיל וביום השביעי יהיה לכם קדש לכם קדש ולמקדש חול: שבת שבתן לה'. שהיא מסורה לשם לא לבית דין: כל העושה בו מלאכה יומת. לא בו ובחבירו* הרי שכתב שתי אותיות אחת בשבת ואחת ביום הכפורים וארג שני חושין אחד ביום השבת ואחד ביום הכפורים שומיע אני יהא חייב (ו) (על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו) תיל כל העושה בו מלאכה יומת לא בו ובחבירו: *כיוצא בו שבת וכסור לפניו ועשה מלאכה בין השמשות יכול יהא חייב (ח) תיל כל העושה בו

(ד) ע"י לעיל כ"ג י"ט. (ה) ע"י כל זה צפסיקחא דריכ צפסיקחא רנתי סקא עטר העטר ותנחומא ס' רחא. (ו) נכאן עד סוף ל' 166 הכוז נכאל (צקל' חילופי גימטאות) צמכילתא. והמעט סנסוף כלן מוויין צכוכ כוז ** (ז) ע"י כתיחא ט"ז ע"כ. (ח) ע"י כתיחא י"ט ע"כ.

עד שיקבע היום: * אין לי אלא מלאכות ותולדות שהן אמורין מניין לאסור שבות ת"ל (כ"י) כל מלאכה יכול יהוא חייבין חטאת על איסור שבות ת"ל מלאכה מלאכה המיוחדת חייבין עליה ואין חייבין על אסור שבות: * מנין למקח וממכר והלוואה ופקדונות שנקראו מלאכה ת"ל (כ"ב ו') אם לא שלח ירו במלאכת רעהו: * מנין לדינין ולטענות ולערעורין ולכל מעשה בית דין שנקראו מלאכה ת"ל (דהיא כ"ו כ"ט) כנניהו וכנוני למלאכה החיצונה על ישראל לשוטרים ולשוטמים: * מנין לקדושין ולגטין שנקראו מלאכה ת"ל (עור' י' י"ג) אבל העם רב והעת עת נשמים והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים: * מנין לחשבונות שנקראו מלאכה שני' (כ"ר ל"ט י"א) ויבא הכיתה לעשות מלאכתו:

ג'. לא תבערו איש למה נאמר לפי שהוא אומר (ל"ד כ"א) בחריש ובקציר תשבות שבות מן החריש בשעת הקציר ושבות מן הקציר בשעת החריש אין לי אלא ששבות מערב שביעית לשביעית מערב שבת לשבת מנין ודין הוא הואיל ושביעית לשם השם [ושבת לשם השם] אם למדתי ששבות מערב שביעית לשביעית אף הוא שבות מערב שבת לשבת ועוד קל וחומר מה שביעית שאין חייבין עליה מיתת בית דין הרי הוא שבות מערב שביעית לשביעית שבת שהייבין עליה מיתת בית דין הרי הוא שישבות מערב שבת לשבת או לא יהא רשאי להדליק לו את הנר ולעשות לו מדורה ולהטמין לו את החמין מבעוד יום ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת: ד"א לא תבערו איש למה נאמר לפי שהוא אומר (ויק' ו' ו') איש חמיר תוקד על המזבח לא תכבה שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (ל"א י"ד) בשאר כל המלאכות חוץ מן המערכה או אף במערכה מה אני מקיים לא תכבה בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם במושבותיכם אי אתה מבעיר מבעיר אתה במקדש אמר חלמירי אחר מתלמידי ר' ישמעאל לא תבערו איש למה נאמר לפי שהוא אומר (דב' כ"א כ"ב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת שומע אני בין בחול בין בשבת מה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המלאכות חוץ מיתת בית דין או אף במיתת בית דין מה אני מקיים והומת ותלית אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם זה מושב בית דין שרפה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה שרפה מיוחדת אחת מארבע מיתות בית דין אינה דוחה את השבת אף שאר מיתות בית דין לא ירחו את השבת מכאן שאין עונשין בשבת: ר' (נתן) [יונתן] אומר לא תבערו איש בכל מושבותיכם למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים שומיע אני לא יהא חייב עד שיעבור על ארבעים חסר אחת מלאכות ת"ל (ל"ד כ"א) בחריש ובקציר תשבות או יכול עד שיעבור על שתיים ואם לאו לא יהא חייב ת"ל לא תבערו איש הבערה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה הבערה מיוחדת אחת משלשים ותשע אבות מלאכות וחייבין עליה בפני עצמה אף שאר חשעה ושלשים אבות מלאכות יהא חייב על כל אחת ואחת בסג' עצמה: ור' נתן אומר לא תבערו איש למה נאמר לפי שהוא אומר (י"ב מ"ז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לכרו יעשה לכם שומיע אני לא יהא רשאי להדליק לו את הנר ולעשות לו מדורה ולהטמין לו את החמין ת"ל לא תבערו איש בכל מושבותיכם ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה

מבעיר ביום טוב:

הוספה.

איוה מאמרים שכנראה הם ממכילתא דרשבאי לפרשת שמות, וארא, בא.

ליקטתים מתוך מדרש הגדול לקימי בתר לקימי.

[ג]. ד'. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה זה בנין אב כל מקום שני דבר נקדים בו קרייה לדבר (א): לא אם אמרת בדבור הסנה שהוא תחלה לדבר תאמר בדבור הר סיני שאינו תחלה לדבר תיל (ייש ג') ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר אם אמרת בצד השווה שבהן שהן דבר וכאש ומפי קדש למשה הקדים בהן קרייה לדבר תאמר בדבור אהל מועד שאינו כאש תיל (ויק' א' א') ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר: אלא הצד השווה שבהן שהן דבר ומפי קדש למשה הקדים בהן קרייה לדבר: מניין שבל קרייה וקרייה היו משה משה תיל (ג' ד') ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה שאין תיל ויאמר מלמד שבל הקריות היו משה משה: ומניין על כל קרייה היה אומר הנני תיל מתוך הסנה ויאמר הנני שאין תיל ויאמר מלמד שעל כל קרייה וקרייה היה אומר הנני: משה משה אברהם אברהם (ברא' כ"ב י"א) יעקב יעקב (שם מ"ו ב') שמואל שמואל (שיא ג' י') לשון חבה ולשון זירו: ד"א משה משה הוא משה ער שלא נירכר עמו הוא משה משנידכר עמו:

ה'. ויאמר אל תקרב הלם אמר ר' יהושע בן קרחה (ב) כשאמר משה הנני אין לשון הנני אלא הריני למלכות אמר לו הקביה במקום עמודו של עולם אתה עומר אברהם אומר (ברא' כ"ב א') הנני ואתה אומר הנני אל תקרב הלם אין הלם אלא מלכות שני (שיב ו' י"ח, דהיא י"ז ט"ז) מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאותני ער הלום וכן הוא אומר (שיא י' כ"ב) הבא עוד הלום איש:

ו'. ויאמר אנכי אלהי אביך נגלה עליו הקביה תחלה בקולו של עמרם אביו כרי שלא יתירא לפי שמשמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע (ג): באותה שעה שמח משה ואמר עמרם אבי חי אמר לו הקביה אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וגו' בסתמי באתי אליך שלא תתירא (ד) מיר ויסתר משה פניו מיכאן אמרו חכמים אשרי המכיר את מקומו והעומד במקומו ועליו אמר שלמה (קהלת י' ד') אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל חנך (ה):

(א) עיין כל מלאגר זה גרים ט"כ. (ב) ע' מלאגר זה ג' כ"ב פניה, ונמס"ג לנראשית סס ליחל וכנלסל סול כלן נמכרעכ"ב. (ג) עיי' לעיל ל"ד 100 ול"ד 101. (ד) וכן נמסות רנה ט"ג. (ה) פי' אע"פ שנלח לך מנשלח אל חנך מלח ענותנותך, כמו שמופסם נקסלת רנה.

ד. ויאמר ראה ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים מגיד הכתוב (ו) ששעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל שעבודין שבעולם שני ראה ראיתי מה תיל ראה ראיתי שני פעמים שמאחר שמתבעין אותן בים חוזרין וכושפין אותן בבנין: מושלו משל למה הדבר דומה לאחד שנמל את המקל והכה בו שני בני אדם שניהם קבלו את הרצועה מתוך המקל כך צערן ושעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני המקום לכך נאמר כי ידעתי את מכאוביו:

ח. וארד להצילו מיד מצרים זו ירידה המישיית (ו) שכתב בשכינה: ר' שמעון בן יוחאי אומר כשנגלה הקב"ה על משה בסנה (ח) לשלחו למצרים אמר לפניו רבוננו של עולם השבע לי שכל מה שאני מבקש ממך אתה נותן לי ונשבע לו על כך חוץ משני דברים מהננסת הארץ ויום המיתה (ט) ונשבע ושמר מה שנשבע לו שנא' (ישעיה מ"ה כ"ג) בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברוך תשבע כל לשון: ולהעלותו מן הארץ ההיא. מגיד הכתב שארץ ישראל בנכהו של עולם (י): אל ארץ טובה ורחבה. שמרחבת לבו של אדם וכן הוא אומר (ירמיה ג' י"ט) ואחן לך ארץ חסדה נחלת צבי: מה צבי זה קל ברגליו (כ) מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלים לבוא מכל פירות הארצות: דיא מה צבי זה משאתה מפשיטו אין עורו מחויק את בשרו כך אין ארץ ישראל מחוקת פירותיה בשעה שישראל עושין את התורה: דיא מה צבי קל לאכול מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלין לאכול מכל פירות הארצות: או קלין יכול לא הן שמנים תיל (ג' ח') ארץ זבת חלב ודבש שמנים כחלב ומתוקים כדבש וכן הוא אומר (ישעיה ה' א') אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן: מה שור זה אין בו גבוה מקרנו כך ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: או מה שור זה אין בו פוסלת מקרנו (ל) כך ארץ ישראל פסולת מכל הארצות תיל בקרן בן שמן שמינה היא ארץ ישראל: ללמדך שכל מי שנכוה מחבירו משוכח מחבירו: ארץ ישראל לפי שהיא גבוהה מכל משוכחת מכל: בית המקדש לפי שהוא גבוה מכל משוכח מכל [ולפי (מ) שהיה חביב מכל נברא לפני כל שנאמר (ירמיה י"ז י"ב) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: ארץ ישראל שהיתה חביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר] [משלי ח' כ"ז] [עד לא עשה ארץ וחוצות (נ) וראש עפרות תכל, ארץ אלו שאר ארצות וחוצות אלו מדברות ו]ראש עפרות] תכל זו היא ארץ ישראל ר' שמעון בן יוחאי אומר תכל זו [ארצו] [ארץ ישראל] שנאמר (שם ל"א) משחקת בתכל ארצו ואומר (שם ל') משחקת לפניו בכל עת ולמה נקרא שמו תכל על שם שהיא מתובלת בכל [שכל] הארצות יש בו שאין בו ויש בו שאין בו אכל ארץ ישראל אינה חסירה כלום שנאמר (דבי ח' ט') לא תחסר כל בה: נחלת צבי צבאות נוי (ירמיה ג' י"ט) ארץ שהיא עושה חוילאות חוילאות למלכים ושלטונים שכל מלך ושלטון שלא קנה ברומי

(ו) כל מלמד זה הוצא מר' טודרוס הלוי הכיל לך 1 הערה ט' נצטט ומכרעניי ונצטר פ"ב הוא צצטט ר' יוסי. (ז) צאדרינ פליד היא ירידה דעניית, אמננס צנוסחא צ' טל צאדרינ הולא' טעכטער פליז ג"כ היא ירידה חמישית וכן צפקי דר"א פי"ו. וע' ספרי צמדנר פי"ג. (ח) פקקי דר"א פתי"ה. (ט) פסחים יד ע"ב, וע' מכילתא ויסע פיה. (י) זנמים יד ע"ב. ספרי דברים סוף פי"ג. (כ) כל מלמד זה צצפני טס וקלח צכחנות ק"צ ע"א וצכחנות רצה פלי"ב. (ל) חין צו פסולת יוחר וקרטו. (מ) חוספתי עפ"י ספרי טס. (נ) כל מלמד מוכנר זה מוצא מר' טודרוס הלוי הכיל לך א' הערה ט' נצטט ומכילתא דר"ס. ומחא רליה טכל המלמד המנדנר צצצח א"י הים כחונ כלן צמכרעניי.

אומר לא עשיתי כלום כך כל מלך ושלטון שלא קנה פלטראות וחלאות בארץ ישראל
אומר לא עשיתי כלום (ט):

יז. לך ואספת את זקני ישראל אמר ר' עקיבה נמשלו ישראל בעוף מה
עוף אינו יכול לפרוח בלא כנפים כך ישראל אין יכולין לעמוד בלא זקנים (ע): פקר
מקדתי אתכם. זו היא מסורת אנדה שבידן שמי שיבא ויאמר להן בלשון פקידה הוא נאלץ:

יז. ואמר אעלה אתכם מארץ מצרים אל ארץ הכנעני מגיד שארץ
כנען משוכחת ממנה: ארץ מצרים אם אחת עמיל בה כפסל ובקוררום ונחון שנת עיניך
עליה ואם לאו אין בידך כלום אבל ארץ ישראל אינה כן אלא הן ישינין על מטותיהן
והמקום מוריד להן גשמים: משל למלך שהיה מהלך בדרך וראה בן טובים אחד ומסר
לו עכר אחד לשמשו שוב ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק מסר לו שני עבדים
לשמשו: שוב ראה בן טובים מעודן ומפונק ועוסק בפעולה ומכירו ואת אבותיו אמר
גורה שאני עושה בידי ומאכילו: כך כל הארצות נותנין להן שמשין לשמשן: מצרים
שוחה מן נילוס: ככל שוחה מן הנהרות: אבל ארץ ישראל אינה כן אלא הן ישינין על
מטותיהן והמקום מוריד להן גשמים: ללמדך שלא כמדת בשר ודם דרכי המקום: דרכי
בשר ודם קונה לו עבדים שהן זנין ומפרנסין אותו אבל מי שאמר והיה העולם קונה לו
עבדים שיהא הוא זנין ומפרנסן (פ):

כ"א-כ"ב. והיה כי תלכו לא תלכו ריקם זו מצות לא תעשה (צ):
ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה. זו מצות עשה: כלי כסף וכלי זהב ושמלות. האחרון
האחרון חביב (ק): הראוי לשאול כלי כסף שואל: כלי זהב שואל: כנדים שואל: אמר
ר' עקיבה שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכשחטאו ניטלו מהם וחורו למקומן (ר):
חורה דכתי' (שמות כ"ד י"ב) ואתנה לך את לוחות האבן: ואומר (כ"ב) כי מן השמים
דברתי עמכם: וכשאתם למד פרק ושכחו לשמים הוא עולה שני (משלי כ"ג ה'): התעייף
עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים: ותחלת ישראל דכתי' (יהושע
כ"ד ג') ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר: וכשחטאו ויגלם מעבר לנהרי כוש
(ע' צפניה ג' י'): ובות מצרים וכשחטאו עלה שישק מלך מצרים ולקח את אוצרות בית
ה' (מ"א י"ד כ"ה):

[ד]. ייח. וילך משה וישב אל יתר חותנו לא היה צריך לומר אלא וישב
מצרימה ולמה אל יתר חתנו להתיר לו נדרו (ש) לשול ממנו רשות שבתחלה הוא אומר
(כ"א) ויואל משה לשבת את האיש: ואין הואלה אלא שבועה (ת): וכיון שאמר לו
הקב"ה לך והוציא את ישראל אמר אלך ואשאל על נדרי הדא היא אלכה נא ואשובה
אל אחי היה בדעתו של משה להערים ברי שימצא פתח לנדרו אמר אם אני אומר לו
אלך ואשוב אל אחי שמא אינו רוצה אלא אבליע הדבור אלכה נא ואשובה: יתרו הבין

(ט) מוצא צניי פי פיה צטס חני נצניי. (ע) שמות דעה פיה וס"י. (ס) ספרי
דברים פ"י ל"ח. (ז) מלאך זה הוא ומכילתא דרשב"י כדמוכח לנעיל ד' 25 הערה ל'. וכן
דך ספרי דברים וספרי זוטא למנות עשה ולא העשה כמיש בפרוי. מנזא למדתי הלכתי
לד' 65. (ק) ע' לנעיל ד' 24 הערה ח' וס"י פיג. (ר) כפסקים פיז ע"י ומכילתא דר'
ישמעאל מס' דעמלק ד"ה וילחס עם ישראל צפדידים. (ט) ע' שמות דעה פ"ד: בנו טל
ר' חייא הגדול אמר לא הלך אלל פקעה עד סתחיר לו יתרו חת נדרו. ע"כ. וצנו טל ר"ח
הגדול הוא חוקים הנסמך טל מודרשני כמיש צמחה מקומות. וע' תנחומא. (ת) נדרים
פיה ע"א ספרי דברים פ"י כ"ז.

בדברים הושיב (א) לו על הראשונה והניח השנייה ויאמר יתרו למשה לך לשלום :
 החחיל משה מצר מיד נגלה עליו הקביה בפימליא של מעלה והתיר לו את הנדר דכתי'
 (פי' ייט) ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים : כבר נתן (לך) [לו] יתרו רשות :
 הקביה למה הוצרך לכך מלמד שהתיר לו נדרו : והאיך התיר לו אמר משה אם היית
 יודע שישראל מתעכבין ואינן נגאלין אלא על ירך היית נודר : אמר לפניו רבנו של
 עולם אמלו על אחד מהם לא הייתי נודר : אמר לו הקביה אם כן מותר לך מוסר לך :

[ה.]. כי.ב. וישב משה אל ה' ויאמר אמר ר' אלעזר ברי' יוסי (ב) מעם אחת
 הלכתי לאלכסנדריא של מצרים וראיתי שער ועצמות הרבה ממועכין בכנין ניטפל לי וקן
 אחד אמר לי בא וראה מה עשו אבתי לאבתיך מהם הרגו כחרב מהם טבעו בים מהן
 נחמטכו בכנין : ועל דבר זה נענש משה שאמר למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתי
 וטאז באתי אל פרעה וגו' :

כי.ג. וטאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה אמר לפניו
 רבנו של עולם אותו השם שאמרת לי (ג) שהוא רחום וחנון אך אסים ורב חסר
 משהזכרתיו לפני פרעה הרע לעם הזה : והצל לא הצלת את עמיך. אמר ר' עקיבה כל
 כעם שכעס הקביה על משה על שאמר והצל לא הצלת את עמיך (ד) אמר לפניו רבנו
 של עולם מי הוא שמציל מי הוא שגואל : אמר ר' אלעזר המורעי חלילה לאותו צדיק
 שיאמר כלשון הזה והצל לא הצלת (ה) : אלא אמר לפניו רבנו של עולם יודיע אני כך
 שאתה עתיד לגאול את ישראל ממצרים שמא על ידי אדם אחר הן יוצאין ואני לא זכיתי
 שיצאו על ידי : אמר לו אתה זכיתה ועל ירך הן יוצאין ממצרים שמתשוכת הדבר אתה
 למד ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו' :

[ו.]. א. כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו ביד חזקה
 מלמעלן וביד חזקה מלמטן : ביד חזקה ישלחם מלמעלן : דכתי' (יא א) עוד ננע אחד
 אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם זו מכת בכורות : וביד חזקה יגרשם
 מארצו מלמטן : דכתי' (יב ל"ג) וחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ : ואומר
 (תה' ק"ה ל"ח) שמח מצרים בצאתם כי נפל סחרם עליהם :

ג. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ר' אליעזר בנו של
 ר' יוסי הגלילי אומר הפרש בין נבואת האבות לנבואת משה ושאר הנביאים : האבות
 כשהיה הקביה נגלה עליהן לדבר עמהן לא היה נגלה לא כחיות ולא כמרכבה ולא בשאר
 מיני הכבוד אלא על נבן היתה שכינה שורה : אמר ר' שמעון האבות הן הן המרכבה (ו)
 שני' (ברא' י"ז כי"ב) ויכל לרבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם והנה ה' נצב עליו (שם
 כ"ח י"ג) : מפני מה שהיו מקודשין לשרית השכינה : אבל שאר הנביאים היה נגלה עליהן
 בכבוד כל אחר ואחר כפי כוחו : האבות כשהיה הקביה נגלה עליהן לרבר עמהן לא היה
 נגלה לא בברקים ולא ברעמים ולא בקולות ולא בוועות מפני שהן יודעין את כוחו ואת
 נבורתו ואת גדלו ואת גאונו : אבל שאר הנביאים היה הקביה נגלה עליהן בקולות וברעמים
 ובברקים ולסידים לפי צורך בני דורן מפני מה מפני שאין בני דורן יודעין כוח נבורתו
 של הקביה הלויי בקולות וברקים והלויי יכנעו : האבות כשהיה הקביה נגלה עליהן

(ח) דונמתו בע"ז ויהי ע"א : חני חוצין וחדון לפיך. (ז) סנהדרין קי"ח ע"א.
 (ג) ע' שמות רבה. (ד) דעת ר"ע דהכא הוא כדעת ר' ישמעאל בשמות רבה. ופס דעת
 ר"ע כר"א סודעי דהכא. (ה) ע' לעיל ד' ט. (ו) כ"ד פ' מ"ז נסס ר"ל.

לצוותן לא היה מתנה עמהן אם בחקותי תלכו ואם בחקותי [תמאסו] [ויקי' כיו' גי' ופי'] מסני מה מסני שהן יודעין כוח מתן שכרן של צדיקים וסורענותן של רשעים ואינן צריכין להתרות בהן: אבל שאר הנביאים הלויי יפרש להן מהן שכרן [של צדיקים] וסורענותן [של רשעים] כמה פעמים והלויי ינעו בני דורן: האבות כשהיה הקביה מדבר עמהן לא היה קולו [מרעים] [מרעיש] את העולם אלא בחשאי שלא היה הצורך להשמיע בני דורן: אבל שאר הנביאים כשהיה הקביה מדבר עמהן היה מרעיש את העולם שני' [תהלי' כיס ה'] קול ה' שובר ארוים: בדיא עד שלא הוקם המשכן אבל משהוקם המשכן נתייחד מקום לדבור ולא היה העולם מרעיש: האבות כשהיה הקביה מצווה אותן לסנות מארץ לארץ לא היה מבטיחן משהוא עושה להן מסני מה מסני שהיו בעלי אמנה: אבל שאר הנביאים כמה הנסחות הבטיחן והלואי יאמינו בני דורן כמה הבטיח את אבותינו במצרים אל ארץ זבת ודבש (גי' ח) וכן במדבר אע"פ כן היו בספק: כמה הבטיחנו אף לנו רני עקרה [ישעי' ניד א'] קומי אורי [שם ס' א'] נחמו נחמו עמי [שם מ' א'] גילי מאד בת ציון [זכרי' ט' ט] הנה יום בא לה' [שם ייד א'] הנני שולח מלאכי [מלא' גי' א'] ואע"פ כן מתסוגגנין (ו): האבות לא היו צריכין לפרש להן שם המפורש אבל שאר הנביאים נחפרש להם השם: שהיו בני דורן [צריכין] לכך: ראייה לדבר ממש רכינו שנאי וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב כאל שרי ושמי ה' לא נודעתי להם: לא נגליתי להם כמוך:

ו'. לכן אמר לבני ישראל אני ה' ר' יודן אומר כדאי היו ישראל ראויין לישטף במצרים שהסרו ברית מילה ועברו ע"ז אלמלא שהביא הקביה עצמו בשבועה שני לכן אמר לבני ישראל אני ה' ואין לכן אלא שבועה (ח) שני' [שיא' גי' ייד] ולכן נשבעתי לבית עלי: אני ה'. אני יודע שסופן למרוד בי ולהכעיס לפני ואע"פ כן הריני גואלן למען שמי וכן הוא אומר (בי' כ"ה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים: ר' יהודה בן לקיש אומר (ט) וירא אלהים ראה שעתידין להכעיס: וידע אלהים שעתידין למרות ולנאץ אע"פ כן גאלן למען שמו שני' [יחזי' כ' ט] ואע"פ למען שמי: ר' שמעון ביר' אלעזר אומר הרי הוא אומר [ישעיה' ס"ג ח'] ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע: יכול לא היה גלוי לסניו שעתידין לשקר ת"ל אך יכול גאלן כבני אדם משקרין ת"ל כנים לא ישקרו: מלמד שעשו תשובה ודגן לסי' שעתי' (י):

י"ד. אלה ראשי בית אבותם ר' עקיבה אומר לא נאמרה פרשה זו ויצום אל בני ישראל אלא אמר לו הקביה שחף עמך ראשים (ב) לעולם אין העוף סוריה בלא כנפים (ל): ר' יהודה אומר לא נאמר לו ליחם אלא שכטו של לוי בלבד אמר לו ר' נחמיה (מ) אם כן היה לו ליחם בלבד מסני מה שחף עמו ראובן ושמעון אמר לו שלא לסגום את שלסניו: אמר ר' יהושע בן קרחה לא נאמר לו אלא ליחם בניו של קרח שני' (ו' ב"ד) ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף: ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר לא נאמר לו אלא ליחם סנחם עם שכטו של לוי שנאי' (ו' כ"ה) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את סנחם:

(ז) סג לזכר ולא האמינו. (ח) ס"ד פ"ו ועי' לעיל דף ה'. (ט) מכילתא יתרו פסוק ויסעו מסיני. (י) ע' ב"ד פ"ס כ"ג. (כ) שמונה רבס צ"ס ר' יעקב. (ל) לעיל דף 169 סענה ע'. (מ) ר"י ו' נחמני' מפרשים צענין אחר צ"ס רבס פ"ד פסוק כולך יסח רעיהי ומוס אין צד.

[ח]. ג: ויעשו כן ההרטומים בלטיהם היו אומרין על המקומות שעדיין לא נתמלאו והן מתמלאין לא מדבריהן אלא מדבריו של משה:

י"ד. ויעשו כן ההרטומים בלהטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו כיון שראה הקביה שהן מתגאין בראשונות אפלו מקומות שהיו אומרין למלאותן לא היו המכות שפות (ג) בהן שכן הוא אומר בכנים ויעשו כן ההרטומים בלהטיהם להוציא לעשות לא נאמר אלא להוציא שכבר הן עשוין בא הכנים ולימר על הכל שכת: בהן ויעשו שלא נתמלאו מדבריהן אלא מדבריו של משה: רבי אומר הרי אומר (תהלי' ק"ה כ"ח) שלח חשך ויחשיך אפשר החשך מכה תשיעית הוא והוא פותח בה תחלה אלא זה בנין אב לכל המכות מה החשך לא עשו ההרטומים בלטיהם כמותו אף כולן לא עשו ההרטומים כמותן: ר' יהודה אומר כל המכות כולן נשנו בספר תלים (ס) חוץ משלשה שלא נשנו הכנים והשחין והחשך (ע) מפני ששלשתן מפורשין בתורה שלא עשו ההרטומים בכנים הוא אומר ויעשו כן ההרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו: כשחין הוא אומר (ט' י"א) ולא יכלו ההרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין: בחשך לא ראו איש את אהיו ולא קמו איש מתחתיו (י' כ"ג): אבל השאר שהיו בני אדם חוששין שעשו ההרטומים כמותן בא דויד וסמך כולן לנבורתו של הקביה ולא צרך לסמוך אלו השלשה מפני שהן מפורשין בתורה ויש אומרין אף אלו כבר פירשן דויד שני' (תהלי' ע"ח מ"ט) ישלח במ חרון אפו עברה וועם וצרה: עברה זה השחין שני' בו פ"ח ככשן ונקראת האש עברה שני' (ע"י יח' כ"א ל"ו) באש עברתי אפי' עליהם: ועם אלו הכנים שנקראו המאכולת ועם שני' (משלי כ"ב י"ד) ועום ה' יפול שם: צרה זה החשך שנא' (ישע' ח' כ"ב) צרה וחשכה: וכל אחד מן המצרים היה נרון במכות לפי שעברו ששעבר את ישראל שני' (תה' ע"ח נ') יפלו נתיב לאפו ואין פלם אלא משקל שני' (ישעיה מ' י"ב) ושקל בפלם הרים: ומפני מה ככולן נאמרה התראה (ס) ובכנים ובשחין ובחשך לא נאמרה בהן התראה אלא מהקביה מתרה באדם פעם ראשונה ושנייה אינו צריך להתרות בו שלישית שנא' (איוב ל"ג י"ד) כי באחת דבר אלהים ובשתיים לא ישורנה: ויש אומרין אף אלו היתה בהן התראה וילמדו סתומות מן המפורשות:

[טז]. א'. ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה אמר ר' נחמיה כל מכה ומכה שהביא הקביה על המצרים היתה מכת דבר בכל אחת מהן (צ) וכן הוא אומר (ט' י"ד) את כל מגפותי ואומר (ע' יהושע כ"ד ה') ואשלח את משה ואת אהרן ואגוף את מצרים בכל מגפותי קרא הכתי המכות מגפות: הא כאיווה צד ברם מפני המים המלוחין: בצפרדעים מפני החיות המשכלות (ק): בכנים היו עולין בנוסן כמחטין ומעלין נומי (ר) ומתין: ערוכ כמשמעו: דבר כמות שהוא: אין לי אלא בבהמה בלבד ומניין אף באדם

(ג) שפות מנואל על פי מדרש תהלים ע"ח ח"ל: כל מכה שתיחה נחא עליהם מכה דכר ספה עליהם (ועי' לקמן), ובשמות רצה פ"י כל מכה ומכה שתיחה נחא צמורים הים הדבר ממשמש ונח עמה. ולפי' שפות היינו ממשמשות ונחות, ל' היו המכות שכבר היו עשוין ע"י משה ממשמשות ונחות עד שיהא נחאם כללו עשאון המרעמים. (ס) נכ"י ע"ח ונכ"י ק"ה. (ע) שלל נזכרו צמ"י ע"ח. (פ) ע' פסיקתא זוטרתא ח' ט"ו, ומס' נחאם דר' טובים ל' היה לו מדרש דילן. (ז) ע' לעיל הערה כ'. (ק) מנואל עפ"י מ"ט צמ"ב נבי לפרדעים ח"ל ואין לי אלא לפרדעים בלבד ומניין לרבות כל החיות המשכלות כנים שני' (תה' ע"ח מ"ה) ולפרדע ומשחיסם: ואין הסמחה אלא מיתה שני' (ס"א כ"ו ט') ויאמר דוד אל חנישי אל תסחיתקו. עכ"ל. (ר) ל"י וְנוֹמָן נעם האוכלת נכסר.

חיל בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן: היה הסוס נוסל ורוכבו עמו: החמור ותקרו: הגמל ונמלו: הבקר ואכרו: הצאן ורועיהן: ראייה לדבר מן העתירות שני (זכריה י"ד ט"ז) וכן תהיה מנפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההם כמנפה הזאת: אין לי אלא הבהמית המפורשות בלבד ומניין אף החיות שאינן ברשותן שמתו בדבר שני (תהי ע"ה נ') וחיתם לדבר הסגיר: דיא וחיתם לדבר הסגיר אלו נפשותיהן כענין שני (איוב ל"ב כ"ב) ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים: נמצאת אומר נרמזה להם מכת בכורות מכת דבר שהיא גם היא דבר שני (ט"ג) הגה יד ה' הויה פעם שנייה (ש):

[י]. כיא. ויאמר ה' אל משה נמה ירך על השמים ויהי חשך בא וראה שאין הקביה נפרע מן הרשעים אלא בחשך שכן מצינו כשנתנקם מפרעה וממצרים לא נתנקם מהן אלא בחשך במצרים הוא אומר (י' כ"ג) לא ראו איש את אחיו: ועל הים הוא אומר (י"ד כ') ויהי הענן והחשך: וכן כשנתנקם מסנחריב לא נתנקם ממנו אלא בחשך שנא' (מ"ב י"ט ל"ה) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך בסחנה אשור: וכן בלשצר נתנקם ממנו בחשך שני (דנ"י ה' ל') ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה: וכן המן הרשע לא הוסרה עצתו אלא בחשך שנא' (אסתר ו' א') בלילה ההוא [נדרה] שנת המלך: וכן לעתיד לא יפרע הקביה מן הגוים אלא בחשך שני (ישעי ס' ב') כי הגה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים: ר' מאיר אומר משל את הצדיקים ברירתן (ת) ומשל את הרשעים ברירתן: משל את הצדיקים ברירתן במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נזיהם (יהו' ל"ד י"ד) ומשל את הרשעים ברירתן כה אמר ה' צבאות ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום (א) (יהו' ל"א ט"ז) משל אין עושין כסוי לבגית (ב) לא של כסף ולא של זהב ולא של נחשת ולא של ברזל ולא של ברזל ולא של עופרת אלא של חרש מפני שהוא מין במינו כך אמר הקביה ניהנם חשך והתהום חשך יבא חשך ויכסה על חשך דכתי' (קהלת ו' ד') כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה:

כ"ג. לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו היה המצרי עומד ואינו יכול לישב: יושב ואינו יכול לעמוד (ג): כוסף קומתו ואינו יכול לששטה: שושטה ואינו יכול לכפסה: שני ולא קמו איש מתחתיו: אמר ר' יצחק אוי להן לאומות העולם שהן נירונין לפי מעשיהן שני (ישעי כ"ט ט"ז) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (ד) לפיכך לוקין בחשך שני (תהי ל"ח ו') יהי רכבם חשך וחלקקות אבל ישראל מה כתי' בהן ולכל בני ישראל היה אור במושבתם שהן עסיקין בתורה ובמצוות שכת' בהן (משלי ו' כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור:

(ט) ע' לעיל ד' 67 סוף פסוק י"א: ד"ל עושה פלג. (ח) ז"ל פליגי נסס ר' לוי. (ט) צמטיג כחזו כלן עול: ט"ז יסודס זירי סייוון סלצלתי סוצלתי כתיב ע"כ וכן זכיר טס נסס ר' יסודס זר זני וצמטום רכס פי"ד. (ז) מוצל זריס צמזנר רכס נסס חזקי זיר חייס וכן צמטום רכס פי"ד וצמטומל סול' רס"צ וצמדס סללים קיס. ול"כ מלמך סלפסינו סול מוצלמל רכסזיי ססידרס חזקיס ומננס סלזנו סזיר וסלר מדרס"ס. (ג) דוגמחו סי נסלח י"ד כ' (ז' 49). (ד) ע' ילקוט סללים רמז ססכ"ג.

תושלב"ע

מפתח לשמות התנאים וקצת שאר שמות.

הסי' * מורה שהשם נזכר באותו דף ב' פעמים או יותר.
הסי' ° מורה שהשם נמצא בהערותיו לאותו דף.

ר' אלעזר בן ערך *2, 118* ר' אלעזר בן פרטא 161 אלעזר בן תרדי 57 אנבונינוס 64, 59, 44 בית הלל 83, 85, 108*, 142, 144*, 159* בית שמאי 33, 35, 78, 108*, 142, 144*, 159 בן בג בג *9 בני חשמונאי 115 ר' בניה 48 בן עזאי 10, 35, 132, 149, 152 רבן גמליאל 2, 88*, 89, 105, 151, 157 דורשי רשומות 72, 73, 79, 82, 153 הלל (הזקן) 12, 98, 107 זקנים הראשונים 88 ר' הוויא °1 חכמים 3, 14, 17, 20*, 60, 95, 113, 141* ר' חלפתא איש כפר חנניה 115 ר' חנינא בן דוסא 48, 90 חנינא בן חכמי 10 ר' חנניה 82 חנניה בן אחי ר' יהושע °113 ר' חנניה (חנינה) בן גמליאל 92, 113 ר' חנניה בן תרדיון 115 פרווגנוס 125 ר' טרפון 4, 12, 51, 77*, 100, 146 ר' יאשיהו (יאשיהו) 12, 79, 80, 81, 147 ר' יהודה 4, 5, 8*, 9, 11*, 12, 15*, 20, 20 102, 96*, 81, 54, 52, 51, 50, 49, 33*, 31 106, 115, 117, 127, 128, 136, 141*, 142 164, 171, 172. ע' יודן ור"י ב' ר' אלעאי	ר' אבא 72 אבה יודן איש צידן 151 אבא שאול 17, 60, 147 ר' אבהו 92 ר' אבסולס הוקן 47 אבטליון 48 אגריפס סבא 105 ר' אחא 48 ר' אחי בר יאשיה 161 אחרים 48, 79, 80, 82, 83, 100 איסי בן יהודה 146, 153 איסי בן עקיבה 77 איסי בן שמאי 59 אלינוס 125 ר' אליעזר 4, 6, 11, 14, 17, 20, 26, 28, 29°, 32*, 38, 41, 47, 55, 71, 72*, 75*, 82*, 85*, 86, 87, 88, 94, 95, 101, 113, 123*, 124, 129, 132, 148, 156 ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי 23, 94, 95 170, 171 ר' אליעזר בן יעקב 34, 120, 124, 152* 157, 158 ר' אלעאי 11 ר' אלעזר 60, 99, 121, 122, 138, 161 ר' אלעזר חסמא 78, 81 ר' אלעזר המודעי 48, 72*, 73*, 74*, 75*, 76*, 77*, 78*, 79*, 80*, 81*, 82*, 83*, 84*, 85*, 86*, 87*, 89*, 90*, 91*, 170 ר' אלעזר (אליעזר) בן יהודה איש ברתוחא 4, 48 ר' אלעזר בירי יוסי 170 ר' אלעזר בן עזריה 11, 13, 99, 107, 121, 132, 160*

- ר' לוי (?) 158
 לוי הסדר 160
 ר' מאיר 35, 41, 47*, 50, 51, 52, 114, 115, 173, 161, 136
 מריטה 72
 ר' נהוראי (נהוראי) 37, 38
 ר' נחמיה 4, 5, 26, 31, 52, 54, 55, 57, 81, 172, 171, 128
 ר' נתן 28, 29, 39, 48, 89*, 92*, 91, 84, 58, 50, 166, 161, 160, 146, 96
 ר' נתן בר (בן) יוסף 73, 82, 156, 90
 ר' סימאי 90
 ר' עקיבה 9, 10, 11, 12, 17*, 19, 20, 21, 26, 32*, 40, 48, 54, 55, 88, 96, 95, 99*, 149*, 124, 123, 117, 107, 101, 100, 99*, 171, 170, 169*, 162, 161, 160*, 159, 157
 ר' פסיוס (ממס) 54, 88
 פסנס (?) 125
 ר' צדוק 88*
 רבי 8, 9, 15, 25, 26, 41, 47*, 56, 59, 82, 161, 154, 126, 122, 107, 102, 99, 96*, 172, 165
 עי ר' הגישא ורבינו הקדוש רבינו הגדול 72
 רבינו הקדוש 64
 ר' עזילא 74
 ר' שמאי (הזקן) 85, 107*
 ר' שמעון 4, 9, 17, 19, 23, 44, 75, 92, 108, 107, 121, 124, 128, 140, 152, 164, 170, 171, 164, 61, 40, 171, 164, 61, 40
 עי ר"ש בן יוחאי ר' שמעון בן (ביר) אלעזר 40, 75, 44*, 19
 ר' שמעון בן גמליאל 19, 44*, 75
 ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכוס 48, 97, 109
 ר' שמעון בן יוחאי 1, 22, 38, 41, 44*, 49, 110, 73, 168*, 110, 73
 עי ר' שמעון ר' שמעון בן מנסיא 160*
 שמעון איש קטרון, תקונים לצד 48
 שמעון התימני 17, 48, 128
 שמעיה 48
 תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל 166
 יהודה איש כפר עני 89
 ר' יהודה בי ר' אלעאי 72, 171
 ר' יהודה בן באבא 17
 ר' יהודה בן בתירא 107, 161
 ר' יהודה (בן ר' חייא) 1°
 ר' יהודה בן לקיש 171
 ר' יהודה הנשיא 92, 103, עי רבי ר' יהודה ביר' שמעון 52
 ר' יהושע 1*, 4, 28, 40, 47, 71, 72*, 73*, 74*, 75*, 76*, 77*, 78*, 79*, 80*, 81*, 82*, 83*, 84*, 85*, 86*, 87*, 88, 89*, 91*, 90*
 ר' יהושע בן קרחה 5, 35, 95, 102, 163, 167, 171
 ר' יודן 99, 121, 171
 ר' יוחנן (?) 92*
 ר' יוחנן בן זכאי 116, 118
 ר' יוחנן ביר' יאשיהו 147
 ר' יונתן 53, 166
 ר' יונתן בן יוחאי 48°
 ר' יוסי 2*, 8, 38, 48, 53, 70, 79, 80, 93, 97, 99, 109, 119, 126
 ר' יוסי הגלילי 4, 10, 12, 16*, 17*, 19, 20*, 31, 32*, 35, 48, 40, 55, 60, 96, 107, 149*, 157, 159, 160
 ר' יוסי בן דורמסקות 60
 ר' יוסי בן זימרה 81
 ר' יוסי בן (בנו של ר') הלפתא 81, 98
 ר' יוסי (יוסא) ביר (ביר) יהודה 30, 36, 96, 122, 98
 ר' יוסי המרוסי 48
 ר' יוסי בן שמעון (ביר) שמעון 76, 77
 ר' יעקב 12, 23
 ר' יצחק 74, 161, 166, 173
 ר' ירמיה 44
 יש אוריון (יש אומר) 43*, 44*, 54, 73, 92, 172*, 161
 ר' ישמעאל 4°, 12, 29, 47, 60, 99, 115, 116, 117*, 118, 128, 135, 142, 145
 151, 158, 160*, 161, 164, 165, 166
 ר' ישמעאל בנו של ר' אלעזר בן עזריה 160
 ר' ישמעאל ביר' יוחנן בן ברוקה 78, 188

- המודעי אומר⁰ [שבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה משה בשבעה באדר אכלו ממנו]⁰. 80¹⁶ צד
- שעם בניו: לסי חרב⁰ [ר' יהושע אומר לא ניולוס אלא היו דנין אותן ברחמים]⁰. 83²⁹
- לארץ [ואין משה מכנים את ישראל לארץ]. 84⁶
- מדורו⁰ [של משה לדורו של שמואל, ר' אליעזר אומר מדורו]⁰. 85¹
- אומר כבוד⁰ [יכול לא ידעו על מה תיל ובהיכלו כלו אומר כבוד]⁰ נחקצו. 85⁷
- מרחוק⁰ [שני' האלהי מקרוב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק]⁰. 87¹²
- ובירך המקום⁰ [עד שבא יתרו ובירך את המקום שני' ויאמר יתרו ברוך ה']⁰. 88⁷
- יביאו אליך⁰ [דברים גדולים יבואו אליך]⁰. 90²⁴
- לא חולי⁰ [פעים ולא מיהוש]⁰ עינים. 92³⁶
- לשאול⁰ [ויבא אלהים את אשר שאל נתן לו המקום מה ששאל]⁰. 92³⁷
- ר' יוסי אומר [הרי הוא אומר]. 93¹⁹
- דברי העם⁰ [ליחן שכר למשה על כל עלייה ועלייה ועל כל ירידה וירדה דיא וישב משה את דברי העם]⁰. 96¹¹
- לעולם: [ויגר משה את דברי העם אל ה': זה יום הרביעי]⁰. 96²⁴
- אני צריך⁰ [אמרן] הרי שמים וארץ יערבנו אמר להן⁰ [בטילין הן אמרו אבותינו יערבנו אמר להן]⁰. 100¹²
- ציל: דברתי עמכם⁰ [יכול לא ירד ודאי תיל]⁰ וירד. 101¹⁷
- יחול עליך⁰ [כיוצא בדבר אתה אומר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את סני האדון ה' ארון אני על כל באי העולם. יכול אף אתה כיוצא בהן תיל אלהי ישראל. יכול עליך בפני עצמך תיל את סני האדון הא כיצד ארון אני על כל באי העולם וחל שמי עליך]⁰. 103²³
- אין מתקנא⁰ [אלא באחרים שני' וירעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלהים אמר לו אין מתקנא]⁰. 105³⁰
- וכפר בו⁰ [וכא בנו ולוה מן המלך מאה מנה וכפר בו]⁰. 106⁶
- של שבת⁰ [כמאכלו שלחול ועשיר לא יהא מאכלו שלשבת]⁰. 107²²
- בעבר ואמה⁰ [העברים הכת' מדבר כשהוא אומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך יש עבד ואמה]⁰ ואינו כמוך. 109¹
- לוח זה⁰ [שני' ויכתבם על שני לוחת אבנים ואוי' שני שריך כשני עפרים ואוי' ירין גלילי זהב כיצד]⁰ חמשה. 113⁷
- מרחוק⁰ [ומה תיל ויעמדו מרחק]⁰. 113³³
- יכול אף⁰ [את]⁰ [היורש]⁰ [תיל ועבדך ולא את היורש מה ראת להביא את הבן ולהוציא את היורש]⁰ אחר שריבה הכתוב. 119⁶
- לקחו רבו⁰ [רבו חייב כמוונותיהן שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן אבל אשה ובנים שהיו לו משלקחו רבו]⁰ לא יהא רבו. 120⁴
- מחמת המכה [ונסתרה המכה]. 128³³

יתר התקונים וההשממות

גר' במקום	גר' צד	גר' צד	גר' במקום
121 1 ואין	143 11 רשע	148 11 רשע	גר' הרשע הוי אומר
121 13 יכול	144 7 הימנה	144 7 הימנה	הימנה רביעית
121 27 אל	145 27 כת' לומר	145 27 כת' לומר	סתכתוב לומר מתה
124 11 אמה עבריה משייערה	146 16 איזה	146 16 איזה	אאו זה ישבע ויטול או זה
124 15 [אתרת]	147 16 ודחפה	147 16 ודחפה	סודחפה
125 9 אשר	148 24 לפסוק - היה אומר	148 24 לפסוק - היה אומר	סלפסוק - הוה אמר
125 13 אלינוס ואת פפנס	148 26 אבותינו	148 26 אבותינו	סבאבותינו
125 16 כתיבוי	150 6 אותי	150 6 אותי	סאותו
125 28 בישראל	151 1 בבתי	151 1 בבתי	סבבתי דינין
125 29 בישראל	152 88 תוועה דמע	152 88 תוועה דמע	סחועה דמע
127 8 יכול	158 1 גתנו	158 1 גתנו	סנתת
129 6 שניהם חייבין	158 16 עמנו	158 16 עמנו	סאמו
129 7 וזה מפני שאינו שלו וזה מפני שאינו ילדותיהן	154 28 בדינו	154 28 בדינו	סבריו
	155 28 או לא	155 28 או לא	סואם לא [לא]
	157 19 אין אתה	157 19 אין אתה	יכול אין אתה
181 29 ילדותיהן	158 8 למצותו	158 8 למצותו	סכמצותו
188 15 איש	159 24 בהן	159 24 בהן	סבה כח
184 1 [גתינה]	160 30 מששה	160 30 מששה	סבששה
184 23 ואחר	161 10 הפסקת הנפש: הפסקה: הגנפ התיא	161 10 הפסקת הנפש: הפסקה: הגנפ התיא	
185 17 באדם נעשה	164 29 מקורעין	164 29 מקורעין	סמקורעית
186 2 בכספו	165 8 יור	165 8 יור	סבשר שור
187 27 מכל	"	"	סחבשל גדי
188 6 שהוא שלום לו			

121 ¹⁵	אינו נרצע ⁹ [שני' בי אהבך ואת ביתך. לרבו אשה ובנים ולו אין אשה ובנים הרי זה אינו נרצע] ⁹ .
123 ¹³	ארזניה ⁹ [אין לי אל' בעיני ארזניה] ⁹ .
125 ¹⁶	זכה ⁹ [לעשות נסין על ירו וחגניה מישאל ועזריה וכו שיעשו להם נסים נבוכדנצר וכה] ⁹ .
126 ⁴	בית עולמים ואין קוליט אל' [כהן ועבודה בירו אבל זה מעם מזבחי אסלו מנגנו של מזבחה אסלו] ⁹ כהן (וסמוסנגר לניך למחוק).
132 ¹³	לשמור ⁹ [יצאו חרש שושה וקמן שאין בהן דעת לשמור] ⁹ .
133 ³	ניוק ⁹ [או פריין נפשו של מויק] ⁹ .
134 ¹⁵	מכל מקום [הסר בתוך שלו הפקיר רשותו ובורו פטור שבתחלה כרשות פתח וכת' בעל הבור ישלם] ⁹ יצא זה (והמוסנגר לניך למחוק).
136 ⁷	[בשבחה נבלה קא מפלגי דר' יהודה סבר האי דאמר קרא] ⁹ ונס את המת יחצון.
136 ¹¹	עליו ⁹ [ואו להקל עליו הוי אומר להחמיר עליו ומה מועד שיצא להחמיר עליו] ⁹
	אין משלם יתר על מה שהויק ⁹ [חם שיצא להקל אינו דין שלא ישלם יתר על מה שהויק] ⁹ .
136 ³²	לפי ⁹ [שמצינו כתשלומי כפל שעשה בהן בהמה טמאה כשהורה יכול אף זה כן תיל ומבחן] ⁹ יצאת.

- לִקְבַל אוֹתוֹ ^ודִּיא וּלְקַח כְּעִלּוֹ וְלֹא יִשְׁלַם וְהוּא שְׂאֵמְרֵנוּ אֶת שְׂרָרְךָ בְּעִלְיִם לִקְבַל אוֹתוֹ^ו. 146²¹ צד
- אֵינָה מְקוֹדֶשֶׁת: ^ויִכּוּל לֹא תְהֵא מְקוֹדֶשֶׁת לְשֵׁנֵיהֶם אֲבָל תְּהֵא מְקוֹדֶשֶׁת לְאַחַד מֵהֶם תִּיל לְחַתָּה לֹא אִישׁ אֶחָד שְׂקִידֵשׁ אִשָּׁה אַחַת מְקוֹדֶשֶׁת שְׁנַיִם שְׂקִידֵשׁוּ אִשָּׁה אַחַת אֵינָה מְקוֹדֶשֶׁת: ^ו 149⁶
- אֶסוּרִין בְּהִנָּאָה ^ואֵין עֹבֵד עֵיז נִכְסֵי אֶסוּרִין בְּהִנָּאָה^ו. 149²⁹
- ^ולֹא תִשְׁמֹן עִלּוֹ נִשְׁךְ^ו כָּל הַעֵינִן מְדַבֵּר. 151²⁴
- שָׁמַע שׁוֹא ^ולֹא תִשְׂאֵ שָׁמַע שׁוֹא^ו. 154⁵
- הַחֲזִירָה וּבִרְחָה ^והַחֲזִירָה וּבִרְחָה^ו. 155¹²
- שָׂדֵה וּשְׂדֵה ^ומִתְבַּעֶרֶת בְּפִנֵי עֲצֻמָּה תִיל בְּאַרְיִן בְּאַרְיִן דְּבִרְחֵי וְלֹא דְבִרְחֵי בְּכָל שָׂדֵה וּשְׂדֵה^ו (וְהַמּוֹסְגֵר לְדִין לְמַחֲוָה). 157¹⁰
- אֵלֵא מִצָּה ^ואָפָה כִּאֵן אֵעִים שְׂאֵין לֶךְ אֲבִיב אֵלֵא מִצָּה^ו. 158¹⁵
- מַעֲשֶׂךְ ^וכָּל אֶחָד וְאַחַד בְּשַׁעַת אִסְיֹפוֹ. יִכּוּל תְּהֵא רֵאשׁ הַשָּׁנָה רֵאשׁ לְכָל סִירוֹת הָאֵילִן תִּיל כְּאַסְפֵךְ מַעֲשֶׂיךְ^ו. 159²
- ^ואֲשֶׁר תִּקְרָאוּ אוֹחְסִין^ו מְקִרְאֵי קִדְשׁ. 161¹⁹

מלואים.

מאמרי מה"ג שהשמטתי.

- במקומות שנתחדש לי כ"י מעיקר מכרשבי" השמטתי כמה מאמרי מה"ג (שהדפסתי בהפלים), והוצאתי הישן מפני החדש הזה, שהוא באמת ישן נושן. אולם מצאתי טוב להדפיס כאן אותן השמטות לתועלת החוקרים, שיכירו בזה. באיזה אופן העתיק בעל מה"ג מהספרים הישנים שלפניו. 118¹⁸
- אֶחָד הָעֵבְרִי (במכרוהו בית דין הכתוב מדבר ועליו הוא אומר כי תקנה עבד עֵבְרִי וְאֵין לֶךְ מִי שְׁבִית דִּין מוֹכְרִין אוֹתוֹ אֵלֵא נִגְבַּ שְׂאֵין לֹא לְשִׁלְם שְׁנֵי אַם אֵין לֹא וְנִמְכַר בְּגִנְבָתוֹ (א) דִּיא^ו כִּי תִקְנֵה. 121²⁸
- אֶדוּנִי וְלֹא עֵבְדוּ אֶדוּנִי וְלֹא [שְׁלוּחִי: אֶדוּנִי. מָה אֶדוּנִי הָאֶמֶר לְהֵלֵךְ יִמְנִית בְּגוֹבָה שֶׁל אוֹזֵן אָפָה אֶדוּנִי הָאֶמֶר כִּאֵן יִמְנִית בְּגוֹבָה שְׁבִאוּזֵן. הִיָּה כְהֵן אֵינִי נִרְצַע מִפְּנֵי שֶׁהוּא נַעֲשֶׂה כְּעַל מוֹם וְנִאֶמַר וְשִׁב אֵל מִשְׁפַּחְתּוֹ לְחֻזְקָה שֶׁהִיָּה בָּה: בְּמִרְצַע אֵין לִי אֵלֵא מִרְצַע מִנִּין לְרִבּוֹת אֶת הַמַּחֲשׂ וְאֶת הַמִּכְתָּף תִּיל מִרְצַע או יִכּוּל שְׂאֵנִי מְרַבָּה סִיל וְסִירָה רִבִּי אֹמֵר הִרִי כָּלֵל וְפִרְשׁ וְכָלֵל מָה פִּרְשׁ מִפּוֹרֶשׁ שֶׁהוּא מִתְכַּת אָפָה אֵין לִי אֵלֵא מִן הַמִּתְכַּת לְהוֹצִיא אֶת הַסִּיל וְאֶת הַסִּירָה: וְעֵבְדוּ. יִכּוּל אָפָה הֵבֵן תִּיל וְעֵבְדוּ וְלֹא לְבַנּוּ וְלִהְלֵךְ הוּא אֹמֵר וְהִיָּה לֶךְ עֵבְד עוֹלָם לֶךְ וְלֹא לְכֵן. יִכּוּל לֹא תְהֵא רִצּוּעָה יוֹצֵאָה בְּיוֹבֵל תִּיל לְעוֹלָם עוֹלָמוֹ שֶׁל יוֹבֵל וְלִהְלֵךְ הוּא אֹמֵר וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֵל אַחֲזוֹתוֹ וְאִישׁ אֵל מִשְׁפַּחְתּוֹ תִּשׁוּבוּ לְרִבּוֹת אֶת הַנִּרְצַע שִׁיֵּצֵא בְּיוֹבֵל הוּי אֹמֵר נִרְצַע אֵין קוֹנֵה עֲצֻמוֹ אֵלֵא כְּשֵׁנִי דְּבָרִים בְּמִיתַח אֶדוּן או בְּיוֹבֵל (ב): שְׂאֵלוֹ תְלִמִּידִים אֶת רִבֵּן יוֹחֲנָן בֶּן זְכַאִי אֶמְרוּ לֹא מָה רֵאָה הָעֵבֶד לְהִרְצַע כְּאוֹנוֹ מִכָּל אֵיבְרִיֹו אֶמַר לְהֵם אוֹזֵן שִׁשְׁמַעָה עַל הַר סִינֵי אֲנִכִּי הִי אֱלֹהֶיךָ לֹא יְהִיָּה לֶךְ אֱלֹהִים אַחֲרֵים עַל סִנֵי וְסִירְקָה מַעֲלִיָּה

עול מלכות שמים וקיבלה עליה עול בשר ודם (און ששמעה כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה לו ארון אחר) לפיכך תבוא האון ותירצע שלא שמרה את מה ששמעה ומה נשתנית דלת ומוווה מכל הבית אלא אמר הקביה אני פדיתי אתכם מבית עבדים בשכר אותו הדם שעשיתם על המשקוף ועל שתי המווות ואתה מבקש לחזור לעבדות לך והגישו אדניו אל הדלת או אל המווה] (ג):

ונמכר בנניבתו [מלמד שהאיש נמכר בנניבתו יכול אף האשה תהא נמכרת בנניבתה תיל וכי ימכר איש את בתו האיש מוכר ואין בית דין מוכרין] (ד). 122¹⁸

אלא ראייה: [דיא אם המצא תמצא בידו הנגיבה הרי זה כלל משור עד חמור עד שה חיים הרי זה פרט שנים ישלם הרי זה כלל כלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא כעין הפרט מה פרט מפורש דבר שהוא מטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון יצאו קרקעות שאין מטלטלין ויצאו עבדים שהוקשו לקרקעות ויצאו שטרות שאין גופן ממון לפיכך אין חייבין עליהן השלומי כפל] (ה). 139¹⁷

בשבועה: [חיים שנים ישלם שלא על פי עצמו שאין אדם משלם קנס על פי עצמו] (ו). 139¹⁷

תיל שדה [ושלח. זה הרגל וכן הוא אומר משלחי רגל השור והחמור (ו) 140⁵

שדרך הבהמה לשכר ברגלה כדרך הלוכה (ח): ובער. זה השן למה כללן זה בזה לומר לך ששניהן מועדין דרך הרגל לשכר ודרך השן לאכול וכן הוא אומר הסר מסוכתו והיה לבער פרי גריו והיה למרמס (ט): בשדה אחר. בשדה אחר הוא שחייב פרט לרשות הרבים שאם הויקה ברשות הרבים בשן ורגל פטור (י): דיא בישרה אחר בשדה אחר הוא שחייב פרט לרשות המויק (כ) שאם הכנים זה פירותיו וכליו לרשות בעל הבית שלא ברשות ואכלהן בהמתו של בעל הבית או הויקה אותן פטור וכן אם נכנס שורו לרשות בעל הבית ונשכו שורו של בעל הבית או ננסו והמיתו שורו של בעל הבית פטור (ל) שני ושלח את בעירה עד שישלח הויקו וילך ויויק].

מן המטלטלין: [מיטב שדהו ומיטב כרמו. פרט למשועבדין (ם): ישלם. כל 141²

מקום שני ישלם משלם נזק שלם: מיטב שדהו. יכול אם הויקה סאה ישלם לו דמי סאה סאתים ישלם לו דמי סאתים תיל ובער בשדה אחר מלמד ששמיין מה שאכלה על גב שדה אחרת מכאן אמרו אין שמיין בית קב מפני שהוא משביח ולא בית כור מפני שהוא סוגס אלא אם אכלה סאה שמיין ששים סאה מאותה קרקע כמה היא שווה שלימה וכמה היא שווה אחר שחסרה אותה סאה ומשלם (נ). היו פירות גמורין משלם מה שאכלה (ס): מכאן אמרו אין מגדלין בהמה דקה וחיה דקה בארץ ישראל מפני שהפסירה מרובה (ע)].

ג) קידושין כ"ג ע"ג, ירוש' ט"ז פ"א ה"ג, תוספתא ז"ק פ"ז, ה' (ד) על טעות צ"ל ותיב
 זכאן העירוטי ל"ד 122 הערה י"י. ה) ע"י זימ"ז ע"ב. ו) ז"ק ע"ד ע"ב. ז) ז"ק ז' ע"ב,
 ירוש' ר"ט ז"ק. ח) ז"ק י"ז ע"א. ט) ירוש' ר"ט ז"ק. י) ז"ק כ"ה ע"ב. כ) ט"ז כ"א ע"ב.
 ל) ט"ז ע"א וע"ב. מ) ס"ל טענדול ללו דלווייתא, ע"י ז"ק י"ד ע"ב תוב' ד"ה טענע מינה.
 נ) ע"י ז"ק י"ח ע"ב, ירוש' ט"ז פ"ו ה"ב, ותוספתא פ"ו כ"א. ס) ז"ק כ"ה ע"ב. ע) ז"ק ע"ט ע"ב.

- את הבערה]או יכול יהא חייב על כל הכלים הטמונין שבנדיש תיל קמה או שדה מה אלו גלויין אף אין לי אלא גלויין יצאו כלים טמונין שהוא פטור עליהן (ט)]. 141¹⁴
- חייב לשלם]ניבה הרוח כולן פטורין (צ) ניבה וניבתו הרוח חייב (ק): שלם ישלם המבעיר. משלם נזק וצער ובזושת ושבת ורפוי כאלו הזיקו בידו מפני שהוא כאלו הזיקו בחציו (ר): וכל תולדות האש כמה כגון שהניח אבן או סכין או משא בראש הגג ונפל ברוח מצויה והזיק משלם נזק שלם (ש): 142²
- במלאכת רעהו:]כי יתן איש אל רעהו. ר' ישמעאל אומר עד שיפקיד אצלו ויאמר הא לך שמור לי זה אכל אם אמר לו תן ענינך בו הרי זה פטור (ת)]. 142¹⁷
- שתי כסף:]כסף או כלים. מה כסף שדרכו לימנות אף כלים שדרכן לימנות מכאן אמרו אין נשבעין אלא על דבר שבמשקל ושכמרה ושכמנין (א): דיא כסף או כלים מקיש כלים לכסף בין יש בו שווה פרוטה בין אין בו (ב): אין לי אלא כסף וכלים שאר כל דבר מניין תיל לשמר (ג): 142²³
- ליתן במתנה:]לשמר. לרבות שמירה לכל דבר ודבר במה שהוא יש שטמונין אותו בקרקע ויש שמניחין אותו בקפסה ויש שמניחין אותו בבית ויש שמניחין בבית שער לכך נאמר לשמור (ד): 142²⁵
- אל האלהים.]שומע אני ישאל באורים ותומים תיל אשר ירשיעון אלהים לא אמרתי אלא אלהים שהן מרשיעין (ה): ונקרב בעל הבית אל האלהים: לשבועה אתה אומר לשבועה או אינו אלא לתשלומין הרי אתה דן נאמר כן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה להלן שבועה אף כאן שבועה מה כאן בכיד אף להלן בבית דין (ו): אם לא שלח ידו. עד שישלח ידו (ז) חישב לשלח יד וכו'. 143³⁰
- דבר פשע]דיא אם לא שלח ידו אין לי אלא הוא בעצמו מניין לרבות שלוחו נאמר כן ידו ונאמר להלן ונתן בידה מה להלן שלוחה כמותה אף כאן שלוחו כמותו (ח): על כל דבר פשע.]מנין היטה את החבית וכו'. 144⁷
- אלא ראייה:]דיא על כל דבר פשע כלל: על שור על חמור על שה ועל שלמה פרט: על כל אברה כלל: כלל ופרט וכלל ואי אתה דן אלא כעין הפרט מה פרט מפורש דבר המיטלטל וגופו טמון אף כל דבר המיטלטל וגופו טמון יצאו קרקעות שאינן מטלטלין ויצאו עבדים שהוקשו לקרקעות ויצאו שטרות שאין גופן טמון (ט): אשר יאמר כי הוא זה. זה הוא המורה במקצת (י): 144²⁵

(פ) מניחם וז"ק ס"א ע"ב. (ז) ז"ק נ"ט ע"ב. (ק) ע' ז"ק מ' ע"א. (ר) סס כ"ב ע"א וע"ב וע' רמז"ס פ"ד מה' נזקי נמון ה"ו. (ס) רמז"ס סס ה"ז. (ח) מניחם. (ט) מניחם וז"ק ע"ב. (י) מניחם וז"ק ע"ב. (כ) דכל שני כלים ככסף ואפילו ז' מחטין שאין בהם שום פרוטה וכח"ס רמז"ס פ"ג מה' טוען ונטען ה"ס. (ג) מניחם. (ד) רמז"ס פ"ד מה' שאלה ופקדון ה"ב וע' ז"מ מ"ב ע"א. (ה) מניחם. (ו) ע' מניחם. (ז) ז"מ מ"ג ע"ב. (ח) ע' גיטין כ"א ע"א. ולא מנחתי מקור לדעתה דכאן, וע' לעיל ז"ל 144 חות ל'. (ט) ז"ק ס"ב ע"א. (י) מניחם.

Zur

Einleitung in die Mechilta

de-Rabbi Simon ben Jochai.

Von

Dr. D. Hoffmann in Berlin.

Sonderabdruck aus dem „Jahrbuch der Jüdisch-Literarischen Gesellschaft
in Frankfurt a. M. 1906.

Frankfurt a. M.

J. KAUFFMANN.

1906.

1. Neben der recipierten Mischna des R. Jehuda ha-Nasi (die als משנתו oder מתניתין, „unsere Mischna“, bezeichnet wird,) gab es in den babylonischen Schulen auch gewisse Baraitot (משניות היצונית), die in besonderem Ansehen standen und denen mehr Autorität als den andern Baraitot eingeräumt wurde. Alle Tannaim des Lehrhauses ¹⁾ mussten ausser „unserer Mischna“ noch auswendig gelernt haben die Baraitot: „Sifra, Sifré und Tosefta“ (Kidduschin 49 b, Maimon. מדרש תורה 7, 4). Von diesen Baraitot seien hier „Sifra und Sifré“ als Midrasch-Baraitot, d. h. als Baraitot, welche sich mit der Auslegung der Thora (מדרש תורה) befassen, besonders hervorgehoben. R. Scherira Gaon in seinem berühmten Sendschreiben sagt über diese Midraschim: „Sifra und Sifré legen die Schrift aus und zeigen, wo die Halachot in den Schriftversen angedeutet sind; früher während der Zeit des zweiten Tempels hat man die Halachot in solcher Weise (in Verbindung mit der Schrift) gelehrt.“ Unter „Sifra“ versteht der Talmud unstreitig den bekannten tannaïtischen Midrasch zu Leviticus, der auch Sifra des Lehrhauses ²⁾, „Sifra de-Be Rab“

¹⁾ Darunter versteht man die Gelehrten, welche die Baraitot auswendig lernten, um sie nötigenfalls im Lehrhause vorzutragen, und so gewissermassen die lebendige Bibliothek des Lehrhauses repräsentierten; die Gaonen nennen einen solchen „Tanna“: תנא ששונה היצונית (Teschubot ha-Geonim ed. Harkavy S. 21). Diese in den amoräischen Lehrhäusern wirkenden „Tannaim“ dürfen nicht mit den alten Tannaim, den Mischnalehrern, verwechselt werden. Vgl. über diese Tannaim Friedmann, Einl. in Mech. S. 41, Lewy, Abba Saul, S. 9 und Halevy, דורות הראשונים II S. 88.

²⁾ =Lehrhaus, so Raschi in Chullin 366a,

(Berachot 11 b) oder „Torat Kohanim“ (Kidduschin 33 a) genannt wird und der sich im ganzen und grossen bis auf unsere Zeit in derselben Gestalt erhalten hat, wie ihn die Alten besessen haben. Unter „Sifré“ oder „Sifré de-Be Rab“ aber verstand man in den babylonischen Lehrhäusern nicht blos einen tannaïtischen Midrasch zu Numeri und Deuteronomium, wie wir ihn jetzt unter dem Namen „Sifré“ kennen, sondern auch einen solchen zu Exodus, da im Talmud (ebenso bei R. Scherira) mit ספרי (רבי רב) oder שאר ספרי רבי רב (B. batra 124b) der Midrasch zu den „übrigen gesetzlichen Büchern der Thora“ (ausser Leviticus) bezeichnet wird (Raschbam das.). Der Name „Mechilta“, unter welchem wir einen tannaïtischen Midrasch zu Exodus besitzen, bedeutet im babylonischen Talmud nicht speciell „Midrasch“, sondern „eine geordnete Halachasammlung“ (vgl. Gittin 44 a, wo Raschi במכילתך mit ׀ך במשנה הסדורה ׀ך erklärt). Zur Genesis scheint es keinen tannaïtischen Midrasch gegeben zu haben, da dieses Buch nur wenige מצות enthält und die tannaïtischen Midraschim vorzugsweise die Deduction der Halachot aus den Schriftworten bezweckten. — Der ספרי des Talmuds, der nach Sanhedrin 86 a von Rabbi Simon herrühren soll, hat sich nicht erhalten. Dass unsere Mechilta zu Exodus die מכילתא דר׳ ישמעאל genannt wird, nicht mit dem talmudischen Sifré identisch ist, braucht nicht erst bewiesen zu werden. Aber auch unser Sifré zu Numeri ist ein Midrasch aus der Schule R. Ismaels und nicht identisch mit dem talmudischen Sifré, wie dies in meiner Schrift „Zur Einleitung in die halachischen Midraschim“ S. 51 ff. 1) unwiderleglich bewiesen ist. Unser Sifré zu Deuteronomium ist zwar wahrscheinlich seiner Grundlage nach ein Midrasch des R. Simon, dennoch aber ist er kaum identisch mit dem Sifré zu Deuteronomium, den die babylonischen Amoräer hatten; vgl. hierüber EH S. 69 ff.

2. Ausser den ספרא und ספרי רבי רב (תנא רבי רב) haben den Amoräern noch andere tannaïtische Midraschim vorgelegen, die zwar nicht so allgemein gekannt waren, wie die מדרשי רבי רב, aber dennoch von gewissen „Tannaim“ auswendig gelernt und dann und wann im Lehrhause vorgetragen wurden (EH 14). Mit Namen werden noch folgende

1) Diese Schrift sei im folgenden mit EH zitiert.

tannaïtische Midraschim im Talmud angeführt: 1) תנא דבי ר' ישמעאל (im Jeruschalmi und in den agadischen Midraschim תני ר' ישמעאל kommt mehr als 250 mal vor (EH. 18 f.)¹⁾. 2) תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב (im Jeruschalmi תני ראביי z. B. Erubin 54a, Jer. Terumot IV 42c (EH 28)²⁾. 3. תנא דבי רבי, z. B. Pesachim 25b (EH 28 und 80)³⁾. 4) תנא דבי הוקיה (im Jeruschalmi und agadischen Midraschim תני הוקיה z. B. Pesachim 83b, Jeruschalmi Terumot I 40d (EH 80)⁴⁾. 5) תנא דבי רבי שמעון בן יוחאי (im Babli selten), Joma 59a (תני ר' שמעון Temura 12b und sehr oft im Jeruschalmi und in den ag. Midraschim (EH 27, 42, 47f., 54, 65, 68), das vielleicht identisch mit dem ספרי דבי רבי des bab. Talmuds sein mag. Bis auf unsere Zeit haben sich folgende tannaïtische Midraschim erhalten, die teils allgemein bekannt und so ziemlich vollständig auf uns gekommen sind, teils nur einzelnen ראשונים und אחרונים vorgelegen haben und uns nur aus deren Citaten in Bruchstücken bekannt sind. Zu den ersteren gehören: 1) Der ספרא oder תורת כהנים zu Lev. — 2) Die מכילתא דר' ישמעאל zu Exod. — 3) Der sogen. רב דבי רב ספרי zu Numeri. — 4) Der sogen. רב דבי רב ספרי zu Deuter. — Zu den letzteren gehören: 1) Die שמעון דר' שמעון בן יוחאי zu Exod., worüber näheres weiter unten. — 2) Der ספרי של פנים שני, פנים אחרים, וישלחו זוטא zu Num., auch מכילתא genannt (EH 59 ff.) ist uns zum grössten Teil in den Citaten des Jalkut und des Midrasch ha-gadol (über welchen

¹⁾ Das. S. 18 sind zu תנא דבי ר' ישמעאל noch hinzuzufügen: Moëd katan 17a (nach דקוקי כושרים) und Gittin 24b; Joma 72b (ebenfalls nach ר"ם). Statt Kidduschin 20a lies 20b; statt Menachot 50a lies 50b. Das. S. 19 füge hinzu: Jer. Sota IX 24c (Kidduschin 61a).

²⁾ Das. S. 28 sind zu תנא דבי ראביי hinzuzufügen: Berachot 32a, vgl. Raschi zu Megilla 24b; Erubin 54a; B. batra 119b; Chullin 132a; Jer. Terumot IV 42c; Sabbath XIV 14c; Makkot II 31d; Nidda III 50c; Ber. rab. 41; Schir rab. 1,5.

³⁾ Zu תנא דבי רבי füge hinzu: Kidduschin 9b; B. kamma 84a; Horajot 8a.

⁴⁾ Zu תנא דבי הוקיה füge hinzu: B. kamma 15a; B. batra 143b; Jer. Terumot I 40d; Ab. sara IV 44a; Ber. rab. 47; Wajik. rab. 12; Pes. rab. 21 (ed. Friedm. 107b); Mid. hag. (ed. Schechter) in der 32. מדה des R. Elieser b. R. Jose Hag.

⁵⁾ Zu den שמעון דר' שמעון בן יוחאי EH 48 füge hinzu: Jeruschalmi Megilla I 73b. In Jeruschalmi Challa II 53c liest תשובת רש"ב 464: תני ר' יונה דבי ר' שמעון בן יוחאי.

näheres weiter unten) bekannt. Ein Fragment dieses Midrasch ist von Schechter abgedruckt in J. Q. Review VI (1894) S. 656—668. Dr. B. Königsberger hat den S. sutta zu edieren begonnen. — 3) Die Mechilta zu Deuteronomium, von der viele Stücke im Midrasch ha-gadol enthalten sind. Aus diesem habe ich abgedruckt: לקושי מכילהא in der Jubelschrift zum 70. Geburtstag des R. Esriel Hildesheimer זצ"ל (1890) und לקושי בהר לקושי in Programm des Rabbiner-Sem. zu Berlin 1897. In jüngster Zeit hat S. Schechter Fragmente dieses Midrasch veröffentlicht in Jewish Quarterly Review 1904. Von der zur talmudischen Zeit und wahrscheinlich noch später vorhanden gewesenen Mechilta zu Lev. hat sich bis jetzt nichts gefunden. Vgl. hierüber EH 72 ff. und Bacher in Revue des Etudes Juives XXIX (1894) S. 79.

3. Von den zuletzt genannten drei tannaitischen Midraschim soll hier die Mechilta de-R. Simon b. Jochai einer besondern Betrachtung unterzogen worden ¹⁾. Es wurde längst bemerkt, dass Ramban in seinem Commentar zum Pentateuch ausser unserer Mechilta zum Exodus noch eine andere Mechilta anführt unter dem Namen מכילהא דרשב"י, oder (wenn er vorher unsere Mechilta citiert hatte) מכילהא אחריתא דרשב"י, auch kurz מכילהא אחרת, vgl. Ramban zu Genesis 49, 31; Exodus 14, 19; 20, 8 21, 3; 22, 12 (zu Numeri 35, 29 bezeichnet er sie als מכילהא schlechtweg, vgl. MS 126 Note ק). Man hatte dieses Buch für ein kabbalistisches Werk gehalten, vgl. noch bei Zunz, Gottesdienstliche Vorträge S. 405, Note e. Demgegenüber glaubten M. H. Landauer (Lit.-Bl. des Orients 1845 S. 182 ff.) und Perles (Frankels Monatsschr. 1858 S. 145 f.) diese Mechilta de-R. Simon b. J. sei identisch mit unserer Mechilta. Beide Ansichten sind falsch, wie bereits Friedmann in seiner Einleitung zur Mechilta nachwiesen hat. Letzterer nimmt an, dass die מכילהא דרשב"י identisch sei mit dem talmudischen ספרי דבי רב zu Exod. Dieser Hypothese habe ich in EH S. 45 f. mich ebenfalls angeschlossen und dieselbe insbesondere durch folgenden Beweis gestützt. Die von

¹⁾ Vgl. „Mechilta de-Rabbi Simon b. Jochai“, nach handschriftlichen und gedruckten Quellen reconstruiert und mit erklärenden Anmerkungen und einer Einleitung versehen von Dr. D. Hoffmann, Frankfurt a. M. 1905. Dieses Buch wird im folgenden mit dem Sig. MS zitiert.

Ramban zu Exod. 22, 12 aus Mech. de-R. Simon b. Jochai zitierte Stelle wird in der von Harkavy herausgegebenen Sammlung der תשובות הגאונים Nr. 229 (S. 107) aus dem ספרי דבי רב citiert. Daneben citiert der Gaon eine Stelle aus מכילתא דארין ישראל, die in unserer Mech. (d. R. Ismael) משפטים c. 16 zu finden ist. Daraus geht klar hervor, dass die Geonim zu Exodus ausser unserer Mech. de-R. Ismael, die sie מכילתא דארין ישראל nannten, noch einen ספרי דבי רב besaßen. Da nun die aus letzterem citierte Stelle von Ramban aus מכילתא דרשב"י angeführt wird, so folgerte ich daraus die Identität von der מכילתא דרשב"י und dem gaonäischen ספרי דבי רב, den ich ohne weiteres mit dem talmudischen ספרי דבי רב identificieren zu müssen glaubte. In denselben תשובות הגאונים Nr. 66 (S. 31) wird eine Stelle aus ספרי דבי רב angeführt, die ebenfalls in der מכילתא דרשב"י enthalten ist (MS 56 Note פ), die allerdings auch in der Mech. des R. Ismael sich vorfindet, den Gaonen aber aus ihrem ספרי bekannt war¹⁾. Indessen hat sich mir später dieser Beweis als nicht zwingend ergeben. Selbst wenn der ספרי דבי רב des erwähnten Gaon (es ist wahrscheinlich R. Hai Gaon) mit der Mechilta de-R. Simon identisch wäre, so wäre daraus für den talmudischen Sifré kein sicherer Schluss zu ziehen. Denn auch unser Sifré zu Num. wird von R. Chananel, Alfasi und Raschi²⁾ als ספרי דבי רב bezeichnet, und dennoch ist zur Evidenz bewiesen, dass dies ein Midrasch aus der Schule R. Ismaels ist und keineswegs zu den ספרי דבי רב des Talmuds gehört hat, vgl. hierüber EH S. 51 ff. Andererseits wieder vorausgesetzt auch, der ספרי דיר des Gaon sei mit dem des Talmuds identisch, so ist daraus, dass 2 Stellen jenes ספרי דיר sich in der Mech. de-R. Simon vorfinden, keinesfalls die Identität beider letzteren Werke zu folgern. Denn sowie die Mech. de-R. Simon sehr viele Sätze mit dem ספרא, dem Sifré zu Deut. und anderen Werken gemeinsam hat, so mag sie die fraglichen zwei Stellen mit dem ספרי דבי רב gemeinschaftlich haben, ebenso wie eine dieser Stellen auch in unserer Mechilta sich befindet. Die Identität

¹⁾ Damit ist meine in EH 40 f. ausgesprochene Ansicht, dass ספרי דיר von ספרי דבי רב zu unterscheiden sei, widerlegt und habe ich dieselbe bereits oben in Nr. 1 zurückgenommen. Vgl. auch EH 91.

²⁾ Ebenso Aruch ed. Kohut III S. 390.

der Mechilta de-R. Simon mit dem ספרי דבי רב des Talmuds zu Exodus ist also nicht bewiesen.

4. Dagegen habe in der Einl. zu MS S. X ff. positiv nachgewiesen, dass der ספרי דבי רב des Talmuds, zu Exod. von der Mech. de-R. Simon verschieden ist. Es ist dort gezeigt, dass viele Baraitot, die entschieden dem ספרי דבי רב des Talmuds angehören, in der Mechilta de-R. Simon vermisst werden; dass andere Baraitot im Talmud, die einigermassen mit der Mechilta de-R. Simon übereinstimmen, doch so viele Differenzen zeigen, dass man die Ueberzeugung gewinnt, der Talmud habe dieselben aus einer andern Quelle, nicht aus der Mech. de-R. Simon, geschöpft; dass ferner der Talmud einerseits oft die Mech. de-R. Simon ignoriert oder wenigstens sie nicht als ספרי דבי רב anerkennt, andererseits ihr geradezu widerspricht; endlich dass es als vollständig erwiesen gelten kann, dass die Mech. de-R. Simon identisch ist mit dem in beiden Talmuden zitierten Midrasch תני הוּקיה, oder תנא דבי הוּקיה, wodurch indirekt deren Identität mit dem ספרי דבי רב ausgeschlossen erscheint. Die Mech. de-R. Simon b. Jochai ist somit von Chiskija, dem Sohne des R. Chija, redigiert. Der Name מְכִילְתָּא דְרִשְׁבִּי ist ihr von den ראשונים deshalb beigelegt worden, weil sie mit den Worten רשב״י אומר beginnt, oder weil sie viele Sätze mit dem ספר ד״ר des Talm., der dem R. Simon b. Jochai zugeschrieben wird, gemeinsam hat; aus letzterem Umstande mögen vielleicht einige dieselbe für identisch mit dem ספרי דבי רב gehalten haben.

5. Es mag hier noch an einem eklatanten Beispiele die Verschiedenheit der Mech. de-R. Simon von dem ספרי דבי רב des Talmuds dargelegt werden. Zu Exod. 12, 19 bemerkt Mech. de-R. Simon (MS 18): יכול אם היה טמון או מופקד בעיר אחרת לא יהא חייב תיל: שאור לא ימצא. Der bab. Talm. (Pes. 5b) nach dem ספרי דבי רב (weil תנו רבנן) hat dafür: יכול ישמין ויקבל פקדונות מן הנכרים: Diese Verschiedenheit kann nicht zufällig sein, muss vielmehr in einer halachischen Differenz ihren Grund haben, die wir in der Tat bei den alten Dezisoren vorfinden. Nach Maimonides (IV חמין ומצה) R. Jona und R. Ascher ist auch bei חמין, das bei einem נכרי verwahrt ist, nach der Thora das Verbot von ימצא ובל יראה ובל ימצא vorhanden. Diese Ansicht ist nun auch in der Mech. de-R. Simon ausgesprochen; denn die Worte בעיר אחרת sind gewiss so

zu verstehen, dass es bei einem נכרי verwahrt ist (wird בעיר אחרת nur hinzugefügt, weil in derselben Stadt es leicht vom Eigentümer gesehen werden kann, so dass dabei auch לא יראה anwendbar ist). Die Mech. de-R. Simon deduziert also aus ימצא, dass auch das bei einem נכרי verwahrte חמין fortgeschafft werden müsse. Dagegen entscheidet aber ר"ן (Pesachim Abschnitt I) und Ramban zu Exod. 12, 19, dass solches חמין nach der Thora nicht fortgeschafft zu werden braucht und nur מדרבנן verboten ist, indem sie auf die Mechilta (de-R. Ismael) hinweisen, wo dies mit ausdrücklichen Worten gelehrt wird, vgl. Mech. בא Abschnitt 10 und 17: יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אעפ"י שיכול לבערו: אבל אינו ברשותו. Dies wird wohl auch die Ansicht der im Talmud zitierten Baraita des רב ספרי gewesen sein, die daher anstatt אחרת die Worte מן הנכרים מופקד בעיר אחרת setzte. — In diesem Falle scheint aber die Mech. de-R. Simon das Ursprüngliche zu haben. Denn aus לא ימצא lässt sich doch einfacher deduzieren, als מן הנכרים מופקד בעיר אחרת, das nur, wie Raschi erklärt, daraus gefolgert werden kann, dass לא ימצא nicht die Beschränkung לך steht. Dass auch in anderer Beziehung die Lesart in der Mech. de-R. Simon die ursprüngliche ist, hat bereits J. Lewy (Ein Wort über die „Mechilta des R. Simon“ S. 17) bemerkt. Es ist also höchst wahrscheinlich, dass die oben erwähnte halachische Differenz den Autor des רב ספרי zu seiner Abänderung veranlasst hat.

6. Ist es aber auch entschieden, dass die Mech. de-R. Simon mit dem talm. Sifré de-Be Rab zu Exod. nicht identifiziert werden darf, so kann aber doch mit Sicherheit behauptet werden, dass ersterer Midrasch viele Stellen sowohl mit dem Sifré zu Exod. als mit dem zu Deut. als auch mit dem Sifra zu Lev. gemeinsam hat. Es lässt sich allerdings nicht entscheiden, ob die Mech. de-R. Simon aus den מדרשי רבי רב entlehnt hat, oder ob beide Midraschim aus einer gemeinsamen älteren Quelle geschöpft haben. Letzteres ist nach dem oben in Nr. 5 angeführten Beispiele wahrscheinlicher. Da scheint es nun der alte Midrasch, aus der Schule des R. Akiba zu sein, der sowohl der Mechilta d. R. S. als den מדרשי רבי רב zur Grundlage diente. Die Sprache und Ausdrucksweise sowohl als auch die Midrasch-Methode in Mech. d. R. S. gleicht sehr oft der in den Midraschim der

Schule R. Akibas gebräuchlichen¹⁾. Hierzu einige Beispiele: Zu Exod. 22, 3 (MS 138) fehlt zwar die Deutung der Baraita Gittin 77a (MS Einl. X), aber auch die Derascha des R. Ismael אין בירו אלא רשותו (cf. Mech. zur Stelle) wird vermisst. MS 8 finden wir eine eigentümliche Deutung des Wortes לאמר, die auch dem Sifra eigen ist, vgl. Pesachim 42a (ebenso Sifré sutta, EH 64). MS 9 (vgl. das. Note ב) wird מן in derselben Weise, wie im Sifra, als ausschliessende Partikel gedeutet. MS 15 und 19 befindet sich die in Sifra, Sifré Deut. und Sifré sutta gebräuchliche Deutungsweise: ונכרתה הנפש ולא הצבור, יהוא ולא אנוס ולא שונג ולא (vgl. das. Note ב und Raschi zu Sebachim 108b). Dasselbe ist der Fall bei der Deutung von לגר הגר, das er wie Sifra (EH 31) und Sifré sutta (EH 63) für נשי הגרים verwendet (MS 30). MS 13 und 21 wird aus מסה דןא deduziert, dass שחטו שלא לשמו unbrauchbar ist, gerade wie Sifra Nedaba 10 9 aus הטאת הוא folgert; nicht so Mech. de-R. Ismael und Sifré Num. (EH 45 und 55). Der Ausdrucksweise des Sifra begegnen wir z. B. MS 108: מה שאין בבת וכי; MS 119: אחר שריבה הכתוב מיטט; MS 18 und sonst: מכלל שנאמר; MS 8, 10: הא כאיזה צד = הא כיצד (vgl. EH 31). Die Stellen, die MS mit Sifra und Sifré Deut. wörtlich gemeinsam hat, sind in den Noten zu MS angemerkt.

Die in den halachischen Teilen²⁾ der Mech. de-R. Simon vorkommenden Tannaim sind dieselben, welche in den מדרשי רבי רב angeführt werden und es fehlen beinahe gänzlich diejenigen, welche nur in den Midraschim der Schule R. Ismaels vorkommen, (vgl. hierüber EH 38f.). Vor allem vermisst man ר' יאשיה ונאמן, die Schüler R. Ismaels (Menachot 57b), deren Kontroversen in Mech. de-R. Ismael und Sifré Num. so häufig vorkommen, dass dieser Umstand allein genügend die Herkunft jener Midraschim aus der Schule R. Ismaels bezeugt. Die zwei Stellen, in denen in MS ר' יאשיה vorkommt (S. 12 und 147), sind (vielleicht erst

¹⁾ Vgl. über diese Art des Midrasch ausführlich EH S. 5 ff.; 31 f.; 43 f. Vgl. auch J. Lewy l. c. S. 32 ff.

²⁾ Dabei kommen die Stücke zu חטא ויפקה, die zum grössten Teil der Mech. de-R. Ismael entlehnt sind, nicht in Betracht. Dass die Agada zu בשה ויניו in beiden Mech.'s gleich ist, wird in Einl. zu MS XI dargelegt und begründet.

vom Midrasch ha-gadol) der Mech. des R. Ismael oder dem Talmud entnommen. Auch ר' אחי, der Sohn R. Joschia's, kommt in Mech. de-R. Simon nicht vor. R. Jizchak, der in Mech. de-R. Ismael 26mal vorkommt, wird in der eigentlichen Mech. de-R. Simon nicht gefunden, ebensowenig wie אבא הני, der in Mech. de-R. Ismael und Sifré Num. oft im Namen des R. Elieser Traditionen mitteilt. Joseph, der Babylonier, der als איסי mit verschiedenen Nebenbezeichnungen in den Ismaelschen Midraschim oft zu finden ist (EH 38), kommt in MS 2mal (146 und 153) vor, beides dem Talmud, resp. der Mech. de-R. Ismael entnommen. Ebenso findet man den Babylonier R. Nathan, der in Mech. de-R. Ismael 51mal und in Sifré Num. 39mal vorkommt, nur ein einziges Mal in der Halacha des MS an einer der Mech. de-R. Ismael entlehnten Stelle (S. 146). R. Jehuda b. Betera kommt nur 2mal vor (vgl. EH 54). Dazu kommt noch, dass in der Halacha der Mech. de-R. Simon stets שמעון ר' ohne die Beifügung בן יוחאי genannt wird, wie dies in den מדרשי רבי רב gebräuchlich ist, vgl. hierüber EH 70 Note 2. —

7. Hat auch die Mech. des R. Simon vieles mit den מדרשי רבי רב gemeinsam, so hat sie andererseits so manche Eigentümlichkeiten, wodurch sie sich besonders vom Sifra, aber auch vom Sifré Deut. unterscheidet. Vor allem heben wir hervor die charakteristische Art und Weise, wie Chiskija (der Redaktor der Mech. de-R. Simon) die Stellen deutet, wo zwischen den פרטים mehrere כללים nebeneinander stehen (MS 112, 138 f., 144), worüber Baba kamma 63b verhandelt wird. Damit geht Hand in Hand die in diesem Midrasch gebrauchte Redeweise לא יאמר und יאמר (es sollte so heissen oder nicht so heissen), MS 1. c. und S. 12, 29, 108, 116, 123, 145; ferner אוציא — עראן לא אוציא, MS 125, 139, 144. — לא יאכל (im Nif'al) wird als איסור הגאה gedeutet, MS 32, 132 (nicht so im Sifra); das Wörtchen או wird als רבוי gefasst, MS 140 Note ט (vgl. J. Lewy 1. c. S. 28 Note 1); der Ausdruck קנס wird in eigentümlicher Weise von Schadenersatz-Zahlungen gebraucht, MS 140, Note ל, ערובית statt תערובת MS 131 u. a. — Die Mech. de-R. Simon hat mitunter Erklärungen von Schriftstellen, die mit der gangbaren Auslegung in den anderen Traditionsquellen nicht übereinstimmen. MS 118 erklärt, dass die Vorschriften in Exod 21, 2 ff. sowohl von עצמו

als von ביד עיי נמכר sprechen ; MS 124 erklärt R. Elieser, ואם שלש אלה in Exod. 21, 11 beziehe sich auf שאר ככות ועונה. Die Lehre היה מרפה אינה היה wird aus לכלב השליכון אותו MS 153, vgl. das. Note ה. — Noch in anderen Beziehungen bietet unser Midrasch dem Forscher viel Neues und Interessantes, worauf öfters in den Noten zum Texte hingewiesen wird.

8. Allerdings ist in unserer Ausgabe der zuverlässige Original-Text der Mech. de-R. Simon nur an wenigen Stellen gegeben. Es sind dies die Stellen : MS S. 12 Note ה bis S. 14 Note ט ; S. 118 Note ו bis S. 119 Note ז ; S. 121 Note נ bis S. 122 Note י ; S. 137 Note ב bis S. 145 Note ג. Bei diesen Stellen standen mir die Genisah-Fragmente zu Gebote, die mir Prof. Schechter in New-York gütigst zur Verfügung gestellt hat. Bei den übrigen Teilen meiner Ausgabe der Mech. de-R. Simon war ich vorzüglich auf die Excerpte des Midrasch ha-gadol angewiesen. Auf diesen von Schapira aus Jemen gebrachten und in den meisten bedeutenden Bibliotheken befindlichen handschriftlichen Midrasch hat zuerst Schechter in seiner Ausgabe des אבות דרין (Einl. S. XV) die Forscher aufmerksam gemacht.

Im Jahre 1889 hat J. Lewy in seiner bereits erwähnten Abhandlung : „Ein Wort über die Mechilta des R. Simon“ nachgewiesen, dass der Midrasch hag. den grössten Teil der Mechilta de-R. Simon excerpirt hat. Derselbe wies auch darauf hin, dass der Midrasch hag. viele Excerpte aus Sifré sutta enthält. Im Jahre 1890 habe ich in meinen לקוטי מכילתא gezeigt, dass auch viele Excerpte aus einer (der Schule R. Ismaels angehörigen) Mechilta zu Deuteronomium im Midrasch hag. sich vorfinden. Weitere Excerpte aus dieser Mechilta sind in לקוטי בתר לקוטי gegeben. Im Jahre 1902 erschien der erste Teil des Midrasch hag. (zu בראשית) in Druck, mit einem Vorworte und Noten von Schlechter. Im Jahre 1903 habe ich in der Festschrift zum 70. Geburtstag A. Berliners einen im Midrasch hag. zu Lev. enthaltenen „Midrasch über die dreizehn Middot“ veröffentlicht. Der Verfasser des Midrasch hag. ist unbekannt, vgl. Steinschneider, hebr. Bibliographie XX 1880 S. 135 f. und in seinem Werke über die hebr. Handschriften der kgl. Bibliothek zu Berlin II S. 8. ; Kohüt in Branns Monatsschrift 1894—95 S. 390 und Schechter im Vorworte zum Midrasch hag. zu בראשית R. Jakob

Saphir (Eben Sappir I S. 76b) berichtet, dass man in Jemen Abraham, den Sohn des Maimonides, für den Verfasser dieses Werkes hält. Diese Vermutung ist wahrscheinlich unrichtig und mag daher rühren, dass der Midrasch hag. mit Vorliebe Stellen aus Maimonides „Jad hachasaka“ abschreibt und selbst mitten in einem Excerpt aus einem alten Midrasch plötzlich abbricht, um den Wortlaut des Maimonides abzuschreiben. Ist sein Verfahren schon in dieser Beziehung verschieden von dem des Midrasch ילקוט שמעוני, der seine Quellen treu copiert; so ist er letzterem auch in der Beziehung unähnlich, dass er nirgends seine Quelle mit Namen bezeichnet, während im Jalkut überall am Rande die Quelle verzeichnet ist, aus der er geschöpft. Aus alledem wäre zu schliessen, dass alle Stellen meiner Ausgabe, die auf Grund der Excerpte aus dem Midrasch hag. abgedruckt sind, nicht sicher als Teile der Mechilta de-R. Simon erklärt werden dürfen.

9. Indessen bieten die vielseitige Kontrolle, die mir zu Gebote stand, sowie die bekannte Sprache der tannaitischen Midraschim und noch mehrere andere Umstände einigermassen dafür Garantie, dass ich bei der Auswahl der Stellen zumeist das Richtige getroffen, so dass man zwar bei der Beurteilung jeder Stelle mit Vorsicht, aber nicht mit allzugrosser Skepsis vorgehen darf. Zur Kontrolle, ob die Stellen der Mechilta de-R. Simon richtig excerptiert sind, dienen uns zuvörderst die vielen Citate aus dieser Mechilta, die sich bei den Rischonim und älteren Acharonim befinden, die in der Einleitung zu MS S. V—VII der Reihe nach aufgezählt sind. Durch die Güte des Herrn Professor Schechter bin ich in der Lage, hier noch einige Citate aus den Schriften des R. Todros, die bei Friedmann (Einleitung in Mechilta S. LI ff.) nicht verzeichnet sind, nachzutragen:

(א) ובמכילתא מן ששאלו כהלכה נתן להם בפנים השובות (vgl. MS 76).
 (ב) ובמכילתא שיר למעלות למי שהוא עתיד לעשות (המעלות) [מעלות] לעבדיו הצדיקים לעתיד לבא ר' עקיבא אומר שיר המעלות אין כתיב כאן אלא שיר למעלות שלשים מעלות מעלות זו למעלה מזו ר' אומר סי' זו למעלה מזו לפי שיש מעלה זו למעלה מזו שומע אני שיש בנייהם איבה ושנאה וקנאה ותחרות ת"ל ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד מה כוכבים אין בהם איבה ושנאה וקנאה ותחרות כך צדיקים מה כוכבים אין אורו של זה דומה לזה כך הצדיקים. (Vgl. Sifré Deuteronomium 47¹)

¹) Im Sifré (ed. Friedmann 83a) lesen wir: אמר שיר למעלה אין כתיב כאן

teilt werden (vgl. MS S. 41 Note ע; 64 N. י; 94 N. ה; 113 N. ב; S. 97 מיכאן שלא עמד דור und Midrasch Ps. 119 ed. Buber S. 490. Vgl. aber auch S. 75 N. צ; 95 N. ט; 100 N. ט¹). Diejenigen Aussprüche, die im Namen von Tannaim im Midrasch hag. mitgeteilt werden und sich in keiner anderen Quelle vorfinden, sind auch sicherlich der Mechilta de-R. Simon entnommen. Endlich bietet an sehr vielen Stellen die Sprache und Ausdrucksweise genügende Bürgschaft, dass wir einen alten tannaïtischen Midrasch vor uns haben, wenn auch mitunter ein Zweifel sich erheben dürfte, ob dies gerade die Mechilta de-R. Simon ist (vgl. MS Einleitung Seite IX). —

10. Dass aber nichtsdestoweniger bei der Beurteilung der vom Midrasch hagadol excerpierten Stellen einige Vorsicht geboten scheint, hat in folgenden Umständen seine Begründung:

a) Der Midrasch hag. hat mitunter die Mechilta de-R. Simon gekürzt, so dass die Stelle unvollständig ist, was manchmal zum Missverständnis führen kann. Beispiele: MS S. 18 hat Midrasch² hagadol ein Stück der Mechilta de-R. Simon weggelassen, das wir aus Misrachi einzufügen in der Lage waren. MS 118 hat die Diskussion קל דומר לעברי וכו' im Midrasch hag. gefehlt, was wir aus dem Manuskript ergänzen konnten. Ebenso fehlten S. 137—145 viele Stücke, die aus dem Manuskript Schechter hinzugefügt und durch das Zeichen ° markiert sind. S. 122 ist vom Midrasch hag. durch Weglassung eines Stückes aus der Mitte der Sinn eines Satzes entstellt worden, der aber durch das Manuskript wieder hergestellt werden konnte, vgl. daselbst Note י. —

b) Der Midrasch hag. hat nicht selten Sätze aus anderen Quellen aufgenommen, welche Midrasch-Sätzen von alten tannaïtischen Midraschim ähnlich sind, die aber dennoch nicht der Mechilta de-R. Simon angehören, wiewohl sie dem Anscheine nach als Teile dieses Midrasch betrachtet werden müssten. Beispiele

¹ Diese Stellen befinden sich auch in der Mech. de-R. Ismael; wenn sie dennoch im Namen Chiskijas zitiert werden, so könnte man vielleicht daraus schliessen, dass den jüngeren Agadisten der Midrasch des Chiskija mehr bekannt war, als die Mech. de-R. Ismael.

hierfür sind zu finden MS Einleitung S. IX. Das. S. VIII ist als möglich hingestellt, dass dem Midrasch hag. auch unsere Mechilta (de-R. Ismael) zu Gebote gestanden hat, aus der er manches entnommen hat.

c) Manche Sätze der Mechilta de-R. Simon hat der Midrasch hag. (hauptsächlich weil sie mit dem Talmud im Widerspruch sind) derart verändert, dass dieselben ohne andere Hilfsmittel nicht in ihrer ursprünglichen Gestalt wieder herzustellen sind. Wir sehen dies bei mehreren Stellen, die in MS nach einem Original-Manuskript abgedruckt sind, wenn wir dieselben mit den in MS S. 178—180 abgedruckten halachischen Midraschim aus dem Midrasch hag. vergleichen. Jemehr nun im Midrasch hag. ein scheinbares Excerpt aus der Mechilta de-R. Simon einer Baraita im Talmud oder einer Stelle im Maimonides' *Jad hachasaka* gleicht, desto verdächtiger ist dasselbe, dass es vom Epitomator nach dem Talmud oder nach Maimonides umgestaltet worden ist. Wie der Midrasch hag. auch sonst alte Midrasch-Sätze eliminiert, um an ihre Stelle den Wortlaut des babylonischen Talmuds zu setzen, habe ich in meiner Schrift „Ein Midrasch über die dreizehn Middot“ S. 4 gezeigt.

Trotz aller verdächtigen Stellen bleibt jedoch in MS noch soviel echtes, der alten Mechilta de-R. Simon angehöriges Material übrig, dass wir damit eine zum grössten Teil reconstruierte Mechilta de-R. Simon b. Jochai zu besitzen behaupten können.

Zum Schluss sei noch bemerkt, dass in Rev. des Etudes Juives 1905 S. 299 von Israel Lévi ein Genisah-Fragment aus Kairo abgedruckt ist, das die Ueberschrift *לפסח אחרת* [אנ] hat und zu einigen Sätzen von MS S. 38—42 manche beachtenswerte Varianten darbietet. Das Fragment lautet:

ויסב אלהים את העם דרך המדבר מהוא ויסב הקיפן ולמה הקיפן א' הקביה אם אני מכניסן לארץ יש' מיד מחויקין הן איש שדרה ואיש כרמו ובטלין מן התורה אלא הרני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיאכלו את המן וישתו מי באר והתורה נבללת בנופן מיכן היה ר' שמעון בן יוחי דורש לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן ושונין להן¹) אוכלי תרומה דבר אחר ולמה הקיפן אלא כששמעו הכנענים שישראל יצאו ממצרים עמדו וקצצו את כל האלנות והרסו את הבינות

17) Es ist zu lesen: וְשֹׁנִין לָהֶן (ihnen gleich sind); die Mech. hat (ed. Friedm. 23b): ושון und 47b ושניים; MS 38: שנייה); MS 75: שנייה,

(הכנינות lies) א' הקביה האיך אכניס את ישראל לארץ חריבה ואני הכטחתי את אבותם שלא להכניסם לארץ חריבה אלא לארץ מליאה טוב ובתים מל' כל טוב אלא הרני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיתקנו מה שקלקלו (MS 38) — כח' לא ימיש עמוד הענן יומם עד שעמוד . . . קיים עמוד האש צומח למוד . . . דרך ארץ להדלקת נר בערב . . . שתהא מבעוד יום . . . (MS 40). —

דבר אל בני יש' וישבו ויחנו לפ' פי החי' נסעו יש' בחמישי ובערב שבת וישבת מרעמסס לסוכות ומסוכות לאיתם ומאיתם לפני פי החירות באחד בשבת התחילו מתקנים את כליהן ומציעין את בהמתן ליסע אמר להן האוקטרוין הניעה עד (עת 1.) שתחזרו. למצרים לא כך אמרתם דרך שלש' ימים נל' במדבר אמרו להן ישראל וכי ברשות פרעה יצאנו אמרו להן רוצים לא רוצים, סופכן לקיים דברי מלכות עמדו עליהם יש' היכום ופצעום והרגו מהם הלכו והנידו לפרעה (MS 42 f.) — מיד א' להן משה חיזרו לאהוריכן כשתקעו הקרן לחזור התחילו מחסרי אמנה שביש' לככות ולתלוש בשערן אמרו לו למשה קשה היתה עלינו שיעבוד מצרים כשראינו מיתת אחינו משיעבוד מצרים עכשיו מתתנו במדבר קשה עלינו ממיתת אחינו שאחינו נספרו ונקברו ואנו לחורב ביום ולקרה בלילה א' להן משה אתם מוחררין מן המיתה לכך פ' החיר' (MS 41).

לפני בעל צפון הוא נשתייר מכל היראות בשביל לפתות לבן של [מצרים] נכחו תהנו כדי לפתות לבן של מצרים (MS 41). —
ואמ' פרי' לבי' יש' נבוכים הם בארץ סנר וג' מטורפים הם מעורבבין הן בלא מלך בלא מושל בלא שר כמה דאת אמר מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר וכמ' דא' א' והעיר שושן נבוכה, סנר עליהם המ' כשראו יש' הים סוער מצד זה ושונא רודף מצד זה נתנו פניהם לברוח במדבר זימן להם הקביה במד' חיות רעות כמה דא' א' אלהי שלה מלאכה וסנר פום אריותא. (MS 41) —